والسلام نصرت بالصبا (ای باد الشرق) واهلکت عاد بالدبور (د کښتې باد ای الغربي) متفق علیه، او له نعمان بن المقرن ﷺ څخه روایت دی چي ابن شیبه یې روایت کړی دی، نعمان ﷺ وایي چي زه حاضر سوی یم د علیه الصلوٰة والسلام سره په غزواتو کي د کفارو، نو چي جنګ به یې شروع نه کړی په اول کي د ورځي انتظار به یې کاوه تر هغه وخته پوري چي لمر به زوال وکړی او شرقي بادونه به پیدا سوه نو به یې جنګ شروع کړی، او داغه رنګه په قصه کي د احزاب د غزا چي مشهوره په غزوة الخندق سره ده، راغلي دي چي قریشو او غطفان قبیلې او بنو قریضه او بني نضیر یوه میاشت هغه خندق چي په مشوره د سلمان فارسي ﷺ چار چاپېره پر خپلو عسکرو نبي ﷺ راګرځولی ؤ، وروسته تر یوې میاشتي محاصرې د شپې له خوا سخت باد صبا پیدا سو چي د کافرانو چي ذکر سول خېمې یې دغه باد یوړې کټوي یې ورچپه کړې او کمبلي او بسترې یې باد یوړې او د خندق خاوري یې پر دوړولې حتی چي راغلي کافران پر خپل سر بېله جنګه وه تبنتېدل حتی چي یو په بل نه وه سره خبر لشدة الریح وکثافة ظلمة اللیل.

جمله ذرات زمین وآسمان .... لشکر حق اند گاه امتحان
باد را دیدی که بادعان چه کرد .... آب رادیدی که باطوفان چه کرد

وَاصْبِرُوْا ۚ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۴۶﴾

او صبر کوئ په سختیو کي د قِتال مع الکفار ولي په تحقیق ملګری دی خدای ﷻ په عون او نصرت د صابرانو سره.

درویش وایي: چي صبر یو جامع لفظ دی ټوله دین ته د اسلام باختلاف حرف التعدیة یعني صبر که متعدي په علی سي یعني صبر علی الشیئ ټولو مأموراتو ته شامل دی مثلاً پر لمانځه، روژه، زکوٰة او حج سره صبر وکړئ یعني دغه عبادات که څه هم پر نفس شاق دي باید مسلمانان صبر پر وکړي او که صبر متعدي په عن سره سي یعني الصبر عن الشیئ ټولو معاصیو او منهیاتو ته شامل دی، ولي چي معاصي او منهیات د نفس اماره د خواهشاتو سره دی کشرب الخمر والزنی واللواطة وغیرها، باید مؤمن صبر ځندي وکړي او د نفس

اماره په خوله ونه کړي، او که صبر متعدي په في سره سي یعني الصبر في الشئ
تولو مصائبو او کړاوو ته شامل دی کالمرض وموت الابوين والابن وغيرهما چي
له دې جمله څخه دي سختي اوکړاو د قتال د کفارو باید مسلمان صبر پکښې
وکړي وهو اشد انواع الصبر لمافيه من تعريض الروح المحبوب الى الموت
والهلاک فتأمل واحفظ هذه الفائدة الجليلة، بخاري په خپل صحيح کتاب کي
له سالم رضي الله عنه څخه روايت کړی دی قال کتب عبدالله بن ابي اوفى الي کتاباً فقرئته
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم په بعضو ورځو کي چي دی ملاقي کېدی د دښمن سره او انتظار
يې وکړی چي لمر زوال وکړی، نو په خلګو کي ودرېدی یعني د اصحابو کرامو
په منځ کي او داسي يې وويل يا ايها الناس لاتتمنوا لقأ العدو واسئالوا الله
العافية فاذا لقيتم فاصبروا واعلمو ان الجنة تحت ظلال السيوف (اې خلګو
تاسي تمنا مه کوئ د دښمن د ملاقات یعني جنګ او سوال کوئ له خدایه څخه د
عافيت یعني د سلامتيا له جنګ څخه، او که د دښمن سره ملاقي سولاست یعني
جنګ پیدا سو، بیا نو صبر کوئ پر سختیو د جنګ، او په دې پوه سئ چي جنت د
تورو تر سايو لاندي دی یعني جنت ته رسېدل په استعمال د تورو دی په قتال
کي د کفارو) ثم قال اللهم منزل الکتاب و مجرى السحاب وهازم الاحزاب اهزمهم
وانصرنا عليهم (اې الله چي نازلونکی د کتاب يې یعني قرآن کريم او جاري
کونکی د وريځي يې، او شکست ورکونکی د احزابو یعني د کفارو د ډلو
شکست ورکړې یعني دغه موجوده في الحال کافرانو ته او موږ ته مرسته راکړې
پر دوی باندي یعني وروسته يې جنګ شروع کړی)

پوه سه: چي خدای جل جلاله چي امر وکړی ومسلمانانو ته د جهاد او صبر پر جهاد په
وروسته آيت کي خدای جل جلاله په اخلاص د نيت په جهاد کي ولي چي هر عمل چي
وي د خير اعتبار نسته بېله اخلاصه د نيت یعني صرف او صرف به د سرې
مرضات الله غرض وي لما في اول صحيح البخاري انما الاعمال بالنيات وانما
لامرئ مانوى آه او داغه رنګه مسلم له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کړی دی قال
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم په تحقيق خدای جل جلاله نه ګوري ستاسي صورتو او اموالو ته

لکن خدای ﷻ گوري ستاسي زړو او عملو ته، او داغه رنگه بخاري او مسلم په گډه روايت کړی دی له ابن عباس رضي الله عنهما څخه دا قول د عليه الصلوٰة والسلام چې د يو حديث طويل جمله ده ولکن جهاد ونية.

درويش وايي: چي دمخه تر تفسير د آيتو د ريأ تحقيق واورئ، ريأ له رؤيت څخه مشتق ده يعني د خلکو ليدل او سمعه چي گاهي له ريا سره يو ځای راځي له سماع څخه مشتق ده يعني شهرت او اوازه په خلکو کي، دې دواړو ته شرک خفي ويل سوی دی په شريعت کي، نو لکه عمل د خيرات او صدقات چي د شرک جلي سره ثواب او اعتبار نه لري لکه د مشرکينو د مکې دغه رنگه عمل د خير په صورت د ريأ او سمعه ثواب نه لري.

مسئله: د دين د فقهاؤ رحمهم الله په اجتماع د فرضي عمل لکه لمونځ وغيره په نفس کولو کي ريأ نسته البته په هيئت کي ريأ سته مثلاً چي يوزاي لمونځ کوي چټک چټک بېله مراعاتو د تعديل الارکان کوي، او چي د خلکو په حضور کي وي په ښه خشوع او خضوع او تعديل الارکان سره يې کوي، نو په دې صورت کي د ريأ اصل فرضي لمانځه ثواب خدای پاک په اخيرت کي ورکوي او د هيئت ثواب يې نسته، او په نفل کي په اصل او هيئت دواړو کي ريأ ځای لري، مثلاً چي يوازي وي نفلي لمونځ نه کوي او چي د خلکو په حضور کي وي بيا يې کوي او يوازي يې بېله هيئته د خشوع کوي او په اجتماع کي يې په هيئت سره د خشوع کوي، د مرائي مثال علمأ رحمهم الله داسي وايي لکه په اوسنۍ زمانه کي چي د يو سړي په لاس کي يوه غټه بسته د جعلي روپو وي يعني ناچله، نو خلګ چي ورته گوري داغه وايي چي ددې سړي څومره غټه بسته د روپو په لاس کي ده، نو دده صرف دغه د خلکو وينا فائده ده که چېري دی دا بسته يو دکان ته وروړي نو يو گز ټوکر مثلاً يا يو بل شی نه په رانيول کېږي.

به روی وريأ خرقه سهل است دوخت ..... وگر باخدا درفروشی نکوست

حکايت: چشم ديد واقعه درويش وايي زه چي د ملا عالم په کلي کي ملاوم، نو يو بل ملا زما مېلمه ؤ او زما د مېلمنو کوټه پر بام وه چي په ځينو کي به موږ

ورختلو، ډوډۍ چي مو وخوړله ماخستن د لمانځه لپاره جامع مسجد ته ولاړو د لمانځه له خوا چي راغلو، نو مېلمه راته وویل چي زه خو د شپې د لمانځه عادت لرم که تکلیف نه وي یوه ګډوه اوبه زاله راوړه، ما له کوره یوه ډکه ګډوه ورته راویستل او د اوبو ځیښلو سړوبی مي هم ورته راوړی، خیر شپه تېره سوه سهار چي زه لمانځه ته تلم په ځینو کي ورپورته سوم چي د جماعت وخت ته به دی خبر کړې، ده زما ترپی واورېدی چابک له خوبه راوغورځېدی او ګډوه یې په ناوه کي چپه کړه یعني ماته یې دا په نظر کي راکوله چي ما خو ګډوه د تهجد د لمانځه لپاره استعمال کړې ده، د ریأ کار په باره کي سعدي رحمه الله څه ښه ویلي دي

اگر سیم اندوده باشد نحاس .... توان خرچ کردن بر ناشناس
منه آب زر جان من بر پشیز .... که صراف دانا نه گیرد به چیز
چه قدر آورده بنده خوردپیس .... که زیر قبأ دارد اندام پیس

په تاتارخانیه کي وایي چي یوه فتاوی ده ولا ریأ في الصوم انتهی.

درویش وایي: چي مراد د فتوی دادی چي په فعل کي د روژې ریأ نسته.

سوال: که د چا نفلي روژه وي په خوله په مجلس کي د خلګو ووایي لپاره د اظهار د خپلي روژې ورځي بېخي اوردې دي روژه یې زور غواړي مثلاً؟

ځواب: دا ریأ د فعل نه ده د قول نعم په فعل کي د روژې داسي زیأ راتلای سي چي یو سړی وي ډېري نفلي روژې نسي تاچي مخ یې ژړ سي او بدن یې ډنګر سي، نو به خلګ ووایي چي دا ډېر متقي، صالح او ولي سړي دی مرید الآخرة دی.

درویش وایي: چي وګورئ دومره تکلیف پر ځان تېروي د خلګو لپاره او که دی عاقل وای دا دومره تکلیف به یې د خدای جل جلاله د رضا لپاره کښلی وای تاچي د اولیأ، صالحین عندالله به ګرځېدلی وای، علمأ رحمهم الله وایي وما الدنیا حتی یطلبها العاقل بفعل الآخرة ویضع عمره الی حلول اجله.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ

او تاسي مه ګرځئ ایها المؤمنون په جهاد او جنګ کي د کفارو سره، لکه هغه کسان چي راووتل د خپلو کورو چي مراد ځني مشرکین د مکې دي چي د ابو جهل

سره له مکې څخه راوتلي وه چي متکبرين وه چي تعداد يې زر کسه ؤ کمامر د ابو سفيان د قافلې د ساتني لپاره "بطراً" په فخر او کبر سره، بعض علماً رحمهم الله وايي چي بطر دادی چي سکر يعني مستي له نعمته سرې مشغوله کړي له شکر څخه، لپاره د رؤيت د خلکو يعني خرجوا متکبرين بکثرة العدد والاموال چي خلک ددوی مدح وکړي په شجاعت او جوانمردی ددوی او اقرار وکړي په عظمت ددوی.

وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ

او دوی خلک منع کول له لاري څخه د خدای جل جلاله چي ايمان بالله بالتوحيد او ايمان بمحمد ﷺ بالرسالة راوړئ.

رواي وايي ابو سفيان چي خپله قافله د درياب پر غاړه د مسلمانانو تر حدود چي د قافلې د تاړاک لپاره له مدينې څخه راوتلي وه په سلامتيا تېره کړه، نو قريشو او ابو جهل ته يې حال ورواستاوه چي تاسي خو زما د قافلې د حفاظت لپاره له مکې څخه راوتلي واست، داده زما قافله په سلامتيا تېره سوه، نو تاسي بيرته مکې ته رجوع وکړئ، ابو جهل وويل والله لانرجع حتى نرد بدراً، نو په بدر کي به څو ورځي اقامت کوو، نو هلته به اوښان حلال وو او خلګو ته په ډوډۍ ورکوو او شرابونه به څښو او مينځياني به رقصونه راته کوي او ټوله عرب به زموږ دا کارکردګي واوري بيا به زموږ د جنګ وخواته امادګي هم ونه کړي ابداً، خير بدر ته راورسېدل، نو خدای پاک د خمر په ځای کي د مرګو ګلاسونه په دوی وڅښل، او په ځای کي د غزلو د مينځيانو يې د قريبانو ژړا په دوی واورېدل او په ځای کي د شجاعت د شهرت په عربو کي يې په دوی خجالت او شکست وليدی، نو په دې آيت کي خدای پاک مسلمانان منع کړل د کفارو په شان له ريا کاري څخه په غزواتو کي د کفارو او امر يې کړه په اخلاص د نيت په ساتنه کي د دين او په مدافعت کي د نبي ﷺ.

وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝٤٧

او خدای پاک پر هغو کارو چي قريشو يې عمل کاوه يعني ريا محيط دی يعني علماً.

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ أَعْمَالَهُمْ

او په یاد کړه هغه چي ښائسته کړل وروی ته شیطان اعمال ددوی، ددوی له اعمالو څخه عداوت د علیه الصلوٰة والسلام او دده مبارک د قتل اراده مراد ده لکه دمخه چي تېره سوه چي دوی چي په دار الندوة کي مشوره سره کوله شیطان د شیخ نجدي په صورت کي ورته راغلی، او رایه د ابو جهل چي په اجتماعي وژلو دي علیه الصلوٰة والسلام ووژل سي یې تصویب کړه، او په بدر کي ابلیس په صورت د سرې ابو جهل تر لاس نیولی ؤ.

وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ

او شیطان ورته وویل چي نسته غلبه کونکی پر تاسيننه ورځ له خلګو څخه، ولي چي نفر مو هم ډېر دي او مالونه مو هم ډېر دي دا یې ددوی په خیال کي وراچوله چي دا کارونه چي تاسي کوئ دا د خیر کارونه دي یعني قتال د علیه الصلوٰة والسلام او د مؤمنانو سره.

پوه سه: چي ابلیس په دغه ورځ په صورت د سراقة بن مالک بن جعشم ؤ چي د بني کنانه مشر ؤ او قریش د بني کنانه څخه بېرېدل چي دوی په جنګ کي د مسلمانانو مرسته ونه کړي، نو ځکه شیطان ورته وویل واني جار لکم یعني زه ستاسي پناه درکونکی یم د بني کنانه له خوا، یعني له بني کنانه څخه بېغمه اوسئ زه د هغو ذمه واره یم.

فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتٰنِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ

نو چي سره ولیدل دې دوو ډلو مؤمنانو او مشرکانو رجوع وکړه شیطان چي لاس یې په لاس کي د ابو جهل ؤ او په صورت د سراقه بن مالک ؤ د تېښتي پر خوا یعني مدبراً او لاس یې د ابو جهل له لاسه کش کړی، دا هلته چي ابلیس جبرائیل ولیدی، ابو جهل ورته وویل یا سراقة الست تزعم انک جار لنا، ده په جواب کي د دا وروسته آیت مضمون ورته وواېه.

درویش وايي: چي مظهري رحمه الله په دې مقام کي یو حدیث راوړی دی په حواله د ډېرو کتابو د رواتو چي ابن عباس رضي الله عنه وویل چي امد الله نبيه ﷺ والمؤمنين بالف من

الملائکة چي پر پينځه سوه باندي آمر جبرئيل ؤ او پر پينځه سوه باندي ميکائيل.

درويش وايي: چي دا حصه خو د قرآن او د احاديثو صحيحه وو سره د بخاري او مسلم او سنن اربعه موافق ده، وروسته مظهري رحمه الله په روايت د ابن عباس رضي الله عنهما ويلي دي چي ابليس هم د شيطانانو يو لښکر راوستلی ؤ په صورت کي د رجال د بني مدلج او بيرغ د ابليس په لاس کي ؤ او دی په خپله د سراقه بن مالک بن جعشم په صورت ؤ، ابليس چي جبرئيل وليدی سره د خپل لښکره وتښتېدی.

درويش وايي: چي د ابليس ظهور په صورت کي د سراقه بن مالک هم په صحيح احاديثو ثابته ده، اما دا تو ته چي د ابليس سره لښکر د شيطانانو په صورت کي د بني مدلج د رجال نهايته غريبه ده او په صحاح سته وو کي نه ده راغلي والله اعلم بالصواب.

وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

او شيطان وويل کفارو ته د مکې چي زه ستاسي څخه بېزاره يم، زه هغه شی وينم چي تاسي يې نه وينئ يعني جبرئيل وميکائيل والملائکة عليهم السلام زه ېېژنم له خدای څخه او خدای جل جلاله سخت دی عذاب دده.

سوال: شيطان څرنګه وويل چي اخاف الله او سره ددې چي خوف من الله د مؤمن کامل شان دی؟

ځواب: بغوي رحمه الله وايي چي ابليس چي په صورت د سراقه ؤ دا خبره چي يې وکړه اني اری مالا ترون دا يې رشتيا وويل او دا چي يې وويل اني اخاف الله دا يې دروغ وويل والله مابه مخافة من الله لانه علم انه ملعون ابدي لکن دا د لعين کار دی چي خلګ و کفر او معاصي ته رابولي چي دوی پکښې واقع کړي، نو دوی خپله بېزاري ځندي ښکاره کړي او ووايي چي زه له خدايه بېرېږم لکه د بدر په موضوع کي چي د مکې کفار يې پر جنګ باعثه کول او ورته ويل يې لا اغلب لکم اليوم واني جارلکم څرنګه چي يې دوی د ملکو سره جنګ ته مخامخ کړه قال اني بريئ . او عطأ رحمه الله وايي چي معنا يې داده اني اخاف ان يهلکني الله.

درویش وايي: چي شيطان دا خبره له ډېري وارخطايي څخه وکړه، کنه نو خدای پاک چي دی ملعون ابدي وگرځاوه ده مهلت غوښتي واخستی الی یوم یبعثون چي مراد ځندي د قيامت ورځ ده او خدای پاک ده ته دا مهلت هم ورکړی.

کلبي رحمه الله وايي چي معنا يې داده چي زه بېرېږم چي جبرئیل به رانه سي او خلگو ته به مي رسوا کړي، عن طلحة بن عبيد الله رضي الله عنه ان رسول الله قال ما رائ الشيطان يوماً هو فيه اصفر ولا ادحر ولا احقر منه يوم عرفة وما ذالک الا لمايری من تنزل رحمة الله وتجاوز الله عن الذنوب العظام يعني للحجاج الا ماکان يوم بدر قبل و ما رئ من يوم بدر قال اما انه قد رئ جبرئيل عليه السلام وهو يزع الملائکة، راوي وايي چي ابليس چي دا خبره وکړه حارث بن هشام چي بيا وروسته مسلمان سو دی و ابليس ته يې ورحمله کړه او د حارث دا خيال ؤ چي سراقه بن مالک دی ابليس حارث په ځيگر کي وواهه حارث غوځار سو شيطان ولاړی حتی چي درياب ته ورسېدی او هلته يې داسي وکړه او لاسونه يې پورته کړه وقال يارب وعدک الذي وعدتني (يعني اطلب وعدک) اللهم اني اسئلک نظرتک ایاي.

درویش وايي: چي له دې روايته دا واضح سوه چي د شيطان هغه خبره رشتيا وه اني اخاف الله، لکن دا خوف خوف ايماني نه ؤ لکه مؤمن چي له خدایه بېرېږي بلکې له قتله په دغه ورځ وبېرېدی، لکن ابو جهل چي د سراقه تېښته وليدل د خلگو د ارامولو لپاره يې وويل چي تاسي د سراقه په تگ خطا نه وځي ولي چي ده دمخه د محمد سره دا تړون کړی دی چي زه به وتښتم او د اهل مکې په زړه کي به خوف پيدا سي دوی به هم شکست وخوري او په قتل د عتبه او شيبه هم غمجن کېږئ مه، ولي هغو په جنگ کي تلوار وکړی او ابو جهل ورته وويل چي زما دي په لات او عزی قسم وي او موږ له دې ميدانه نه ځو تر څو چي موږ محمد او دده اصحاب په رسيو ونه تړو او چي دوی مو وتړل هيڅ څوک دې وژني نه حتی موږ ودوی ته سوء صنيع ددوی ورښيو.

پوښتنه: خلگو يعني مکې والو ته دا څرنگه معلومه سوه چي سراقه په اصل کي شيطان ؤ؟

ځواب: مکې والو یعني کفارو د مکې سراقه په مکه کې ولیدی او ورته وه یې ویل چې زموږ د جنګ صفونه دې ځرنګه رامات کړه او موږ ته دې شکست را په برخه کړی؟ سراقه ورته وویل والله ما علمت شیئاً من امرکم وماکنت فیکم حتی هزمتکم بهزیمتي، نو اهل مکه دده خبره نه منل حتی چې د فتح مکې په کال اکثره اهل مکه مسلمانان سوه، او دا آیتونه چې یې واورېدل نو ددوی یقین سو چې سراقه په اصل کې شیطان ؤ.

درویش وایي: چې صاحب د روح البیان یو دقیق سوال سره له ځوابه ذکر کړی دی چې ددې سوال او ځواب په راوړلو سره د ډېرو خلګو شکوک او شبهات او د زړه خیري پاکي کړي دي، اول ددې سوال او پښتنې په عنوان وایي:

کیف یجوز ان یتمکن ابلیس ان یخلع صورة نفسه ویلبس صورة سراقة، ولو کان قادراً علی ان یجعل نفسه في مثل صورة انسان لکان قادراً علی ان یجعل غیره کالحمار والفرس وغیرهما انساناً اذ لافرق بین جعل نفسه انساناً وبین جعل غیره انساناً فاذا قدر علی الاول یلزم قدرته علی الثاني وهو محال بداهته، بیان روح البیان د تفسیر حدادي داسي ځواب رانقل کړی دی ان الله جعل ابلیس في غزوة بدرؓ علی صورة سراقة ولي ابتدءً خدای ﷻ قادر دی چې یو انسان په صورت د سراقه پیدا کړي چې دغه سراقه ؤ، نو خدای پاک پر دې هم قادر دی چې ابلیس دې مصور په صورت د سراقه کړي انتهی مع زیادة من العاصي للتوضیح، او بیا روح البیان له قاضي ابو یعلی رحمه الله ځخه یو نامعقوله ځواب رانقل کړی دی او زه یې نه نقل کوم ولي چې په مطالعه ددې تفسیر نور نوي شکوک او شبهات پیدا کېږي، وروسته یې ډېر معقول او په زړه پوري ځواب ورکړی دی چې جبرئیل علیه السلام سره ددې چې شپږ سوه وزر لري لکه علیه الصلوٰة والسلام چې په خپل صورت اصلي جبرئیل په مځکه کې لیدلی دی او بل وار یې د معراج په شپه لیدلی دی کما في جمیع کتب الاحادیث الشریفة والتفاسیر المعتبرة او سره د هغه به جبرئیل په قدرت د خدای ﷻ و علیه الصلوٰة والسلام ته ګاهي په صورت د دحیة بن خلیة کلبي راغلی فاذا امکن هذا التبدل بقدرته

تعالی فعلی هذا قس جعله تعالی ابلیس بصورة سراقة اذ لافرق نظراً الی قدرته تعالی بین التبدیلین، بیا روح البیان د برصیصا په قصه سره چي دمخه په دې تفسیر کي تېره سوه تمسک کړی دی فتذکر هداک الله تعالی هذا تحقیق المقام لعلک لا تراه مجموعاً في غیر هذا التفسیر بتوفیق الله العزیز.

إِذۡ يَقُولُ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ

پوه سه: چي کلمه د "اذ" منصوبه ده محلاً په اذکر مقدر سره والمعنی په یاد کړه هغه چي منافقینو د مدینې د اوس او د خزرج د قبیلې او هغه کسانو چي په زړو کي یې مرض ؤ دا خبره دوی هلته کوله چي علیه الصلوٰة والسلام په درې سوه دیارلس (۳۱۳) کسه مسلمانانو کي تخمیناً وبدر ته ولاړی او کفار مکه په اندازه زر کسه وه، نو منافقینو وویل چي دا درې سوه او دیارلس کسه وجنګ ته د زرو کسو ووتل په خپل دین سره مغرور دي.

پوه سه: چي له "الذین في قلوبهم مرض" څخه مراد ځیني مفسرین رحمهم الله وایي چي داغه منافقین مراد دي.

سوال: عطف خو تغایر د معطوفینو غواړي؟

ځواب: تغایر وصفي په عطف کي هم کافي دی کما تقرر في کتب النحو، او بعض مفسران رحمهم الله وایي چي د مکې مشرکان ځندي مراد دي، او بغوي رحمه الله وایي چي مراد ځندي هغه مسلمانان دي دي چي په مکه کي وه او ضعیفه وه توان د هجرت یې نه درلودی او یا خپلو کافرانو قریبانو دوی له هجرته منع کول نو قریش چي بدر ته راتله دوی دغه مسلمانان په زوره د ځان سره له مکې څخه راویستل هغه چي بدر ته راغله او لږ والی د مسلمانانو یې ولیدی په زړو کي یې شک پیدا سو یعني د اسلام په حق والي او مرتد سوله العیاذ بالله منه.

غَرَّ هَٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمۡۗ

خطا یستلي دغه کسان یعني المؤمنین دین ددوی چي په درې سوه دیارلسو کسو جنګ کوي د زرو کسانو سره.

پوه سه: که قائلین ددې قول مرتدین د مکې سي کمامر قبیل ذالک نو دغه

مرتدان تړوله په جنګ کې د بدر ووژل سول وهم قيس بن الوليد وابو قيس چي د بني مخزوم د قبيلې وه والحارث بن زمعه وعلي بن اميه والعاص بن منبه وغيرهم.

وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٤٩﴾

او هغه څوک چي پر خداى ﷻ تکيه وکړي او تفويض د امورو و خداى ﷻ ته وکړي، نو په تحقيق خداى ﷻ غالب دى چي نه دليل وي هغه څوک چي پناه ده ته ورووړي بلکې جدي نصرت ورسره کوي په جنګ کې د کافرانو وان قلوا كما في غزوة بدر بالمشاهدة او خداى ﷻ حکمت لري يفعل بحكمته البالغة ما يستبعده العقل كما فعل بكفار مكة وهم ألف مالم يكونوا يحتسبون من القتل بايدي ٣١٣ والهزيمة منهم.

درويش وايي: چي تر دې ځايه خداى ﷻ ذکر کړى سوء عاقبت د مکې د کفارو "في الدنيا بالقتل والهزيمة بايدي رجال قليلة جداً" اوس ددوى د عاقبت بيان کوي بعد الموت.

وَلَوْ تَرٰى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ وُجُوْهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ۚ وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿٥٠﴾

درويش وايي: چي مخاطب په دې سره عليه الصلوٰة والسلام دى.

سوال: ټوله مفسرين رحمهم الله د "ترى" چي مضارع ده ترجمه په رئيت سره کوي چي ماضي ده، سبب يې څه دى؟

ځواب: سبب يې قانون نحوي دى چي کلمه د لو چي پر مضارع داخله سي په معنى يې د ماضي ګرځوي لکه ان شرطي چي پر ماضي داخل سي معنى يې د مضارع ګرځوي، والمعنى لو رئيت يا محمد هغه وخت چي ملکي د وفات راځي والذين كفروا ته که په بدر کي وې او که بل ځاى کي، نو ملکي وهي مخان ددوى او شاوي ددوى په غم چينو سره د اور او پر شونډانو يې د وسپنو په غمچونو سره، وقوله وذوقوا عطف دى پر يضربون باندي په اضمار د قول اى ويقولون ذوقوا خوند وګورئ د عذاب د سونګ.

درويش وايي: چي تعبير يې په ذوق سره وکړى ولي چي اصل عذاب خو دخول

النار دی في الآخرة دا د مرگ په وخت کي وهل او ټکول وهغه عذاب النار ته لکه ذوق دی یعني لکه یو سړی چي صرف د یو شي خوند گوري.

پوه سه: چي د "لو" ځواب محذوف دی ای لرئیت امراً قطیعاً والملائکة فاعل د یتوفی او یضربون په تقدیر د قول حال دی له ملائکه څخه.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۵۱﴾

او دغه عذاب په دنیا او په وخت کي د وفات چي تاسي ته درکول کېږي په سبب د هغه کارو من الکفر والمعاصي چي تاسي دمخه کړي وې، کفر که څه هم په لاسو نه دی لکن تعبیر له نفس څخه په بالیدین وکړی لان اکثر الاعمال یزاول بالیدین، او په تحقیق خدای ﷻ نه دی ظالم پر بندگانو.

پوه سه: چي صیغه د "ظلام" دلته لپاره د مبالغې نه ده "لانه یفسد المعنی لانه یتوهم منه مطلق ظلم منه تعالی" بلکې په معنی د ذی ظلم ده مطلقاً للعبید د بندگانو لپاره چي بېله گناه دې په عذاب کړي یا تر استحقاق د گناه بالا عذاب ورکړي، مظهري رحمه الله وایي چي جمله وان الله لیس آه عطف ده پر ما قدمت باندي والتقدیر ذالک بما قدمت آه وبان الله آه، او روح البیان وایي چي وان الله لیس آه په محل کي رفع د علی انه خبر د مبتدأ محذوفي دی ای والامر ان الله لیس آه او جمله ټوله تذییل د مقرر ده مضمون د ماقبل.

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ

خبر د مبتدأ محذوفي دی ای دأب عادت د کفارو د قریشو په کبر او عناد ستا سره لکه عادت د آل فرعون ای اتباعه وقومه الذین مثلهم في الظلم والطغیان والکفر والعصیان په دې آیت کي خدای پاک تسلي د علیه الصلوٰة والسلام کوي.

پوه سه: چي اصل د دأب په لغت کي دوام ورکول دي و یو عمل ته کما یقال فلان یأدب في کذا ای یداوم علیه او ځان ښه پکښې سترې کوي او وروسته ته هر عادت ته دأب وایي لان الانسان یداوم علی عادته.

وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

او هغه کسان چي دمخه وه تر آل فرعون لکه قوم د نوح او ثمود او عاد وغیرهم

"کفروا بایات الله" دا جمله بیان دی د داب د کفارو او مراد له آیاتو څخه دلائل د توحید دي في الانفس والآفاق، او یا معجزات د انبیاء علیهم السلام دي على الاطلاق.

فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

نو دوی خدای پاک ونیول یعنی عذاب یې ورکړی په سبب د گنهو ددوی من الکفر والمعاصي والطغیان، په تحقیق خدای پاک صاحب د قوت او قدرت دی او سخت د عذاب دده لمن عصاه في الاوامر والمنهیات.

پوه سه: چي اصل د ټولو اوامرو توحید دی او اصل د ټولو منهیاتو شرک دی.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ

ای ترتب د عقاب پر کفر او عصیان د بندګانو دون ان یقع العذاب ابتداءً بدون العصیان که څه هم خدای پاک پر ابتدائي عذاب هم قادر ؤ.

پوښتنه: ابتدائي عذاب بدون المعصیة به ظلم نه وي؟

ځواب: یا! ولي چي بندګان ټوله ملک د خدای جل جلاله دي والتصرف في ملکه کیف شأ لیس بظلم.

پوه سه: چي د "یک" اصل یکون ؤ لم جازمه چي پر داخل سو د نون حرکت یې حذف کړی وروسته یې واو پسي حذف کړی لالتقأ الساکنین بیا یې وروسته نون پسي حذف کړی تخفیفاً په سبب د مشاهبت د حرف لین سره ای الواو والیأ والالف لکون النون حرف غنة، نو لکه حروف لین چي په وخت کي د جزم حذف کیږي نون یې هم حذف کړی والباعث على ذالک کثرة استعمال فعل الکون ولم یحذف النون في لم یصن ولم یخن لقلة استعمالها کما لا یخفٰی.

مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ

خدای جل جلاله تغیر ورکونکی دی په یو نعمت سره چي د هغه نعمت احسان یې کړی وي د یو قوم سره، یعني ددوی نعمت په عذاب نه بدلوي، لکه د اهل مکه نعمت که څه هم کافران وه یعني نعمت د امن، عزت، رزق او منع د اصحاب الفیل له دوی څخه کمایدل علیه سورة الفیل دا ټوله د بیت الحرام د جوار په

سبب، لکن چونکه دوی ددې نعمت شکر ونه وایه او د اسلام او قرآن او نبوت ښخه یې انکار وکړی، نو خدای ﷻ په عوض کې د مذکوره افعالو ددوی نقمت او عذاب د قتل او بند پر دوی مقرر او مسلط کړی د بدر په ورځ.

حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ

تر هغه وخته پوري چې ووینې خدای پاک بدلوي هغه حال چې په دوی پوري تعلق لري او اداسې حال چې بد ترین حال وي لکه قریشو چې بدل کړی حال ددوی چې متابعت د دین د اسماعیل علیه السلام او د ملت د ابراهیم علیه السلام په بت پرستۍ سره او برسېره پر هغه په انکار له نبوت ښخه د علیه الصلوٰة والسلام او عداوت دده مبارک او د مؤمنانو او منع کول د قریشو آنحضرت ﷺ واصحابه رضی الله عنهم په کال د حدیبیې له عمرې ښخه او دوی سعي کول په وینه بیولو کې د هغه چا چې لا اله الا الله به یې ویله، او تکذیب بالآیات القرآنیة به یې کوله الی غیر ذالک من اعمالهم الخبیثة بعد بعثة النبي ﷺ.

وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ

او په تحقیق خدای ﷻ اورېدونکی دی لابحاسة السمع او عالم دی په ټولو اعمالو د ټولو بندګانو وغیر ذالک من الامور.

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ وَاَغْرَقْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ

پوه سه: چې کداب آه خبر د محذوف مبتدأ دی یعني داب قریش وغیرهم من الذین کفروا بمحمد ﷺ لکه عادت د اتباعو د فرعون واکتفی الآل عن ذکره یعني داسې یې نه وویل کداب فرعون وآله، ولې د اتباعو حال یې انکار ؤ له نبوت ښخه د موسی علیه السلام نو دده حال خو په طریق اولی داغه ؤ، او هغه کافران چې تر آل فرعون دمخه وه لکه قوم نوح، ثمودیان، عادیان وغیرهم دوی تکذیب وکړی د آیاتو د رب ددوی ؤقد مر قریباً تفصیل الآیات، نو ما دوی هلاک کړه بعض په رجفه سره او بعض په خسف سره وبعضهم بالریح وبعضهم بالمسخ، او

غرق مو کړی آل فرعون په دریاب کي او دا ټوله کافران ظالمان وه پر خپلو ځانو بالکفر والمعاصي، نو ددې کافرانو پر ډول موږ هلاک کړل کافران د بدر په تورو د مسلمانانو، ولي خو دوی هم تکذیب وکړی په آیاتو د خدای ﷻ.

پوښتنه: مثل ددې آیت دمخه هم تېر سو په ادنی تغیر د عباراتو، نو بیا را گرځول به یې تکرار نه وي؟

ځواب: مقصود له راگرځولو څخه تاکید دی د انداز د قریشو کما قیل:

پند گیر از مصائب دیگران .... تانه گیرند دیگران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز ....چو دیگر مرغ بیند اندر بند

او په عین حال کي په راگرځولو کي اظهار د عظیم بلاغت د قرآن عظیم الشان دی کما لایخفٰی.

درویش وايي: چي په دې آیتو سره اشاره ته و سوء حال ته د هغو مسلمانانو چي رضأ د مخلوق یې پر رضأ د خالق مختاره کړې وي او دین یې د تابع د دنیا گرځولی وي لکه ریأ کاران له مسلمانانو څخه، او یا دین په دنیا خرڅوي لکه د مسلمانانو جاسوسان وکافرانو ته، وهذا الدأ قد عم حتی تجاوز من العوام الی الخواص کما لایخفٰی والامثلة غیر خافیة.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾

پوهسه: چي "دواب" جمع د دابة ده وهي کل مایتحرک ویدب علی الارض اعم من الانسان وسائر الحیوانات، په تحقیق شر او بد د دابو په نېز د خدای ﷻ هغه کسان دي چي کافران دي، نو دوی ایمان نه راوړي.

نکته: خدای ﷻ شر الناس نه ووایه بلکې شر الدواب یې ووایه اشاره یې ودې ته ده چي دوی له انسانیته بالکل گوښه دي البته په دواب کي به وي لکن په دوابو کي هم دوی تر ټولو دوابو بد دي عندالله، ولي دوابو لره خو عقاب بالنار نسته او دوی لره سته.

درویش وايي: چي مظهري رحمه الله وايي چي "فهم لایؤمنون" احتراز دی له هغو کافرانو څخه چي دمخه یې کفر کاوه او وروسته یې ایمان راوړی فحس

اسلامهم انتهی، زه وایم چي د مظهري دا خبره به هلته صحیح وای چي په ځای کي د فأ واو وای، نو دا جمله به حال او قید وای نو بیا به قید لپاره د احتراز وای د ماذکره المظهري، لکن دا عبارت په فأ د تفریع پر ماقبل راغلی نو د هغو خلګو دي، والحق ماقاله صاحب روح البیان حیث قال فلا یتوقع منهم الایمان لکونهم من اهل الطبع انتهی.

درویش وایي: چي په اهل الطبع اشاره و هغه آیت ته وکړه بل طبع الله علی قلوبهم الآیة، او علامه بغداد الآلوسي هم په رایه د روح البیان دی حیث قال حکم مرتب علی تمادیهم في الکفر ورسوخهم فیه وتسجیل علیهم بکونهم من اهل الطبع ولا یلویهم صارف انتهی.

ٱلَّذِينَ عَٰهَدتَّ مِنۡهُمۡ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهۡدَهُمۡ فِي كُلِّ مَرَّةٖ

پوه سه: چي دا موصول بدل دی له الذین کفروا څخه، هغه کسان دي دا کافران چي تا وعده اخستې وه له دوی څخه او دوی هم قبوله کړې وه، نو ځکه یې باب د مفاعلة راوړی چي قبول د عهد یې په ځای کي د عهد وباله، وروسته دوی ماتوي وعده ددوی چي قبول ستا د عهد ؤ په هر وار کي.

درویش وایي: چي له "کل مرة" څخه دا معلومېږي چي ددوی سره عهود کثیره سوي وې او ټولي دوی ماتي کړې.

درویش وایي: چي دا کافران بنو قریضه وه من الیهود، راوي وایي چي د مهاجرینو او د انصارو ﷺ په حضور کي د بني قریضه سره علیه الصلوة والسلام داسي مکتوب نوشته کړی چي نسخه د مکتوب دوې ورقي وه په قول د ابو اسحاق رحمه الله په دې مکتوب کي یې دا نوشته کړه چي تاسي به کومک نه ورکوي زموږ دښمن ته پر موږ باندي او ددوی په نفع یې دا نوشته کړه چي ستاسي مال او اولاد به محفوظ وي زموږ له یرغل څخه او دا وعده دوی ماته کړه چي په پټه به یې مشرکانو ته سلاح لیږل، علیه الصلوٰة والسلام چي ددوی دا معامله دوی ته ذکر کړه دوی وویل موږ خطاوتو بیا علیه الصلوٰة والسلام نوې معاهده بالشرط المذکور ددوی سره وکړه دا وعده هم دوی ماته کړه د خندق په غزأ کي چي غزوة

الاحزاب يې هم بولي او دوی د احزابو سره د کفارو مستقيماً په نفس او مال سره ملګري سوه، او د خندق تر غزا د مخه کعب بن الاسد په قول د روح البيان يا کعب بن الاشرف په قول د مظهري چي دا دواړه د بني قريضه له مشرانو څخه وه تخميناً د اوو يا کسانو سره مکې ته ولاړل او د ابو سفيان او د قريشو د نورو مشرانو سره يې عهد او تړون وکړی په حرب د مسلمانانو سره، نو دې قرار له سببه غزوة الخندق منځ ته راغله او بني قريضه په دې غزا کي مستقيماً برخه واخستل.

درويش وايي: چي په دې آيت سره اشاره و هغو کسانو ته هم ده چي د خدای ﷻ سره معاهده وکړي په ذريعه د توبې پر ترک د منهياتو او معاصيو او بيا هغه توبه او عهد مات کړي او معاصي بير ته شروع کړي کړي مرةً بعد اخرى:

نه مارا درميان عهد وفا بود .... جفا کردی و بد عهدی نمودی
هنوزت آن درصلحت باز آی .... کزان محبوب ترباشی که بودی

اشارة الى ان التائب من الذنب كمن لاذنب له.

وَّهُمۡ لَا يَتَّقُوۡنَ ﴿٥٦﴾

او دوی له خدايه نه بيرېږي چي د عليه الصلوٰة والسلام له نبوت څخه انکار کوي بعد ما عرفوه كما يعرفون ابنائهم، ونقضوا العهود في كل مرة په صحيح حديث کي چي روايت يې ابو نعيم او ابن جرير کړی دی چي معاذ بن جبل او بشر بن البرأ او داؤد بن سلمه رضي الله عنهم و يهودانو ته وويل چي تاسي به پر موږ چي موږ مشرکان طلب د فتح به مو په روی د محمد ﷺ کاوه او تاسي به هغه د بعث وخت نژدې دی او تاسي به موږ ته د هغه صفتونه بيانول اشارة الى قوله تعالى وكانوا يستفحون به فلما جائهم ما عرفوا كفروا به فلعنة الله على الكافرين.

فَاِمَّا تَثۡقَفَنَّهُمۡ فِى الۡحَرۡبِ فَشَرِّدۡ بِهِمۡ مَّنۡ خَلۡفَهُمۡ

پوه سه: چي اصل د "اما" ان ما ؤ ان شرطيه دی او ما زائده دی جزأ د ان فشرد ده، په تاسو کي ثقفه کسمعه، صادفه ورسره يو ځای سو، او "اخذه" يا يې ونيوی او ظفر به او ادرکه.

درويش وايي: چي دا ټولي معانې دلته صحيح دي والانسب هو المعنى الثالث

ای ظفر به کما لایخفٰی، ای اذا کان حال ناقضي العهد من یهود بني قریضة مرة بعد اخری، نو که ته پر دوی بری پیدا کړې په جنگ کي.

پوه سه: چي تشرید تفریق ته وایي سره د وارخطایي، ابن عباس رضي الله عنه وایي چي معنا یې داده چي ته وارخطا کړې ددوی په تعذیب سره نور کسان چي تر دوی وروسته وي یعني افعل بهؤلاء الذین نقضوا عهدک من القتل والتعذیب چي په وه بېرېږي نور خلگ من اهل مکة والیمن، یعني د قتال خیال په زړه کي هم ور وه نه ګرځي، نو ددې آیت په امتثال کي چي څه وخت علیه الصلوٰة والسلام ته خدای پاک غلبه ورکړه پر دغو بني قریضه وو، نو نران چي بالغ وه هغه یې قتل کړه او ښځي یې ټولي مینځیاني وګرځولې او ددوی نابالغه اولادونه یې هم سبي وګرځول او ددوی مالونه یې پر غازیانو ووېشل، په حدیث کي د طبراني راغلي دي چي اسلم انصاري رضي الله عنه وایي چي زه علیه الصلوٰة والسلام پر مشتبه نرانو د بني قریضه ؤ مسلط کړم چي ګوره یې چي دوی بالغ دي او که نه.

پوه سه: چي د بالغ او نابالغ چي سپوخسه وکتل سي چي وېښتان پر ولاړ وي هغه بالغ دی او که نه وي نو نابالغ دی، اسلم وایي چي ما هم دغسي کوله چي د مشتبه نر سپوخسه به مي کتل که به چېري وېښتان پر وه سر به مي په توره څندي پرې کړی او که به نه وه د سبي په ډله کي به مي دراوه.

لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

ددې لپاره چي من خلفهم به پند واخلي او نقض العهد به نه کوي، قال الشاعر:

پند گیر از مصائب دیگران .... تا نه گیرند دیگران زتو پند

نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو دیگر مرغ بیند اندر بند

وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ

او که ته بېرېدلې له یو قوم څخه "چي معاهدین وه" پر خیانت یعني نقض العهد چي اثار د نقض العهد پر ښکاره سوه، روح البیان وایي چي خوف دلته مجازاً په معنی د علم دی، نو ته ور وغورځوه ودوی ته عهد ددوی.

پوه سه: چي عهد يې مشابه کړی د يو ذی جسم شي سره، نو ځکه يې استعاره وويل فأنبذ فافهم.

عَلٰى سَوَآءٍۚ

يعني په برابري ستا او ددوی په علم کي د نقض العهد يعني دوی خبر کړه دمخه تر جنګ چي ما هغه عهد چي زما او ستاسي تر منځ ؤ فسخ کړی.

پوه سه: چي خبرول هلته غواړي چي د عهد زمانه نه وي تېره سوې که عهد موقت ؤ لکه له نبذ څخه چي فهمېږي او يا عهد په زمانه پوري مقيد نه وي بلکې مطلق وي، نو بيا خبرېدل غواړي او دا خبرتيا ددې لپاره غواړي تاچي و رسول الله ﷺ ته د خيانت نسبت ونه کړل سي.

مسئله: نبذ العهد پر امام هلته لازم دی چي د کفارو خيانت په علاماتو ظنيه وو سره ښکاره سوې وي او که نبذ العهد د کفارو له خوا يقيني ؤ بيا د نقض العهد اعلان نه دی لازم لکه عليه الصلوٰة والسلام پر کفارو د مکې يرغل وروړی د فتح مکې په کال بېله خبرولو د اهل مکه او سره ددې چي عليه الصلوٰة والسلام او دوی معاهده سره کړې وه پر عدم قتال په کال د حديبيې د صلح، ولي اهل مکه عهد مات کړی چي د خزاعه د قبيلې چي په ذمه کي د عليه الصلوٰة والسلام وه په قتل يې لاس پوري کړی.

درويش وايي: چي حافظ محمد يوسف صالحي رحمه الله په سبيل الرشاد کي داسي وايي چي بني قينقاع اوله قبيله وه د يهودانو چي ددوی او د عليه الصلوٰة والسلام تر منځ عهد ؤ مات يې کړی او اظهار د بغي او حسد يې شروع کړی، نو بني قينقاع پر دغه حالت د اظهار نقض العهد والعداوة وه چي يوه ښځه له عربو څخه چي مسلمانه وه بازار ته د بني قينقاع راغله او بغره يې اغوستې وه.

درويش وايي: چي د بني قينقاع سوق داسي يو بازار ګوتې ؤ چي په هغه کي به کافران او مسلمانان دواړه موجود وه د خريد او فروخت لپاره او يو زرګر هم پکښي موجود ؤ، نو ښځه ورغله زرګر ته کښېنستله د زېورو د رانيولو لپاره، نو ودې ښځي ته چي هر څو خلګو وويل چي ته مخ لڅ کړه دي نه لڅاوه حياءً وستراً،

نو زرګر چي کافر وُ د ښځي د شاله خوا ورغلی چي دا يې په ځان نه کړل پوه ددې کالي يې په ځوز (ازغي) پوري غوټه کړه، خير زېور چي يې رانيول دا چي ولاړه سوه بغره يا پورنۍ يې ځندي شوه سو او بې ستره سوه ښځي بغاري کړې چي د خدای پار دی مسلمانانو زه يې بې ستره کړم، يو مسلمان په جذبه د ايمان ور په هوا سو زرګر يې قتل کړی او يهودانو پر مسلمان حمله وکړه او هغه يې قتل کړی وغضب المسلمون فوقع الشر بينهم وبين بني قينقاع فنزلت هذه الآية "واما تخافن الى اخير الآية" فقال رسول الله ﷺ انما اخاف من بني قينقاع فنبذ اليهم العهد، نو عليه الصلوٰة والسلام فوج کشي پر وکړه د اسلام بيرغ يې حمزة بن عبدالمطلب رضي الله عنه ته ورکړی او پر مدينه منوره يې ابو لبابه بن عبدالمنذر رضي الله عنه د خليفه په توګه مقرر کړی، د عليه الصلوٰة والسلام فوج چي راغلی نو بني قينقاع په خپله محکمه قلعه ننوتل، نو عليه الصلوٰة والسلام دوی پينځه لس ورځي تر سخت حصار لاندي ونيول او خدای ﷻ يې په زړو کي بيره ورواچول، نو يې و عليه الصلوٰة والسلام ته د صلح داسي پېش نهاد وکړی چي ټوله مالونه، باغونه او سلاح يې ټوله ستاسي د مسلمانانو موږ ته صرف ښځي او اولادونه راپرېږدئ، نو عليه الصلوٰة والسلام ورسره ومنله او امر يې ورکړی چي د مدينې يعني له اطرافو څخه ووځئ، درې ورځي وروسته دوی ووتل، نو عليه الصلوٰة والسلام خمس د غنيمت ځان ته وګرځاوه، ولي چي بني قينقاع بېله جنګه ووتل او څلور خمسه يې پر اصحابو کرامو رضي الله عنهم ووېشل وکان اول غنيمت بعد بدر.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

په تحقيق د خدای ﷻ نه دي خوښ خائنان يعني عهد ماتونکي.

پوه سه: چي عدم حب کنايه ده له بغض څخه يعني يبغض الخائنين، ولي په جناب کي د خدای ﷻ واسطه په منځ کي د محبت او بغض نسته بالاتفاق.

فائده: چونکه خدای پاک عليه الصلوٰة والسلام امر کړی په نبذ العهد او په تصريح په هغه سره دمخه تر جنګ، نو د چا په زړه کي به دا توهم پيدا کېږي چي دښمن يعني کافران که په نبذ العهد خبر سي ځانونه به وجنګ ته اراسته کړي او

هر ممکن مدافعت د قتال چي ددوی په طاقت کي وي من السلاح والمعاونین به برابر کړي، نو به مسلمانانو ته د قتال مشکلات پیدا کړي او یا به وتښتي په هر تقدیر انتقام له دوی څخه په خطر کي واقع کېږي، نو دا به ته وایه ښه وي چي پر کافرانو صرف امارات د نقض العهد پیدا سوی وای دمخه تر تصریح په نبذ العهد پر دوی حمله سوې وای تاچي انتقام په اکمله وجه له دوی څخه اخستل سوی وای، نو خدای پاک ددې توهم ازاله په نزول ددې آیت وکړه.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

او گمان دي نه کوي هغه کسان چي کفر کوي چي دوی دي فوت سي یعني پر دوی د مسلمانانو بری نه سي پیدا لکه هغه کسان چي له بدر څخه وتښتېدل یا په نورو معارکو کي د علیه الصلوٰة والسلام، ولي په تحقیق دوی نه سي عاجزه کولای طالب ددوی چي مسلمانان دي له ادارک څخه ددوی.

اعراب: لایحسبن فعل غائب دی فاعل یې الذین کفروا دی، او مفعول اول یې محذوف دی ای انفسهم حذف هرباً عن تکرار ذکرهم او سبقوا یې مفعول ثاني دی په تأویل د مفرد ای سابقین تائبین.

وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ

او تاسي اراسته کوئ یعني برابروئ اې مسلمانانو د ناقضی العهد لپاره او یا د مطلق کفارو لپاره، چي ستاسي وس پوره وي اعداد یې.

• **پوه سه**: چي اعداد ذخیره کول دي د شي لپاره د حاجت د وخت، له قوت څخه مراد اسباب والآلات الحرب په اختلاف د زمانو هر څه اسباب د جنگ چي وي، او هغه عملونه چي تاسي ته قوت درکوي په وخت کي د جنگ لکه اسپ دواني او مصارعت یعني نېزه بازي پهلواني او سات تېرول په غشي ویشتلو سره وغیر ذالک، او د اعداد له قسمه څخه دی جمع کول د مال د جنگ د وخت د پار، له عقبه بن عامر رضي الله عنه څخه روایت دی ده وویل ما اورېدلي دي له رسول الله ﷺ څخه چي دی مبارک پر منبر ناست ؤ او ویل یې "واعدوا لهم ما استطعتم من القوة الا ان القوة هي الرمي الا ان القوة هي الرمي الا ان القوة هي الرمي.

درویش وایي: چي د آنحضرت ﷺ مراد حصر د قوت په رمي کي نه دی بل هو من قبیل ذکر العمدة وقت الحرب رواه مسلم.

فائده: درویش وایي چي په قرار د هغه حدیث نبوي ﷺ چي مسلم راوړی دی الجهاد ماض الی یوم القیامة جهاد به له کفارو سره جاري وي د قیامت تر ورځي پوري، لهذا قوت د عصر نبوي که څه هم مذکوره شیان وه لکن په مرور د زمانو لکه چي د کفارو قوت زیاتیږي باید په هغه مناسبت مسلمانان هم خپل قوت مخ پر زیاتیدلو کي مثلاً باید د حمل او نقل موټران ولري ټانکونه باید ولري کلاشنکوفونه باید ولري او بمباري کونکي طیارې باید ولري الی غیر ذالک حتی چي که یې طاقت ؤ باید ایټم بم ولري، لکن په اوسنۍ زمانه کي چي د لوی قدرت خاوندان کفار دي لکه امریکا، روس، چین، انګلیس، جاپان، فرانس وغیره د اسلامي مملکتو لپاره یې ایټم بم ممنوع ګرځولی دی او په خپله یې لري، ولي چي دوی له اسلامي جهاد څخه ډېر په رعب کي دي، نو ځکه یې د اسلامي ممالکو د جنګ قدرت محدود کړی، او داغه رنګه له عقبه بن عامر رضي الله عنه څخه روایت دی چي بیا هم مسلم راوړی دی علیه الصلوٰة والسلام وویل "ستفتح علیکم الروم ویکفیکم الله فلا یعجز احدکم ان یلهوا باسهمه" په صحیح حدیث کي راغلي دي چي سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه د احد په ورځ زر غشي وویشتل او هر غشی چي به یې ویشتی علیه الصلوٰة والسلام به ورته ویل فداک ابي وامي.

مسئله: بعض علماً رحمهم الله وایي چي تفدیه د مور او پلار چي مسلمانان وي مکروه ده، لکن امام نووي په شرح کي د مسلم وایي الصحیح انه جائز مطلقاً یعني که مور او پلار کافران وي او که مسلمانان لانه لیس فیه حقیقة الغدأ بل هو تلطف في الکلام واعلام بمحبته، او ترمذي او ابن ماجه روایت کړی دی له عقبه بن عامر جهني څخه چي علیه الصلوٰة والسلام وویل چي په یوه غشي خدای پاک دري کسه جنت ته بیایي (۱) صانع یعني جوړونکی یې یحتسب في صنعته الخیر، چي دده په جوړولو کي د خیر نیت وي مثلاً چي یو مسلمان ته به یې ورکړم او پر خرڅ به یې کړم چي جهاد په وکړي (۲) ومنبله چي غشي ورامي

Scanned by CamScanner

ته په لاس ورکوي (۳) والرامي به او بل ویشتونکی دی د غشي.
درویش وايي: چي د جهاد في سبيل الله په باره کي د قرآني آیاتو پرته احادیث متواتره المعنی هم په صحاح سته وو کي او په نورو صحیح کتابو کي د احادیثو ډېر دي چي حصر يې تقريباً ممکن نه دی وفي ماذکرنا کفاية.

وَّمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ

درویش وايي: چي بیضاوي وايي چي رباط اسم للخيل الذي يربط في سبيل الله، نو په اصل کي مصدر ؤ چي تړل يې معنا وه بيا د آس نوم سو، لکه خلق په معنا د مخلوق، نو پر دې تقدير اضافت د رباط وخيل ته لپاره د بيان د معنی مراد دی په رباط سره، او روح البيان وايي چي رباط پر وزن د فعال دی بکسر الرأ په معنا د مطلق مربوط دی لکه لباس په معنی د ملبوس دی، نو اضافت د رباط وخيل ته اضافت د صفت و موصوف ته دی، فالمعنی خيل مربوطة لکه جرد قطيفة بمعنی قطيفة جردة، نو اضافت د عام چي رباط دی وخاص ته چي خيل دی لپاره د بيان دی، او يا لپاره د تخصيص دی لکه خاتم فضة.
سوال: په عبارت کي د بیضاوي داسي تېره سوه للخيل الذي آه په تذکير د موصول، او په عبارت کي د روح البيان داسي راغله خيل مربوطة په تانيث د صفت وجه يې څه ده؟
ځواب: خيل اسم جنس دی پر قليل او کثير دواړو يې اطلاق کېږي فيجوز تذکير الموصول بارادة فرد واحد ويجوز تانيث الصفة بارادة کثير من الخيل.
سوال: رباط الخيل خو په قوت کي داخل ؤ چي وړاندي په آيت کي راغلی، نو د عطف يې څه فائده؟
ځواب: د عطف فائده يې تنبيه ده پر افضل د انواعو د قوت لکه عطف د جبرئيل او ميکائيل پر ملائکو باندي، علماً رحمهم الله وايي چي جن هغه کور ته نه ورځي چي په هغه کي آس يا د جنګ سلاح في سبيل الله وي، او په صحيح حديث کي راغلي دي که يو سړی اوربشي د خاک او خاشاک څخه پاکي کړي بيا يې آس ته کښېږدي او هغه يې وخوري د اوربشي پر هره دانه باندي ده ته نېکي نوشته کېږي او په بل

صحيح حديث کي راغلي دي چي که چا آس وساتی "في سبيل الله احتساباً جواب وايماناً وتصديقاً بوعده تعالى فان شبعه" چي اميد د ثواب يې له خدای ﷻ څخه کاوه، مړول د هغه او اوبه ول د هغه او خوشايي د هغه في ميزانه يوم القيامة ای في کفة حسانة، په حديث کي د بخاري او مسلم راغلي دي په روايت د انس ﷺ ده وويل چي رسول الله ﷺ وفرمايله البركة في نواصي الخيل، او جرير بن عبدالله ﷺ وايي چي ما رسول الله ﷺ وليدی چي د آس دمخ وېښتان يې په ګوته سره پېچل او په داسي جال کي يې دا خبره وکړه الخيل معقود في نواصيها الخير الى يوم القيامة الاجر والغنيمة رواه مسلم، وعن ابي هريرة ﷺ الخيل ثلثة (آسان درې قسمه دي) هي لرجل وزر ولرجل ستر ولرجل اجر، فاما الذي له وزره (يعني هغه څوک چي ده لره د آس ساتل ګناه ده) فرجل ربطتها رياً وفخراً ونواً لاهل الاسلام (چي آس يې د رياً يا د فخر او يا لپاره د بلندی پر اهل اسلام تړلی وي، واما التي هي له ستر (يعني هغه سړی چي د عيال نفقه په برابروي) واما التي هي له اجر فرجل ربطتها في سبيل الله لاهل الاسلام الى اخير الحديث باختصار.

پوه سه: چي فرس مؤنث سماعي هم دی لکه اسم چي دی کمامر.

تُرۡهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمۡ وَءَاخَرِينَ مِن دُونِهِمۡ

چي تاسي بېروئ په هغه سره دښمن د خدای ﷻ او دښمن ستاسي، او داغه رنګه بېروئ نور کافران غير له اهل مکې څخه، مجاهد او مقاتل وايي چي د غيرهم څخه بنو قريضه مراد دي، او سدي وايي چي کفار فارس مراد دي، او حسن بصري رحمه الله وايي چي منافقين ځندي مراد دي.

پوه سه: چي د "به" ضمير و "وما استطعتم" ته يا "اعدأ" ته چي مصدر دی راجع دی.

لَا تَعۡلَمُونَهُمُ ٱللَّهُ يَعۡلَمُهُمۡۚ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيۡءٖ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ يُوَفَّ إِلَيۡكُمۡ وَأَنتُمۡ لَا تُظۡلَمُونَ ۝٦٠

چي تاسي دا اخرين تفصيلاً نه پېژنئ خاص خدای ﷻ په خبر دی او هغه شی چي تاسي نفقه او مصرف کړئ په لار کي د خدای ﷻ يعني په جهاد کي يعني

که دراهم او دنانیر وي او که اوښان یا افراس کامل او پوره به درکړل سي تاسي ته ثواب د هغه په ورځ د قیامت، رسول اللهﷺ وفرمایل "من جهز غازیاً فقد غزا" که چا کار ورسم کړی د غازي، نو ده هم غزا وکړه، متفق علیه، ابو مسعود انصاريرضي الله عنه وایي چي یو سړي مهار کړي اوښه راوستل او علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل هذه في سبیل الله" علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل لک بها یوم القیامة سبعمائة الناقة کلها مخطومة، رواه مسلم، له انسرضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول اللهﷺ وویل جاهدوا المشرکین باموالکم ای بصرف اموالکم وانفسکم ای بقتال انفسکم والسنتکم" په ژبو سره بالوعظ والتبلیغ، ابو داؤد، نسائي و دارمي، وعن خزیمة بن مالکرضي الله عنه قال قال رسول اللهﷺ من انفق في سبیل الله کتب له بسبعمائة ضعف" ترمذي و نسائي.

حضرت علي، ابو درداً، ابو هریرة، عبدالله بن عمرو، جابر بن عبدالله و عمران بن حصینرضي الله عنهم ټوله وایي چي رسول اللهﷺ وویل که چا واستول نفقه في سبیل الله یعني مجاهدینو ته یې ورکړه او دی په خپل کور کي پاته سو "فله بکل درهم سبعمائة دراهم، ومن غزا بنفسه وانفق في وجهه فله ثواب سبعمائة الف درهم، ثم تلا هذه الآیة والله یضاعف لمن یشأ ابن ماجه، له عبدالرحمن بن حبابرضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام د جیش العسرة چي د غزوة تبوک په نامه مشهوره ده او ډېره سخته غزا وه، نو علیه الصلوٰة والسلام مسلمانان پر مرسته د جیش العسرة باعثه کول، عثمانرضي الله عنه ودرېدی او وه یې ویل چي پر ما سل اوښان دي "باحلاسها" احلاس جمع د حلس ده، هغه ځل ته وایي چي د اوښ پر شا یې اچوي "واقتابها" جمع د قتب ده چي په پښتو یې کته بولي چي سړی پکښي سپرېږي "في سبیل الله" علیه الصلوٰة والسلام وخپلو خبرو ته ادامه ورکړه، عثمانرضي الله عنه ورته وویل چي پر ما یې دوه سوه اوښان "باقتابها واحلاسها في سبیل الله" علیه الصلوٰة والسلام خپلي د مرستي وینا ته تسلسل ورکړی، عثمانرضي الله عنه بیا ودرېدی چي پر ما یې درې سوه اوښان "باحلاسها واقتابها في سبیل الله فرئیت رسول اللهﷺ ینزل عن المنبر" او علیه الصلوٰة والسلام دوه یا

درې واره دا خبره وکړه ما على عثمان ما عمل بعد هذا، ترمذي.

له عبد الرحمن بن سمرة ﷺ څخه روايت دی چې عثمان ﷺ تر درې سوه اوښانو علاوه زر طلاوي په لستوڼي کي را اخستي وې د جيش العسرة د تجهيز لپاره ذ عليه الصلوٰة والسلام په لمن کي يې ورتوی کړې، نو عليه الصلوٰة والسلام په دينارو کي لاس وواهه او وه يې ويل "ماضر عثمان مافعل بعد اليوم مرتين" رواه احمد.

تنبيه: د ډېرو خلګو په زړو کي دا خيال ورګرځي چې عثمان ﷺ چي دومره غني شخصيت ؤ او د عليه الصلوٰة والسلام دوې لوڼي هم دده په نکاح کي راغلي وې، يعني يوه چي وفات سوه بيا يې بله لور په نکاح ورکړه، بيا چي هغه وفات سوه عليه الصلوٰة والسلام وويل که ما درېيمه لور درلودای نو هغه به مي هم عثمان ته په نکاح ورکړې وای، نو د سوال حاصل دادی چي د عليه الصلوٰة والسلام زغره ولي د يهودي سره په نهه کاسې اوربشو ګرو وه، او عليه الصلوٰة والسلام ويلي دي کما في البخاري وغيره "ما شبع آل محمد من خبز شعير يومين متتابعين" او نور ورته احاديث د عليه الصلوٰة والسلام د فقر او مسکنت په باره کي، په صحاح سته وو کي راغلي دي، نو اصل سوال دادی چي عثمان ﷺ د رسول الله ﷺ په حال ښه خبر ؤ، ولي يې مرسته نه ورسره کوله؟

ځواب: عليه الصلوٰة والسلام نه د چا نفلي او نه فرضي صدقه قبلوله، نو که عثمان ﷺ په نيت د صدقې د عليه الصلوٰة والسلام سره مرسته کړې وای، څرنګه به عليه الصلوة والسلام له ده قبلولای، او د هدې چي عليه الصلوٰة والسلام قبلوله د عثمان ﷺ په ورکولو نه جوړېدی کما لايخفى.

وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا

او که ميل وکړی کافرانو وصلح ته، ته هم ميل وصلح ته وکړه او معاهده ورسره وکړه.

سوال: د "سلم" لفظ خو مذکر دی، نو د موٴنث ضمير څرنګه ورته راجع سو؟

ځواب: سلم يې پر نقيض د هغه حمل کړی دی چي حرب دی او حرب موٴنث سماعي دی، او يا تأويل د سلم په مسالمة چي مصالحت ته وايي هم کړل کېږي.

پوه سه: چي حسن بصري او قتاده رحمهما الله وايي چي دا آيت منسوخ دی بقوله اقتلوا المشركين حيث وجدتموهم، او بيضاوي وايي چي دا آيت د اهل كتابو په باره كي دی لاتصالها بقتلهم.

درويش وايي: چي دا دواړه قولونه صاحب د روح البيان چي وفات يې په سنه ۱۱۲۷ هـ ق كي سوی دی په جلد۳ ص۳٦٦ كي وايي والامر في قوله فاجنح للاباحة والآية عامة لاهل الكتاب وغيرهم.

درويش وايي: چي روح البيان په دې خبره الامر للاباحة قول د حسن او قتاده رحمهماالله رد كړی دی چي وايي دا آيت منسوخ دی او په دې عبارت والآية عامة آه قول د بيضاوي رد كړی دی، وروسته روح البيان ويلي دي والامر فيه مفوض الى رأى الامام وليس يجب عليه القتال ابداً ولا ان يسعفهم الى الصلح عند طلبهم ذالک ابداً بل يبني الامر على مافيه صلاح المسلمين فاذا كان للمسلمين قوة جداً فلا ينبغي ان يصالحم وينبغي ان يحاربهم تر ځو چي اسلام قبلوي يا جزيه وركوي وان رأى المصلحة في المصالحة ، او د امام ميل هم ومصالحت ته ؤ لايجوز ان يصالحهم سنة كاملة الا اذا كانت القوة والغلبة للمشركين، نو پر دې تقدير صلح تر لسو كالو پوري روا ده، او تر لس كاله زائده صلح نه ده ورته روا اقتداً برسول الله ﷺ فانه عليه الصلوٰة والسلام فعل كذالک اى في الصلح مع كفار قريش چي لس كال يې معياد د صلح او عدم حرب وټاكی، انتهى بالعبارة في البعض وبالترجمة في البعض.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله چي وفات يې په سنه ۱۲۲۵ هـ ق كي سوی دی، يعني د روح البيان تر صاحب ډېر وروسته دی د حسن بصري، قتاده او بيضاوي رحمة الله عليهم خبر يې په دې الفاظو سره رد كړې ده "قلت" يعني نسبت يې وځان ته كړی دی لاوجه تخصيصها باهل الكتاب يعني كما قال البيضاوي ولا بالقول بانها منسوخة يعني كما قال الحسن وقتادة بل الامر للاباحة والصلح جائز مشروع ان رأى الامام فيه مصلحة انتهى.

درويش وايي: چي له نقل څخه زه منكر نه يم ولي چي زه په خپله ناقل يم لكن

د منقول قول نسبت وځان ته نه کوم، او دا خبره به هم ډېره مشکله وي چې مظهري رحمه الله به روح البیان نه وي مطالعه کړې او یا د دواړو د خبرو موافقت دې توارد الافکار وي فافهم.

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

او توکل پر خدای جل جلاله وکړه له دې څخه مه بېرېږه چې د کافرانو په صلح، فریب او چم په خیال کې وي ولې چې خدای جل جلاله ستا ساتونکی او مددګار دی له دوی څخه دې ساتي، او علم لري پر نیتو د کافرانو فیواُخذهم بنیاتهم.

وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

او که دوی یعني کافران اراده لري په صلح سره چې خطاباسي تا، چې دوی ستا و جنګ ته ځان مستعد وګرځوي او یا ستا د قتل لپاره یو وخت مساعد لټوي.

پوه سه: چې اصل خبر د ان محذوف دی یعني فلا تبال بمکرهم، او دلیل د جزأ په ځای راوړی دی، یعني چې په تحقیق کافي دی تا لره خدای جل جلاله، او خدای هغه ذات مقتدر دی چې ستا تائید کړي په خپل نصرت او په مؤمنانو که مهاجرین دي او که انصار دي په انصارو کې که اوس دي که خزرج.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ

یعني وروسته تر دې چې په جاهلیت کې به د اوس د خزرج تر منځ شر او فساد ان عداوت ؤ کمامر في قوله تعالی في سورة آل عمران یعني قوله تعالی "اذ کنتم اعدأ فالف بین قلوبکم فاصحتم بنعمته اخواناً، او په تفسیر ایوبي کې ددوی یعني د اوس او د خزرج عداوت ممتد او د قتل وقتال بیان تېر سوی دی.

لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

که تا اې مخاطب غیر معینه مصرف کړي وای تول هغه چې په مځکه کې دي نه به دې وای اچولای په منځ کې د زړو ددوی الفت، لکن خدای جل جلاله په قدرت عظیمه سره الفت پیدا کړی په منځ کې ددوی یعني ظاهراً وباطناً یعني هغه د

کلو کلو عداوت يې ددوی له زړو څخه وه ايستی، په تحقيق خدای ﷻ غالب دی او په شي کي حکمت لري، صدق الله العزيز.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبي کافي او بس دی تاله خدای ﷻ او هغه کسان چي ستا متابعت يې کړی دی له مؤمنانو څخه.

پوه سه: چي "من اتبعک" په محل کي د جر دی عطف پر کاف دی پر مذهب د کوفيانو چي عطف پر ضمير مجرور بېله اعادې د جار روا بولي، او يا په محل کي د نصب دی مفعول معه دی، والتقدير حسبک الله مع من اتبعک من المؤمنين، الله وهذا الاعراب بعيد لفظاً قريب معنیً.

پوه سه: چي اسناد د کفايت و مؤمنين ته لکونهم اسباب ظاهرة لکفاية الله الذي هو الکافي الحقيقي، په حديث صحيح کي د سعيد بن المسيب رضي الله عنه په روايت راغلي دي چي په مکه کي پر عليه الصلوٰة والسلام باندي درې دېرش (۳۳) نرانو او شپږو ښځو ايمان راوړی وروسته عمر رضي الله عنه ايمان راوړی او دده په ايمان سره څلوېښت پوره سوه، نو دا آيت نازل سو "ياايها النبي الآية" لکن بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي دا آيت پر دې دلالت کوي چي دا آيت مکي دی وسياق الکلام يقتفي کونها مدنية فان السورة نزلت بعد غزوة بدر، او دغه مفسرين رحمهم الله وايي چي دا آيت نازل سو په بيدا کي في غزوة بدر قبل شروع القتال لتقوية حضرت النبوية ﷺ وتسلية الصحابة رضي الله عنهم، او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دا آيت هغه وخت نازل سو چي عمر رضي الله عنه اسلام راوړی.

سوال: د عمر رضي الله عنه اسلام راوړل خو په مکه کي ؤ او دا سورت مدني دی کما مر من قبل هذا؟

ځواب: د ابن عباس رضي الله عنهما پر روايت آيت بې له شکه مکي دی لکن په مدني سورت کي په امر د رسول الله ﷺ نوشته سو هذا ماقاله روح البيان.

درويش وايي: چي په قرآن کي داسي ډېره واقع کېږي چي په سورت مکي کي بعض مدني وي وبالعکس لکن بامر رسول الله ﷺ، که ته د سورتو د قرآن کريم

په مصاحفو کي نظر وکړئ چي مکي او مدني سره جلا کوي په ډېرو سورتو کي به ووينئ السورة المكية الا الآية الفلانية فانها مدنيه او بالعكس به هم ووينئ ان شأ الله تعالى، حاصل د کلام دادی چي مدني والی د یو سورت منافي ددې سره نه دی چي بعض آیت دي مکي وي وبالعكس.

قصة اسلام عمر ﷺ: د صحیح واقعاتو راویان او د احادیث واقعیه وایي چي علیه الصلوٰة والسلام د چهار شنبې په ورځ خدای پاک ته داسي خواست وکړی "اللهم اعز الاسلام" وفي رواية اللهم ايد الاسلام باحد الرجلين یعني بایمان احد الرجلين اما بابی جهل بن هشام واما بعمر بن الخطاب" (وجه تخصیص د ابو جهل داده چي ابو جهل یو مشر سړی ؤ او په قریشو کي یې لوی اعتبار درلودی حتی چي ټولي فیصلې به ده کولې، نو ځکه دی د جاهلیت په زمانه کي په ابو الحكم سره مشهوره و، او وجه تخصیص د عمر ﷺ داده چي دی ډېر دلاوره ؤ او د زړه ډک سړی ؤ که څه هم دی په دغه وخت کي پینځه ویشت کلن یا شپږویشت کلن ؤ) نو د پنج شنبې په ورځ عمر ﷺ ایمان راوړی، راویان وایي چي څه وخت چي دا آیت نازل سو "انکم وماتعبدون من دون الله حصب جهنم انتم لها واردون" نو ابو جهل بن هشام ته چي اسلام لقب ورکړی که څه هم په جاهلیت کي دده لقب ابو الحكم ؤ كمامر آنفاً، او ابو جهل د عمر ﷺ ماما ؤ، ولي چي د عمر ﷺ مور د ابو جهل خور وه، او بعض اهل تاریخ وایي چي عمر ﷺ مور د ابو جهل د اکا لور وه، په عربو کي وعصبة الام ته ماما وایي، نو ابو جهل د قریشو په مجموعه کي ودرېدی چي عمر ﷺ هم پکښي حاضر ؤ او وه یې ویل یا معشر القريش ان محمداً قد شتم الهتكم وزعم انكم وآبائكم والهتكم في النار (محمد ستاسي خدایانو ته ښکنځل کوي، او دی وایي چي تاسي او ستاسي پلرونه او نیکه ګان او ستاسي خدایان به په اور کي یاست) فهل من رجل بقتل محمداً وله مائة ناقة حمراً وسوداً و الف اوقية من فضة" (ده وویل چي نسته داسي څوک چي محمد قتل کړي مور به وهغو ته سل اوښاني سرې او تورې ورکړو، او زر اوقیې به سپین زر چي یوه اوقیه څلوېښت درهمه وه چي زر

او قیې ځلو ښت زره درهمه ته رسېږي ورکړو) "فقام عمر بن الخطاب اتضمن ذالک یا ابا الحکم" (نو عمر بن خطاب ودرېدی ابو جهل ته یې وویل چې ته ضمانت ددغه انعام مذکوره پر قتل د محمد کوې) "فقال نعم یا عمر (نو ابوجهل ورته وویل هو! زه یې ضمانت کوم، نو عمر ابو جهل تر لاس ونیوی کعبې شریفې ته داخل سوه چې هلته ددوی یو لوی خدای ؤ، چې دوی هبل ورته وایه) "فتحالفا عنده واشهدا علی انفسهما هبل" (نو ابو جهل او عمر په حضور کې د هبل قسم سره وکړی، عمر پر قتل د محمد ﷺ او ابو جهل پر ورکړه د انعام مذکور او شاهد یې وګرځاوه هبل پر خپلو ځانو) "فانهم کانوا اذا ارادوا امراً من سفر او حرب او سلم او نکاح لم یفعلوا شیئاً حتی یستأمر هبل ویشهده علیه" (ولې قریش په جاهلیت کې داسې وه چې اراده د یو کار به یې وکړه که به سفر ؤ که به جنګ که به صلح وه او که به نکاح وه تر هغو یې کار نه کاوه چې له هبل څخه یې مشوره نه وای اخستې او هبل یې پر ځان نه وای شاهد کړی.

سوال: هبل خو له ډبرې څخه جوړ جماد بت ؤ، نو دوی ته یې څرنګه مشوره ورکول؟

ځواب: د هبل سره شیطان مقرر ؤ شیطان به د لا او د نعم مشوره ورکوله ددوی به دا ګمان سو چې دا خبرې موږ ته هبل کوي، او په دغه وخت کې د کعبې شاوخوا پینځلس سوه بتان وه، په یوه روایت کې راغلې دي چې د محمد د قتل پر خبره چې ابو جهل او عمر وکړه ټوله بتان پر سجده سوه او لا اله الا الله یې وویل، ابو جهل و عمر ته وویل چې په دې خطا نه وزې محمد دومره لوی جادوګر دی چې زموږ په خدایانو یې هم سحر او جادو کړی دی، نو عمر توره وغاړې ته واچول او بغل ځولۍ یې د غشو ډکه پر وږه کښېښول او دا یې وویل چې تر هغو به زه توره له غاړې ونه کاږم او نه به شی خورم او نه به ارام کوم تر څو چې ما د محمد سر په دغه توره نه وي پرې کړی، او په دغه وخت کې علیه الصلوٰة والسلام سره د مسلمانانو د زید بن الارقم رضی الله عنه په سرای کې چې د صفا تر غره لاندې ؤ پټ وه یعنې دباندې نه سوای راوتلای، ډوډۍ وغیره به ښځو ورته راوړل، نو عمر چې د

زيد بن الارقم ﷺ وسرای ته ورغلی دروازه يې وټكول چي له دننه بنده وه، يو صحابي ورولاړ سو د دروازې تر چولې يې وكتل عليه الصلوٰة والسلام ته يې وويل چي عمر دی توره يې په غاړه ده، هغه سړي وويل چي د عمر اراده داسي ښكاري چي ستا وينه به تويوي او نور فساد به هم وكړي، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي دروازه ورخلاصه كړه كه د خير په نيت راغلی ؤ يعني د اسلام راوړلو موږ به يې ځندي قبول كړو، او كه د شر په اراده راغلی ؤ موږ به يې په هغه توره سر ورپرېكړو، عمر چي داخل سو رسول الله ﷺ ورته وويل "ما انتهى يا عمر حتى ينزل الله بك قارعة" بيا عليه الصلوٰة والسلام ورولاړ سو عمر يې تر كالو او د توري تر بند ونيوی او سره وه يې ښوراوه، عمر ورېږدېدی له هيبته څخه د عليه الصلوٰة والسلام، او دی كښېنستی او دا يې وويل اعرض علي الاسلام يعني ماته اسلام پېش كړه الذي تدعوا اليه؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل تشهد ان لا اله الا هو وحده لاشريک له وان محمداً عبده ورسوله، فقال عمر ﷺ اشهد ان لا اله الا الله وانک رسول الله، نو ناستو مسلمانانو ﷺ له خوشاليه په لوړ اواز سره وويل الله اكبر حتى چي د مكې په لارو كي دا تكبير واورېدل سو، وروسته عليه الصلوٰة والسلام درې واره عمر ﷺ پر ځيګر وواهه او داسي دعاً يې وكړه اللهم اخرج ما في صدر عمر من غل وابدله ايماناً، عمر ﷺ وايي چي زه له سره تر نوكه په خولو كي غرق سوم دستي جبرئيل راغلی عليه الصلوٰة والسلام ته يې وويل لقد استبشر اهل السمآ باسلام عمر ﷺ "خوشاله سوه اهل سمآ يعني ملكي په اسلام د عمر ﷺ ، مشركين چي د عمر ﷺ په اسلام خبر سوه نو داسي يې وويل لقد انتصف القوم منا، قسم په خدای جل جلاله دی زموږ نيم قوم راڅخه جلا سو، په روايت د عمر ﷺ چي له ده څخه يو چا پوښتنه وكړه چي څه سبب دی چي تاته رسول الله ﷺ د فاروق لقب دركړی دی؟ ده ورته وويل ما چي اسلام راوړی او عليه الصلوٰة والسلام او نور مسلمانان د زيد بن ارقم ﷺ په سرای كي پټ ژوند كاوه، نو ما و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل يا رسول الله السنا على الحق ان متنا وان حيينا؟ آيا موږ نه يو پر حق كه مړه سو او كه ژوندي؟ عليه الصلوٰة والسلام راته

وويل نعم، ما ورته وويل نو ولي موږ دلته پټ کښېنو، عمر ﷺ وايي ما ورته وويل والذي بعثک بالحق داسي مجلس به زه نه پرېږدم چي په حال کي د کفر زه په هغه کي کښېنستلی يم الا اظهرت فيه الاسلام غير هائب، نه به هيبت راباندي وي او نه به بېرېږم والله لانعبد الله سراً بعد اليوم، نو عليه الصلوٰة والسلام او نور ورسره مؤمنانو د زيد بن الارقم ﷺ له سرايه راووتل او عمر ﷺ دمخه روان ؤ او توره يې کښلې وه او په زوره زوره ناري يې وهلې ﴿لا اله الا الله محمد رسول الله﴾ حتى چي و مسجد ته د حرم مکي ننوتل او عمر ﷺ لو ناره وکړه چي په قريشو يې واورېدل که ځوک له ځايه وښورېدی په دغه توره به يې سره قلم کړم، بيا عليه الصلوٰة والسلام دمخه او مؤمنان په پسې وه پر کعبه شريفه يې طواف وکړی، بيا پر لمانځه په جماعت باندي ودرېدل او عليه الصلوٰة والسلام قرآن مجيد په جهر سره وايه او عليه الصلوٰة والسلام او نورو مؤمنانو د عمر ﷺ د اسلام راوړلو څخه مخکي نه سوای کولای چي عند الکعبة دي لمونځ وکړي او يا دي قرآن مجيد په جهر سره ووايي فسماه النبي ﷺ بالفاروق، لانه فرق بين الحق والباطل وجا بسند حسن ان اول من جهر بالاسلام (يعني في مجامع القريش) هو عمر بن الخطاب ﷺ (په هغه وخت کي چي عليه الصلوة والسلام په مدينه کي ؤ او مکه شريفه هم فتح سوې وه) واستأذن عمر ﷺ في العمرة فاذن له عليه الصلوٰة والسلام وقال يا اخي لاتنسنا من دعائک، قال عمر ما احب ان لي بقوله يا اخي ما طلعت عليه الشمس.

ژباړه: عمر ﷺ له عليه الصلوٰة والسلام څخه اجازه وغوښتل د عمرې د تلو، نو عليه الصلوٰة والسلام اجازه ورکړه او داسي يې ورته وويل اې وروره موږ په دعا کي مه هېروه، عمر ﷺ وايي زما نه ده خوښه په مقابل کي ددغه قول د عليه الصلوٰة والسلام يا اخي، تر ټوله هغه چي لمر پر راخېژي يعني ټوله دنيا، په يوه حديث کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ وويل چي که تر ما وروسته نبي وای نو عمر به وای، په بل حديث کي راغلي دي چي زما تائيد خدای ﷻ کړی دی په څلورو وزيرانو سره، دوه د اهل سما دي يعني جبرئيل وميکائيل، او دوه

د اهل الارض دي ابو بکر وعمر رضي الله عنهما ، او نور مناقب د حضرت عمر رضي الله عنه نهايت ډېر دي په کتاب کي چي د الفاروق په نامه یادېږي مطالعه دي کړل سي.

درویش وايي: چي خبره راڅخه اوږده سوه لکن مع الفوائد السنية اوس بيرته د تفسير پر خوا ان شاء الله تعالى.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ

اې نبي المراد به محمد صلى الله عليه وسلم باعث کړه په ډېر شدت سره مؤمنان پر جنګ د کفارو که وي له تاسي څخه شل (۲۰) کسه نران چي صبر لري پر سختيو د جنګ يعني خدای جل جلاله ته يې د ثواب طمع هم وي غلبه به کوي پر دوو کسو د کافرانو.

وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

او که وي له تاسي څخه سل کسه يعني نران "د صابر قيد يې نه کړی ذکر اکتفاً بما سبق" غلبه به کوي يعني بنصر الله پر زرو کسانو د هغو کسانو چي کفر کوي په سبب ددې چي کافران يو قوم دی چي نه پوهېږي، والمعنى چي کافران جاهلان په ثواب سره او جاهلان دي په خدای جل جلاله چي شريک ورته وايي او جاهلان دي په ورځ د قيامت، نو دوی وتاسي ته ثبات نه سي کولای که تاسي صبر وکړئ پر قتال ددوی لطلب الثواب والدرجات العلى على تقديري الشهادة والحيوة، او کفار پر مرګ بېرېږي، ولي طمع د ثواب نه لري په دې سبب چي دار الثواب نه مني.

پوه سه: چي دا جملې خبريه وې لکن په معنى د امر دي چي صبر به کوي يو مسلمان په مقابل کي د لسو کافرانو او خدای جل جلاله وعده کوي چي که دوی يعني يو په لسو د کافرانو صبر وکړي دوی به غلبه پيدا کوي بعون الله وتائيده.

پوه سه: چي دا امر إلهي په ورځ د بدر ؤ چي يو مسلمان به د لسو کافرانو سره جنګ کوی، له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي دا امر الهي چي يو مسلمان به د لسو کافرانو سره جنګ کوی او تېښتی به نه، پر صحابه کرامو رضي الله عنهم ډېر درنه پرېوتل، نو خدای پاک تخفيف ددې امر شاق نازل کړی او وه يې ويل.

اَلۡـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنۡكُمۡ وَعَلِمَ اَنَّ فِيۡكُمۡ ضَعۡفًا ؕ فَاِنۡ يَّكُنۡ مِّنۡكُمۡ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغۡلِبُوۡا مِائَتَيۡنِ ۚ وَاِنۡ يَّكُنۡ مِّنۡكُمۡ اَلۡفٌ يَّغۡلِبُوۡۤا اَلۡفَيۡنِ بِاِذۡنِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيۡنَ ﴿۶۶﴾

اوس خدای ﷻ تخفیف وکړی په باره کي د جنګ او خدای پاک پر دي علم لري چي په تاسي کي ضعف سته یعني د ابدانو، نو اوس که وي له تاسي څخه یعني رجال سل کسه صبر کونکي غالبه به ګرځي پر دوه سوه یعني د مشرکانو او کافرانو، او که وي له تاسي څخه زر کسه غالبه کېږي به پر دوو زرو کسانو له کافرانو په اذن، اراده او نصرت سره د خدای ﷻ، او خدای پاک ملګری دی په عون او نصرت سره د صبر کونکو مؤمنانو، نو خدای پاک رد کړی امر له لسو څخه و دوه ته، ابن شبر رحمه الله وایي چي زما رایه داده چي امر بالمعروف او نهي عن المنکر پر دغه قیاس دی.

درویش وایي: لانهما ایضاً قتال لکن لا بالسیف بل باللسان، فالجامع بین المقیس والمقیس علیه موجود.

فائده: څوک چي بل پر یو کار باعثه کوي لکه په مانحن فیه قتال الکفار، نو دی باید اقدام پر هغه کار بنفسه وکړي تاچي قوم اقتدأ پسي وکړي، ولهذا کان النبي ﷺ اذا اشتد الحرب اقرب الی العدو من المؤمنین قال علي رضي الله عنه "کنا اذا احر الباس (موږ وو چي تود به سو جنګ) ولقي القوم القوم اتقینا برسول الله ﷺ (او دوه قومونه یعني مسلمانان او کافران به سره ملاقي سوه، موږ به ځانونه ساتل په رسول الله ﷺ یعني دی به دمخه ؤ او موږ به په پسې وو) فما یکون اقرب الی العدو منه ﷺ (نه به ؤ ډېر نژدې و دښمن ته تر ده مبارک)

سلطان سلیم فاتح مصر رحمه الله ډېره ښه وینا کړې ده:

گر لشکر عدو بود از قاف تابقاف .... بالله که هیچ روی نمی تابم از مصاف

چون آفتاب ظلمت کفر از جهان برم ...... گاهی چوصبح تیغ برون آرم از غلاف

په صحیح حدیث کي راغلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام حمزه بن عبد

المطلب ﷛ واستاوه او دېرش کسه سپاره یې ورسره کړه، نو د ابو جهل سره ملاقي سو چي درې سوه کسه سپاره ورسره وه، نو حمزه ﷛ وهغو ته شکست ورکړی، له ابه عباس ﷛ څخه روایت دی چي که یو مسلمان له درو سوو کسو څخه فرار وکړی دا گناه کبیره نه ده او که یوه مسلمان له دو کسو څخه فرار وکړی، نو دا هغه فرار دی چي گناه کبیره ده، حِدادي ﷫ وايي چي دا هلته گناه کبیره ده چي که د مسلمانانو سره دومره سلاح وه لکه د هر یوه سره د دوو کافرانو او ده مقابله ونه کړه کان فاراً ومرتکباً للکبیرة واما ان لم یکن کذالک فلا یثبت حکم الفرار.

پوه سه: چي له عبدالله بن مسعود او له عبدالله بن عمر او له ابو هریره ﷡ څخه په مختلفو اسنادو سره روایت دی چي څه وخت یې د بدر بندیان راوستل نو په هغو کي عباس عم رسول الله ﷺ هم ؤ، له انصارو څخه یو سړي دی نیولی ؤ، نو انصارو دا اراده وکړه چي قتل یې کړي، دا خبره و علیه الصلوٰة والسلام ته ورسېدله فقال علیه الصلوٰة والسلام چي تېره شپه نه یم بیده سوی د عباس له سببه چي انصار دا وايي چي وژنو یې، نو عمر ﷜ ورته وویل چي زه ورسم انصارو ته؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل هو! ورسه، نو عمر ﷛ انصارو ته ورغلی چي عباس خوشي کړئ یعني وژني یې مه، انصارو وویل والله لانرسله یعني وژنو یې، نو عمر ﷛ ورته وویل چي په عدم قتل سره یې رسول الله ﷺ خوشاله کېږي، انصارو ورته وویل که په دې سره د رسول الله ﷺ خوشنودي وي خو بو یې زه، عمر ﷛ چي عباس را رهي کړی نو عمر ﷛ ورته وویل یا عباس اسلم یعني اسلام راوړه، قسم په خدای ﷻ دی چي ستا اسلام ماته محبوب دی تر اسلام د خطاب "چي د عمر ﷛ پلار ؤ" ولي چي علیه الصلوٰة والسلام ستا په اسلام خوشاله کېږي، لکن په دې وار عباس مسلمان نه سو.

پوه سه: چي عباس ﷛ یو له هغو لسو کسانو څخه دی چي د کفارو د ټول لښکر ډوډۍ به یې کوله کوم چي د کفارو د مرستي لپاره د عیر د مکې راوتلي وه، او د بدر په ورځ یې شل وقیه سره زر کفارو ته ورکړه چي په بدر کي به

مشرکان دوډی په رانسي لکن جنګ جوړ سو دمخه تر دې چې عباس دا شل وقیه مصرف کړي وای پر کفارو، نو د جنګ په دوران کي هغه شل وقیه سره زر سره دده د مسلمانانو په لاس ورغله.

درویش وایي: چې ددغو کړو وړو له سببه انصار و عباس ته په غضب وه کمامر نو څه وخت چې د بدر پر بندیانو فدیه مقرره سوه کما سیئاتي عنقریب بیانه في التفسیر، نو عباس ﷺ و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چې هغه شل وقیه سره زر چې زما څخه غازیانو د بدر واخستل هغه دي زما په فدیه کي حساب کړل سي علیه الصلوٰة والسلام منع وکړه او ورته وه یې ویل چې هغه شل وقیه چي تا له کوره زموږ پر ضرر راخستي وې فلا اترکه لک.

پوه سه: چې بخاري أو بیهقي له انس بن مالک ﷺ روایت کړی دی چې بعض انصارو چې د عباس ﷺ مور له هغې کورنۍ څخه وه، نو علیه الصلوٰة والسلام ته راغله فقالوا ائذن لنا فلنترک لابن اختنا عباس فدائه قال ﷺ لا والله لاتذرن درهماً، نو علیه الصلوٰة والسلام عباس مکلف کړی چې ته به له خپل ځانه سل وقیه فدیه ورکوې زائداً علی فداً غیره، ولي چې تا قطع د صله رحمی وکړه چې زموږ پر ضد جنګ ته راغلې، او له دې یې هم مکلف کړی چې ده به خپل د ورور د دوو زامنو یعني عقیل بن ابي طالب او نوفل بن الحارث فدیه به هم څلوېښت څلوېښت وقیه ورکوې، نو عباس ورته وویل چې تا زه وګرځول چې دا فدیه زما څخه غواړې چې زه به آینده وقریشو ته د سوال لاس غځوم چې زما سره مرسته وکړئ زما په فدیه او زما د ورور د دوو زمانو په فدیه کي، غرض یې دا ؤ چې زما سره څه وقیې وې هغه مسلمانانو په غنیمت راڅخه واخستلې او زما سره شی نه سو پاته چې زه یې د ځان او د ورور د زامنو په فدیه کي درکړم، نو مجبور دي کړم ودې ته چې پر قریشو سوال او فقر وکړم.

پوښتنه: دا سوال او ځواب د علیه الصلوٰة والسلام او د عباس تر منځ هغه وخت یې راوړل مناسب وه چې د اصحابو ﷺ اتفاق پر فدیه اخستلو راغلی وای او هغه بحث تر اوسه نه دی راغلی؟

ځواب: چونکه د عباس بحث له دمخه څخه جاري ؤ، نو ځکه دا خبره ما دلته وکړه، اوس دا يې تاسي دا يې اُساری د بدر جریان او د اصحابو اختلاف او پر فدیه اتفاق، او ددې خبري د عباس چي و علیه الصلوٰة والسلام ته يې وويل چي زه دي وفقر او سوال ته د قريشو اړ کړم، وروسته تر تمام د بحث د فديو د علیه الصلوٰة والسلام له خوا به و عباس ته ځواب ورکړل سي ان شاٱ الله تعالی.

بحث اساری بدر: د صحیح احادیثو راویان داسي وايي چي علیه الصلوٰة والسلام ټوله مسلمانان من المهاجرين والانصار ﷺ سره راغونډ کړل او داسي يې ورته وويل "ماتقولون في هؤلاٱ الاساری" (تاسي څه واياست په شان کي ددې بنديانو؟) قد ملكم الله وانما هم اخوانكم (خدای ﷻ تاسي ته پر دوی ملکیت درکړی يعني په بند مو بنديان کړل او دوی ستاسي ورونه دي) فقال ابوبكر ﷺ اهلک وقومک قد ظفر الله لک عليهم هؤلاٱ بنوا العم والعشيرة والاخوان استبقهم (ابوبكر ﷺ وويل ته يې باقي پرېږده يعني وژنه يې مه، او زما رايه داده چي فديه ځندي واخله او هغه رقم د فديې به زموږ قوت سي پر کفارو باندي يعني سلاح، اوښان او اسان به په رانسو د بلي ورځي د جنګ لپاره او ښايي چي خدای پاک به دوی ته هدايت وکړي يعني ايمان به راوړي او ستا به بازو سي يعني کومک په جنګوکي د کفارو، بیا علیه الصلوٰة والسلام عمر ﷺ ته وويل ماتقول يا ابن الخطاب عمر ﷺ ورته وويل يا رسول الله ﷺ دي خلګو يعني اسيرانو ستا تکذيب کړی دی او له مکې څخه يې را ايستلی يې او جنګ يې درسره کړی دی، زما رايه داسي نه ده لکه د ابوبكر ﷺ، لکن زما رايه داده چي ماته قدرت راکړه پر فلاني بندي چي د عمر ﷺ قريب ؤ چي زه يې په توره سر له بدنه جلا کړم تاچي خدای پاک ووينې چي زموږ په زړو کي محبت نسته للمشركين هؤلاٱ صناديد قريش وائمتهم وقادتهم فاضرب اعناقهم، او عبدالله بن روحة ﷺ وويل يا رسول الله ﷺ يوه شېله وګورئ چي ډېر وچ بوټي پکښې وي دغه بنديان لاس تړلي په هغه شېله کي کښېږدئ او اور پر بل کړئ، عباس ﷺ چي په بنديانو کي ؤ او دا دوې خبري يې واورېدلې نو عبدالله بن رواحة ﷺ ته يې وويل "قطعت رحمک" سِله رحمي دي ختمه کړه، نو علیه الصلوٰة والسلام کورته ځندي

ولاړی، نو ځيني صحابه وو ﷺ د ابوبکر رضي الله عنه رايه خوښه کړه او ځينو د عمر رضي الله عنه رايه تعقيب کړه او بعضو د ابن رواحة رضي الله عنه نظريه پسنده کړل، يو ګړی وروسته بيرته عليه الصلوٰة والسلام راووتی فقال ان الله تعالى ليلين قلوب اقوام حتى تكون الين من اللبن چي اشاره يې و ابوبکر او دده هم رايه خلګو ﷺ وزړو ته وه "وان الله (سخت ګرځولي) قلوب اقوام حتى تكون اشد من الحجر" چي اشاره يې وزړه ته د عمر او ابن رواحة او د دوی هم فکره خلګو ﷺ ته وه "مثلك يا ابابكر في الملائكة مثل ميكائيل ينزل بالرحمة يعني چي د باد او باران تصرف يې په لاس کي دی ومثلك في الانبياء مثل ابراهيم عليه السلام حيث قال من اتبعني فانه مني ومن عصاني فانك غفور رحيم ومثلك يا ابابكر مثل عيسى بن مريم عليه السلام اذقال ان تعذبهم يعني الكفار فانهم عبادك يعني ستا د عذاب چاره نه لري وان تغفرلهم فانك انت العزيز الحكيم، ومثلك يا عمر في الملائكة جبرئيل حيث ينزل بالعذاب والشدة والنقمة على اعدا الله ومثلك ياعمر في الانبياء مثل نوح عليه السلام اذ قال رب لاتذر على الارض من الكافرين دياراً، ومثلك يا عمر مثل موسىٰ عليه السلام اذ قال ربنا اطمس على اموالهم واشدد على قلوبهم فلا يؤمنوا حتى يروا العذاب الاليم، راوي وايي چي صبا ورځ چي سوه عمر رضي الله عنه د عليه الصلوٰة والسلام کور ته ورغلی فاذا رسول الله ﷺ وابوبكر يبكيان فقال يعني عمر مايبكيكما فان وجدت بكاً بكيت والا تياكيت لبكائكما.

پوه سه: چي دا ژړا د عليه الصلوٰة والسلام او د ابوبکر رضي الله عنه له دې سببه وه چي عليه الصلوٰة والسلام دا فيصله وکړه "فلا يفلتن منهم احد الا بفدا او بضرب عنق" يعني نه به سي خلاص يو له دې بنديانو څخه مګر په فديه او بضرب عنق، نو عليه الصلوٰة والسلام و عمر رضي الله عنه ته وويل خپل د ژړا او د ابوبکر رضي الله عنه د ژړا سبب "فكان يصيبنا في خلاف ابن الخطاب عذاب اليم ولو نزل العذاب ما افلت منه" نه به وای خلاص د هغه الا ابن الخطاب رضي الله عنه فانزل الله تعالى هذه الآيات.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ

نه ده صحيح نبي لره يعني هيڅ نبي لره چي ثابت دي سي ده لره بنديان، نو "كان" تامه دی تر هغو چي ډېر سي په مځکه کي قتل د کفارو او مبالغه په قتل

کي حتی چي ذلیل سي کفر او حزب یې لړ سي او اسلام عزت پیدا کړي او اهل اسلام پر غالب سي.

پوه سه: چي اسری جمع د اسیر ده لکه قتلی جمع د قتیل ده، یا جرحی جمع د جریح ده، او ثخانه په لغت کي ثقل ته وایي، في القاموس اثخن فلاناً ای او هنه واثخن في العدو ای بالغ في الجراحة فیهم، او د "یثخن" مفعول محذوف دی ای یثخن الاسری في الارض یعني سړی چي ووژسل سي درنېږي، چي دوی وژل سوي وای مځکه به په درنه سوې وای، مطلب دا چي دا اسری چي وژل سوي وای ښه به وای لکه د عمر رضي الله عنه رایه چي وه، لکن علیه الصلوٰة والسلام د ابوبکر رضي الله عنه په رایه عمل وکړی او فدیې یې پر واچولې والله اعلم بالصواب.

تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾

تاسي اراده لرئ اې مؤمنانو "مراد هغه اکثره مؤمنان دي چي رأیه د ابوبکر رضي الله عنه یې خوښه ده عرض یعني بې بقاً شی چي اخذ د فدیې ؤ، او خدای پاک اراده لري د اخیرت یعني نعیم الآخرة چي تاسي ته یې درکړي بقتل المشرکین الاسری ونصرکم دین الله واعزازه وهیبتة الاسلام في قلوب المشرکین، او خدای جل جلاله غالب دی او په هر کار کي حکمت لري.

نکته: په اول کي د آیت خدای پاک وویل "ماکان لنبي آه" او په وروسته کي یې مخاطب مؤمنان کړل، له دې جهته چي د علیه الصلوٰة والسلام په زړه کي خو اراده د عرض الدنیا نه وه، بلکې د مؤمنانو په زړو کي وه، په روح البیان کي وایي چي اخذ د فدأ شیمة د علیه الصلوٰة والسلام نه وه ولا لسائر الانبیأ علیهم السلام ولي چي په صحیح حدیث کي راغلي دي علیه الصلوٰة والسلام وایي "مالي وللدنیا" یو محقق داسي وایي:

کین جهان جیفه است ومردار ورخیص ... برچنین مردار چون باشم حریص

فائده: سعدي چلپي مفتي وایي چي په آیت مذکوره کي مراد له ارادې څخه د خدای جل جلاله یعني والله یرضی، نو یرید الآخرة دون یرضی الآخرة ذکر سول په سبب د مشاکله دی د ماقبل سره یعني تریدون آه، نو دلیل د معتزله وو نه دی

چي خلاف د ارادة الله روا دی على خلاف مذهب اهل السنة، دوی خذلهم الله وايي چي د خدای ﷻ اراده د ايمان ده وه كافر ته لكن دی پر خلاف د ارادې د خدای كافر سو وهكذا في المؤمن العاصي، دوی وايي اراده و عاصي ته د طاعت ده لكن عاصي پر خلاف د ارادې د خدای ﷻ عصيان كوي.

لَوْلَا كِتٰبٌ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيْمَآ اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۶۸﴾

كه نه وای حكم د خدای چي دمخه يې په لوح محفوظ كي ليكلي دي وهو ان لايعاقب المخطئ في اجتهاده او ان لايعذب اهل بدر، په اخستلو د فديه تاسي ته به رسېدلی وای سخت عذاب.

پوه سه: چي كلمه د "في" په معنا د لام ده ای لاجل ما اخذتم من الفدأ عذاب اليم، په صحيح حديث كي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام وويل كه عذاب نازل سوی وای، نو نجات به نه وای پيدا كړی غير له عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما، ولي چي هغه هم د عمر رضي الله عنه رايه تائيد كړه، ولي چي د بدر د بنديانو په مشوره كي عمر رضي الله عنه و عليه الصلوٰة والسلام ته داسي خبره وكړه چي دا بنديان امامان د كفر دي قتل يې كړه، او ما ته اجازه راكړه چي دده يو قريب په بنديانو كي ؤ چي زه يې سر په توره پرې كړم، او علي رضي الله عنه ته امر وركړه چي خپل ورور عقيل بن ابي طالب قتل كړي، او حمزه رضي الله عنه ته امر وركړه چي عباس قتل كړي، لكن د رسول الله ﷺ دا خبره نه سوه خوښه.

درويش وايي: چي له هغه حديثه چي نژدې تېر سو كه عذاب نازل سوی وای، نو نجات به پيدا كړی وای بېله عمر رضي الله عنه دا معلومه سوه چي غير له عمر او له سعد بن معاذ رضي الله عنهما نور ټوله صحابه كرام رضي الله عنهم په فديه راضي وه او خوښه يې وه ولهذا امر عليه الصلوٰة والسلام بالفدأ خلاف رأی عمر وسعد رضي الله عنهما.

فَكُلُوْا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَّاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۶۹﴾

نو تاسي خوراک كوئ د هغه شي چي په غنيمت تاسي ته په لاس درسي لكه په بدر كي، والمراد ان الفدأ حكمه حكم الغنيمة لان الفدأ حصلت لكم بالقتال مع الكفار.

درويش وايي: چي هغه خبره چي ما په احوالو كي د عباس رضي الله عنه دمخه وكړه چي

ده و علیه الصلوٰة والسلام ته وکړه چي ترکتني اتکفف قریشاً یعني زه به سوال پر قریشو کوم، ولي چي زما سره هیڅ مال نسته علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل فاین الذهب الذي دفعته ام الفضل یعني زوجته، یعني هغه سره زر څه سوه چي تا خپلي مایني ته ورکړه یعني په هغه وخت کي چي ته له مکې څخه راوتلې یعني د قافلې د ساتنې لپاره کمامر من قبل او تا ام الفضل ته وویل چي زه نه یم خبر چي ماته به څه پېښه سي په دې سفر کي، نو که تاسي ته یو ضرورت پېښ سو، نو دغه سره زر ستا او د عبدالله او د قثم دي چي دا دوه د عباس ﷺ زامن وه، نو عباس و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي زما په دې سرو زرو ته چا خبر کړې او سره ددې چي په دغو سرو زرو بېله خدایه ثوک نه دی خبر او دا سره زر ما دې ته په توره شپه کي ورکړه؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي زه خدای ﷻ خبر کړم، عباس وویل چي زه دمخه ستا په نبوت کي شکي وم لکن دا خبره چي دي راته وکړه فاشهد انک صادق یعني في دعوی النبوة واشهد ان لا اله الا الله وانت رسول الله عباس ﷺ مسلمان سو.

درویش وایي: چي دا یو له حکمتو څخه د خدای ﷻ دی چي علیه الصلوٰة والسلام د عمر ﷺ خبره نه ومنل په قتل د بدر د اسیرانو، ولي چي په دې اسیرانو کي خو عباس ﷺ هم ؤ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيۡدِيكُم مِّنَ ٱلۡأَسۡرَىٰٓ إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٧٠

اې نبي زما ته ووایه هغه کسانو ته چي ستاسي په لاسو کي دي یعني په تصرف کي دي له بندیانو څخه که خدای ستاسي په زړو کي پر خیر علم لري یعني الایمان والاخلاص دربه کړي خدای تاسي ته خیر یعني بالاضعاف تر هغه مبلغ چي ستاسي څخه واخستل سو یعني په فدیه کي او خدای ﷻ به وبخښي تاسي ته ګنهونه ستاسي او خدای پاک غفور او مهربان دی، محمد یوسف الصالحي ﷫ په سبیل الرشاد کي وایي چي یو څو کسانو د بندیانو منهم العباس دا دعوه وکړه چي موږ مسلمانان یو یعني له مکې څخه موږ کفارو په زوره د جنګ میدان ته راوستلو، نو

زموږ څخه پر څه فدیه غوښتل کیږي، نو دا آیت نازل سو.

پوه سه: چي نبي لـه القابو شریفه وو څخه د علیـه الصلوٰة والسلام دی، والمعنی ایها المخبر عن جانبي الی الخق لتبلیغ احکامي الیهم، روی البخاري ان النبي ﷺ ده ته راوړل سو مال د بحرین (چي دده عامـل لـه بحرین څخه را استولی ؤ چي هغه ډیر مبلغ ؤ چي علیـه الصلوٰة والسلام پر یـوه ځای لیـدلی دی یـو لـک درهم وه) علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي په مسجد کي یې کښیږدي، علیـه الصلوٰة والسلام ددغو درهمو لـه وېش لپاره راووتی، عباس ﷺ ورتـه راغلی فقال یا رسول الله ﷺ ماته له دې نقودو څخه راکړه یعني ډېر مبلغ کما یدل علیه دلیـل العباس ﷺ، ما خو د خپل ځان فدیه درکړه او د دوو وریرو فدیه مي هم درکړې ده! علیـه الصلوٰة والسلام ورته وویل وایه خله هرڅو چي اخلي، نو عباس ﷺ پتو ورتـه هوار کړی درهمونه یې پکښې راپوري وهل، نو چي پـه شا کول یې هغـه درانه وه نـه یې سوای پـه شا کولای، نو علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل چي ته یو چاته ووایه چي دا پلنډه ماته راپورته کړئ، علیه الصلوة والسلام لا، نو ده علیه الصلوٰة والسلام وویل چي تـه یې راپورته کړه علیه الصلوٰة والسلام ورتـه وویـل چي یا! پـه بعضو روایاتو کي راغلي دي چي یو څه دراهم یې ځندي توی کړه بیا یې هم نـه سوای پورتـه کولای، پـه ځیني روایاتو کي راغلي دي چي بیا د علیه الصلوٰة والسلام او دده تر منځ هغـه خبره تکرار سوه، نو بیا یې یو څه دراهم ځندي تـوی کړه، دریـم وار یـې پـه شا کړه او عباس ﷺ وویل انما اخذ ما وعد الله فقد انجز او خدای ﷻ وعده پوره کړه.

درویش وایي: چي عباس ﷺ و هغه قـول تـه د خـدای ﷻ اشاره وکړه "یؤتکم خیراً مما اخذ منکم" نو عباس ﷺ چي رهي سو علیـه الصلوٰة والسلام تـر هغو پـوري ورتـه کتـل چي دی غائبېدی عجباً من حرصه فما قام رسول الله ﷺ وثم منها درهم.

فائده: پـه دې قول کي د خدای ﷻ شک "ان یعلم الله في قلوبکم آه" راجع موږ ته دی کما جأ مثله في دعاْ الاستخارة ان کنت تعلم آه یعني موږ نه یو خبر چي د خدای ﷻ علم او اراده پـه في قلوبکم خیراً پوري نیولي ای او کـه نه.

وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ

او که دوی اراده د خیانت لري ستا سره یعني چي ستا سره وعده وکړي چي موږ به ستا په مقابل کي بیا جنګ نه کوو او دا وعده دوی په وخت کي د خلاصونه کړي وه په افتدأ سره، نو دوی دغه وعده نه کړه پر ځای.

فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ

نو دوی داغسي خیانت د خدای ﷻ سره هم کړی ؤ دمخه په کفر سره چي د الست بربکم قالوا بلی وعده یې ماته کړه "فامکنک منهم" یوم بدر یعني تا ته یې قدرت درکړی پر دوی د بدر په ورځ کمامر قصته.

پوهه: چي دا جمله د شرط محذوف جزأ ده تقدیره ان یرید وخیانتک، نو عذاب ودوی ته راجع کیږي په دې دلیل چي ددوی خیانت دخدای پاک سره وکړی من قبل تاته خدای ﷻ قدرت درکړی پر دوی په بدر کي، نو که بیا وفا ونه کړي او بیرته ستا سره جنګ مختار کړي بیا به خدای پاک پر دوی باندي تاته قدرت درکړي مرةً اخری، چنانچه ابن اسحاق رحمه الله وای چي علیه الصلوٰة والسلام احسان وکړی د علي بن ابي غزة سره د بدر په ورځ یعني مفت یې خوشي کړی بالشرط المذکور، یعني بیا به زما په مقابل کي جنګ ته نه راځې، هغه وعده ماته کړه په جنګ کي د احد د مشرکینو سره بیرته راغلی، نو د احد په ورځ یې بیرته ګرفتار کړی فقتله رسول الله ﷺ.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

او خدای پاک خبر دی بما في قلوبهم من الوفأ بالعهد او العذر والخیانة.

برو علم یکذره پوشیده نیست .... که پیدا وپنهان بنزدش یکیست

په حدیث شریف کي راغلي دي چي خدای پاک و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل یعني په وحي د جبرئیل چي ته قوي سړي ته ووایه چي خپل په قوت دي نه خطاوزي فان اعجبتک قوتک فادفع الموت عن نفسک، او غني سړي ته ووایه لا یعجبک غناک او غني ته ووایي چي تادي په تعجب کي نه اچوي خپله غنی ورنه زما مخلوق ته د یوې ورځي ډوډۍ ورکړه.

الهي عبدک العاصي اتاکا .... مقراً بالذنوب و قد دعاکا
فان ترحم فانت لذالک اهل .... وان تطرد فمن يرحم سواکا

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

په تحقيق هغه کسان چي ايمان يې راوړی ؤ او هجرت يې کړی ؤ له خپل قوم او خپلوانو څخه او خپل محبوب وطن يې پرې ايښی ؤ چي مکه مکرمه وه حبا لله ورسوله، او خپل مالونه يې صرف کړه في سبيل الله سلاح د جنګ او اوښان او نور شيان چي په جنګ کي په کار راځي رانيولي وه، او خپل ځانونه يې هم په جهاد کي صرف کړي وه په لاره کي د خدای ﷻ بمباشرة القتال واتيان کل ما امر الله به من العبادات البدنية.

وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

او هغه کسان چي ځای يې ورکړی ؤ و عليه الصلوٰة والسلام او مهاجرينو ته د مکې په خپل وطن مدينه منوره کي، او دوی کومک د عليه الصلوٰة والسلام په جنګو کي د اعدأ الله من المشرکين واليهود والنصاری وغيرهم سره کاوه، او هم دا سبب دی چي دوی د انصارو په لوړ نوم مشرف سوه په اسلامي نړۍ کي، دغه کسان يعني مهاجرين او انصار قريبان او دوستان دي يو له بله سره لا الکفار.

مسئله: مسلمانانو ته نه ده روا دوستي او قرابت پالنه د کفارو سره ولو کانوا آبائهم او ابنائهم او اخوانهم او يا يې د قوم او قبيلي سړی وي فضلاً عن الامريکائين جبرة الدنيا اليوم الذين جاؤا من ورأ البحار يشغلون ديار المسلمين بالجبر والاکراه ويظلمون المؤمنين بذريعة الطيارات الحربية خذلهم الله ودمرهم تدميراً ومزقهم کل ممزق انتصاراً لدين الاسلام والمسلمين من اعدأ الذين آمنوا يعني الامريکيين، سلطان سليم اول ميگويد:

شاهنشاهست آن که بودخاک راه او .... آزاد بنده که گرفتار مصطفأ است
آن سينه شايد کز غم او ساخت دل خرين .... وآن جان عزيزکزپی ايثار مصطفی است

پوه سه: چي د مکې تر فتح دمخه توارث په هجرت او نصرت سره ؤ لا بمجرد

القرابة حتى چي مهاجر به وفات سو، نو دده هغه وروز انصاري به يې ميراث وړى
چي د مهاجر قريب به ؤ په مدينه كي، او ددغه متوفي مهاجر ورور يا زوى وغيرهما
چي به په مكه كي ؤ كه څه هم مسلمان به ؤ ميراث يې نه سواى وړلاى تر څو چي
مكه فتحه سوه او د هجرت فرضيت منسوخ سو ثم توارثوا بمجرد القراية وان
واحد من الاخوة مثلاً بمكة والاخ الآخر بالمدينة كذا قال العلمأ بالاجماع.

درويش وايي: چي رئيس المفسرين عبدالله بن عباس ﷺ وايي چي دا آيت د
ميراث په باب كي راغلى دى چي موږ يې بيان وكړى قريباً لكن عبدالله ﷺ وايي
چي دا آيت منسوخ دى بقوله تعالى "واولو الارحام يبعض في كتاب الله انتهى"
لكن مظهري رحمه الله وايي چي دا قول د ابن عباس ﷺ منكر دى، او وايي قلت
وعندي ان هذه الآية غير منسوخة وان كان بها الميراث آه، او ده د ابن عباس ﷺ د
قول داسي تأويل كړى دى هوري يې مطالعه كړئ، او روح البيان د نسخ قائل دى.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا

او هغه چي هغه كسان دي چي ايمان يې راوړى وي او هجرت يې مدينې ته نه
وي كړى، نسته تاسي لره له قرابت څخه د هغه هيڅ شى، ولي ده فريضه د
هجرت تركه كړې ده فيكون فاسقاً، نو له دې آيت څخه پردغه تقدير چي مراد له
ولايت څخه قرابت او دوستي وي، نو دا مسئله هم وفهمېدله چي مسلمان ته په
كار ده چي د قريب فاسق سره قرابت ونه پالي چي تر څو يې توبه نه وي كښلې او
يا معنى د آيت داده چي دغه مؤمن غير مهاجر ته ميراث نه رسېږي لاختلاف
الدارين تر هغو پوري چي دوى هجرت كوي.

پوه سه: چي دا آيت په ظاهره نفي دى لكن په معنى د نهي دى فافهم.

وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ

كه چېري طلب درڅخه وكړى ستاسي څخه دغو مؤمنانو چي هجرت يې نه ؤ
كړى د كومك په دين كي يعني پر اعداؤ د خداى ﷻ چي اهل حرب دي، نو پر
تاسي لازمه ده چي كومك به ورسره كوئ مالي او نفسي.

إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

مگر نه پر هغه قوم به کومک نه ورسره کوئ چي ستاسي او ددوی تر منځ معاهده د عدم قتال وي، فانه لایجوز نقض العهد، ولهذا لم ینصر رسول الله ﷺ ابا جندل لکه په سورت فتح کي چي یې قصه تېره سوه، او خدای ﷻ پر هغه چي تاسي یې عمل کړی دی دانا دی، فکلمة "ما" مصدریة ولو کانت موصولة فالعائد محذوف ای بما تعملونه، په دې اخیري جملې کي دا آیت بېرول دي چي تر حدود د خدای ﷻ باید څوک تېر نه سي لکونه تعالی بصیر.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ

او هغه کسان چي کافران دي بای نوع من الکفر هغه بعض ددوی اولیأ یعني دوستان او همکاران د هغه بل بعض دي، او حاصل ددې آیتو دادی چي مسلمان ته نه ده روا دوستي د کافرانو سره او نه کومک ورسره کول، قال رسول الله ﷺ لایرث المسلم الکافر ولا الکافر المسلم بخاري مسلم.

فائده: په مبسوط کي وایي که غارت او حمله وکړه بعض حربیانو پر یوه قریه د حربیانو چي په دې قریه کي مسلمانان مستأمنین اوسېدل دي مسلمانانو ته نه ده روا چي د حمله او غارت کونکو سره جنګ وکړي د کلي والو په کومک کولو سره، ولي چي کلي وال خو هم حربیان دي، نو مسلمانان که جنګ وکړي د کلي والو د خوا ولي چي دا جنګ لپاره د اعلأ د کلمة الله نه دی بلکې لپاره د اعلأ د کفارو د کلمې دی، مګر هغه وخت مستأمن مسلمان ته جنګ روا دی چي خپله وبېرېږي یعني چي غارت کونکی ما هم وژني.

إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

که تاسي دا کار یعني خپل په منځ کي تواصل او تناصر ونه کړی او قطع کول د دوستی د کفارو سره حتی چي میراث مو هم یو دبله سره قطع دی، نو به واقع کان تامه دی فتنه په مځکه کي، تنوین د "فتنة" لپاره د تعظیم دی ای فتنة عظیمة وهي غلبة الکفار توقد نیران الکفر، او فساد کبیر یعني ضعف الاسلام بترک الجهاد واختلاط المسلمین بالکفار او د کفارو کفر د سرطان دانې دي په

مسلمانانو کي به هم پیدا سي ولي چي کفر مرض ساري دی.

درویش وايي: چي ملاحظه کول د مسلمانانو په عراق او افغانستان کي شاهد دی د فتنې او فساد کبیر یعني سنه ١٤٠٥ هـ بیا تر سنه ١٤٢٨ هـ پوري بلکې زیات تر دغه.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چي ایمان یې راوړی ؤ او هجرت یې هم کړی ؤ او جهاد په لار کي د خدای ﷻ یې هم کړی ؤ او هغه کسان چي مراد ځنې انصار د مدینې دي چي مهاجرینو ته یې ځای ورکړی ؤ او نصرت یې هم ورسره کړی ؤ دغه دوي ډلي مؤمنان په حق سره دوی لره بخښنه د خدای ﷻ له خوا شخه او رزق کریم دی په اخرت کي.

پوه سه: چي حقاً مفعول مطلق دی د فعل محذوف ای حق دعواهم الاسلام حقاً ولي چي دوی هغه مقتضیات د اسلام پر ځای کړه چي هجرت ؤ او بذل الاموال والانفس في سبیل الله، دا خو د مهاجرینو پر ځای کول د مقتضی د اسلام وه او ځای ورکول په خپل ښارو کي و مهاجرینو ته او ددوی مالي مرسته کول او بذل الاموال والانفس في سبیل الله هم دا د انصارو پر ځای کول وه د مقتضی د ایمان او پر خلاف ددوی دی، هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي او هجرت او جهاد یې نه وي کړی ولي پر دوی خو هم اطلاق د مؤمن روا دی لکن کاملین في الایمان نه دی او حقاً صدق الایمان نه معلومېږي ولي احتمال د نفاق په ایمان کي ددوی سته کالمنافقین في العصر النبوي ﷺ.

فائده: د مخني آیتو په باره کي د تواصل بین المؤمنین او د اوسني آیت لپاره د ثنأ ددوی دی او وعده ورکول دوی ته په لهم مغفرة آه لپاره د تائید د ماقبل.

دا حدیث صحیح نبوي د دواړو وړ دی قال رسول الله ﷺ "الاسلام یهدم ماقبله والهجرة تهدم ماقبلها انتهی" یعني من حقوق الله تعالی لا الدیون وغیرها من حقوق الناس، وعلی هذا فقس التوبة النصوح من المعاصي بعد الاسلام فتدبر.

فائده: مهاجرین څو قسمه دي (١) مهاجرین د هجرت اولی، هغه مهاجرین چي

تر صلح د حدیبیې یې دمخه هجرت کړی ؤ (۲) ذوالهجرتین چې یو وار یې هجرت و حبشې ته کړی او بیا یې و مدینې ته چې یو له هغو څخه عثمان، جعفر الطیار او نور هم ډېر کسان ﷺ وه، او مراد په آیت اولی کې اهل د هجرت اولی دی لفضلهم علی غیرهم ثم الحق الله بهم اهل الهجرة الثانیة بقوله تعالی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي وروسته تر صلح د حدیبیې او بیا یې هجرت کړی وي یعني مدینې ته او بیا یې جهاد کړی وي ستاسي په غزواتو کې دغه کسان په تاسي کې حساب دي، ایها المهاجرین والانصار.

وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او خاوندان د قرابتو غیر ذوی الفروض والعصبات کما في السراجي في علم المیراث بعض ددوی په بعضو سره په میراث کې اولی دی تر بېگانه خلګو په کتاب کې د خدای ﷻ او په تحقیق خدای پاک په هر شي خبر دی.

فائدة في الهجرة من مكة: په حدیث شریف کې راغلي دي چې علیه الصلوٰة والسلام چې ولیدل پی درپی ازارونه پر مسلمانانو په مکه کې د کفارو له خوا څخه او علیه الصلوٰة والسلام هم قدرت نه درلودی چې مسلمانان له ازارو څخه د قریشو وساتي، نو علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته وویل تفرقوا في الارض فأن الله سیجمعکم" تاسي په مځکه کې سره متفرق سئ خدای پاک به موږ بیرته سره یو ځای کړي دوی ورته وویل الی این نذهب، موږ چېري ولاړ سو، قال ههنا واشار الی ارض الحبشة، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل هلته ده مبارک اشاره و مځکې ته د حبشې وکړه فان بها ملکاً عظیماً لا یظلم عنده احد وهي ارض صدق حتی یجعل الله لکن فرجاً مما انتم فیه، علیه الصلوٰة والسلام وویل چې په حبشه کې یو لوی د قدرت څښتن باچا سته چې دده په نیزمني په سلطنت کې دده ظلم نه کړه کېږي پر هیڅ چا او حبشه د صدق مځکه ده تر هغو پورې چې تاسي دورې اوسئ چې خدای پاک تاسي ته خلاصون درکوي له دغه تکلیفه چې تاسي پکښې یاست یعني من التفرق،

هجرت اوس هم باقي دی اولیاً الله په هغه ځکه کي نه اوسېږي چي ظلم او تواتر د ګنهو پکښې وي او دین نبوي پکښې پاماله کېږي، روی في الحدیث من فر بدینه من ارض الی ارض ولو شبراً من الارض استوجب الجنة وکان رفیق ابیه خلیل الله ابراهیم ونبیه محمد ﷺ.

درويش وايي: چي ددې حديث سره مناسب هغه حديث نبوي صحيح چي بخاري يې هم ذکر کړی دی، او پښتو ژباړه يې داده، عليه الصلوٰة والسلام وايي چي تر تاسي دمخه يعني د نورو امتو يو سړی چي نهه نيوي (۹۹) کسان يې وژلي وه نو اخير يې په زړه کي پښېماني ورپيدا سوه، نو يې له خلګو څخه پوښتنه وکړه چي يو لوی عالم د اهل ارض راوښاياست يعني چي خپل د توبې پوښتنه څنګه وکړم چي مالره توبه سته او که نسته، نو يو عالم خلګو وروښو، نو دی هغه عالم ته ورغلی او ورته وه يې ويل چي ما نهه نيوي (۹۹) مړي کړي دي فهل لي من توبة؟ هغه عالم ورته وويل يا يعني توبه دي نه قبلېږي، نو ده هغه عالم هم قتل کړی يعني چي توبه نسته نو د نهه نيوي او سلو نو څه فرق سته، نو سل مړي يې پوره کړه لکن چونکه د زړه پښېماني ورسره وه، بيا يې د خلګو څخه پوښتنه وکړه چي يو ستر عالم راوښاياست، بيا خلګو بل عالم وروښو، نو هغه ته ورغلی ورته وه يې ويل چي ما سل مړي کړي دي فهل لي من توبة؟ هغه عالم ورته وويل من يحول بينک وبين التوبة، څوک ستا او د توبې تر منځ مانع کېدای سي يعنيٰ توبه دي قبلېږي، لکن هغه عالم ورته زياته کړه فلاني وطن ته ولاړ سه په هغه ځای کي يو قوم سته چي همېشه د خدای ﷻ په عبادت اخته وي ته به هم ددوی سره د خدای ﷻ عبادت کوې، او خپل وطن ته مه راځه هغه ستا د بد عمل ځکه ده، سړی رهي سو حتی چي تقريباً نيمی لاري ته ورسېدی اجل الموت حمله پر وکړه او د زکندن په وخت کي ملکي د رحمت او ملکي د عذاب دواړې ورته راغلې چي روح به يې څوک وړي، ملکو د رحمت ورته وويل چي دا سړی خو تائب ؤ او مقبل الی الله ؤ په زړه کي، ملائکو د عذاب ورته وويل چي دې سړي تر دا اوسه د خير

کار نه دی کړی يوه بله ملکه په حکم د خدای ﷻ په شکل د انسان ورته راغله چي تاسي کچه کړی مابين موضع موته وموضعي الارضين ای وطنه الاصل چي ده مړي پکښي کړي وه او هغه ځای چي هوري روان ؤ، نو دا سړی نژدې ؤ و هغه مځکي ته چي دده د ورتلو اراده ورته وه لکن بېخي لږ ورنژدې ؤ، او په يوه بل روايت کي راغلي دي چي دغه سړی په واقع کي وطن المعصية ته نژدې ؤ، نو خدای ﷻ امر ورکړی د وطن د خوا مځکي ته چي سره لېري سه او د وطن ارادي مځکي ته يې امر وکړی چي نژدې سه، نو چي ملکو سره کچه کړی وطن ارادي ته يوه لوېشت نژدې ؤ انتهى، او کما قال رسول الله ﷺ.

درويش وايي: چي دا سړی د هغه صحيح حديث مصداق دی الندم هو التوبة.

پوښتنه: له دې حديث څخه خو دا معلومه سوه چي ددې توبې قبلونه وسوه او خدای ﷻ وبخښی او سره ددې چي په ټولو کتابو کي د فقهي د ائمه اربعه رحمهم الله وايي چي په توبه سره حقوق العبد نه بخښل کېږي او قتل خو حق العبد دی فكيف التوفيق بين الحديث وبين ماقالوا؟

ځواب: اذا تاب الغانم لغيره وقبل الله توبته يغفر الله له جميع حقوقه من ترک المامورات وارتکاب المنهيات وما بقی عليه من حقوق الناس فهو في مشيته الله تعالى ان شأ ارضى خصمه بعوض من عنده وان شأ اخذ حق المظلوم من حسنات الظالم وهذا الحديث من القسم الاول.

أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ غَضَبِ الْجَبَّارِ
وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ

سُوْرَةُ التَّوْبَةِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَتِسْعٌ وَعِشْرُونَ اٰيَةً وَسِتَّةَ عَشَرَ رُكُوْعًا

له ابي عطيه رحمه الله ځخه روايت دى چي عمر بن الخطاب رضي الله عنه نوشته كړه يعني خپل عاملانو ته "تعلموا سورة البرائة" زده كړئ تاسي سورت برائت، ولي چي په دې سورت كي د مسلمانانو باعثه كول دي پر جهاد، وعلموا نسائكم سورة" او زده كړي په خپلو ښځو سورة النور يعني له دې سببه چي په هغه سورت نور كي باعثه كول دي د ښځو پر حجاب باندي، او د عثمان بن عفان رضي الله عنه روايت دى چي سورت انفال او سورت برأت يو بلل كېدل په زمانه كي د عليه الصلوٰة والسلام فلذالك جمعتهما يعني هغه وخت چي د قرآن مبارك سره جمع كاوه نو د سبع طوال ځخه مي وګرځول يعني په منځ كي مي سطر د بسم الله نه وليكى.

فائده: ددې سورت ډېر نومان دي:

(۱) سورة البرائة لان فيها برائة عن الكافرين (۲) سورة التوبة لان فيها توبة على المؤمنين (۳) والمقشقشة لانها تقشقشون اى تبرء الناس عن النفاق.

(۴) والمبعثرة لانها كشفت عن سرائر الناس (۵) سورة العذاب، له حذيفه رضي الله عنه ځخه روايت دى چي دا سورت چي تاسي سورت توبه بولئ هي سورة العذاب والله ماتركت احداً الا نال فيها (٦) سورة الفاضحة هم ورته وايي ولي چي دې سورت منافقين رسوا كړل.

درویش وايي: چي يوه وجه د ترک د بسم الله په اول كي د سورة برائة خو هغه وه چي عنقريب تېره سوه له حضرت عثمان رضي الله عنه ځخه، او بله وجه يې داده چي په منځ كي د رحمت چي په بسم الله ذكر سوى دى او د تبرى چي په اول كي د سورت برائت ذكر سوى دى مناسبت نسته.

مسئله: اعوذ بالله ويل واجب دى پر هر چا چي شروع په تلاوت د قرآن كوي، كه له اوله د سورت ابتدأ كوي د قرائت او يا يې له اجزأ ځخه مطلقاً.

مسئله: که د درسي کتابو شروع يې کوله او شاګرد وه استاذ ته د کتاب عبارت وايه اى کتاب کان اغوذ بالله دي نه وايي.

مسئله: بسم الله ويل په اول کي د الحمد لله که په اول رکعت کي وي او که په دويم يا دريم کي وي يا خارج الصلوة الحمد لله وايي، او په اول کي د هر سورت بسم الله لاذمه ده پرته له سورت برائة څخه، او قاري اختيار لري که په منځ کي د اجزأ د هر سورت بسم الله وايي او که نه، لکن د سورت برائة د اجزأ په منځ کي که قاري يو جزء د سورت وايه بسم الله به نه وايي كذا في شرح الشاطبية للجهميري

عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي چي ما له حضرت علي رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چي ولي د سورة برائة په اول کي بسم الله نه ويل کېږي؟ ده راته وويل چي بسم الله امان دى او سورت برائة په توره نازل سوى دى يعني بالجهاد مع الكفار بالسيف

او بعض مفسرينو رحمهم الله يوه ډېره په زړه پوري خبره کړې ده چي په منځ د اصحابو کرامو رضي الله عنهم اختلاف ؤ بعضو ويل چي سورت برائة او سورت انفال يو سورت دى د قتال او جهاد په باب کي او دا سورت مجموع اووم سورت دى له سبع طوال څخه، وقال بعضهم هما سورتان، نو ددې دوو سورتو تر منځ لږ خالي ځاى پرېښو لپاره د مراعات د هغه چا د مذهب چي وايي دا دوه سورته دي او بسم الله يې په اول کي نه کړه ورنوشته په مراعات د مذهب د هغه چا چي وايي چي سورت انفال او سورت برائة يو سورت دى.

يوه سه: چي بغوي رحمه الله وايي چي مفسرين رحمهم الله په اتفاق دا وايي چ عليه الصلوٰة والسلام سره د مسلمانانو وغزأ ته د تبوک روان سو چي غزوة عسرة يې هم بولي چي په مقابل کي د قيصر يو لک فوج موجود ؤ او ډېره سخته ګرمي هم وه او مسافت هم ډېر لېري ؤ، نو منافقينوَ په مسلمانانو کي من جهة الغدر وغيره اقوال مضطربه ويله مثلاً ددې وار به عليه الصلوٰة والسلام او مسلمانان سلامت رانه سي چي په مقابل د قيصر دې لوى قوم دى او ټوله شاکي السلاح وغير ذالک من الاخبار الكاذبة المحرنة او مشركانو چي د عليه الصلوٰة والسلام سره يې معاهدې درلودې ټولي يې ماتي کړې ولي چي ددوى زعم فاسد دا ؤ چي

مسلمانان د قیصر د لښکر مقامت په شام کي نه سي کولای او هیڅ امکان نه لري، نو علیه الصلوٰة والسلام خدای پاک امر کړی چي ته د نقض العهود اعلان کړه او دا سورت یې نازل کړی چي په ابتدأ کي یې اعلان د نقض العهد خدای ﷻ وکړی.

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوۡلِهٖۤ

زجاج رحمه الله وايي چي حاصل د معنی ددې آیت دادی قد برئ الله ورسوله (یعني بېزار دی خدای ﷻ او رسول د خدای ﷻ له دې څخه چي ددغو مشرکانو سره چي دوی اولاً نقض عهد وکړی چي ددوی سره عهود پر خپل ځای وساتي او وفا دي په وکړي) انتهی قول الزجاج مع الترجمة.

اعراب: قوله "برائة" خبر دی د مبتدأ محذوفي ای هذه برائة، برائة په لغت کي ضد د معاهدة دی و وزن برائة کدنانة، او کېدای سي چي برائة دي مبتدأ وي او الی الذین دې خبر وي، والتقدیر برائة واصلة من الله ورسوله الی الذین آه.

سوال: برائة خو نکره ده نو څرنګه مبتدأ واقع کېږئ؟

ځواب: په مبتدأ کي خو یوازي تعریف نه دی شرط بلکې تخصیص هم کافي دی د ابتدائیه لپاره، نو برائة که نکره ده تخصیص یې په صفت سوی دی کمامر ای برائة واصلة من الله ورسوله.

اِلَى الَّذِيۡنَ عَاهَدْتُّمۡ مِّنَ الۡمُشۡرِكِيۡنَؕ ①

چي تاسي اې رسوله والمؤمنون له مشرکانو څخه چي عهد او پیمان مو ورسره کړی ؤ، او دوی یې اولاً نقض وکړی، نو ستاسي د نقض اعلان دی.

فَسِيۡحُوۡا فِى الۡاَرۡضِ اَرۡبَعَةَ اَشۡهُرٍ وَّاعۡلَمُوۡۤا اَنَّكُمۡ غَيۡرُ مُعۡجِزِى اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخۡزِى الۡكٰفِرِيۡنَ ②

نو تاسي سیاحت کوئ (فیه التفاوت من الغیبة في لفظ المشرکین الی الخطاب في قوله فسیحوا لانه امر مخاطب) والمعنی السیاحة تګ راتګ ده، یعني تاسي تګ راتګ کوئ لپاره د تجارت وغیرها یعني په پوره ډاډه زړه بېله

خوفه له هيڅ چا څخه د مؤمنانو په مځکه کي څلور مياشتي او په دې پوه سئ چي خدای پاک تاسي نه سي عاجزه کولای له انتقام څخه، زهري رحمه الله وايي چي دا څلور مياشتي يوه شوال (د کوچني اختر مياشت) ذوالقعدة (د ميانی مياشت) ذوالحجة (د لوی اختر مياشت) والمحرم (د حسن حسين مياشت) زهري رحمه الله وايي چي سورت برائة په اول کي د شوال نازل سوی دی، او اکثره مفسرين رحمهم الله وايي چي ابتدأ ددې څلورو مياشتو د لوی اختر له ورځي څخه او پای يې چي لس ورځي د د دوهمي خور تېر سي چي ربيع ثاني يې بولي.

درويش وايي: چي د اکثره مفسرينو رحمهم الله دليل دادی چي عليه الصلوٰة والسلام چي فتح د مکې وکړه په اتم کال کي د هجرت، نو عتاب بن الاسيد رضي الله عنه يې آمر مقرر کړی لپاره د وقوف بالناس بعرفة بل في جميع مراسم الحج په دغه کال کي مسلمانان او مشرکان ټوله پر عرفات سره يو ځای وه چي سنه نهه د هجرت سوه، نو عليه الصلوٰة والسلام ابوبکر رضي الله عنه امير موسم الحج راواستاوه، نو ابوبکر رضي الله عنه چي د مکې پر خوا روان ؤ او عرج ته راورسېدی او د سهار د لمانځه اذان وسو ابوبکر رضي الله عنه وتکبير ته اماده ؤ چي تر شا يې د عليه الصلوٰة والسلام د اوښې ناري واورېدی چي جدعاً يې بلله، نو ابوبکر رضي الله عنه له تکبير څخه منع وکړه دده خيال دا ؤ چي اواز خو د عليه الصلوٰة والسلام د اوښي دی، نو لکه چي عليه الصلوٰة والسلام هم د حج قصد کړی دی او راروان سوی دی، نو تکبير صلوة يې له دې سببه وځنډاوه چي عليه الصلوٰة والسلام چي راسي لمونځ به دی مبارک په جماعت راکړي، دوی انتظار وکړی چي حضرت علي رضي الله عنه پر جدعاً اوښه باندي سپور ؤ راغلی خير لمونځ يې وکړی ابوبکر وعلي رضي الله عنهما ته وويل امير انت ام رسول؟ قال علي لا بل رسول ارسلني، زه عليه الصلوٰة والسلام را استولی يم چي د سورت برائة اعلان و خلګو ته په مواقفو کي د حج وکړې، نو د اتم تر ورځي دمخه ابوبکر رضي الله عنه خطبه او وعظ و خلګو ته او مناسک د حج يې ورته بيان کړه چي ابوبکر رضي الله عنه فارغه سو بيا علي رضي الله عنه ولاړ سو او سورت برائة يې ټوله تلاوت کړی، نو چي يوم النحر سوه او د عرفات

وقوف يې وکړی نو ابوبکر رضي الله عنه بيا وعظ او تبليغ وکړی، نو رمي الجمار او ټول افعال د حج يې وخلګو ته بيان کړه ابوبکر رضي الله عنه چي فارغه سو بيا حضرت علي رضي الله عنه سورت برائة تر پايه پوري وخلګو ته تلاوت کړی.

سوال: د سورت برائة اعلان خو ابوبکر رضي الله عنه هم کولای سو، نو د علي رضي الله عنه د را استولو څخه ضرورت ؤ؟

ځواب: په عربو کي قديماً دا عادت ؤ چي د چا له خوا عهد کول يا نقض عهد بيله نسبي قريب بل چا نه سوای کولای، نو سورت برائة خو نقض العهد ؤ د رسول الله ﷺ نو ځکه يې تر ابوبکر وروسته علي رضي الله عنه پسي راواستاوه چي اقرب نسباً ؤ تر ابوبکر رضي الله عنه ځکه د عليه الصلوٰة والسلام څخه بعد الفراغ عن الحج چا پوښتنه وکړه چي تلاوت د سورت برائة به دي هم و ابوبکر رضي الله عنه ته سپارلی وای؟ عليه الصلوٰة والسلام په ځواب کي ورته وويل "لا يؤدي عني الا رجل واحد مني او په ايامو کي د حج دا اعلان هم وسو، (۱) لا يطوف بالبيت عريان (۲) ولايدخل الجنة الا نفس مؤمنة (۳) ولايجتمع المسلمون والمشرکون بعد عامهم هذا (۴) او د چا چي د عليه الصلوٰة والسلام سره عهد وي هغه تر خپلي مودې پوري پاته دی او چي عهد يې نه وي هغه څلور مياشتي عهد دی وبس.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ

او د اعلام دي د خدای او د رسول و خلګو ته په ورځ د حج اکبر، په يوم الحج الاکبر کي اختلاف دی، بعض صحابه او تابعين رحمهم الله وايي چي د عرفات ورځ ده لان الله تعالى يعتق عن النار مالايحصىٰ من عصات المؤمنين کما جأ في الاحاديث الصريحة الصحيحة المتواترة المعنى، او مختاره داده چي يوم الحج الاکبر د لوی اختر ورځ ده، ولي چي ترمذي د علي رضي الله عنه څخه روايت کړی دی او وايي چي ما سوال وکړی له رسول الله ﷺ څخه په باره کي د يوم الحج الاکبر قال يوم النحر، او نور ډېر حديثونه هم راغلي دي چي يوم الحج الاکبر د لوی اختر ورځ ده او دوې ورځي د منا ورسره دي، وجه تسميه ددې ورځي په دې نامه داده چي معظم افعال د حج په دغه ورځ کېږي کرمی الجمرة العقبة وطواف الزيارة

وذبح دم القران والتمتع "واذان" اى اعلام، فعال دى په معنى د افعال دى كالامان والعطأ، او اذان متعارف ته چي اذان وايي په دې سبب چي په دې اذان متعارف كي خلگ خبرول دي په اوقاتو د لمانځه.

پوه سه: چي رفع د اذان هغه دوې وجهي دي چي په اعراب كي د برائة تېري سوې حذو النعل بالنعل.

درويش وايي: چي د عجمو عوامو دا اصطلاح ده چي يوم الحج الاكبر هغه د عرفات ورځ ده چي د جمعې ورځ هم وي، لكن عرب وداسي ورځي ته د عرفات چي جمعه هم وي يوم حجة النبي ﷺ وايي، ولي چي د عليه الصلوٰة والسلام حجة الوداع پر داغسي ډول ؤ يعني يوم العرفة او يوم الجمعة سره يو ځاى وه چي دا افضل د حجو دى چي بعض علمأ وايي چي ثواب يې يو په اووه دى، او په رد محتار كي داسي هم راغلي دي چي ثواب يې يو په اوويا دى والله اعلم، او يوم حج اكبر د هر كال د لوى اختر ورځي ته وايي.

اَنَّ اللّٰهَ بَرِيْٓءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۙ۬ وَرَسُوْلُهٗ ؕ

بيشكه خداى ﷻ بېزاره دى له مشركانو څخه او رسول ددې، هم بېزاره دى له دوى څخه.

پوه سه: چي بعض قرأ رحمهم الله عليهم "رسوله" په نصب سره وايي عطف يې بولي پر اسم د ان چي الله، او دا هم وجه د نصب كېداى سي چي مفعول معه دي وي او كلمه د واو په معنى د مع وي، لكن ډېر قرأ يې په رفع سره وايي وهو المكتوب في المصاحف المطبوعة المروجة، او د رفع وجه يې داده چي عطف دي وي پر ضمير مستتر في برئ، او يا دي مبتدأ وي خبر دې محذوف وي وتقديره ورسوله بريئ.

پوښتنه: دا آيت د دمخه آيت تكرار نه دى؟

ځواب: يا! ولي اول آيت خاص ؤ په معاهدينو پوري چي نقض عهد يې كړى ؤ چي هغه هم مشركان وه، او د اوسني آيت تعميم بعد التخصيص دى، ولي چي په دې آيت كي مطلق مشركان مراد دي.

مسئله: كه څوک په لمانځه كي ورسوله په جر د لام ووايي لمونځ يې فاسد دى

لانه لاوجه للجر الا عطفه على المشركين فيفسد المعنى اشد الفساد.

حكايت: يوه اعرابي عرب په يو قاري پسي اقتدا كړې وه په لمانځه كي، نو هغه قاري ورسوله په جر د لام ووايه، نو اعرابي راهي سو او دا يې وويل چي د داسي رسول څرنگه متابعت وكړم چي خداى ﷻ ځني بېزاره وي.

فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

كه تاسي توبه وكاږئ يعني رجوع وكړئ له كفر څخه و اسلام ته، نو دا توبه تاسي لره خير ده په دنيا او په اخيرت كي اما في الدنيا فلخلاص انفسكم و اولادكم واموالكم الا بحق الاسلام، واما في الآخرة فلامان من النار.

وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

او كه تاسي روى گرداني وكړئ له توبې او اسلام څخه، نو په دې پوه سئ چي خداى پاک تاسي نه سي عاجزه كولاى له انتقام څخه ستاسي في الدنيا والآخرة او زېرى وكړه يا محمد وهغه كسانو ته چي كفر كوي په عذاب درد دهنده سره په دنيا كي په قتل او اسر سره كما وقع لكفار بدر او په اخرت كي په عذاب يعني په دوږخ كي.

پوه سه: چي دا قول د خداى ﷻ وبشر وارد دى پر طريقه د تهكم او استهزاً لان البشارة هو الخبر السار وهذا ليس بسار.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا

مگر نه هغو كسانو ته برائت نسته چي ستاسي سره يې معاهده د صلح كړې وي او بيا يې په تعاهد كي ستاسي يو شى نه وي كم كړى تر ماعاهدوا عليه، او نه يې كومک ستاسي پر ضرر هيڅ چا ته يعني د دښمنانو ستاسي كړى وي، بغوي رحمه الله وايي چي دا مذكور په آيت كي د بنو حمزه قوم ؤ چي د بني كنانه يو ښاخ ؤ او ددوى د صلح د مدې نهه مياشتي پاته وې او دوى هيڅ نقض عهد نه ؤ كړى.

فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ

نو تاسي ورپوره کړئ عهد ددوی تر وخته تر تمام د عهد چي پاته دی، نو پر دوی حکم د ماتونکو د عهد مه جاري کوئ او نه حکم د هغو کسانو ته چي ستاسي او ددوی تر منځ هیڅ قرارداد او معاهده نه وي سوې، ولي چي ددغو دوو طائفو سره خو ستاسي قتال روا دی ان شئتم، او د هغه مذکوره معاهدینو سره خو ستاسي جنګ نه دی روا تر تمام العهد پوري.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ④

په تحقیق خدای ﷻ خوښ لري تقوی درلونکي کسان.

پوه سه: چي په دې آیت کي تنبیه ده پر دې چي اتمام العهد د دغو معاهدینو له قسمه څخه د تقوی دي او د خدای ﷻ متقین خلګ خوښ دي.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ

نو چي تېري سي اشهر حرم.

پوه سه: چي انسلاخ خروج الشیئ عما هو لابسه لکه خروج د پسه او غوایي له پوسته څخه یا خروج د انسان له کالو څخه.

درویش وایي: چي مجاهد او ابن اسحاق یو داسي بیان د اشهر الحرم دلته کړی دی چي پر تکلف سوال او ځواب ته ضرورت لري فاعرضنا عنه، والظاهر ان المراد بالاشهر الحرم هـ هغه میاشتي دي چي روح المعاني، روح البیان، بیضاوي او مظهري رحمهم الله یې تفسیر کړی دی چي په هغو کي قتال د مشرکانو نا روا ؤ چي د شوال، ذوالقعدة، ذوالحجة او محرم میاشتي دي، ولیس المراد بها الاشهر المشهورة بهذا الاسم في کل سنة وهي رجب، وذوالقعدة، وذوالحجة والمحرم لان ظاهر نظم الآیة هـ یقتضی توالي هذه الاشهر، او توالي خو په اول کي سته او په دویم کي نسته.

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ

نو وژنئ مشرکان هرچیري چي مو پیدا کړه.

پوه سه: چي مراد له دې مشركانو څخه غير د هغو مشركانو دی چي عهد يې كړی وي او نه يې وي مات كړی.

فائده: حيث لپاره د عموم د مكان دی يعني كه په حل كي وي او كه حرم كي وي.

درويش وايي: چي روح البيان خو دا قدر ويلي دي في حل او حرم، لكن مراد يې دادی چي شروع په قتال سره مشركين وكړي يا په حرم كي يا په اشهر حرم كي والدليل عليه قوله تعالى "الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمات قصاص فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم" فقوله تعالى الشهر الحرام آه في شروع المشركين بالقتال في هذه الاشهر فيجوز لنا القتال في هذه ايضاً، وقوله تعالى فمن اعتدى عليكم الآية في شروع المشركين القتال في الحرم فيجوز لنا القتال ايضاً فيه لان هتك حرمة الحرم كان من جانب المشركين واما نحن فنقاتلهم حفظاً لدمائنا لاهتكاً لحرمة الحرم.

درويش وايي: چي فعلى هذه الارادة والتقدير لجواز القتال في الحرم بكون المشركين بدووا بالقتال في الحرم لايرد، هغه سوال چي په حديث كي د بخاري او مسلم راغلی دی چي عليه الصلوٰة والسلام په كال د فتح د مكې داسي وويل ان هذا البلد حرمه الله تعالى يوم خلق السموات والارض فهو حرام بحرمته الى يوم القيامة وانه لم يحل القتال (يعني في الحرم) لاحد قبلي (يعني من الانبيا) ولايحل لي الا ساعة من النهار وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالامس.

سوال: دا حديث به منسوخ وي په قول د خدای ﷻ "حيث وجد تموهم" لان حيث لعموم الامكنة والحرم ايضاً من الامكنة؟

ځواب: په اصول فقه كي مسئله داده چي كوم آيت يا حديث چي په تابيد مقيد وي د هغه نسخ نه ده روا، په مانحن فيه كي خو حديث مقيد بالتابيد دی يعني الى يوم القيامة.

درويش وايي: چي حاصل د كلام دادی چي وحيث وجد تموهم كه څه هم دال پر عموم د امكنه ؤ دی لكن په حديث صحيح كي د بخاري او مسلم خاص دی په هغه صورت سره چي مشركان ابتداً د قتال په حرم محترم كي وكړی، جلال

الدين السيوطي رحمه الله وايي چي دا آيت ناسخ دی د تولوا هغو آياتو په قرآن کي مسلمانان يې امر کړي دي چي له مشرکينو څخه دي اعراض وکړي يعني ځان دي نه ورسره اخته کوي او صبر دي پر ازار ددوی کوي، او روح البيان دغه خبره کړې ده او دعوه د اجماع د جمهور علما رحمهم الله پر دغې خبري باندي هم کړې ده.

وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ

او بنديانوئ ددوی والاخيذ الاسير، ابن عباس رضي الله عنه وايي که ددوی پخپله قلعه ننوتل ستاسي څخه، نو تاسي يې قلعه بنده کړئ يعني منع يې کړئ له راوتلو څخه لپاره د ضرورياتو تاچي مجبور سي وقتال ته او يا و اسلام ته او يا قبول د جزيې وکړي، او تاسي مسلمانان کښېنئ ددوی ته په هر مرصد کي.

پوه سه: چي مرصد د انتظار ځای ته وايي ودښمن ته، لکه په پښتو کي چي وايي لار ورته وه نسه، يعني مځکه پر تنگه کړئ او مه پرېږدئ دوی چي ازاد سفرونه وکړي يا مکې ته داخل سي.

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٥

که دوی توبه وکاږي له شرک څخه او د لمونځو کول قبول کړي او د زکوة ورکول هم ومني، نو ايله کړئ لار ددوی يعني کار مه په لرئ، ولي چي په تحقيق خدای جل جلاله غفور بخښونکی او مهربان دی، نو مشرک يا عاصي چي له شرک او عصيان څخه توبه وکاږي خدای جل جلاله يې توبه قبلوي او بخښنه د شرک او د گناه ورته کوي سره د رحمت.

پوه سه: چي ما تفسير د اقاموا الصلوة آه په قبول او منلو سره وکړی له دي سببه چي د ايمان شرط قبول دی د لمانځه کولو او وعده کول دي د زکوة ورکولو لافعل الصلوة وايتأ الزکوة بالفعل.

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ

که چيري يو له مشرکينو څخه چي خدای جل جلاله ماته امر کړي په قتال او قتل د هغو ستا څخه طلب د جوار او امان درڅخه وکړي.

فائده: احد مرفوع دی په وروسته استجارک سره چې دې ته په نحو کې مرفوع علی شریطة التفسیر وایي هغه داسې چې عامل د رفع د احد چې استجارک ؤ ددمخه ځخه یې حذف کړی په شرط د تفسیر یعني بیان او راوړل د هغه.

سوال: ددې څه فائده ده چې دمخه یې حذف کړی او وروسته یې بیرته راوګرځاوه؟

ځواب: فائده یې داده چې اولاً مخاطب د رفع د عامل د احد متردد وي او طالب یې هم وي وروسته چې هغه راوړل سي د مخاطب په زړه کې ښه تقرر او ځای پیدا کوي لما قال اهل المعاني ان العلم الحاصل بعد الانتظار والطلب یکون اعز واثبت في القلب کما قال العارف الجامي قدس سره السامي.

چه خوش باشد که بعد از انتظاری .... باامید رسد امیدواری

والتجربة في العلم الحاصل بعد الکد و الطلب یکون اضبط وعزیزاً في قلب العالم المذکور من علم لایکون تحصیله للعلم بدون الکد والتعب تدل علی ماقلنا وکذا في الامور الدنیویة کما لایخفی.

فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ

نو جوار او امان ورکړه چې کلام د خدای پاک واوري، کلام د خدای ﷻ یعني قرآن کریم او فکر به پکښې وکړي او په اعجاز د قرآن به پوه سي، نو امکان لري چې ستا د مبارک مخ له لیدلو او د قرآن کریم په اورېدلو به ایمان راوړي، او که یې ایمان نه راوړی تر ځای د امن دده چې د قوم دده دي ورسوه چې یو څوک ورسره کړه چې بل ځای مسلمانان تعرض پر ونه کړي.

درویش وایي: چې دادی د دین انصاف د دښمن سره.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ⑥

دغه امر د امن او جوار ورکولو چې ته په امر سوې او دا مدارات چې دښمن ته وکړې په سبب ددې دی چې دغه کافران حق او باطل نه سره پېژني فلا بد لهم من سماع کلام الله حتی یعلموا لعلهم یرجعوا من الکفر والعناد الی المحبة والایمان.

مسئله: داغه سړی که په بله ډله کي د کافرانو جنګ ته راسي او قدرت پر پیدا سي خامخا به قتل کیږي.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ

پوه سه: چي کیف لپاره د استفهام انکاري دی ای لایکون وکان تامة ای یوجد مشرکینو لره عهد یعني پیمان، قرارداد او صلح په نیز د خدای ﷻ او په نیز د رسول ﷺ، وجه نفي العهد چي ډیرو مشرکانو خپلي وعدې ماتي کړې په سبب د عناد ددوی د اسلام او د علیه الصلوٰة والسلام سره او په سبب د فسق ددوی.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

مگر نه هغه چي تاسي معاهده ورسره کړې وه په نیز د مسجد حرام یعني مسجد مکة مکرمة، نو که دمخه مشرکینو څخه مطلق مشرکین مراد وي، نو دا استثنأ متصل ده او الذین منصوب علی الاستثنأ ده، او که د مخه ذکر سوي مشرکینو څخه ناقضی العهد مشرکین مراد وي، نو دا استثنأ منقطع ده په معنی د لکن.

پوه سه: چي مراد له معاهدینو څخه د مسجد حرام بني کنانه او بني ضمرة دي چي په حدیبیه کي چي مکې ته نژدې ځای دی د علیه الصلوٰة والسلام سره یې عهد او صلح وکړه پر عدم قتال وعدم معاونة الکفار في الحرب مع رسول الله ﷺ.

فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ

تر هغو چي دوی وفأ دار د خپل عهد وي، نو تاسي ودوی ته وفأ دار بالعهد اوسئ.

پوه سه: چي کلمه د ما یا شرطیه ده نو "فاستقیموا" ځواب دی، اویا مصدریه ده، نو ماستقاموا مرفوع محلاً ده فاستقیموا آه یې خبر دی.

فائده: ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي مراد له الذین عاهدتم تهوله قریش دي، او قتاده رحمه الله وایي چي مراد له الذین عاهدتم آه" څخه تهوله اهل مکه دي چي علیه الصلوٰة والسلام صلح ورسره وکړه په حدیبیه کي، نو خدای پاک علیه الصلوٰة والسلام امر کړی چي ته به تربص کوې په حال کي ددوی ان استقاموا علی العهد یستقام من جانبک علی الوفأ لکن دوی استقامت پر عهد نه وکړی او عهد یې مات کړی، څه وخت چي بني بکر چي د اهل مکه حلیفان وه پر خزاعة حمله وکړه

چي خزیمه بیا حلیفان د علیه الصلوٰة والسلام وه ځوله اهل مکه د بني بکر سره شامل سوه، او خزیمه وو ته یې جاني ومالي تاوانونه واړول، نو علیه الصلوٰة والسلام د بني خزیمه د قسات اخستلو لپاره پر مکه مکرمه حمله وکړه او مکه یې فتح کړه او اهل مکې ته یې څلور میاشتي وخت ورکړی چي تاسي په خپل منځ کي مشوره سره وکړئ که مو خوښه وه اسلام راوړئ او په خپل ځاځوبي مکه کي کما کان اوسېږئ او که بل ښار او وطن ته تګ خوښوئ تاسو ته عامه او تامه اجازه ده اهل مکه د څلورو میاشتو له تېرېدلو څخه دمخه اسلام راوړی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾

په تحقیق خدای پاک محبت کوي له متقینو کسانو سره عموماً وخصوصاً في مراعات العهد مع الکفرة، په مثنوي کي جلال الدین الرومي قدس سره وایي:

سوی لطف بیو فایان هین مرو .... کان پل ویران بود نیکو شنو
نقض میثاق وعهود از احمقیست .... حفظ ایمان ووفا کار تقیست

كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ

ای کیف یکون للمشرکین عهد حقیق بالمراعات عندالله سبحانه وتعالی وعند رسوله ﷺ وحالهم روح البیان، که دوی بری پیدا کړی پر تاسي، الواو للحال "لایرقبوا" ای لایحفظوا وقال الضحاک رحمه الله لاینظروا وقال قطرب رحمه الله لایراعوا.

درویش وایي: چي دا ځولي معنا وي یوه شي ته راجع دي بلکې تقریباً سره مترادفي دي (فیکم الا) قیل خلقاً وقیل قرابةً، و قیل الاسم عبري بمعنی الاله، زهري رحمه الله وایي له اسماؤ څخه د خدای جل جلاله دی په عبراني ژبه کما قالوا في جبرئیل معناه عبدالله لان جبر هو العبد وایل هو الله بالعبراني، نو دا احتمال سته چي ایل یې عربي ته نقل کړی وي او یا دې ځندي حذف کړې وي، نو ال په معنی د اله یعني لایراعون حق الله فیکم، او ابن عباس رضي الله عنهما کمامر په قرابت ترجمه کړې ده او بعض علمأ یې په رحم ترجمه کوي.

درویش وایي: چي بعض کسان د مسیلمة کذاب و ابوبکر رضي الله عنه ته راغله یعني دده د خلافت په وخت کي، نو ابوبکر رضي الله عنه ورته وویل چي تاسي د

مسیلمه کتاب وواياست! هغو چي ورته قرائت کړی، نو ابوبکر رضي الله عنه ورته وویل چي دا کلام نه دی نازل سوی من "ال" یعني من الله وهذا الخبر یؤید قول من قال ان ال اسم عبري معناه اله "ولاذمة" ای عهد اعاهدوه منکم، مؤکداً بالایمان.

يُرْضُوْنَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوْبُهُمْ ۚ وَأَكْثَرُهُمْ فٰسِقُوْنَ ۚ ﴿٨﴾

یعني دوی داسي خبري کوي چي سبب د رضا ستاسي وګرځي نفاقاً کالمنافقین وتقیةً کالروافض چي هغه خبري قسمونه دي او مواثیق دي چي موږ به حتماً په عهد وفأ کوو، او ابا کوي زړونه د دوی د خپلو خلو له خبرو څخه یعني کفر او عداوت په زړه کي پټ ساتي له جهته د بیري ستاسي څخه، نو په وخت کي د ظفر به معلوم سي ددوی عداوت مبطن چي ددوی د خلو د خبرو به خلاف وي.

درویش وايي: چي مراد په دې آيت له فسق څخه فسق مخصوص مراد دی چي نقض العهد دی او اکثر لفظ چي ووايه ددې کبله چي بعض مشرکانو به د نقض العهد څخه ډډه کول او د وفأ بالعهد لار يې خپله کړې وه.

درویش وايي: چي وفأ بالعهد د غیرت مند سړي کار دی او بېوفايي اکثره د ښځو عادت دی، نو ددې کبله بعض قلیل خلګ که څه هم کافران وي او معاهده يې د دښمن سره وي بیا هم د عهد مراعات کوي.

اِشْتَرَوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ۭ

یعني دغه مشرکین ناقضین للعهد رانسي په آیاتو د قرآن چي امر په وفا بالعهد سره دی یعني دا آیت يې پرې ایښی دی او په عوض کي يې "ثمناً قليلاً" ای شیئاً حقیراً من شهوات الدنیا وحطامها غوره کړي دي، په تفاسیرو کي وايي چي ابو سفیان بن حرب اعراب د عربو سره راټول کړه او ډېره لویه مهماني يې ورته جوړه کړې وه تاچي دوی د علیه الصلوٰة والسلام له متابعت څخه منع کړي او باعثه يې کړي پر نقض الذي کان بینهم وبین رسول الله ﷺ، نو دوی هم عهد مات کړی په دا یوه مېلمستیا د ابو سفیان، نو فاعل د اشتروا هم دغه اعراب دي او ثمن قلیل د ابو سفیان ډوډۍ ده.

پوه سه: چي "صد" لازمي هم راغلی دی چي معنی يې عدول او اعراض ده، او متعدي هم راغلی دی چي معنی يې منع وصرف غیره ده.

درويش وايي: چي دلته دواړي معناوي صحيح کېږي لازمي معنا يې په اعرابو کي او متعدي معنا يې په ابو سفيان کي فافهم، مراد له سبيله لار د خداى ﷻ ده چي اسلام دى او وفأ بالعهود ده.

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝٩

په تحقيق هم د دوى بد دى عمل مستمر دى كما يدل على الاستمرار صيغة المضارع اى يعملون.

اعراب: لفظ هم اسم د ان دى جمله د سأ يې خبر دى او سأ فعل ذم دى او كلمه د مأ مصدريه ده او كانوا يعملون په تأويل د مصدر په محل كي د رفع دى فاعل د سأ دى او مخصوص بالذم يې محذوف دى اى عملهم هذا.

پوه سه: چي لفظ كان چي د مضارع سره راسي نص يې گرځوي په استمرار كي وكان المضارع قبل ذالک محتملاً للاستمرار فتدبر.

لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ۝١٠

دوى نه ساتي په حق كي د مؤمن نه قرابت او نه عهد او هم دغه كسان تجاوز كونكي دي تر حدود او احكامو د خداى ﷻ.

پوښتنه: مثل ددې آيت خو مخكي تقريباً تېر سو، نو اوس يې ذكر كول به تكرار نه وي؟

ځواب: لا يرقبون په دې آيت كي تفسير دى د ماكانوا يعملون او استيناف بياني دى كانه قيل ماكان سوء عملهم فاجيب لا يرقبون آه، لپاره د تكرار د اول نه دى ذكر سوى، او بعض وايي چي اول آيت په منافقينو كي وارد او نازل دى او دا آيت خاص دى په الذين اشتروا آه چي يهودان دي او هغه اعراب دي چي ابو سفيان مهماني وركړه وقد مر تفصيله قريباً.

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ ۗ

نو كه دوى توبه وكاږي له شرک او كفر څخه او قبول كړي فرضيت د لمانځه او دوركړي د زكوٰة التزام وكړي، نو دوى ستاسي ورونه دي په دين كي يعني كه څه

هم نسبي وروڼه نه دي لهم مالكم، د لام كلمه لپاره د نفع ده وعليهم ماعليكم كلمه لپاره د ضرر ده.

درویش وايي: چې اخوه او وروړ ګلوي درې قسمه ده الاول اولى من الجميع هغه دادی چې د نبي وروړ وي او هم نسبه يې وي سوأ كان اخ حقيقة او اخاً من حيث القبيلة، والثاني دادی چې ديني ورور يې وي يعني په مسلمانی ورسره شريک وي نه په قوم او نسب کي، والثالث چې اخوة ديني خو يې نه وي بلکې يو كافر بل مسلمان وي او نسبي وروولي يې وي يعني الاشتراک في القبيلة وهذه الاخوة لا اعتداد ولا اعتبار له في الدنيا والآخرة.

وَنُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۱۱﴾

او موږ تفصيل د آيتو په قرآن پاک کي کوو د هغه خلګو لپاره چې هغه په آيتو پوهېږي لانهم المنتفعون بها.

پوه سه: "ونفصل" جمله معترضه ده، فائده يې داده چې سړی يعني مسلمانان او اهل علم بايد فکر وکړي په دمخو آياتو کي چې بيان د معاهدينو د احکامو پکښې ذکر سو او داغه رنګه احکام د تائبينو هم پکښې ذکر سوه، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چې دې آيت د اهل قبله وينې تويول حرامي وګرځولې يعني چې د کعبې شريفې پر خوا لمونځ کوي، له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې خدای پاک په يوه بلکې په ډېرو آيتو کي موږ په لمانځه او په زکوة سره يو ځای امر کړي يو فمن لم يزک فلا صلوة له ای لا اعتداد بصلوته.

درویش وايي: چې د ابن مسعود رضي الله عنه پر تغليظ او تهديد د مسلمانانو مبني دی، داسې حديثونه ډېر نور ورته تهديدي هم سته مبني پر تغليظ کما قال عليه الصلوٰة والسلام "لاصلوة لجار المسجد الا في المسجد" بخاري او نورو محدثانو رحمهم الله له ابي هريرة رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چې هغه وخت چې عليه الصلوٰة والسلام وفات سو او ابوبکر رضي الله عنه خليفه سو فکفر من کفر من العرب يعني د زکوة د فرضيت په انکار سره، نو ابوبکر رضي الله عنه ددغو کسانو وجنګ ته تياري نيول چې عمر رضي الله عنه ورغلی او ورته وه يې ويل کيف تقاتل الناس او حال

دادی چي علیه الصلوٰة والسلام ويلي دي چي زه امر سوی يم چي زه به جنگ د خلگو يعني كافرانو سره كوم "حتى يقولوا" لا اله الا الله او چا چي دا كلمه توحيد وويل فقد عصم مني ماله ونفسبه الا بحقه (كالقصاص مثلاً) وحسابه على الله يعني د باطن حال يې په خدای ﷻ اړه لري يعني چي كلمه ويل په اخلاص او كه په نفاق وه، ابوبكر رضي الله عنه ورته وويل والله لاقاتلن من فرق بين الصلوة والزكوة يعني باقرار الصلوة وانكار الزكوة فان الزكوة حق المال ای ثابت في القرآن فرضيته يعني والصلوة حق البدن والزكوة حق المال فكيف يمكن الايمان بالصلوة والانكار عن الزكوة آخر الامر ډېر دلائل ابوبكر رضي الله عنه ورته وويل، نو عمر رضي الله عنه په دې قانع سو چي د زكوة د منكرينو سره جنگ روا دی.

فائده: يو له فرضي عبادت څخه انكار دی هغه بالاجماع كفر دی، او يو داچي فرضي عبادت نه ادا كوي اما منكر د فرضيت يې نه وي فهو مرتكب الكبيرة لاكافر، بخاري له انس رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي عليه الصلوٰة والسلام وويل "من صلى صلاتنا (احتراز عن صلوة اليهود والنصارى) واستقبل قبلتنا (يعني في الصلوة) واكل ذبيحتنا فذالك المسلم الذي له ذمة الله وذمة رسوله.

وَإِن نَّكَثُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُم مِّنۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ وَطَعَنُواْ فِي دِينِكُمۡ فَقَٰتِلُوٓاْ أَئِمَّةَ ٱلۡكُفۡرِ

او كه دوی مات كړه قسمونه خپل وروسته تر عهد كولو، او عيب يې وايه ستاسي په دين كي، نو تاسي جنگ كوئ د پېشوايانو سره د كفر.

"وَإِن نَّكَثُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُم (ای عهودهم) مِّنۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ (كما نكث كفار قريش)

وَطَعَنُواْ فِي دِينِكُمۡ (يعني په تكذيب او تقبيح د احكام الهيه ؤ)

سوال: ځای خو د ضمير ؤ يعني فقاتلوهم، نو د اسم ظاهر څه حكمت دی؟

ځواب: اشاره ودې ته ده چي په مذكوره كار رئيسان د كفر وگرځېدل، نو دوی احق دي په وژلو سره، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي مراد له ائمة الكفر څخه رئيسان د قريشو دي لكه ابو سفيان بن حرب والحارث بن هشام وسهيل بن عمرو و ابو جهل وغيرهم، ولي دغو كسانو عهد مات كړی، نو د قريشو د

رئیسانو د تخصیص وجه داده چي ددوی په قتل سره د مکې د ټولو مشرکانو زړونه ضعیف کېږي او بیا وجنګ ته د مسلمانانو نه تیارسئ کېږي.

إِنَّهُمْ لَآ أَيْمَٰنَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ ﴿١٢﴾

په تحقیق هیڅ ایمان نسته دوی لره، بفتح الهمزة جمع د یمین ده په معنا د عهد، یعني یو وار چي یې عهود مات کړه بیا طمع د وفأ په عهد جدید سره مه ورته کوئ "لعلهم ینتهون" د "قاتلوا" سره تعلق لري، او په منځ کي جملې معترضې وې.

پوه سه: چي لعل په معنی د لام کی دی، یعني ددې لپاره جنګ ورسره کوئ چي دوی له کفره نهي سي او شرک دي پرېږدي، ددې آیت نکته داده چي غرض د مجاهدینو په جهاد کي فقط داغه وي چي کافران به کوندي ایمان راوړي نه دا چي صرف ازار ور رسول او نه قدرت تر لاسه کول او پادشاهي له چا څخه نیول لکه د مسلمانانو د جنګ مرام چي همدغه ؤ او نه غنیمت تر لاسه کول، ولي چي دا ټوله نیات مبطل د ثواب د جهاد في سبیل الله دي.

مسئله: د امت مرحومه ټولې فرقې او مذاهب پر دې یې اتفاق او اجماع ده چي سپکاوی د آنحضرت ﷺ بلکې د هر نبئ کفر دی که یې فاعل روا بولي او که ناروا، او په ښکنځولو کي د نبي قصد او عدم قصد فرق نه لري بلکې په دواړو صورتو کي کافر دی، او په جهالت یا فکر مي نه ؤ هم له کفره نه خلاصېږي چي عقل یې سالم وي یعني لېونی نه وي.

مسئله: که چا وویل د اهانت په توګه چي علیه الصلوٰة والسلام تور سړی ؤ او یا یې وویل چي د ابو طالب یتیم ؤ او یا یې دا وویل چي علیه الصلوٰة والسلام قصداً له طیباتو څخه احتراز نه کاوه بلکې په سبب د کمال فقر ؤ او که ده ته طیبات رسېدلای خوړل یې، وامثال ذالک کفر.

مسئله: که چا وویل یو ساعت علیه الصلوة والسلام لېونی سوی ؤ فقد کفر، او که چا وویل چي پر علیه الصلوٰة والسلام یو ساعت بیهوشي راغله نه کافر کېږي، او فرق یې دادی چي لېونتوب زوال د عقل دی، وهو محال علی الانبیأ

Scanned by CamScanner

عليهم السلام ولو ساعةً بخلاف الاغماً.

مسئله: که چا له پېغوره علیه الصلوٰة والسلام یاداوه چي پسونه یې پېولي دي له پېغوره مراد اهانت دی او یا پېغور په سهوه د لمانځه ورکړي او یا په نسیان سره او یا د اهانت په توګه چي د علیه الصلوٰة والسلام ډېري ماینې خوښي وې په دې ټولو صورتو کي کافر کېږي، او که یې په دغو ویناو کي غرض بیان د واقع ؤ نو نه کافر کېږي کذا في الفتاوی الخاقانية.

مسئله: که چا وویل چي علیه الصلوٰة والسلام چي به وړه ډوډۍ یعنې ښوروا وغیره خوړل ګوتې به یې څټلې، بل یوه وویل "این بې ادبي است" او په معنی ددغه فارسي الفاظو یې په بله ژبه وویل فقد کفر لعدم احتمال لغیره، په فتوی ظهیریه کي یې ویلي دي چي قاضي ابو یوسف د هارون رشید پر سترخوان ناست ؤ چي امام ثاني وویل چي د علیه الصلوٰة والسلام کدو خوښ ؤ، یو نوکر له نوکرانو څخه د هارون وویل چي زما کدو نه دی خوښ، امام ابو یوسف وهارون ته وویل چي دا نوکر دي کافر سو که یې توبه وکښل خو ښه دی او که یې نه وکښه سر یې په توره څندي پرې کړه فتاب واستغفر فامن من القتل انتهی، لکن په فتاوی خاقانیه کي وایي چي دا هلته کافر کېږي چي پر وجه د اهانت دا خبره وکړي او ان مراده بیان الواقع فلا یکفر آه.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ ٱلرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ

آیا تاسي نه کوئ جنګ د هغه قوم سره چي مات یې کړل خپل قسمونه او عهود او قصد یې وکړی په فراره کولو کي د رسول او دوی ابتدأ وکړه تاسي ته اول وار په عهد ماتولو سره.

درویش وایي: چي بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي مراد له دې قوم څخه یهودان او منافقین دي او نور کفار د مدینې چي علیه الصلوٰة والسلام د تبوک وغزأ ته ووتی، نو دوی خپل ټوله عهود تر پښو لاندي کړه یعني مات یې کړه او دا یې قصد هم ؤ چي علیه الصلوٰة والسلام او مؤمنان له مدینې څخه باسو کما

قال ابی لئين رجعنا الى المدينة ليخرجن الاعزمنها الاذل، او دوی ابتدأ وکړه په عداوت ستاسي اول وار چي د مشرکانو سره يې کومک وکړی او عليه الصلوٰة والسلام ددوی سره جنگ نه ؤ شروع کړی.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله دا تفسير د قوم په يهودو او منافقينو سره اظهر بللی دی، دی وايي چي دا سورت د تبوک تر غزا وروسته نازل سوی دی او هغه وخت خو اهل مکه وو ايمان راوړی ؤ يعني په اهل مکه سره يې تفسير نه دی روا، او بل دا چي په دې آيت "هموا" ذکر سوی دی "هم" خو دا بولي چي قصد يې کړی ؤ کاميابه نه سوه، او اهل مکه خو د عليه الصلوٰة والسلام په اخراج کي کاميابه سول، ولي قريشو خو د عليه الصلوٰة والسلام د وژلو قصد کړی ؤ چي د دار الندوة په غونډه کي د ابليس شيخ نجدي په صورت دا مشوره په اتفاق الآرأ منظور سوه، نو عليه الصلوٰة والسلام مجبور سو وتلو ته که څه هم دوی نه وه ورته ويلي ووزه، لکن اجبار پر خروج اخراج دی، ولهذا قال الله تعالی واخراج اهله منه اکبر عند الله يعني عبرالله تعالی بالاخراج.

او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي له "الذين نکثوا ايمانهم" څخه مراد اهل مکه دي چي دوی اوله د حديبيې صلح ماته کړه او د بني بکر سره يې مرسته وکړه چي ددوی معاهدين وه په جنگ کي د خزاعه وه چي عليه الصلوٰة والسلام معاهدين وه او قصد يې هم کړی ؤ پر اخراج الرسول چي د دار الندوة غونډه يې وکړه او د عليه الصلوٰة والسلام پر قتل يې اتفاق وکړی کمامر آنفاً او په جنگ هم اول وار دوی شروع وکړه، ولي چي عليه الصلوٰة والسلام خو دوی ته په دعوت د توحيد وترک الشرک شروع وکړه او ددوی معارضه بکتاب الله وکړه کما ذکره الله تعالی في سورة البقرة وان کنتم في ريب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسورة من مثله" په هغه کي دوی عاجزه پاته سوه، نو نوري معجزې لکه شق القمر هم ښکاره سوې نو په حجت کي چي دوی پاته راغله، نو د معارضة باللسان سره يې مقارعة السيف والسنان مختاره کړی حتی اجتمعوا في دار الندوة وانعقدوا علی قتله ﷺ، او بل دا چي ابوجهل چي د ابو سفيان د قافلې د ساتنې لپاره له

مکې څخه راوتی سره د زرو کسانو فوج تخمیناً او دوی پر لاري وه چي دوی ته د قافلې د سلامتیا خبر ورسېدی او خلګو د فوج رئیسانو ته وویل چي راځئ چي بیرته مکې ته رجوع وکړو ولي چي زموږ مقصد پر ځای سو، هغو ورته وویل چي یا حتی نستاصل محمداً واصحابه.

ابو جهل په نیت د استیصال د محمد ﷺ.. دی په خپله استیصال سو چي نیت یې بد ؤ او لانهم بدؤا بقتال خزاعة حلفأ رسول الله ﷺ لکن دا بیان هلته صحیح کېږي چي نزول ددغو آیاتو قبل فتح مکه وي کما لایخفی.

درویش وایي: چي امام مظهري رحمه الله دا خبره هم کړې ده چي په قول ثاني چي بعض مفسرینو ویلي دي چي مراد په "الذين نكثوا ايمانهم" كفار د مكې دي الخ چي پر دې تفسیر هغه د ابن عباس رضي الله عنهما قول هم صحیح سو چي ان قوله تعالی "ان نكثوا ايمانهم آه" نزلت في ابى سفيان وغيره المذكورين من قبل وقوله تعالى "الا الذين عاهدتم عند المسجد الحرام فاستقاموا لهم ما استقيموا لكم" المراد به قريش امر الله رسوله بالتربص في امرهم ان استقاموا على العهد يستقاموا لهم لكنهم لم يستقيموا"

درویش وایي: چي صاحب د روح المعاني او صاحب د روح البیان دواړه تفسیر ثاني خوښوي او قول د ابن عباس په اقرار د مظهري هم پر تفسیر ثاني صحیح کېږي، نو امام مظهري ولي چي تفسیر د آیت یې په یهودانو او منافقینو سره وکړی داسي یې وویل "وهذا اظهر لان آه صرف په تفسیر ثاني کي دا قدر شی غواړي چي دغه مذکور آیات قبل فتح مکه نازل سوی دی او دا خو ډېره ګرانه خبره نه ده چي سورت توبه دي مدني وي او وروسته دي تر غزوه تبوک چي بعد الفتح وه نازل سوی وي لکن دا څو آیات د قبل فتح مکه ؤ قبل غزوة تبوک نازل سوی وي، وفي القرآن امثال كثيرة.

فائده: استفهام په الا تقاتلون آه کي انکاري دی او داخل پر حرف نفي دی وقد تقرر في موضعه ان انكار النفي اثبات للمنفي وهو هٓ القتال یعني قاتلوهم لکه چي وروسته به خدای پاک دغه امر ضمني چي د استفهام انکاري څخه

وفهمېدی کما ذکرنا صراحة ذکر کړی.

أَتَخْشَوْنَهُمْ

آیا تاسي له دوی څخه بېرېږئ چي یو مکروه به موږ ته ورسوي، نو له دې سببه جنګ نه ورسره کوئ، استفهام لپاره د انکار دی یعني مه څني بېرېږئ لان الله ناصرکم علیهم.

فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

خدای جل جلاله احق دی په دې سره چي تاسي څني وبېرېږئ في ترک امتثاله تعالی في القتال مع اعدائه، که چېري تاسي یاست مؤمنین.

پوه سه: چي "ان" شرطیه دی جزا یې له ماقبل څخه فهمېږي، والتقدیر "ان کنتم مؤمنین فالله احق آه" یعني چي مقتضی د ایمان داده چي خالق د ټوله عالم خدای جل جلاله دی حتی افعال العباد ایضاً، او نفع او ضرر ټوله په مشیت پوري د خدای جل جلاله اړه لري لا یخشی احدا غیره تعالی.

درویش وایي: چي دادی خدای پاک چي توره د ضمنی امر بالقتال یې له تېکي څخه وکښله او د تصریح پر ډګر یې مسلمانانو ته ښکاره کړه.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

تاسي مسلمانان قتال ددوی سره مختار کړئ خدای جل جلاله به عذاب ورکړي ودوی ته ستاسي په لاسو یعني وژلو سره او خدای پاک به دوی ذلیل، خوار، شرمنده او رسوا کړي او کومک به درکړي خدای پاک تاسي ته پر دوی باندي.

درویش وایي: چي دا وعده د خدای جل جلاله په نصر او قدرت پر قتل د اعدأ الله واعدأ رسوله واعدأ المؤمنین والله لا یخلف المیعاد، او خدای پاک به شفأ ورکړي سینو یعني زړو ته د هغه قوم چي مؤمنان دي چي په مرض د کفارو د ظلمو او ناوړه چال چلند مبتلأ وه او خدای پاک به لېري کړي هغه غوصه او

بیقراري او اضطراب چي په زړو کي د مسلمانانو ؤ په سبب د قریشو د کومک د بني بکر سره چي ددوی معاهدین وه پر قبیلې د خزاعة چي حلیفان د رسول الله ﷺ وه نو د قوم مؤمنین څخه خزاعة مراد دي چي ددوی زړونه په بني بکر ساړه سي په سبب د قتل د قریشو کمامر في الآیة السابقة، او توبه به خدای ﷻ قبوله کړي پر هغه چي د خدای مشیت او اراده وي.

درویش وایي: چي په دې آیتو کي ډېري معجزې سته (۱) یعذبهم الله (۲) په قتل سره ستاسي په لاسو (۳) وینصرکم یعذبهم الله آه (۴) ویخزیهم (۵) ویشف صدور (٦) ویتوب الله، دا اخیري جمله چي اخبار دی په توبه سره، بعض ډېرو کسانو ته خدای ﷻ توفیق د ایمان راوړلو ورکړی له قوم څخه د قریشو لکه ابوسفیان، عکرمة بن ابي جهل، سهیل بن عمرو او نور دا ټولي جملې اخبار بالغیب ؤ چي عالم شهادت ته راښکاره سوې او خدای پاک خبر دی په ماضي او مستقبل او په حاضر امورو سره او خدای پاک صاحب د حکمت دی لایصدر عنه العبث جداً، په حدیث کي راغلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام د فتح مکې په ورځ وویل ارفعوا آل خزاعة من بني بکر الی العصر، ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي خزاعة یو بطن ؤ د یمن او سبأ چي مکې ته راغلي وه او اسلام یې راوړی ؤ، نو د مکې والو له خوا څخه یې ډېر کړاونه، دردونه او ازارونه لیدلي وه، نو یې علیه الصلوٰة والسلام ته مدینې ته یو استازی ور واستاوه او خپل د شکایت غوټه یې ورته پرانیزل، علیه الصلوٰة والسلام د شکایت په عوض کي بشارت ور واستاوه بقوله ابشروا فان الفرج قریب، حافظ شیرازي وایي:

آنکه پیرانه سرم به صحبت یوسف نبواخت
اجر صبر یست که در کلبه احزان کردم

نمونه خروار حکمت الهي

حکایت: تاریخ دانان دیرین مینویسند لکن بتاریخ واقعه نپرداخته اند وبعض از مفسران آن زمان حکایت مذکور درتفسیر خود درج کرده اند، که درزمان قبل یک عالم بزرگ که درعالم ظاهر وباطن علمبردار بوده شبی تاریکی را بنور

تهجد منور ساخته وچراغ که دران زمان معمول بود نزدیک مصلی خود نهاده بود ، یک شب خزیده سیاه بدبو کلان پاکه سراهایی قدیم الزمان خاکی بوده دربیخ دیوار که خاک باشد خود را انگاه میدارد وشب بیرون آید یک شبی خزنده آمد بر نور چراغ آمده وبر جای سجده آن بزرگوار درمصلی او قرار میگرفت، شیخ دروقت سجده آن خزنده بدست خود دور رانده ، وقتیکه از سجدتین فارغ می شد وبر رکعت دیگر میپرداخت آن خزیده آهسته آهسته بجای سجده شیخ می رسانید شیخ اورا بدست دور می انداختند ، خیر درین شب نماز تهجد شیخ درکش ماکش خزیده و او گذارده شد وهمان حضور قلبي شیخ از تهجد می داشت درین شب هیچ نماند دراخیر سجده التجأ نمود که چه حکمت درافرینش این خزیده بود که نه رنگ خوش نه بوی لائق دارد وصرف بازار نماز خواندگان کار وبار او بود ، خیر ایام سپری شد چند گاه بعد بردست شیخ دانه باسوری یا ناسوری نمودار شد بادرد فوق العادة وروز بروز کلان می شد ، البته درآن زمان کار جراحی نخواهد بود لکن ادویه طب یونانی از قسم خوردنی واز قسم مالیشی همه وهمه استعمال نموده فائده نمینمود شبها شبها از غایت درد خواب نتوانستند اخیر الامر بدرگاه ایزد متعال نعره عجز ونیاز شروع نمود.

چون بلا نازل شود بی دافعی .... جز تضرع نبود دیگر دافعی

خیر روزی مریدان وشاگردان بامرشد و استاذ خود جمع بودند که طبیب اسپ سوار درکوچها نعره میزد که اگر کدام مریض باشد همراه ما دوایی هر مرض موجود است.

درویش میگوید" که اینچنین طبیبان کوچه گشت درزمان طفولیت ما بودند ومردم آنها را تګان می گفتند یعني مردم فریب دهندگان هستند اگر کسی مریض پیش اینها می آمد کوککهای خشخاش کوبیده یا هلیله سیاه وزرد کوبیده وامثال آن دوای ایشان بود وقدری عسل را می انداختند آنرا معجون قوت باه می نامیدند ، حاصل آنکه طبابت ایشان سر تاپا غداری می بود ، شیخ مریض بکدام تلمیذ گفته که همین طبیب که نعره میزد پیش من بیارید شاید

كدام دوا داشته باشد كه سبب علاج من شود، شاگردان همگی گفتند اینها طبیب نیستند بلکه کار اینها غدر وفریب است، شیخ گفت بازهم که بیارید خوب است شاگرد رفت طبیب مذکور را پیش شیخ مریض آورد طبیب که دانه باسوری شیخ دید شاگردان شیخ راگفت زود ترسه دانه یا چار خزیده درخاک که دربیخ دیوارها خود رانگاه میدارند بیارید مردم حاضر خنده گرفتن شروع نمود که خزیده کدام دوا هم باشد، شیخ مریض همان اعتراض شبانه که بر صنعت خزیده کرده بود وطالب حکمت درخلقت آن خزیده بود بیاد آمد به مریدان وشاگردان گفتند که زود شوید خزیده چند جمع کنید که طبیب درمعالجه مرض من کامیاب شده بنظر میآید شاگردان ومریدان عجولانه درطلب خزیده شدند ودر اندک زمانه خزیدهای بسیار جمع کرده آوردند طبیب همه راکشتند وکوفتند ومرهم واری برکدام لته مالیدند وبردست مریض شیخ بستند، درلمحه چند دانه دست شیخ سوراخ شد وریم وخون وغیره که درآنجا جمع شده بودند رو بخروج نمود وخارج شدند شیخ از بیقراری درد وغیره جور شد.

درویش میگوید: که این بود حکمت الهي درخلقت همه چیزها زیرا که درخزیده هیچ کس را به حکمت خالق لایزال نمی رسید تاکه بچشم خود دید.

خبردار: که مخلوق خدا اعتراض نکنید ورنه باهمچو مرض شیخ مواجه خواهید شوید ومن الله التوفیق، دروخت حاضر دوکتوران عصر حاضر ادویه سمیه یعني زهریه ببعض مریضان می دهد سم که ضد صحت است مد صحت میگردند.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا

آيا تاسي گمان لرئ چي تاسي به پاته سئ پر احوالو د استراحت او په جهاد به مامور نه سئ او ستاسي د صادق او كاذب امتحان به نه واخستل سي.

پوه سه: چي خطاب يا و مؤمنانو ته دي چي بعض ددوى له قتال سره نه وه جوړ، او بعض مفسرين وايي چي خطاب د منافقانو سره دى، او كلمه د "ام" منقطعه ده په معنى د بل ا بل يې لپاره د نقل من كلام الى كلام آخر، او همزه لپاره د توبيخ دى پر دغه حسبان آتي.

وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ

او عالم ثبوت او متحقق ته په خدای ﷻ نه وي را ایستلي هغه کسان چي جهاد کوي له تاسي څخه یعني د کفارو سره که څه هم سر او مال یې پکښي ځي، نو ظاهراً که څه هم نفي د علم د خدای ﷻ دی لکن مراد نفي د معلوم دی، فلا یرد ان هذه الآية يدل على حدوث علمه تعالى بالامتحان وليس كذالک لانه تعالى عالم ازلاً وابداً بكل شئ.

درویش وایي: چي مونږ تاویل د علم په معلوم سره ولي وکړی لان مدار الثواب والعقاب هو تحقق المعلوم لا العلم الازلي لله تعالى ولهذا قال الله تعالى لئلا يكون للناس حجة بعد الرسل وذالک لانه لوكان مدار الثواب والعقاب يوم القيامة هو العلم الازلي له تعالى فلا يحتاج الى ارسال الرسل وانزال الكتب واذا لم يكن ذالک كان للناس حجة يوم القيامة بعذر الجهل بالثواب والعقاب لعدم البشير والنذير.

وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ

او چي خدای ﷻ کړي هغه کسان چي نه یې وي ګرځولی ماسوی له خدای او له رسوله او نه له مؤمنانو څخه صاحب السر یعني پټ راز، دا مثال د عصر نبوي د منافقانو ؤ.

درویش وایي: چي دا جمله عطف ده پر "جاهدوا" او داخل په حیز کي د معنی د موصول ده، والتقدير ولما يعلم الله الذين لم يتخذوا آه، او من دون الله متعلق دی په یتخذوا پوري، او وليجة چي بطانة یې هم بولي صاحب سر ته وایي چي سړی خپل د زړه اسرار ورته کشف کوي، او وليجه يوه، دوه، دروو او زائدو ټولو ته وايي.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

او خدای پاک خبر دی په عمل ستاسي، که ما مصدريه سي او بما تعملونه بحذف العائد که کلمه د ما موصوله سي، په دې آیت کي تنبیه ده چي حال د مجاهد خدای پاک ته معلوم دی چي خالصاً او مخلصاً لوجه الله ولاعلاً کلمة الله العلياً اعني لا اله الا الله جنګیږي د کفارو سره او که یې غنیمت مد نظر دی او ریاً وسمعه او یا مراعات د قومیت الی غیر ذالک، قال السعدي قدس سره:

منه اب زر جان من بر پشیز .... که صراف دانا نگیرد بچیز
زر اندوه گانرا باتش برند .... پدید آید آنگه کی مس یا زرند
بروی وریأ خرقه سهلست دوخت .... وگر باخدا درفروشی نکوست

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ

بغوي رحمه الله وايي چي عباس رضي الله عنه چي په بنديانو كي د بدر را وستل سو، نو خلگو عباس رضي الله عنه ته پېغور وركړى په شرک او په قطع د صله رحمي د عليه الصلوٰة والسلام سره يعني د مشركانو په لښكر كي راغلى د عليه الصلوٰة والسلام د قتل په نيت خصوصاً علي رضي الله عنه ډېري سختي خبري ورته وكړې، نو عباس رضي الله عنه وملامت كونكو ته وويل چي زما بدي ذكر كوئ او زما ښه اعمال نه ذكر كوئ، علي رضي الله عنه په مقابل كي ورته وويل الكم محاسن؟ عباس رضي الله عنه وويل نعم هو انا لنعمر المسجد الحرام ونحجب الكعبة ونسقى الحاج، موږ آباد وو مسجد الحرام او موږ ساتو كعبه او پوښ وركوو او حاجيانو ته اوبه وركوو، فانزل الله تعالى هذه الآية رداً على عباس، وفي رواية قال العباس رداً على الآئمين وفي رد تهمة علي رضي الله عنه جواباً لهم ان كنتم سبقتمونا بالاسلام والهجرة والجهاد لقد كنا نعمر المسجد الحرام ونسقى الحاج ونفک العالي فانزل الله تعالى الآية رداً عليه، والمعنى الآية ماصح وما ينبغي لهم اى للمشركين لكه عباس چي دعوه وكړه.

اَنْ يَّعْمُرُوْا مَسٰجِدَ اللهِ

چي دوى دي آباد كړي يو مسجد له مساجدو څخه د خداى جل جلاله فضلاً عن المسجد الحرام، ولي چي د مسجد آبادي ددې لپاره چي په هغه كي عبادت د خداى جل جلاله وسي وحده لاشريک له دا خو د مسلمانانو وظيفه ده نه دا چي په مسجد كي خصوصاً په مسجد الحرام كي دي عبادت د غير الله كېږي چي بتان دي، نو د كافر له شانه څخه دا نه ده چي يو مسجد دي اباد كړي.

مسئله: بعض ائيمه وايي چي مراد په آيت كي دا مشهوره ابادي ده من بنأ المسجد ابتداءً يا مرمت كول د مسجد عند خرابه فيمنع الكافر منه حتى كه كافر د مړيني په وخت كي وصيت وكړى چي زما په ثلث مال دي يو مسجد د

مسلمانانو لپاره جوړ کړل سي قاضي دي دده دا وصیت نه پر ځای کوي، او بعض علمأ رحمهم الله وايي چي مراد له عمارت څخه دخول دی د مسجد او په هغه کي ناسته، ترمذي وغيره من المحدثين له ابي سعيد الخدري رضي الله عنه څخه روایت کړی دی ده وويل قال رسول الله اذا رئيتم الرجل يعامر المسجد فاشهدوا له بالايمان، بيا عليه الصلوٰة والسلام دا آيت دليل وګرځاوه انما يعمر مساجد الله من آمن بالله، نو کافر ته که ابتداء يا انتهاء اجازه د مسجد د تعمير ور کړل سي، نو بايد په ايمان سره يې هم شاهدي ادأ کړل سي واذ ليس فليس، وايضاً عمارة الكافر المسجد يخالف الآية المذكورة يعني انما يعمر آه بكلمة الحصر، او حسن بصري رحمه الله وايي چي د آيت معنا داده ماكانوا ای المشركين ان يتركوا فيكون اهل المسجد الحرام.

درويش وايي: چي دا معنا که څه هم في نفسه صحيح ده لكن د مذكور شان نزول سره منافي ده والله اعلم بالصواب، په فتاوی قنيه کي وايي چي اعظم د مساجدو از روی حرمت، مسجد الحرام دی ثم المسجد النبوي في المدينة المنورة ثم مسجد بيت المقدس (وقيل بالعكس في المسجدين المذكورين) ثم الجوامع (يعني چي د جمعې لمونځ پکښي کيږي) ثم مساجد المحلات ويجوز الاعتكاف فيها، ثم مساجد الشوارع، يعني د لارو مسجدان که يې امام او مؤذن نه درلودی فضيلت د مسجد خو لري او اعتكاف نه دی پکښي روا.

شٰهِدِيْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ

چي دوی شاهدي ادأ کوي پر خپلو ځانو په کفر سره، مراد له شهادت څخه اظهار دی ای مظهرين الشرک وتكذيب الرسول ﷺ ومعاداة المؤمنين، د شاهدين لفظ حال دی له ضمير څخه د يعمروا، والحاصل چي دوی څرنګه دعوه کولای سي چي موږ تعمير د بيت الله الحرام کوو او د بتانو عبادت هم کوو لانه دعوی اجتماع المتبائنين كالجمع بين الضب والنون، حسن بصري رحمه الله چي دوی خو دا نه وايي چي موږ كافران يو لكن كلامهم بالشرک شاهد عليهم بالكفر، او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي ددوی سجده وبتانو ته شاهدي ده ددوی پر

خپلو ځانو پر کفر باندي، د قریشو کفارو خارج البیت الحرام د کعبة الله ودېوالـه ته بتان درولي وه، او دوی به پر بیت الله باندي طواف لڅ پڅ کاوه، نو هر وار چي به یې یو شوط پوره سو بتانو ته به یې سجدې کولې، په زړه پوري وجه د شاهدۍ پر ځان داده چي څوک چي له یهودي څخه پوښتنه وکړي چي په مذهب څوک یې؟ دی ورته وايي چي زه یهودي یم وهکذا النصراني یقول انا نصراني، او له دوی څخه چي به چا پوښتنه وکړه چي ته په دین څوک یې، دوی به ورته ویل مشرک لکن د کفر لفظ یې نه وایه یعني شرک یې کفر نه باله.

درویش وايي: چي له دې بیانه څخه دا معلومه سوه چي کفر بېخي تریخ نوم دی چي هیڅ څوک یې پر ځان نه قبلوي.

أُولَٰٓئِكَ حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ وَفِي ٱلنَّارِ هُمۡ خَٰلِدُونَ ﴿١٧﴾

دغه کسان چي فخر کوي په خپلو عملو لکه عمارة المسجد الحرام وسقایة الحاج وغیر ذالک، ددوی گمان دادی چي دا ښه اعمال دي او شاهدین علی انفسهم بالکفر هم وي لغوه دی او بې فائدې دي دغه عملونه ددوی او یا نور ورته ښه عملونه یعني هیڅ ثواب او اعتبار په نېز د خدای ﷻ نه لري لانتفأ شرط الثواب علیها وهو الایمان او په اور کي د دوزخ به دوی همېشه وي.

مسئله: قاضي عیاض رحمه الله په شفأ کي وايي انعقد الاجماع علی ان الکفار لاتنفعهم اعمالهم" یعني پر دې د امة مرحومه اجماع ده چي کافرانو ته ددوی عملونه نفع نه رسوي که څه هم د حسناتو له جنسه وي لکه مؤمن چي سره د ایمانه وکړي لکه په اوسنۍ زمانه کي خیریه مؤسسات د امریکایانو، انگرېزانو او د نورو کفارو چي د مصیبت زده مسلمانانو سره یې کوي دوی ته یې نفع او ثواب نسته لعدم الشرط وهو الایمان، او نه تخفیف د عذاب ځندي کېږي، اما په کافرانو کي فرق سته په انواع کي د کفر په اعتبار د جرائمو ددوی، نو په عذابو کي یې هم فرق سته په شدت او ضعف کي ددوی د جرائمو په سبب.

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسٰجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ ‌قف

نه ابادوي مساجد د خدای ﷻ مگر هغه کسان چي ایمان يې راوړی پر خدای یعني په توحید سره او پر ورځ باندي چي د قیامت ورځ ده یعني پر بعث بعد الموت باندي، او اقامة د لمانځه کوي، او زکوة ورکوي د خپلو مالونو که نقود وي او که مواشي وي.

فائده: اقامة الصلوة نفس لمونځ کولو ته نه وايي بلکې سره د شرائطو او فرائضو او د واجباتو او د سنتو او مستحباتو، ځکه علماً کرام وايي چي لمونځ کونکي خو ډېر دي لکن مقیمین الصلوة ببخي لږ دي، والفرق بینهما ظاهر.

فائده: مسلمانان بايد د فرائضو په اداً کولو کي له هیڅ چا څخه ونه بېرېږي حتی چي هغه فرائض ترک کړي بلکې اوامر الهيه دي پر ځای کوي د خدای ﷻ له بېري څخه.

پوښتنه: په آیت مذکور کي ایمان بالرسول نه راغلی توجيه يې څه ده؟

ځواب: الايمان بالله كما هو حقه نه پیدا کېږي بېله اخذ من الرسول ﷺ فاکتفی بذكر الايمان بالله عن الايمان عن ذكر الايمان بالرسول بهذ الاعتبار، په بخاري او مسلم کي په قصه د وفد د عبدالقیس قبیلې چي رسول الله ﷺ ودوی ته وویل اتدرون ما الايمان بالله وحده؟ قالوا الله ورسوله اعلم عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل شهادة ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله، حیث ادرج الایمان بالرسول في الايمان بالله وحده الى اخير الحديث الطويل في قصة وفد عبدالقيس.

فائده: مراد له عمارة المسجد څخه همېشه عبادت پکښي کول دي او ذکر الهي او تلاوت القرآن ودرس العلوم الشرعية فيها مع النظافة الظاهري من الانجاس، او له خس او خاشاک څخه يې پاک ساتل او لهو ولعب نه پکښي کول

درويش وايي: په نقل د تفاسيرو معتبره وو په پښتو ژباړه، تعمیر د مساجدو څو قسمه دی.

(۱) نفس بنأ د مسجد يعني پر مځکه يې اساس ايښوول.

(۲) تجديد ما انهدم منها، وجأ في الحديث الصحيح سبع يجري للعبد اجرهن وهو في القبر بعد موته (۱) من تعلم علماً" که چا ته يې وښو يو علم يعني له علوم دينه وو څخه او يا د مايتوقف عليه العلوم الدينية كالنحو والصرف وغيرهما فيخرج به العلوم الفلسفية المخالفة لدين الاسلام (۲) وكرى نهراً او يا يې واله وكښل لکه په افغانستان کي د نهر سراج واله يا د بغرا واله (۳) او حفر بيراً يعني د خلګو د فائدې لپاره يې څاه وكښي (۴) او غرس نخلاً" يعني د خورما درخته يې شنه کړه يا يوه بله مېوه داره درخته لکه انار، سېب، انګور وغيرها (۵) مسجد يې بنأ کړی که لوی وي او که کوچنی (٦) او ورث مصحفاً (۷) وترک ولداً يدعو له بعدموته، په روضة الاخيار کي راغلي دي که مسجد ونړېدی او معطل سو او يا يې محله بار سوه په مسجد کي هيڅ چا لمونځ نه کاوه، امام محمد رحمه الله وايي چي دا ميراث دی د ورثه د اول باني يعني که باغ ځندي جوړوي او که د کښت مځکه او که سرای، او امام اعظم او ابو يوسف وايي هو مسجد على حاله يعني که يې مذکوره شيان پکښي جوړول نه دی ورته روا، له امير المؤمنين علي رضي الله عنه څخه روايت دی چي شپږ کارونه د انسان د غيرت کارونه دي درې پر کور او درې په سفر کي، هغه درې چي په حضر کي دي يعني پر کور (۱) تلاوت کتاب الله (۲) عمارة مسجدٍ لله (۳) كثرة الاخوان في الله" يعني ډېر ورونه او دوستان پيدا كول په لار كي د خدای جل جلاله، او د سفر د غيرت كارونه (۱) فبذل الزاد يعني د انډيوال سره د نفقې کومک کول (۲) وحسن الخلق د ملګرو سره ښه اخلاق کول (۳) مسخرې کول د ملګرو سره لکن في غير معاصي الله.

(۳) خطيب په روضة کي وايي جارو کول د مسجد دي، قال حسن بصري رحمه الله ولور د جنت د حورو د مسجدو جارو کول او پاک ساتل دي.

(۴) ښائسته کول د مسجد په هغه فرش سره حتى الوسع که سترنجي او که قالين وي، او په حديث کي راغلي دي چي اول سړی چي مسجد نبوي يې په بوريأ فرش کړی حضرت عمر رضي الله عنه ؤ دده تر مخه د مسجد مځکه په سنګرېزو فرش وه.

مسئله: د مسجد سپینول په گچو یا په سپینه خاوره روا دی، ولي چي په تاريخ اسلامي کي راغلي دي ان الوليد بن عبدالملك انفق على عمارة مسجد دمشق وتزيينه مثل خراج الشام ثلاث مراة.

تاريخ د ابن خلكان وايي چي سليمان بن داؤد عليهما السلام چي د بيت المقدس مسجد جوړاوه په ښائست کي يې فوق العادة سره زر سپين زر او پېش قيمته جواهرات کارکړه حتى چي د مسجد د قبه پر سر يې د کبريت احمر غمی چي په ټوله نړۍ کي نه په هغه وخت کي او نه اوس تر کبريت احمر لوړ قيمت غمی نه ؤ او نه سته ولگاوه چي د شپې يې هر طرفته يو ميل رڼا کوله، حتى چي کنهي ودونکو به د شپې پر دوولس ميله کنهي ورته ودی، او بيت المقدس پر دغه ښائست پاته وه حتى چي بني اسرائيلو ظالمانو د خپلو نبيانو په مخالفت لاس پوري کړی حتى چي بعض انبيأ يې هم ووژل، نو درياب د غضب الهي پر جوش راغلی او بخت نصر بابلي سره د لوی لښکره پر بيت المقدس حمله وکړه او په زرهاوو بني اسرائيل يې په قتل ورسول او دوولس زره نوخاسته ځوانان يې په حصارت د مريي توب په توگه ځندي بوتله، او د بيت المقدس ټوله سر او سپين زر او جواهرات او کبيرت احمر غمی يې ځندی لوټ کړه او وروسته يې بيت المقدس لوټي لوټي کړی او قيمتي قيمتي شيان يې ټوله ځندي ټول کړه او خپل دار السلطنت بابل ته يې نقل کړه، درويش وايي چي بيا د بيت المقدس د آبادي چي قصه ډېره اوږده ده.

(۵) په مساجدو کي قنديلان او څراغونه د هري زمانې سره لائق روښانه کول دي، په حديث شريف کي راغلي دي چي که چا قنديل يا گروپ په اوسنۍ زمانه کي په مسجد کي روښانه کړی اوويا زره ملکي ده ته دعاوي کوي تر هغو چي هغه قنديل وغيره ماتېږي كذا في الكشف، له انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي که چا په يوه مسجد کي د مساجدو څراغ ولگاوه نو تر هغه وخته پوري چي رڼا د هغه څراغ په مسجد کي وي ملکي او حملة العرش لگونکي ته دعاوي کوي، تاريخ وايي چي سليمان بن داؤد عليهما السلام چي د بيت المقدس مسجد تکميل

کړی کمامر بیانه، نو امر یې وکړی چي یو زر اووه سوه (۱۷۰۰) قندیلان چي د سرو زرو وي د سپینو زرو په ځنځیرانو دي په کښې وځړول سي، د اسلام تاریخ وايي چي اول وار چي مسجد نبوي ﷺ په مدینه منوره کي تکمیل سو په ډېر ساده ډول چي میلان یې د خورما تیران وه او یا لکه منا غوندي لرګي وه، سربېره یې د خورما د درختو لښتي پر اچولي وې او بیا یې ګل پر اچولی ؤ چي لږ تېز او دوام داره باران به وسو ټوله مسجد به څڅېدی، او د ماخستن د لمانځه په وخت کي به یې څو لرګي د خورما ولګول او د هغو ورنا ته به یې لمونځونه کول حتی چي تمیم داري رضي الله عنه چي یو تاجر ؤ مدینې منورې ته راغلی څو دانې قندیلان یعني د تیلو څراغان او رسی چي هغه څراغان یې په څړول او د زیتون تېل یې راوړه او د شپې یې په مسجد نبوي کي وځړول، نو علیه الصلوٰة والسلام چي دا نوراني مسجد ولیدی داسي دعا یې تمیم داري ته وکړه نورت مسجدنا نور الله قلبک او قبرک" او داسي یې زیاته کړه که ما لور درلودای وتمیم رضي الله عنه داري ته به مي په نکاح ورکړې وای.

مسئله: له مستحب بدعاتو څخه دی تعلیق القنادیل في المساجد و اول من فعله ذالک عمر بن الخطاب رضي الله عنه ولي ده چي خلګ جمع کړه پر ابی بن کعب باندي د تراویح په لمانځه کي، نو په مسجد نبوي کي یې په کثرت قندیلان وځړول، نو علي رضي الله عنه چي مسجد روښانه ولیدی، نو یې وویل نورت مسجدنا نور الله قبرک یا ابن الخطاب.

درویش وايي: چي په قید د کثرت په قنادیلو کي د عمر رضي الله عنه هغه سوال دفعه سو چي اول څرونکی د قندیل په مسجد نبوي کي تمیم داري رضي الله عنه ؤ کمامر فافهم

مسئله: شیخ عبد الغني النابلسي رحمه الله خپل په کتاب کي چي نوم یې کشف النور عن اصحاب القبور دی داسي لیکلي دي، چي خلاصه یې په پښتو ژباړه داده "البدعة الحسنة الموافقة لمقصود الشرع تسمٰی سنة" لکه جوړول دي د ګنبدو پر قبورو د علمأ دین والاولیأ والصلحا و وضع الستور والثیاب علی قبورهم امر جائز اذا کان المقصود في ذالک التعظیم في اعین العامة حتی لایحتقروا صاحب هذا

القبر لان التحقير والاهانة للاولياء والصلحاء كما لايجوز في حياتهم لايجوز بعد مماتهم، فالمقصود من الامور المذكورة تعظيماً لهم ومحبة فيهم جائز لا ينبغي النهي عنه كما هو مذهب السلفية والوهابية فانهم يقولون التعظيم لما ورأ الله شرك فما يقولون في تعظيم القبر الانور للنبي ﷺ وضجعيه ابوبكر وعمر رضي الله عنهما.

(٦) سنت د مساجدو دخول دی مسجد ته او ناسته ده په مسجد کي، والعبادة والذكر فيها او درس د علوم دينيه ؤ په مساجدو کي ونحو ذالک، ابن عباس رضي الله عنهما خلگو ته وويل الا ادلكم على ماهو خير لكم من الجهاد قالوا بلى ان تبنوا مسجداً فيتعلم فيه القرآن والفقه في الدين او السنة.

درویش وايي: چي په شروح کي د کتابو د حديثو وايي چي ورته خبري د ابن عباس رضي الله عنهما محمول دي على السماع من رسول الله ﷺ.

(٧) د مسجد حق دادی چي مسجد به ساتي له هغو کارو څخه چي مسجد د هغو کارو لپاره نه وي جوړ سوی لکه د دنيا خبري يا نوري بې فائدې خبري، وورد في الحديث الصحيح "الحديث في المسجد" يعني لغوه او بې فائدې خبري يا په امورو کي د دنيا خبري "يأكل الحسنات كما تاكل البهيمة الخشيش" وفي الحديث قال الله تعالى ان بيوتي في ارضي مساجد وان زواري فيهما عمارها، فطوبى لعبد تطهر في بيته ثم زارني في بيتي، فحق على المزوران يكرم زائره.

الاحاديث الصحيحة الوارد في المساجد (١) چي تاسي ووينی يو سړی چي عادت يې د مسجد سره وي يعني د صلوات خمسه لپاره او د تلاوت القرآن لپاره الى غير ذالک من العبادات فاشهدوا له تاسي شاهدان اوسئ دده لپاره په ايمان سره قال الله تعالى انما يعمر مساجد الله من بالله واليوم الآخر رواه الترمذي وابن ماجه عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه عن النبي ﷺ.

(٢) عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ من غدا الى مسجد او راح اعد الله له منزلة من الجنة كلما غداً او راح (متفق عليه)

ژباړه: که څوک قبل الزوال مسجد ته ولاړی يا بعد الزوال يعني د عبادت لپاره خدای پاک به اراسته کړي دده لپاره منزله يعني درجه په جنت کي هر وخت چي

دی قبل الزوال او بعد الزوال چي دی مسجد ته تګ کوي.

(۳) عن ابي هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ سبعة يظلمهم الله في ظله يوم لاظل الا ظله" وذكر فيهم رجل قلبه (تړلی وي په مسجد پوري) اذا خرج منه حتى يعود اليه (متفق عليه)

ژباړه: ابو هريره ﷺ وويل چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي زما د امت اووه قسمه خلګ به د عرش په سايه کي وي هغه ورځ چي سايه نه وي بېله سايې يعني بېله عرش د سايې، ددې اوو کسانو په جمله کي هغه څوک دی چي زړه يې مربوط وي په مسجد پوري چي ځندي ووزي تر څو چي بېرته ورته راځي.

درويش وايي: چي ددې حديث معنا داده چي يو لمونځ يې په جماعت په مسجد کي وکړی د جماعته چي ووزي، نو د بل لمانځه په انتظار وي والله اعلم.

(۴) وعن سلمان ﷺ قال قال رسول الله ﷺ من توضأ في بيته فاحسن الوضوء ثم اتى المسجد، فهو زائر الله حق على المزور ان يكرم زائره (طبراني، بيهقي، ابن جرير)

ژباړه: عليه الصلوٰة والسلام وويل که چا اودس تازه کړی په کور کي او ښه کامل اودس يې تازه کړی وروسته راغلی مسجد ته، نو دا سړی د خدای ﷻ زيارت کونکی دی يعني چي بيت الله ته راغلی دی، او حق دی پر خدای ﷻ چي مزور دی چي د خپل زائر اکرام به کوي يعني په رحمت او مغفرت سره.

(۵) عن عمر بن ميمون ﷺ قال كان اصحاب رسول الله ﷺ يقولون ان بيوت الله في الارض المساجد وان حقاً على الله ان يكرم من زاره فيها (بيهقي، عبدالرزاق، ابن جرير)

(۶) عن محمود بن لبيد ﷺ ان عثمان بن عفان ﷺ اراد بناً المسجد (اى المسجد النبوي پر طرز جديد يعني تر دېوالو پوري او تر ميلانو پوري او تر بامه پوري پر پاخه ډول، صحابه کرامو ﷺ دغه پخته بناً چي عثمان ﷺ يې اراده کړې وه مکروه وبلل او ددوی خوښه وه چي پر طرز نبوي دي پرېښول سي. او زياتوب چي پر خلګو تنګ دی د هغه بناً نبوي پر ډول دي پکښې وکړل سي، نو عثمان ﷺ خلګو ته وويل چي ما له رسول الله ﷺ څخه اورېدلي دي که چا مسجد بناً کړی يبتغي به وجه الله بنى له مثله في الجنة (بخاري، مسلم، ترمذي)

پوښتنه: په دغه حدیث سره عثمان رضي الله عنه څرنګه دلیل وو ایه پر صحت او جواز د پخته جوړولو د مسجد نبوي؟

ځواب: عثمان رضي الله عنه په مثله دلیل وو ایه یعني چي مثله پر دې دلالت کوي چي مسجد په کم او په کیف او په مختلفو ډولو جوړېدلای سي په کم لوی او کوچنی په کیف کچه لکه په عصر نبوي کي مسجد نبوي ﷺ چي ؤ کېدای سي او پخته او مزین هم کېدای سي.

درویش وایي: چي د مسجد د بنأ او د تزئین په باب او د فروش فاخره وو په باب او د څراغانو په کثرت سره او په مستحکم عصري ډول جوړول ډېر احادیث صحیحه راغلي دي چي د ټولو راوړل به غایت اطناب وي فلنرجع الی تفسیر القرآن العزیز.

فَعَسَىٰٓ أُولَٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ۝١٨

نوښایي چي دغه کسان به وي د مهتدینو له ډلي څخه.

پوه سه: چي خدای پاک ددغو کسانو په باره کي چي مؤمنین بالله وه او مؤمنین بیوم الآخرة وه او لمونځونه یې هم کوله او د اموالو زکوة یې هم ورکاوه او نه بېرېدله له غیر الله څخه، لفظ د عسی یې وو ایه چي لپاره د توقع او طمع دی تنبیه یې پر دې وکړه چي مشرکان دي طمع د اهتدأ نه کوي په سبب د اعمال مذکوره سره د شرکه او سر زنش ودوی ته چي ددوی یقین ؤ چي موږ پر هدایت یو، حاصل د توبیخ دادی چي دغه ډله چي مؤمنین بالله آه وه لاهم هدایت یې دائر دی په منځ کي د عسی او لعل، نو ددوی ضد کسان چي مشرکین دي څرنګه خپل پر ځان شاهدي د هدایت او یقین پر خپل نجات لري!.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ ٱلْحَآجِّ وَعِمَارَةَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ

آیا تاسي ګرځوئ اوبه ورکول وحاجیانو ته او آبادي د مسجد الحرام.

درویش وایي: چي ددې آیت دوه قسمه شان نزول دی چي مسلم او ابوداؤد له نعمان بن بشیر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی، دی وایي چي د جمعې ورځ وه زه د منبر نبوي سره د نورو کسانو سره ناست وم، چي یوه نفر له اصحابو څخه د رسول الله ﷺ وویل ما أبالي ان لا اعمل بعد ان اسقی الحاج، او بل یوه وویل لا

ابالي ان لا اعمل عملاً بعد ان اعمر المسجد الحرام، او بل صحابي وويل الجهاد في سبيل الله افضل مما قلتما، نو عمر رضي الله عنه دوی زجر کړه او داسي يې ورته وويل لاترفعوا اصواتکم عند منبر رسول الله ﷺ ولکن چي د جمعې لمونځ وکړم زه به د فتوی طلب ستاسي لپاره وکړم له عليه الصلوٰة والسلام څخه، نو چي لمونځ وسو عليه الصلوٰة والسلام کور ته ولاړی عمر رضي الله عنه ورغلی پوښتنه يې څندي وکړه فنزلت هذه الآية.

درويش وايي: چي دغه حديث د نعمان بن بشير رضي الله عنه چي مونږ ذکر کړی مظهري رحمه الله هم راوړی دی، لکن د کاتب د سهوه له سببه غلط دی فانظر هنالک والصحيح ماذکرنا، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي دا آيت په باره کي د مشرکانو نازل سوی دی، بعض له دوی څخه وايي چي علي رضي الله عنه وروسته تر هجرت مکې ته ورغلی ؤ، نو عباس ته يې وويل ای عم الا تهاجر الا تلحق برسول الله ﷺ (ته هجرت مدينې ته نه کوې يعني هجرت وکړه ولي الا حرف تخصيص دی چي پر مضارع داخل سي مراد څندي باعث کول وي د مخاطب پر هغه کار، او ته د رسول الله ﷺ سره نه ملاقي کېږې يعني چي ايمان پر راوړې؟ عباس ورته وويل اعمر المسجد الحرام واحجب البيت فانزل هذه الآية، بغوي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي عباس چي د بدر په ورځ ژوندی اسير سو، نو علي رضي الله عنه په ډېر شدت وده ته وويل چي تا قطع د صلة الرحم وکړه چي د نورو مشرکينو سره د عليه الصلوٰة والسلام په قتل پسي له مکې څخه راوتلی يې، عباس ورته وويل لئن سبقتمونا بالاسلام والهجرة والجهاد لقد کنا نعمر المسجد الحرام ونسقی الحاج فانزل الله تعالی هذه الآية، نو حاصل د عباس د کلام رد دی چي عمارت د مسجد الحرام او سقيا د حاجيانو سره د شرکه هيڅ په درد نه خوري، نو مخاطب په جعلتم سره مؤمنان دي پر اول روايت، او پر دوهم روايت مخاطب مشرکان دي والمعنی آيا تاسي ګرځوئ ای مشرکانو سقاية الحاج آه.

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

لکه هغه څوک چي ايمان يې راوړی پر خدای جل جلاله باندي چي خدای يو دی او

لاشریک لـه في الذات ولا في صفاته ومن صفاته المعبودیة فلا شریک لـه في العبادة، او ایمان یې وي پر ورځ د اخیرت یعني بعد الموت الاحیاء المستلزم للایمان بالجنة والنار والحساب علی الاعمال الحسنة والسیئة او جهاد یې کړی وي په لار کي د خدای ﷻ.

پوښتنه: از روی قانون عقلي والاصطلاحي مشبه او مشبه به باید لـه یـوه جنسه شخه وي، او په آیت کریمه کي مشبه سقایة او عمارة دي چي دواړه مصدر دي او مشبه به یې من آمن دی چي هغه ذات دی، نو د تشبیه یې څه وجه ده؟

ځواب: صحت د تشبیه یې مبني پر حذف د مضاف یا پـه مشبـه کي، والتقدیر اجعلتم اهل سقایة الحاج آه، او یا په مشبه به کي، والتقدیر اجعلتم سقایة الحاج آه کایمان من آمن الخ.

پوه سه: چي استفهام په آیت کي لپاره د انکار دی ای لیس الاول بمشابه للثاني اصلاً، او د تشبیه د صحت لپاره بله وجه هم بعض مفسرینو راوړې ده چي سقایة او عمارة دي په معنی د فاعل وي ای اجعلتم ساقي الحاج وعماره آه.

فائده: که چېري نزول د آیت في اختلاف المؤمنین بالمشرکین وي کما یدل علیه قول ابن عباس رضي الله عنهما ومحمد بن کعب وغیرهما فلا خفاً في انکار المشابهة په منځ کي د مشرکانو او د اعمال خبیثه وو ددوی، او د مؤمنانو او د اعمال حسنه وو ددوی، او که چېري اختلاف په تشبیه کي د مؤمنینو بالمؤمنین وي کما روی مسلم عن النعمان بن بشیر رضي الله عنه، فوجه انکار التشبیه داده چي مراد لـه عمارة المسجد الحرام څخه عمارة ظاهري دی ولاشک ان الجهاد في سبیل الله افضل من العمارة بحسب الظاهر.

تنبیـه: درویش لـه دې سببه عمارت ظاهري ووایـه ولـې چي عمارت حقیقي د مسجد حرام پـه نېز د اهل الله دوام د ذکر او د لمانځـه دی پـه مسجد حرام کي ولاشک ان دوام الذکر افضل من الجهاد لقوله علیه الصلوٰة والسلام ما من شئ انجی من عذاب الله من ذکر الله رواه مالک والترمذي وابن ماجه رحمهم الله من حدیث معاذ بن جبل رضي الله عنه، وفي روایة قالوا ولا الجهاد في سبیل الله، او نـه الجهاد في

سبیل الله انجی من عذاب الله دی تر ذکر د خدای ﷻ الا ان یضرب بسیفه حتی ینقطع مګر ښه جهاد انجی دی تر ذکر انجی چي په توره کفار وهي تر هغو چي جهاد قطع کېږي، په بل حدیث کي چي روایت یې احمد رحمه الله کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام و صحابه کرامو رضي الله عنهم ته وویل آیا زه تاسي ته خبر درنه کړم په داسي یو عمل سره چي خیر د عملو ستاسي وي او پاک عمل وي عند ملیکم وارفعها في درجاتکم وخیر لکم من انفاق الذهب والفضة وخیر لکم من ان تلقوا عدوکم فتضربوا اعناقهم ویضربوا اعناقکم، قالوا بلی یعني راوه یې ښیه ښه عمل چي دومره فضائل لري، قال ذکر الله، ددې حدیث روایت ترمذي او ابن ماجه هم کړی دی له ابو درداء رضي الله عنه څخه، او له ابو سیعد الخدري رضي الله عنه څخه روایت دی چي له علیه الصلوٰة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه ای العبادة افضل وارفع درجةً عند الله یوم القیامة قال ﷺ "بحذف المضاف" ای ذکر الذاکرون الله کثیراً والذاکرات قیل یا رسول الله ﷺ ومن الغازي في سبیل الله قال لو ضرب بسیفه في الکفار حتی ینکسر او یختضب دماً فان الذاکر لله افضل منه درجةً" رواه احمد والترمذي.

درویش وایي: چي ذکر د خدای ﷻ عام لفظ دی ذکر خفي او جلي دواړو ته شامل دی، او عام دی که په لفظ د الله الله الله وي او که په نورو اسمأ الحسنی سره وي او که کلمة التوحید وي یعني لا اله الا الله او که په سبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم سره وي او که په کثرة تلاوة القرآن سره وي الی غیر ذالک مما فیه التوجه الیه تعالی بالفاظ لائقة بذاته عزوجل، البته په انواعو کي د ذکر به فرق وي لکن اذکار په صورت مجموعي افضل دي تر جهاد في سبیل الله بحکم رسول الله ﷺ.

لَا يَسْتَوُۥنَ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٩﴾

دا دوې ډلي نه دي سره برابري په نېز د خدای ﷻ، او خدای هدایت نه ورکوي و هغه قوم ته چي ظالمان وي.

درویش وایي: چي دا آیت تائید دی بلکې تصریح د هغه قول کوي چي مراد په آیت سابق کي عدم استواء وه د فعل د مؤمنانو من الایمان بالله وبالیوم الاخیر والجهاد في سبیل الله، او د مشرکانو د فعل سقایة الحاج وعمارة

المسجد الحرام والمعنى على التقدير المذكور في هذه الآية والله لايهدي القوم الظالمين بالشرك وانما قلنا يؤيد لانه جأ في هذه الآية لفظ الظالمين وليس في الاختلاف بين المؤمنين ظالم اصلاً.

سوال: راويان د هغه قول چي دا آيت په اختلاف كي د مؤمنانو راغلى دى لوړ علمي كسان وه، نو هغه به ددې آيت څه ترجمه كوي او كومه ډله د مؤمنانو به ظالمه بولي؟

ځواب: هغه كسان دا آيت جمله معترضه يا مستأنفه بولي د تحذير له ظلم څخه والله اعلم.

قصة سقاية الزمزم: بخاري او نورو محد ثانو رحمهم الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوٰة والسلام د حجة الوداع په كال راغلى وسقاية ته د زمزم او عباس رضي الله عنه ته يې وويل اوبه راكړه، عباس رضي الله عنه وخپل زوى فضل ته وويل ورسه مور ته دي ناره وكړه چي عليه الصلوٰة والسلام ته صافي اوبه راوړه فقال ﷺ استقني يعني داغه اوبه راكړه چي وه يې څښم، عباس رضي الله عنه ورته وويل چي په دې اوبو خلگ لاسونه ځخي يعني في الجملة چټلي دي، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل اسقني يعني داغه اوبه راكړه، نو عباس رضي الله عنه هم حاضري اوبه وركړې او عليه الصلوٰة والسلام وڅښلې، بيا عليه الصلوٰة والسلام ورغلى خلگو اوبه راكښلې په دې ډول چي په سولاغه پوري يې لو رسۍ تړلې وه، نو سولاغه چي به په څاه كي ډكه سوه، نو د اوبو راكښونكي به رسۍ پر غاړه كښېښول روان به سو تر هغو چي سولاغه له څاه څخه راختلاى، نو عليه الصلوٰة والسلام ودوى ته وويل اعملو فانكم على عمل صالح ثم قال لو لا ان تغلبوا لنزلت حتى اضع الحبل على هذه واشار الى عاتقه (متفق عليه)

ژباړه: كه چېري نه واى يعني زما توهم كه زه د زمزم اوبه راوكاږم چي تاسي به د نورو خلگو له خوا مغلوبه سئ يعني هر سړى راځي چي ما ته رسۍ راكړه چي پر غاړه او اوږه يې كښېږدم يو څو سولغې راوكاږم او د عليه الصلوٰة والسلام سنت به پر ځاى كړم، نو زه به د ركښته سوى واى حتى چي رسۍ به مي پر دغه

اینښې وای او اشاره یې و اوړې ته وکړه انتهی.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله په عنوان کي ددې قصې د زمزم دا قصه هم راوړې ده چي مسلم یې د بکر بن عبد الله څخه روایت کړی دی وایي چي زه د ابن عباس رضي الله عنهما سره ناست وم د کعبې سره چي یو اعرابي راغلی ابن عباس رضي الله عنهما ته یې وویل مالي اری بني عمکم یسقون یعني الحاج اللبن والعسل وانتم تسقون النبیذ آمن حاجة بکم ام من بخل" څه سبب دی چي زه وینم د اکا زامن ستاسي یسقون خلگ یعني حاجیان اوبه وي په شیدو او عسلو سره او تاسي په نبیذ اوبه وئ چي تر عسلو او شیدو کم شی دی آیا دا سبب دی چي تاسي محتاجه او مسکینان یاست او یا د بخل له سببه دا کار کوئ، ابن عباس رضي الله عنهما اعرابي ته وویل ما بنا من حاجة ولا بخل لکن قدم النبي ﷺ پر اوښه سپور ؤ او تر شا یې اسامه رضي الله عنه سپور ؤ موږ دا نبیذ خلگو ته ورکول، نو علیه الصلوٰة والسلام راته وویل احسنتم واجملتم کذا فاصنعوا، نو موږ دا اراده نه لرو چي تغیر ورکړو و هغه کار ته چي علیه الصلوٰة والسلام موږ په امر کړي وو یعني قوله علیه الصلوٰة والسلام کذا فاصنعوا، د درویش غرض دادی چي سقایة اللبن والعسل وسقایة النبیذ په سقایة زمزم پوري څه اړه لري چي مظهري د قصة الزمزم تر عنوان لاندي راوړه د زمزم دا خو خالي د څاه اوبه وې نه شیدې وې او نه عسل او نه نبیذ پکښې ؤ هغه جلا مهماني وه د قریشو د حاجیانو سره الا ان یقال اورد المظهري رحمه الله قصة اللبن وغیره في قصة زمزم لادنی مناسبة بینهما في اعزاز اهل مکة للحجاج الزائرین لبیت الحرام والله اعلم بمراد عباده.

درویش وایي: چي دا کرم او اعزاز د اهل مکه که څه هم په اوسنی زمانه کي د حج په موسم کي نه لیدل کېږي په سبب د کثرة ازدهام لکن زه په سنه ۱۴۲۷ ھ کي په ازاد پاسپورټ د ربیع الاول په میاشت کي چي یو زوی مي په نامه د حاجي عبدالهادي هم راسره ؤ هغه کرم او اعزاز د اهل مکه د مهمانانو معتمرینو او روژاتیانو چي ډېر ازدهام به نه ؤ ومي لیدی په هفته کي به دوه واره باقاعده سترخوانونه د خلگو مخ ته اوار سوه او په کثرت سره خورما او قهوه چای پر

ابنوول کېدې که د چا روژه وای او که نه له سترخوانه د کرم دوی خوراک کاوه او په مدینه منوره کې هم دا رواج جاري ؤ.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ

هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او هجرت یې له مکې څخه مدینې ته کړی وي او جهاد یې له کافرانو سره کړی وي په لار کې د خدای ﷻ یعني بېله اعلاءُ د کلمة الله بل غرض یې نه وي او جهاد یې په مالو او په ځانو سره کړی وي دا کسان ډېر لوړ دي ازروی درجه او کرامت پر خدای ﷻ په نېز د خدای ﷻ یعني تر هغو کسانو چې فخر په سقاية الحاج او په عمارة البيت الحرام کوي یعني نور نو هیڅ صفت مدح چې په دې آیت کې مذکور دي نه وپکښې او یا تر هغو مؤمنانو چې دغه صفات نه وي پکښې.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿۲۰﴾

او دغو کسانو ته کامیابي حاصله ده بالنجاة من النار والفوز بالجنة دار الابرار والدرجات العلى في القرب الى العزيز الجبار.

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَّجَنّٰتٍ لَّهُمْ فِيْهَا نَعِيْمٌ مُّقِيْمٌ ﴿۲۱﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۲۲﴾

دوی ته زېری کوي رب ددوی په لوی رحمت او په ډېره رضا د خدای ﷻ او په لویو جنتو چې دوی لره به په هغو جنتو کې لوی نعمتونه وي او هغه به دائم وي.

پوه سه: چې تنوین په هر لفظ د مبشر به لپاره د تعظیم دی او تنکیر یې لپاره ددې دی چې دا مبشر به شیان معهود نه دي او نه یې څوک بیان بالتفصیل کولای سي او دوی به مکث طویل ابدي ولري په دغو نعمتو کې، او په تحقیق د خدای ﷻ په قدرت کې اجر عظیم سته چې نسبت د خدای ﷻ مقدور اجر ته دوی ورکړه سوی نعمتونه به حقیر معلومېږي، او اجر عظیم دی نسبت د دنیا و نعمتو ته، در کشف الاسرار فرموده که رحمت برای عاصیانست ورضوان برای مطیعان است وجنات برای

کافه مؤمنان است رحمت را تقدیم نمود تا اهل عصیان رقم نا امیدی بر صفحات احوال خود نه کشند که هرچه گناه عظیم بود رحمت ارحم الراحمین ازان اعظم است.

گنه ما گر فزون بود زشمار .... عفوت افزونتر از گناه همه
قطره آب رحمت توبس است .... شستن نامه سیاه همه
الهی عبدک العاصي آتاکا .... مقراً بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذاک اهل .... وان تطرد فمن یرحم سواکا

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ ۚ

اې هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی تاسې مه ګرځوئ پلرونه ستاسې او ورونه ستاسې دوستان که ددوی خوښ ؤ کفر پر ایمان، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه ابی صالح داسې روایت کړی دی په شان نزول کې ددې آیت چې آنحضرت ﷺ امر وکړی مسلمانانو ته چې په مکه مکرمه کې وه چې هجرت وکړئ ومدینې منورې ته، نو بعضو مسلمانانو چې د هجرت قصد وکړی، نو ماینې، عیال او نورو اقاربو به داسې ورته ویل موږ تاته د خدای روی نسو او په خدای قسم درکوو چې ته مدینې ته هجرت مه کوه، موږ چاته پرېږدې موږ ته به نفقه څوک برابروي، نو تر تا وروسته به موږ ضائع سو، نو دده به زړه پر وسو او د هجرت تر قصد به تېر سو او مقاتل رحمه الله وایي چې دا آیت په هغو نهو (۹) کسانو کې نازل دی چې له مدینې څخه ومکې ته ولاړه او مرتد سوه، نو خدای پاک مؤمنان د هغو نهو (۹) کسانو له دوستۍ څخه منع کړه، او د آیت معنی چې تاسې دغه نهه کسه بطانة یعني صاحب السر مه ګرځوئ یا له مدینې څخه اسرار وراستوئ او که په مکه کې یاست ددوی سره اوسېده پر هجرت غوره کړئ.

وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

که چا ددوی سره دوستي مختاره کړه یا په اسرار د مؤمنانو د مدینې ودوی ته کشف کول او یا اوسېدل ددوی سره په مکه کې یې تر هجرت غوره کړه، نو دغه کسان ظالمان دي، ولې چې د ظلم معنا وضع د شي ده بېځایه، دې کسانو ته هم

موالات ځایه مسلمانان وه بېځایه استعمال کړی یعني په کافرانو کي، بغوي وايي چي دا آيت چي نازل سو نو هغو کسانو چي ایمان يې راوړی ؤ او هجرت يې نه ؤ کړی، هغو وويل که چېري موږ هجرت وکړو زموږ مالونه چي په مکه کي دي ضائع به سي او تجارت به مو ختم سي او سرايونه به مو ونړېږي او قومي قرابتونه به مو هم خړ پړ سي، فنزلت.

قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيْرَتُكُمْ وَاَمْوَالُ ۨاقْتَرَفْتُمُوْهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَجِهَادٍ فِيْ سَبِيْلِهٖ فَتَرَبَّصُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۴﴾

ووایه ته اې محمد ﷺ ومتخلفينو ته د هجرت ومدينې ته که چېري وي پلرونه ستاسي او يا زامن ستاسي يا ورونه ستاسي چي په مکه کي کافران يا مسلمانان اوسېږي او تاسي له هجرته منع کوي، او ستاسي ماينې چي تاسي له هجرت څخه منع کوي او يا قومي خلگ يعني کافران ستاسي د قبيلې او يا هغه مالونه چي تاسي په مکه کي گټلي دي او يا هغه تجارت چي تاسي په مکه کي کاوه تاسي بېرېږئ پر کوټه والي او نقصان د هغه تجارت، او يا سرايونه چي تاسي يې په مکه کي لرئ چي تاسي په راضي ياست، دا ټوله مذکوره الفاظ اسم د کان دي او "احب آه" يې خبر دی او احب اسم تفضيل د مفعول يعني محبوب وتاسي ته تر خدای او رسول د خدای، او تر جهاد په لاره کي د خدای ﷻ، نو ځکه مو هجرت مامور بها د خدای او د رسول د خدای او داغه رنگه جهاد في سبيل الله چي هم د خدای او د رسول د خدای دی پرې مو ښود او په مکه کي ورته مقيم سواست هجرت او جهاد مو پرېښو، نو تاسي انتظار وکړئ تر هغه وخته پوري چي راتگ کوي خدای پاک په خپل امر سره، دا جمله جواب د ان شرطيه ده، او سخت ترين توبيخ دی ودغو خلگو او مؤمنانو ته، عطأ رحمه الله وايي چي مراد له "بامره" څخه قضأ الهي ده په عقوبت عاجله يا آجله سره، او مجاهد او مقاتل وايي چي مراد

فتح د مکې ده، او خدای پاک هدایت نه کوي هغه قوم ته چي فاسقین وي یعني خارجین عن طاعة الله ورسوله، روح البیان وایي وفي الآیة الکریمة وعید شدید لایتخلص منه الا اقل قلیل حتی لو تتبعت اخوان زماننا من الزهاد الورعین ای بحسب الظاهر فوجدتهم یتحیرون ویتحزنون بفوات احقر شئ من الامور الدنیویة ولایبالون بفوات اجل حظ من الامور الدینیة. قال الشاعر:

آن کس تراشناخت جانرا چه کند .... فرزند وعیال وخانمان راچه کند
دیوانه کنی هردو جهانش بخشی .... دیوانه تو هر دو جهانش چه کند

وفي الحدیث الصحیح للبخاري وغیره قال رسول الله ﷺ لایؤمن احدکم حتی اکون احب الیه من ماله وولده والناس اجمعین.

درویش وایي: چي په آیت مبارک کي او داغه رنګه په مذکور حدیث کي وعامو خلګو ته یوه مشکله پوښتنه په زړه کي ورګرځي، هغه دا چي د مذکوره شیانو محبت په آیت مبارک کي او د مذکوره شیانو محبت په حدیث کي طبعي او بلا اختیار کار دی او تکلیف خو په اختیاري شي وي، آیة کریمه "لایکلف الله نفساً الا وسعها؟ والجواب بیضاوي رحمه الله وایي چي مراد په آیت کي حب اختیاري دی یعني چي یو سړی دغه مذکوره شیان په آیت کي خوښ او امتثال د اوامرو د خدای د رسول د خدای پرېږدي دون الحب الطبعي فانه لایدخل تحت التکلیف کمامر، او ابن الملک رحمه الله په شرح کي د حدیث مذکور وایي المراد نفي کمال الایمان وبالحب الحب الاختیاري، د مثال په توګه که علیه الصلوٰة والسلام امر وکړی چي د کفارو جنګ ته راځه یا پلار یا زوی یا ماینه وغیرهم ورته ووایي چي غزا ته مه ځه، نو که دا سړی سره د مذکوره کسانو د منع وغزا ته ولاړی، نو رسول الله ﷺ یې محبوب دی تر مذکوره خلګو چي مانع وه، او که غزا ته نه سي ولاړ نو مذکوره کسان یې محبوب دي، او یا علیه الصلوٰة والسلام امر وکړی چي پلار چي دي کافر وي قتل یې کړه او یا زوی دي کافر دی قتل یې کړه او غیر ذالک من الاقارب باید مؤمن کامل ددې امر نبوي په امتثال کي توقف ونه کړي که څه هم ددغو کسانو سره خو حب طبعي ستة لکن اختیاراً

وحب الله وحب رسوله ته باید ترجیح ورکړي او دا کار ونه کړي.

درويش وايي: چي مثال د حب اختياري او حب غير اختياري په دې مثال ښه ښكاره كېږي چي يو سړى چي سخت مريض وي او طبيب ته ورسي، نو هغه طبيب يوه ډېره خوا ګرځنه بدبويه دوا ورکړي، نو که څه هم د مريض کراهت طبعي له دغې دوا څخه کېږي لکن دده په ګمان چونکه صحت او عافيت محبوب په دغه دوا کي ويني، نو په ډېر محبت اختياري يې نوش جان کوي او يا مثلاً يو د نس ناجوړه يعني چي پر نس يې سخت درد وي ډاکټر ته ورسي، ډاکټر وروسته تر معايناتو لاذمه وو ورته ووايي چي ته فينډ كس يې يا انسداد يې ستا اپرېشن لازماً كېږي دا سړى د حب الحيوة په خاطر اختياراً و اپرېشن ته چمتو وي که څه هم طبعاً دا عمليات خلاف الطبع دى، داغه رنګه د مؤمن کامل بايد دا يقين وي چي رب ﷻ ارحم الراحمين دى او رسول کريم ﷺ هم رحمة للعالمين دى، نو دوى زما د دنيا او اخرت په ښېګڼو ښه خبر دي نو چي دوى ما ته د يو شي امر راکوي زه بې حتماً كوم وان كان ثقيلاً طبعاً، داغه رنګه مهاجرين چي خداى او رسول دده دوى امر کړه په هجرت له مکې څخه ومدينې ته دوى خپل محبوب وطن مکه مکرمه چي ابائي ټاټوبى يې و اختياراً پرېښو که څه هم پر طبع درند ؤ

درويش وايي: چي ومن هذا النوع امثلة كثيرة.

يوه سه: چي علامة بغدادي السيد محمود آلوسي رحمه الله په روح المعاني کي وايي ددې آيت په تفسير کي بالحب الاختياري المستتبع لاثره الذي هو الملازمة للعمل لاميل الطبع فانه امر جبلي لايمکن ترکه ولا يؤاخذ عليه ولايكلف الانسان بالانتفاع عنه، او بيضاوي او روح البيان او ابن الملک او تفسير قرطبي رحمهم الله هم موافق الراى هغه سي تفسير کړى دى لکه روح المعاني چي کړى دى، نو ګويا تفسير په حب اختياري سره دون الطبعي مجمع عليه تفسير دى، يو امام مظهري دى چي وايي پر مؤمن لاذمه ده چي دى به خپل طبعيت تابع د شريعت ګرځوي، او پر دې مطلب يې يو څو احاديث مبارکه راوړي دي چي هغه ټوله د کمال ايمان پر مقتضى دلالت کوي، او کمال ايمان

مبني دی پر حب اختیاري کمامر من الائمة المذکورین من المفسرین رحمهم الله ، په اخیر کي یې ویلي دي وهذه الآیة ماذکرنا من الاحادیث النبویة، یوجب افتراض اکتساب التصوف من خدمة المشائخ رحمهم الله.

درویش وایي: چي که مراد د مظهري رحمه الله له افتراض څخه معنی شرعي وي چي منکر یې کافر وي وتارک یې محکوم بالفسق وي فهذا المعنی الشرعي لایمکن اثباته بالاخبار الآحاد ولا بالاشارات التکلیفیة من الآیات القرانیة کما فعل المظهري رحمه الله في هذه الآیة ولا بالقیاس علی بیعة الناس مع رسول الله ﷺ کما لایخفی بل لابد في افتراض عمل ای عمل کان من نص صریح فیه في القرآن او الآحادیث المتواترة لفظاً ومعناً، وکیف تکون البیعة مع المشائخ الکرام رحمهم الله فرضاً بالمعنی الشرعي فانه یلزم انیکون اکثر الامة المرحومة عاصیین بالمعصیة الکبیرة اذ لم یؤخذ اکثرهم البیعة من الشیخ المرشد، بل فصاری امر البیعة مع المرشد الکامل المکمل انیکون مندوباً ومستحباً وغایته انیکون سنةً وان اراد المظهري رحمه الله المبالغة في الاستحباب او السنیة فله وجه والله اعلم بمراد عباده.

لَقَدۡ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٖ وَيَوۡمَ حُنَيۡنٍ

او په تحقیق سره کومک کړی دی خدای پاک یعني غلبه یې درکړې ده پر کافرانو په ډېرو ځایو کي یعني غزواتو کي لکه یوم بدر، ویوم الحرب مع بني قینقاع وفي غزوة الاحزاب او په غزا کي د بني قریضه او بني نضیر د مدینې، او یوم الحدیبیة او په جنګ کي د خیبر او په فتح کي د مکې مکرمې وغیرها کما قال رسول الله ﷺ نصرت بالرعب مسیرة شهر "ویوم حنین" او په ورځ د حنین.

درویش وایي: چي تفصیل ددې غزواتو بعض دمخه تېر سو او بعض به وروسته راسي ان شآ الله العزیز.

پوښتنه: یوم په څه عامل منصوب دی؟

ځواب: عطف دی پر محل د مواطن.

پوښتنه: مواطن جمع د موطن ده، موطن ظرف مکان دی او یوم ظرف زمان دی والتناسب شرط في العطف؟

ځواب: په حذف د مضاف یا په معطوف یا په معطوف علیه کي تناسب راځي ای موطن یوم حنین، نو عطف د مکان پر مکان سو او یا ایام مواطن کثیرة نو عطف د زمان پر زمان سو.

پوه سه: چي یوم یې و حنین ته مضاف کړی لوقوع الحرب فیها یومئذٍ.

فائده: ددې غزا نوم لکه غزوه حنین چي ده داغه رنګه غزوه هوازن یې هم یو نوم دی په اعتبار د جانب مقابل، او اوطاس یې هم نودی په اعتبار د مکان چي اخیري ددې غزا په اوطاس کي ؤ او حنین د یوې شېلې نوم دی په منځ کي د مکې او د طائف.

إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ

چي تاسي یې په تعجب کي یعني په خوشالۍ کي اچولي واست ډېر والي د عدد ستاسي چي دوولس زره کسان واست او ټوله هم مسلح واست چي لس زره هغه کسان چي په فتح کي د مکې شامل وه من المهاجرین والانصار ﷺ او دوه زره طلقا وه چي دوی اهل مکه وه ووجه التسمیته بالطلقا چي علیه الصلوٰة والسلام چي مکه فتح کړه دوی یې په زور سره بندیان کړه او ورته وه یې ویل انتم الطلقا، او په دې غزا کي د حنین جانب مقابل د هوازن قوم او د ثقیف قوم ؤ چي کل تعداد یې څلور زره کسه وه، تاریخ اسلامي پر جوش راغلی خبري کوي او وایي چي علیه الصلوٰة والسلام فتح د مکې چي درې ورځي د روژې پاته وې پای ته یې ورسوله، او بعض راویان وایي چي دیارلس ورځي د روژې تېري سوي وې پای ته ورسېدې، نو علیه الصلوٰة والسلام په مکه کي ؤ تر څو چي شوال داخل سو، نو د شوال پر شپږم تاریخ یې د حنین پر خوا حرکت وکړی او د مکې د لمانځه حاکم یې عتاب بن اسید رضي الله عنه مقرر کړی، او د سنت او شریعت د احکامو د ښوولو لپاره یې معاذ بن جبل رضي الله عنه وټاکی، راویان وایي مکه چي فتح سوه ټولو قبائلو د عربو د علیه الصلوٰة والسلام اطاعت مختار کړی الا هوازن وثقیف، نو خانان او رئیسان د هوازن او ثقیف یو د بله په تګ راتګ سره په مشورو بخت سول، او دوی سره وویل چي اوس حتماً محمد ﷺ پر موږ حمله کوي ولي د ټولو عربو څخه موږ ته فارغه سو او هیڅ مانع یې نسته، او دوی په خپلو کي سره وویل چي تسلیمېږو به

نه بلکې جنګ به ورسره کوو په خپلو ځانو سره دمخه تر دې چې دوی راځي موږ به حرکت وکړو میدان جنګ ته، نو هوازنو خپل مشر مالک بن عوف بن سعد بن ربیعه وټاکی (دا مالک بن عوف وروسته بیا مسلمان سوی دی) او ثقیف قبیلې هم مشر توب ومالک مذکور ته وسپاری، او د نصر قبیله او د جشم قبیله هم ددوی سره یو ځای سول، او د بني بکر قبیله چې کوچنۍ وه چې سل کسه ته نه رسېدل هم ددوی سره یو ځای سوه، او په هوازنو کي د کعب قبیله او د کلاب قبیلې بې طرفي مختاره کړه، ولي ابن ابي برأ ددوی له شمول څخه منع کړې وه، او ددغو دوو قبیلو خلګو وویل چي که له شرقه تر غربه پوري خلګ د محمد سره عداوت او جنګ ته تیارسي بیا به هم محمد غلبه پر کوي، راوي وایي چي د جشم په قبیله کي یو سړی ؤ چي زید بن القمة یې نوم ؤ چي بعض راویان وایي چي د یوسل او شلو کلو ؤ او بعض وایي د یوسل شپېتو کلو ؤ او په سترګو ړوند او او یوازي پر دابه باندي نه سوای سپرېدای، نو دې زید وویل چي زه د ټوله لښکر د هوازن او د ثقیف ریاست غواړم په دې سبب چي زه جنګ ازموده یم او په جنګو کي لویه تجربه لرم، نو د مشاور په حیث به ستاسي ریاست زه پر غاړه لرم او زما مخالفت به څوک نه کوي، او که مخالفت کوي نو میدان جنګ ته نه درسره وځم، نو مالک بن عوف چيَ لوی قوماندان ؤ د هوازن او د ثقیف او په عمر ډېرش کلن ؤ، نو دی زید ته راغلی چي موږ ستا مخالفت نه کوو، نو زید بن القمه هم د تلو اراده وکړه، نو مالک بن عوف چي د علیه الصلوٰة والسلام د جنګ ومختـه ور ووتی، نو خپلي ښځي، مالونه، غواوي او غوایي، اوښان وغیره ور سره راوستلي وه او.د هر طرفه کومک ورته راروان ؤ، نو زید بن القمه چي په سترګو ړوند ؤ یوه ورځ یې وویل چي ولي زه نه اورم ژړا د کوچنیانو او نارې د خرو چي نهیق یې بولي په عربي، او نه د مېږو او پسو اوازونه اورم چي په عربي یعار ورته وایي، او رامباړې د غویو چي په عربي یې خوار بولي هم نه اورم، خلګو ورته وویل چي دا ټوله شیان مالک بن عوف د ځانه سره بیولي دي میدان جنګ ته، زید مالک بن عوف راوغوښتی چي دا کار دي ولي وکړی؟ مالک ورته وویل چي له دې سببه مي وکړی چي د هري

سړي تر شا چي خپله ښځه او مال وي نو له جنګه نه تښتي، زيد وويل چي دا عوف د مېږو شپانه دی دده يې له جنګه سره څه او زيد له تعجبه څخه د مالک بن عوف د کارنامې چک چکي کړې چي سړی چي شکست وکړي بيا يې نو ماينه راګرځولای سي که چېري فتح او بری ستا په برخه وي نو تاته فائده نه سي رسولای مګر رجل بسيفه ورمحه، او که فتح د دښمن سي پر تا باندي نو ته تښتې او ښځه او مالونه به دي پاتېږي دا بيا بله رسوايي ده چي تاته به رسېږي، زيد ورته وويل چي بوزه ښځي، کوچنيان او مالونه دي محکمه قعلو ته د قوم چي څوک حمله نه سي پر کولای بيا د دښمن سره جنګ کوه پر شا د آسانو او فوجي پياده رجال، ولي که دښمن غلبه وکړي مال او عيال او ښځي خو دي خوندي کړي دي ستا پښه ايله ده که تښتې او که ځان وژنې، مالک بن عوف ته درد ورغلی او نارې يې کړې يا معشر هوازن مافعلت کعب وکلاب (چي د دوو قبيلو نومان وه) خلګو ورته وويل چي هيڅ څوک يې نه دی حاضر سوی، زيد وويل غاب الجد ای المنع والجد ای الشجاعة، که ورځ زمونږ د غلبې او لوړتيا وای کعب او کلاب نه غائبېدل، او زيد وويل يا معشر هوازن ارجعوا وافعلوا ما فعل هؤلاً يعني کعب وکلاب هوازن قوم منع وکړه چي داسي نه کوو، وروسته مالک بن عوف زيد ته وويل هل من رائ غير هذا يعني بېله تېښتي بله لار هم سته چي زه قوم په امر کړم، زيد ورته وويل نعم که ته د يو څو کسو کمين ونسي چي په عربي يې جېش مختفی بولي ستا به کومک وي که پر تا جانب مقابل حمله وکړه، نو د کمين کسان به پر را ووزي د شا لخوا به حمله پر وکړي او ته سره د هغه کسانو چي ستا سره درسره دي دمخ له خوا به حمله پر وکړي، نو دوی يعني جانب مخالف به په منځ کي حصار سي او يو به ژوندی ولاړ نه سي، نو هغه ؤچي مالک په رأيه د زيد عمل وکړی او خپل لښکر ته يې وويل کونوا کميناً في الشعاب وبطون الاودية، راوي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام د حنين د جنګ لپاره د صفوان بن اميه څخه زغري او سلاح وغوښتل، هغه ورته وويل اغصباً يا محمد ام عارية؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل بل عارية مضمونة که ورک يا مات سي پر ما يې ضمان دی، نو صفوان بسل

زغري سره همراه د سلاح چي د سلو زغرو سره لازم وې ورکړه، او له سهيلي څخه روايت دی چي عليه الصلوٰة والسلام په عاريت وغوښتلې له نوفل بن الحارث بن عبد المطلب څخه درې زره نېزې او عليه الصلوٰة والسلام و نوفل ته دا وويل چي زه لکه ستا نېزو ته چي گورم لکه په شاوكي د مشركينو چي وهل کېږي، تاريخ پوهان وايي چي عليه الصلوٰة والسلام چي له مکې څخه حنين ته حرکت کاوه مکې وال ټوله ورسره ووتل څوک سپاره څوک پياده، او د عليه الصلوٰة والسلام د اکا زوی ابو سفيان بن حرب يې ملگری ؤ او صفوان بن اميه چي مشرك ؤ او دوې ماينې يې مسلمانانې وې او تفريق يې نه و سره سوی، او په دې سفر کي د عليه الصلوٰة والسلام سره دوې کور دارې ام سلمه او ميمونه ﷺ چي دوی ته په وخت د اقامت فوجي خېمه درول کېدل ورسره ووتل.

د خدای ﷻ شان: پوه سه! چي چونکه په علم د خدای ﷻ شمل علمه وعظمت قدرته دا وه چي د حنين په غزا کي به فتح د عليه الصلوٰة والسلام او مؤمنانو په برخه وي، نو ځکه يې مالک بن عوف ودوی ته وگماری چي سره د ذريه او د ښځو او د حيواناتو يې حنين ته راوستل تاچه فتح ميسر سي مجموعه غنيمت د ذريه او د ښځو او د حيواناتو پر يوه ځای د عليه الصلوٰة والسلام او مسلمانانو ولاس ته ورسي، او که چېرې مالک د زيد بن القمه په خوله کړې وای چي ښځي اولاونه او اموال و محفوظ قلعه او د غرو په منځ کي درولې وای، نو که څه هم فتح سوې وای لکن ددې ټولو غنائمو جمع کول مسلمانانو ته به آسان کار نه وای کما لا يخفى.

فوائد شتى: درويش وايي: چي بعض وقائع د حنين د غزا به په دغه عنوان درته ذکر کړو ان شا الله تعالى.

(۱) **فائده**: ابن اسحاق، ترمذي، نسائي او ابن حبان ﷭ له حارث بن مالک ﷛ څخه روايت کړی دی چي موږ د عليه الصلوٰة والسلام سره ووتلو د حنين پر خوا ونحن حديثوا عهد بالجاهلية، او زموږ د جاهليت يعني کفر لږ وخت کېدی چي په اسلام سره مشرف سوي ؤ.

پوه سه: چي په دې خبره کي وکنا آه حارث بن مالک خپل عذر بيانوي چي تاسي

ولي دا وروسته خبره و علیه الصلوٰة والسلام ته وکړه، حاصل د عذر یې دادی چي موږ نوي مسلمانان سوي وو د اسلام په احکامو او په جائز ناجائز ډېر نه ؤ خبر، دی وایي د قریشو د کفارو او د نورو کافرانو یوه لویه درخته وه چي هغې درختي ته به دوی ذات انواط او په بل روایت ذات نواط وایه او ددې سره به یې اوښان وغیرها ذبح کول او دلته به یې یوه ورځ او شپه پوره تېرول، موږ د علیه الصلوٰة والسلام روان ؤ چي یوه بله لویه درخته په مخه راغله، نو موږ و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي موږ ته دغه درخته ذات انواط وټاکه لکه قریش چي یې لري؟ نو رسول اللهﷺ وویل الله اکبر یعني زموږ ددې خبري په رد او په تعجب کي چي داخو تاسي ماته داسي خبره وکړه لکه د موسی علیه السلام قوم چي موسی علیه السلام ته کړې وه "اجعل لنا الهاً کما لهم الهة" موسی علیه السلام ورته وویل "انکم قوم تجهلون" چي د عبادت لپاره زما څخه د بت عبادت غواړئ.

(۲) **فائده**: د سهیل بن حنظله رضی الله عنه څخه روایت دی چي موږ حنین ته نارسیده وو چي یو د آس سپور راغلی او وه یې ویل یا رسول الله زه پر فلاني او فلاني غره ختم، نو هوازن سره د ښځو او د اوښانو او د پسو سره راغونډ سوي وه، علیه الصلوٰة والسلام تبسم وکړی وه یې ویل تلک غنیمة المسلمین ان شأ الله تعالی.

درویش وایي: چي وکان کذالک فهذا معجزة باهرة لرسول اللهﷺ.

یوه سه: چي رسول اللهﷺ د هوازن د کشف الحال لپاره عبدالله بن حدرد رضی الله عنه واستاوه تاچي ددوی حال راوړي، عبدالله رضی الله عنه ولاړی یوه یا دوې درې ورځي یې په هوازنو کي تېري کړې چي راغلی نو علیه الصلوٰة والسلام ته یې داسي وویل چي مالک بن عوف چي د هوازنو قومندان ؤ کمامر داسي یې وقوم ته خطاب وکړی ان محمداً جنګ نه دی کړی تر اوسه تر دې دمخه یعني د جنګ د پوهانو سره لکه موږ چي یو البته د یو قوم اغمار یعني په جنګ ناخبره کسانو سره یې جنګ کړی دی نو پر غالبه سوي دي، غرض د مالک دا و چي په جنګ دلاوره کسان نو موږ یو پر موږ غلبه نسي کولای، او مالک قوم ته وویل چي اول صف مواشي ستاسي صف کړئ وروسته ښځي او ذریه صف کړئ او بیا تاسي ټوله یو

صف ودریږئ او په شل زره تورو داسي حمله پر لښکر د محمد وکړئ لکه یو سړی چي پر بل حمله کوي واعلموا ان الغلبة لمن حمل اولاً یعني هرڅا چي اوله حمله وکړه ښه لښکر په غالبه کیږي.

(۳) **فائده**: بیهقي او بخاري په روایت د ابي بردة بن دینار رضي الله عنه داسي حدیث راوړی دی چي یوه ورځ په سفر کي د حنین غرمه وه او ډېره گرمي وه چي په یوه ځنگله کي چي ډېري درختي سایه داره پکښې وې، د علیه الصلوٰة والسلام اصحاب سره تیت سوه د غرمې د خوب لپاره داسي لږ گړی چي موږ بیده سوو علیه الصلوٰة والسلام نعرې وهلې موږ چي راغلو علیه الصلوٰة والسلام ناست و او یو بل سړی هم ناست ؤ، نو علیه الصلوٰة والسلام وویل چي زه بیده وم چي دا سړی راغلی او زما توره چي ما په درخته پوري ځړولې وه، ده را اخستې وه او له تېکي ځخه یې کښلې وه زه راویښ سوم دی زما وسر ته ولاړ ؤ او داسي یې وویل یا محمد من یمنعک مني؟ ما ورته وویل "الله" پر ده د الله نوم دومره رعب او هیبت پرې ایستی چي لاس یې وریږدېدی او توره ځندي ایله سوه ما توره راواخستل او ده ته مي وویل من یمنعک مني ده وویل لا احد فجلس، ابو برده رضي الله عنه وایي ما توره له تېکي ځخه وکښل علیه الصلوٰة والسلام ته مي وویل چي ته ما پرېږده چي دی زه په توره پر مغزي ووهم او سر یې قلم کړم فانه من عیون المشرکین دا سړی د مشرکینو له جاسوسانو ځخه دی، علیه الصلوٰة والسلام راته وویل اسکت یا ابا بردة، نو هغه سړي ته یې هیڅ نه وویل یعني نه د عتاب پر ډول او نه یې عقاب ورکړی هغه سړی ولاړی، نو علیه الصلوٰة والسلام ماته وویل یا ابابردة الله معاذلي وحافظي حتی یظهر دینه علی الدین کله، دا هغه حدیث ؤ چي بعض عبارات یې د بخاري او بعض یې له بیهقي ځخه منقول وه.

(۴) **فائده**: درویش وایي: چي څه وخت چي د مالک بن عوف خبري عبد الله بن حدرد رضي الله عنه و علیه الصلوٰة والسلام ته راوړی، نو سلمة بن سلامة اوقصي انصاري رضي الله عنه و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل لن نغلب الیوم من قلة یعني موږ نه مغلوبه کیږو د قلت له سببه ولي چي دوولس زره کسه یو، دې خبري علیه

الصلوٰة والسلام غمجن کړی په سبب ددې چې توکل او اعتماد پر کثرت د لښکر ځندي فهمیږي ولا ینبغي ذالک، راوي وایي چې ددې خبري شوم په اوله حمله کي مسلمانانو ته ورسېدی چې سره د کثرة العدد چې دوی فخر په کوی شکست یې وخوړی که څه هم وروسته یې فتح نصیب سو.

(۵) فائده: پوه سه! چي ابو نعیم او بیهقي وایي چي علیه الصلوٰة والسلام د سه شنبې په شپه پر یوولس د شوال د جنگ ځای ته ورسېدی، نو مالک بن عوف درې کسه د هوازنو د جاسوسۍ پر ډول واستول او ورته وه یې ویل چي یو ځای مه سره گرځئ بلکې متفرق اوِ ټوله حالات د رسول اللهﷺ او د اصحابو کشف او نوټ کړئ د هغې خوا چي هغه درې کسه راغله لاسونه او پښې یې مړه پوري ځړېدل او زنگنونه یې تک ژړ وه، مالک ورته وویل ویلکم ماشانکم؟ دوی ورته وویل چي موږ په مسلمانانو کي ولیدل رجالاً بیضا علی خیل بلق، سپین خلگ وه پر ابلکو آسانو سپاره وه، نو مو ځانونه نه سوای تکیه کولای حتی چي دغسي سولو لکه ته چي مو وینې، او دې درو کسانو مالک ته وویل والله مانقاتل اهل الارض انما نقاتل اهل السمأ قسم په خدای دی چي موږ جنگ نه کوو د مځکي والو سره بلکې د اسمان والو سره جنگ کوو، ولي داسي خلگ مو په انسانانو کي یو هم نه دی لیدلی، نو دوی مالک ته وویل که ته زموږ په خوله کوې قوم دي تر شا وتنبوه، ولي که یې ورسره مخامخ کړې او دوی هم هغسې خلگ ووینې لکه موږ چي ولیدل ستا گرده لښکر ته به داسي حال ورپېښ سي لکه موږ ته چي راپېښ سو، مالک ورته وویل اف لکم بل انتم اجبن اهل العسکر، او درې سره یې بندیان کړه تاچي دا خبره په لښکر کي شائع نه سي گرده لښکر به بزدله سي او د جنگ میدان به پرېږدي، مالک لښکر والو ته یې وویل چي تاسي یو ډېر دلاوره سړی په لښکر کي ما ته راواستوئ، نو ټولو پر یوه نفر اتفاق وکړی چي دا د لښکر شجاع سړی دی، نو هغه ډېر دلاوره چي د علیه الصلوٰة والسلام لښکر ته ورغلی دې سړي هم احساس د بل ډول خلگو وکړی لکه هغه نورو درو کسانو چي کړی و، او دې یوه دلاور ته هم هغهِ حالت

وربښل سو لکه هغه نورو درو ته، نو مالک هغه هم بندي کړی.

(۶) **فائده**: مالک هم په خپل زړه کي وبېرېدی له مخامخ جنګ څخه، نو ځکه چي دوې حصې د شپې تېري سوي لښکر يې تر وله وادي حنين ته ګېل کړی وادي حنين يوه ډېره خوفناکه شېله ده چي تنګ ځايونه پکښې دي، او د شېلي په نس کي غونډی غونډی ځايونه وه، نو هوري سره ځای پر ځای سوه او د تيارسي حکم يې ورکړی چي ورځ سي د عليه الصلوٰة والسلام پر لښکر به په يوه وار حمله کوو.

(۷) **فائده**: رسول الله ﷺ هم خپل د لښکر تعبيه وکړه او د سدس اخير د شپې په وخت کي يې صفوف بسته کړه او بيرغونه يې پر اصحابو باندي ووېشل، روح البيان وايي چي عليه الصلوٰة والسلام لبس ذرع داؤد ﷺ التي لبسها حين قتل جالوت او پر خپل کچر دلدل سپور سو، او مظهري رحمه الله وايي چي دوې زغري يې يو پر بل سربېره واغوستلې او د اوسپني خول يې پر سر کښېښو، او د صفو ومخ ته ودرېدی صفونه پر راتاو سوه، نو مسلمانان يې وقتال ته وهڅول او د فتح زېری يې هم ورکړی "ان صدقوا وصبروا" او خالد بن الوليد سره د بني سليم او د اهل مکه پر مقدمة الجيش او ميمنة الجيش او ميسرة الجيش يې مقرر کړه، او عليه الصلوٰة والسلام په قلب الجيش کي وُ.

فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝٢٥

نو فائده نه وکړه هغه کثرت د هيڅ شي يعني چي تاسي په مستغني واست او خوشحاله واست، او تنګه سوه پر تاسي مځکه، بيا مو دښمن ته شا کړه په داسي حال کي چي شکست مو وخوړی.

پوه سه: چي شيأً مفعول مطلق دی ای شئ من الاغنأ او يا مفعول به دی د تغن ای من امر العدو "بمارحبت" بأ په معنا د مع ده او ما مصدريه دی ای مع رحبها يعني سره د فراخی د مځکي، ضيق الارض کنايه ده له دې څخه چي سړی ځای د قرار چي زړه يې پکښې آرام سي نه لري، دلته مراد ځندي شدت رعب دی له دښمنه څخه.

درويش وايي: چي په ژبه کي وَرته کنايات سته مثلاً چي يو سړی له دښمنه ډېر بېرېږي وايي مځکه ځای نه راکوي او يا سخت مريض وي وايي مځکه مي نه

مني وامثال ذالک کثيرة.

پوښتنه: له "تولیتم" څخه معنی د مدبرین فهمیږي نو ذکر ته یې څه ضرورت ؤ؟

ځواب: د مدبرين معنى دلته منهزمين يعني شكست خورده دی، دا معنی له توليتم څخه نه فهمیږي ولي چي تولی گاهي لپاره د حيلې وي په جنگ کي يعني دښمن ته فرار په خيال ورکړي چي هغه ورنژدې سي مخ پر راواړوي قتل يې کړي چي دې ته فر وکر وايي.

پوه سه: چي خطاب و هغو مؤمنانو ته دی چي په جنگ د حنين يې شكست وكړی، راوي وايي چي مسلمانانو چي شكست وكړی عليه الصلوٰة والسلام يوازي پاته سو دده سره يو نه ؤ مگر عباس ﷺ چي د عليه الصلوٰة والسلام اكا ؤ چي د عليه الصلوٰة والسلام د غاتري ملكونه يې نولي وه چي عليه الصلوٰة والسلام پر مخ نه سي ولاړ او بل يې د اكار زوی ابو سفيان بن حرب ﷺ ؤ چي هغه د غاتري ركب نيولی ؤ او عليه الصلوٰة والسلام پښې پر ښورولې يعني د دښمن پر خوا روان ؤ او دا يې ويل"

انا النبي لاكذب............ انا ابن عبد المطلب

پوښتنه: عليه الصلوٰة والسلام خو شاعر نه ؤ بشهادة القرآن، نو دا بيت يې څرنگه جوړ كړی؟

ځواب: من وجهين، الاول په مختصر الشافي كي چي د عروض كتاب دی چي په شعر كي قصد معتبر دی دا بيت بې قصده د عليه الصلوٰة والسلام پر خوله ورغلی، په محيط الدائرة كي وايي چي د هر متكلم په خبرو كي سړی فكر وكړي بعض خبري يې پر وزن شعري د يو بحر برابروي او متكلم هيڅ قصد د شعر نه لري، محيط دائره وايي كه بېله موزونه بيت ويونكی سړی شاعر وبولي نو به ټوله انسانان شاعران سي ثم اورد صاحب محيط الدائرة لذالک امثلة وزاد ان كان الموذون بلا قصد شعراً، وذكر لذالک بعض آيات الموذونة من القرآن وعين لها بحراً، والثاني ان البيت المذكور من بحر الرجز، او اراجيز بعض عروضيان شعرونه بولي بلكې نثر منظوم يې بولي، او داغه رنگه و ويونكي ته د رجز شاعر نه وايي.

سوال: علیه الصلوٰة والسلام خو د عبدالله زوی ؤ، نو ده ولي عبدالمطلب ته ځان منسوب کړی؟

ځواب: ټولو عربو د علیه الصلوٰة والسلام نسبت و عبدالمطلب ته کاوه لان عبدالله مات في حیوة عبدالمطلب، قال عبدالمطلب ما رئ عبدالله ابنه ﷺ لانه مات قبل ولادة رسول الله ﷺ.

سوال: افتخار په ابا واجدادو خو د جاهلیت د خلګو عادت ؤ او اسلام منع ځندي کړې ده؟

ځواب: علیه الصلوٰة والسلام دا خبره افتخاراً نه ده کړې بلکې اشاره یې و یو خوب ته وکړه چې عبدالمطلب لیدلی ؤ، او دا د خوب قصه مشهوره وه عند العرب، نو هغه قصه علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته ورپیاد کړه قاله الخطابي رحمه الله.

پوښتنه: د عبدالمطلب دخوب قصه څرنګه وه؟

ځواب: په عقد الدرر کي وایي عبدالمطلب چې د علیه الصلوٰة والسلام نیکه ؤ یوه ورځ په حطیم کي بیده ؤ، نو چې راویښ سو ډېر وارخطا ؤ، عباس رضي الله عنه وایي چې زه په پسې وم چې بابا ولي دومره وارخطا راهي سو، او زه په دغه وخت کي ځوان وم، نو د قریشو کاهنانو ته ورغلی چې ما خوب لیدی چې زما له شا څخه یو ځینځیر د سپینو زرو جلا سو، بیا دا ځینځیر څلور ښاخه سو، یو ښاخ یې مشرق ته ورسېدی او بل ښاخ یې مغرب ته ورسېدی، او یو ښاخ یې اسمان ته ورسېدی او بل ښاخ یې اسفلي مځکي ته ورسېدی، نو عبدالمطلب وویل چې په داسي حال کي چې ما ځینځیرانو ته کتل دا څلور ښاخه د ځینځیرانو بیرته سره راټول سوه یوه درخته سوله، زه په هغه حیرت کي وم چې دوه سپین ږیري خلګ راغله، ما یوه ته وویل چې ته څوک یې؟ هغه راته وویل چې نوح نبي رب العالمین یم، هغه بل ته مي وویل چې ته څوک یې؟ هغه راته وویل چې زه ابراهیم خلیل رب العالمین یم، عبدالمطلب وویل، نو په دې وخت کي راویښ سوم، هغو کاهنانو ورته وویل که چېري رشتیا تا دا خوب لیدلی وي، نو ستا له ملا څخه به نبي پیدا کېږي چې اهل السما والارض به ایمان پر راوړي، او

ځینځیر چي حلقې یې درلودې او یوه په بله کي ننوتلي وې پر دې دلیل دی چي د هغه نبي اتباع به ډېر وي، او بیا چي درخته سوه ښه سرسبز او شادابه دا ددې دلیل دی ثبات امره و علو ذکره، او څوک چي پر هغه نبي ایمان نه راوړي هغه به هلاکېږي یوه یوه پلا لکه قوم نوح چي په بلا د غرق هلاک سوه، او ملت د ابراهیم علیه السلام په هغه نبي ژوندی کېږي.

درویش وایي: چي دا قصه په ډول د جمله معترضې راغله، بیرته د هوازنو د قصې پر خوا، راوي وايي چي تخمیناً څورلس واره په دغه جنګ کي به علیه الصلوٰة والسلام داسي وکړه چي ده چي به پر کفارو حمله وکړه هغه به ځندي وتښتېدل، چي هغو به حمله پر وکړه دی به ورته ولاړ ؤ وهذا شاهد علی غایة شجاعته، ولي چي په داغسي سخت حال ده نه خپل نوم پټ کړی ولي ناري یې وهلې انا ابن عبدالمطلب، او نه له کفارو څخه بېرېدی پر خپل ځان باندي چي قتل به مي کړي، ولي چي عباس رضی الله عنه د علیه الصلوٰة والسلام دابه منع کول چي پر مخ ولاړه نه سي او د کفارو په منځ وګډه نه سي، نو په دغه وخت کي علیه الصلوٰة والسلام له خدای جل جلاله څخه غوښتنه کول په دې الفاظو سره (یارب ایتني بما وعدتني) یعني النصر علی هؤلاء الکفرة او علیه الصلوٰة والسلام و عباس رضی الله عنه ته وویل چي صبح بالناس یعني پر مؤمنانو ناره وکړه د عباس رضی الله عنه دومره لوړ آواز ؤ چي تر اته (۸) میله پوري دده اواز اورېدل کېدی، او یوه ورځ د بیري له جهته پر اهل مکه فنادی و اصباحاه، نو هري حاملې ښځي چي به دده اواز واورېدی د ډېره رعبه به یې اسقاط حمل کاوه، نو ده ناري کړې یا آل الانصار بیا یې قبیلةً قبیلةً ددوی نومان واخستل، او بیا یې ناري کړې یا اصحاب الشجرة یعني اهل بیعة الرضوان في الحدیبیة، د بلې خوا به جوابونه ورکول کېدل لبیک نحن لدیک.

درویش وایي: چي روح البیان په یوه روایت کي داسي ویلي دي چي بعضو د منهزمینو مکې ته ځانونه ورسول او د مسلمانانو د شکست خبر یې په مکه کي خپور کړی، او د هوازنو د غلبې خبر یې په مبالغه آمیزه ډول مکې والو ته بیان

کړی حتی چي بعض د مکې والو په شکست د مسلمانانو خوشالي ښکاره کړه که څه هم د مکې په فتح کي مکي والو ټولو اسلام راوړی ؤ لکن بعض خفیف الایمان او یا منافق ډوله مسلمانان هم پکښې وه هغو دا مسرت په شکست د مسلمانانو ظاهر کړی، تر دې اندازې پورې چي د صفوان ورور (د مور لخوا) دا خبره وکړه الا قد ابطل الله السحر الیوم، صفوان چي تر دغه وخته پوري مشرک ظاهري پاته ؤ خپل مورني ورور ته یې ویل اسکت فض الله فاک خدای دي خوله له غاښو څخه خالي کړه، او صفوان وویل والله لان یربني چي پر موږ سلطنت کوي او زموږ د تدبیر او تربیت واګي په لاس کي اخلي یو سړی د قریشو چي مراد یې علیه الصلوٰة والسلام ؤ احب الي من ان یربني رجل" ماته محبوبه ده تر دې چي پر موږ حکومت کوي یو سړی د هوازنو د قبیلې، غرض یې دا ؤ چي ریاست او حکومت د علیه الصلوٰة والسلام چي قریش دی پر قومي سطح مي خوښ دی تر هوازنو چي له قریشه څخه نه دي، ولي طبعي خبره ده چي قومي سړی پر خپل قوم دومره ظلم نه کوي لکه غیر قومي سړی (مشهور متل دی وای خپل قومی که سړی مړ هم کړي، خو لمر ته یې نه غورځوي)

درویش وایي: چي بخاري او ګڼ شمېر محدثینو رحمهم الله روایت کړی دی له ابن اسحاق رحمه الله څخه چي یو سړي برا بن العاذب رضی الله عنه ته وویل افررتم یوم حنین؟ قال لا والله ما ولی رسول الله ﷺ" موږ فرار نه دی کړی قسم په خدای دی چي علیه الصلوٰة والسلام شا نه ده ګرځولې مطلب یې دا دی چي دار مدار د فرار پر علیه الصلوٰة والسلام دی هغه پر خپل ځای ثابت ؤ "لکن خرج شبان اصحابه رضی الله عنهم حسراً لیس علیهم کثیر سلاح" لکن جنګ ته ووتل د هوازنو بعض ځوانان د اصحابو رضی الله عنهم ده "حسراً ای لیس لهم کثیر سلاح فلقوا قوماً رمات" دوی مخامخ سوه د یو قوم سره چي هغه ډېر ښکاریان وه یعني هوازن، چي قریب نه ؤ چي ددوی غشی دي پر ځمکه ولګېږي یعني خامخا به په سړي کي مښتی او موږ ددوی سره چي په جنګ کي یو ځای سو او موږ پر دوی حمله وکړه دوی ته مو شکست ورکړی، نو مسلمانان په غنیمتو ټولولو اخته سوه هوازنو پر موږ سلاح راواړول په داسي ډول

كثرت سره لكه مچخ "مايكادون يخطئون فاقبلوا من هناک الى رسول الله ﷺ" مور ددوي يعني هوازنو مخ راواړوی عليه الصلوٰة والسلام ته راغلو، د برأ بن عاذب رضي الله عنه غرض دا ؤ چي دې ته فرار نه واى چي عسكر دښمن ته شا كړي او خپل فوجي مشر ته راسي، عليه الصلوٰة والسلام پر خپله سپينه غاتره سپور ؤ او ابو سفيان رضي الله عنه تر جلو نيولې وه، نو عليه الصلوٰة والسلام له غاترې ښخه كښته سو او دعا يې وكړه او طلب د نصرت يې له خداى ښخه وكړي.

اختلاف او جمع: درويش وايي: چي په دې باره كي د عليه الصلوٰة والسلام احاديث چي په د هزيمت په وخت كي ښوک وه او كه نه وه، پر دې تقدير چي يو ښو كسه وه عظيم اختلاف دى او ددې احاديثو جمع تر دې عنوان لاندي بيانېږي، د انس رضي الله عنه په روايت كي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام يوازي پاته سو، او په روايت د مسلم عباس رضي الله عنه وايي چي په ورځ د حنين چي هزيمت د مسلمانانو پيښ سو، زه او ابو سفيان بن حرب رضي الله عنه له عليه الصلوٰة والسلام ښخه هيڅ نه يو جلا سوي، او په نورو احاديثو كي راغلي دي چي د عليه الصلوٰة والسلام سره يو جماعت د اصحابو رضي الله عنهم پاته ؤ، محمد بن يوسف رحمه الله ددې قولو جمع داسي كړې ده چي مراد په هغه حديث كي د انس رضي الله عنه روايت دى چي عليه الصلوٰة والسلام يوازي پاته سو دادى چي مخامخ و دښمن ته دى يوازي ؤ، عباس او ابو سفيان رضي الله عنهما خو دده په خدمت كي وه چي دده مبارک غاتره يې ټينگه كړې وه چي پر مخ تگ ونه كړي، نو مباشر د جنگ يوازي عليه الصلوٰة والسلام دى دوى دوه يې خادمان او مانعان د پيش قدمى وه، او يو جماعت چي په بعضو احاديثو كي راغلي دي چي ورسره ؤ مراد دادى چي د عليه الصلوٰة والسلام تر شا متصل ولاړ وه، بيا اختلاف په عدد كي د ثابتين مع رسول الله ﷺ هم سته، كلبي رحمه الله وايي كان حول رسول الله ﷺ ثلاثة مائة نفراً، يعني درې سوه كسه نورو ټولو هزيمت كړى ؤ، او بيهقي له حارثه رضي الله عنه ښخه روايت كړى دى چي زما په اټكل ثابتين د عليه الصلوٰة والسلام سره سل كسه وه، احمد او طبراني له ابن مسعود رضي الله عنه ښخه په صحيح سند وايي چي د خلگو د شكست په وخت كي مور اتيا كسه د عليه

الصلوٰة والسلام سره پاته سوو من المهاجرين والانصار ﷺ، نو موږ د انهزام په وخت كي اتيا قدمه تر شا سوو لكن شا مو نه ده ورگرځولې، وهكذا الروايات الاخر، او امام نووي رحمه الله د مسلم په شرح كي وايي چي د عليه الصلوٰة والسلام سره ثابتين لس كسه وه، او د عباس رضي الله عنه په شعر كي هم لس كسه راغلي دي.

نصرنا رسول الله في الحرب تسعة ...... وفر من فر عنه فاقشعوا

وعاشرنا لاقى الحمام بنفسه ...... لما مسه في الله لايتوجع

يعني لسم كس يې زه وم، صالحي وايي چي حافظ ابن حجر وايي

لعل هذا هو الاثبت ومن زاد على ذالک يكون عجل في الرجوع فعد فيمن لم ينهزم، بعض هغه زيادتي عدد چي راغلى دى د هغه سبب دادى چي هغو كسانو ژر بيرته رجوع وكړه، نو گويا هزيمت يې نه وكړى، نو په ثابتين كي حساب سول، او څلور ښځي په ثابتينو كي دي مع رسول الله ﷺ (۱) ام سليم (۲) ام سليط (۳) ام الحارث (۴) ام عمارة رضي الله عنهن.

ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ

وروسته تر كيت وكيت خداى جل جلاله نازل كړى اطمنان قلبي پر رسول د خداى او پر مؤمنانو عام تر دې كه منهزمين او كه ثابتين وه.

پوه سه: چي سكينه د زړه ارام ته وايي د اضطراب ضد ده.

سوال: سكينه او اطمنان قلبي خو په عين حال كي د انهزام د مؤمنانو او په عين حال د انفراد دده ورسول الله ﷺ ته حاصله وه كمايدل عليه ما نقلنا سابقاً چي عباس او ابو سفيان رضي الله عنهما د عليه الصلوة والسلام غاتره يې له پښ رفته څخه منع كوله، نو اضطراب قلبي خو عليه الصلوة والسلام ته په هيڅ حال كي نه ؤ فما معنى قوله تعالى على رسوله؟

ځواب: دا خو صحيحه ده لكن سكينه چي و منهزمينو ته حاصل سوه په بركت د وجود د عليه الصلوٰة والسلام فيهم فصارت كما انزلت عليه ﷺ او روح المعاني او روح البيان يې داسي معنى كړې ده اى رحمته التي تسكن بها القلوب وتطمئن بها اطمناناً كلياً متتبعاً للنصر القريب، وهذه السكينة لم تكن

حاصلة له ﷺ من قبل فافهم، والاولی ان یقال چي په وخت کي د انهزام د قوم که څه هم د علیه الصلوٰة والسلام زړه د خپل ژوند او قتل په باره کي مطمئن ؤ لکمال الایمان بان ماشأ الله کان ومالم یشأ لم یکن، لکن طبعاً په حال کي د منهزمینو فکرجن ؤ چي دوی به څرنگه سي فلما اجتمع جمیع المنتهزمین وغیرهم عنده ﷺ اطمئن قلبه والله اعلم.

نکته: د مؤمنین په لفظ سره دا ثابته سوه چي گناه کبیره سړی له ایمان څخه نه باسي کما هو المذهب لاهل السنة والجماعة خلافاً للمعتزلة.

وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا

او خدای ﷻ را واستول لښکرونه چي تاسي نه لیدل، سدي الکبیر وایي چي مراد له جنود څخه ملکي دي لکه په بدر کي، سعید بن جبیر ﷺ وایي چي د حنین په ورځ خدای ﷻ د علیه الصلوٰة والسلام کومک وکړی په پینځه زره ملکو چي مسومین وې، علامه داره وې چي په رنگ د رجال وې او سپین مخان یې وه پر کمرو (ابلق) اسانو او پر سرو آسانو سپاره وه او شملې یې د اوږو په منځ کي وې، په یوه صحیح روایت کي راغلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام یوه لپه خاوري رااخستلې او د قوم هوازنو پر خوا یې وپاشلې او دا یې وویل شاهت الوجوه، نو دا خاوري د ټولو په سترگو او په خوله کي ولوېدلې تاچي پر دوی یې رعب پرې نه وځي، او کفارو لیدلې تاچي مرعوب سي او شکست وکړي.

درویش وایي: چي روح المعاني، روح البیان، تفسیر قرطبي او نور تفسیرونه ټوله وایي چي مراد له جنود څخه ملکي دي، یو مظهري رحمه الله دی چي گاهي وای مېرېان وه گاهي وای ډبري وې او گاهي وای ملکي وې، د حنین د واقعې راوي وایي چي د علیه الصلوٰة والسلام پر مبارکه ژبه داسي دعا جاري وه «اللهم لک الحمد والیک المشتکی وانت المستعان» نو جبرئیل و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي ماته د داسي تلقین خدای ﷻ وکړی لکه موسی علیه السلام ته چي یې کړی ؤ په هغه وخت کي چي دریاب یې کوڅې کوڅې کاوه د بني اسرائیلو د تېرېدلو لپاره او د فرعونیانو د غرقېدلو لپاره، روح المعاني وایي چي په عدد کي د

ملائکه وو د حنین اختلاف دی بعض علمأ وایي چي درې زره وې، او بعض اهل تفسیر وایي چي پینځه زره وې، بعض وایي اته زره وې، بعض وایي شپاړس زره تعداد ؤ د دواړو لښکرو په عدد یعني دوولس زره د مسلمانانو لښکر ؤ او څلور زره د هوازنو فوج ؤ، او په دې کي هم اختلاف دی چي ملکو په حنین کي جنګ کړی دی او که نه، جمهور علمأ پر دې دي چي ملکو بیله بدره بل ځای جنګ نه دی کړی، په حنین کي صرف د مسلمانانو د زړه د تقویت لپاره.

سوال: په قرآن مبارک کي خو داسي راغلي دي بجنود لم تروها، نو څرنګه یې ددوی د زړونو تقویه کوله؟

ځواب: د مسلمانانو په زړو کي یې افکار حسنه وراچول په دې سره یې ددوی تائید کاوه مثلاً په زړو کي به یې دا وراچول چي تاسي خو د خدای او د علیه الصلوٰة والسلام یاست خامخا به تاسي کامیابه کېږئ په دغه جنګ کي الی غیر ذالک من الخواطر الحسنة، او د کفارو په زړو کي یې رعب او بېره پیدا کول، ولي چي کفارو خو به لیدلې کمامر.

وَعَذَّبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ ۝٢٦

او خدای ﷻ په عذاب کړل هغه کسان چي کفر یې کاوه یعني قوم هوازن وثقیف او دغه عذاب جزأ د کافرانو ده، له سدي کبیر رحمه الله څخه روایت دی چي دا عذاب قتل بالسیف دی، او روح المعاني او روح البیان وایي بالقتل والا سر وابسي، راوي وایي مشرکانو چي په غزوه حنین کي شکست وخوړی تر شا ولاړه اوطاس ته یې ځانونه ورسول چي په هغه ځای کي ددوی مالونه او عیال وه، نو علیه الصلوٰة والسلام یو سړی د اشعریانو له قوم څخه چي نوم یې عامر ؤ رئیس د لښکر ددوی یې وګرځاوه اوطاس ته یې پسي واستاوه، هورې چي ورغله بیا معرکه جوړه سوه لکن بیا مالک سره د فوجه شکست وخوړی او مسلمانانو ددوی ښځي او عیال په سبي ونیول، مالک بن عوف طائف ته وتښتېدی او امیر المؤمنین ابو عامر رضي الله عنه هم شهید سو، نو علیه الصلوٰة والسلام طائف ته پسي ورغلی هلته تر محاصره لاندي وه باقي میاشت د شوال، نو ذو القعدة چي داخله

سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام جنګ ته خاتمه ورکړه ولي چي ذوالقعدة خو د اشهر حرم څخه ده، او جعرانه ته راغلی چي د یو ځای نوم دی په منځ کي د مکې او د طائف دا ځای د یوې ښځي په نامه مسمی سوی دی چي نوم یې ریطه بنت سعد وه او جعرانه یې لقب ؤ، علیه الصلوٰة والسلام دیارلس ورځي دلته تېري کړې او په جعرانه کي یې غنائم د حنین د اوطاس سره ووېشل، سبي یعني ښځي او کوچنیان شپږ زره نفره وه او اوښان څلورویشت زره وه او پسونه او بزې تر څلوېښت زره بالا وې او څلور زره اوقیې سپین زر وه، او له جعرانه څخه یې د عمرې احرام وتاړه او علیه الصلوٰة والسلام وویل چي اوویا نبیانو علیهم السلام له جعرانه څخه د عمرې په نیت احرامونه تړلي دي.

درویش وایي: چي ما جعرانه په پخوا کي هم لېدلی ؤ چي ډېر ساده ځای ؤ او یو ساده مسجد پکښي جوړ ؤ، خورما او تسبیح به بعض خلګو پر حاجیانو چي له مکې څخه به ددې عمرې لپاره ورتله خرڅولې، او په وروستیو کلو کي مي هم ولیدل چي ښه جامع مسجد پکښي جوړ سوی ؤ او غسل خانې او د اوداسه ځایونه یې پر عصري ډول جوړ وه، حاصل دا چي جعرانه یو مبارک او خوشاله ځای دی چي د سړي روح پکښي تازه کېږي، او د مکې مکرمې څخه ددغه ښار ټیکسي موټران په دې نامه نارې وهي بړه عمره بړه عمره یعني لویه عمره په اردو ژبه، او که یې مطلق نارې وهلې عمره عمره هغه د تنعیم د عمرې ټکسیان دي چي د علیه الصلوٰة والسلام د تنعیم عمره نه ثابت هان، سید تنا وامنا عائشة رضي الله عنها له تنعیم څخه عمره کړې ده علیه الصلوٰة والسلام د حجة الوداع په کال وقصته طویلة.

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٧﴾

وروسته تر جنګ د هوازنو او ثقیف خدای جل جلاله توبه قبلوي پر هغه چا چي د خدای جل جلاله مشیت او اراده ورته وسي چي دغه هوازن وه چي اسلام یې قبول کړی او علیه الصلوٰة والسلام ته راغله تائبین من الشرک، او خدای پاک غفور بخښونکی دی د توبه کونکو او مهربان دی علی العموم والخصوص.

بخاري رحمه الله په صحيح كتاب كي داسي روايت كړی دی له مروان او مسور بن محزمة څخه چي رسول الله ﷺ ته چي راغلی وفد د هوازنو مسلمانان سوي وه او له عليه الصلوٰة والسلام څخه يې وغوښتل چي زموږ ټوله مالونه او سبي په لاس راكړه، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل "معي من ترون" زما سره راسره دي دغه كسان چي تاسي يې وينئ يعني المجاهدين چي صحابه كرام رضي الله عنهم وه مطلب يې دا ؤ چي زه خو يې يوازي اختيار نه لرم "واحب الحديث الي اصدقه" او محبوب د خبرو ماته رشتيا خبره ده يعني رشتيا ويل زما خوښ دي دا يې وروسته خبري ته تمهيد دی "فاختاروا احدى الطائفتين اما المال واما السبي" نو تاسي مختاره كړئ يوه د دوو طائفو يا مال يا سبي يعني دواړه نه دركوم چي مجاهدين بې برخي پرېږدم "قالوا فانا ننختاروا السبي" زموږ سبي چي ښځي او اولاد دي په لاس يې راكړه "فقام رسول الله ﷺ واثنى بما هو اهله ثم قال اما بعد فان اخوانكم قد جاؤا تائبين" نو ولاړ سو عليه الصلوٰة والسلام او حمد د خدای جل جلاله يې په هغه ډول چي د خدای پاک اهل دی بيا يې وويل مسلمانانو ته يعني چي په جهاد كي د حنين چي يې برخه اخستې وه، اما بعد زموږ ورونه راغلي يعني تائبين له شرک څخه "واني رئيت ان ارد عليهم سبيهم فمن احب منكم ان يطيب بذالک فليفعل ومن احب انيكون على حظه نعطيه حتى اياه من اول فيئ الله علينا فليفعل" او زما دا رايه ده چي ودوی ته رد سي سبي ددوی، نو كه يې څوک په خپل خوښه وركوي يعني خپله حصه له سبي څخه خو دا دي وكړي او كه د چا خوښه وي چي زه دي پر خوله حصه د سبي قائم يم يعني نه يې وركوم هغه ته موږ په اول غنيمت كي چي خدای پاک موږ ته راكړي دده حصه د سبي يعني اوس خو دي دا سړی د هوازنو سبي چي ده ته برخه ورغلې وه هوازنو ته رد كړي موږ په اول غنيمت كي چي خدای يې موږ ته راكړي دده حصه د سبي به وركړو، نو هغه داغسي وكړي "فقالوا قد طبينا يا رسول الله ذالک فقال رسول الله ﷺ انا لاندري من اذن منكم ممن لم يأذن فارجعوا حتى يرفع الينا عرفانكم امركم" نو خلكو په يوه اتفاق وويل چي زموږ خوښه ده چي سبي د هوازنو دوی

ته حواله کړل سي، نو علیه الصلوٰة والسلام وویل چي زه نه یم خبر چي چا اجازه ورکړه له تاسي څخه او چا نه ده ورکړې یعني تمییز د اجازې والا په تاسي کي له هغو کسانو څخه چي اجازه یې نه وي ورکړې نه راته وسو، ولي چي اوازونه د طیبنا په یوه پلا پورته سول اجازه کونکي او نه کونکي ماته نه سوه معلوم، نو تاسي ولاړسئ چي ستاسي ملکان یعني مشران به ستاسي سره تفصیلي پوښتنې وکړي او بیا مرافعه ستاسي یعني بیان تفصیلي ستاسي به ماته ورسوي "فرجع الناس فکلهم عرفائهم ثم رجعوا الی رسول الله ﷺ فاخبروه انهم قد طیبوا واذنوا" نو خلګ ولاړل، نو ددوی ملکانو خبري وکړې بیا ملکان بیرته راغله رسول الله ﷺ ته او خبر یې ورکړی چي خلګ خوښ وه د سبي د رد به برخه کي او اجازه یې وکړه.

حکایت: محمد بن عمر وایي چي هغه وخت چي شکست مشرکانو په حنین کي وخوړی، نو علیه الصلوة والسلام امر وکړی مسلمانانو ته په طلب کي د لوی جنایت کار دښمن چي بجاد یې نوم ؤ چي دا جنایت یې کړی ؤ، چي یو مسلمان یې په حنین کي نیولی ؤ او اندام اندام یې پرې کړی ؤ او بیا یې اور پر بل کړی ؤ، نو بجاد چونکه خپل په خیانت خو خبر ؤ او په دې هم خبر ؤ چي علیه الصلوة والسلام راخبر دی نو تښتېدلی ؤ، نو مسلمانانو بجاد ونیوی، نو ایشماً یوه ښځه وه چي مسلمانانو ته یې وویل چي تاسي بجاد ماته په لاس راکړئ چي زه ستاسي د صاحب تعني علیه الصلوة والسلام رضعي خور یم، زه یې ځندي خلاصوم، نو مسلمانانو دواړه ملګري سره رازوان کړه، لکن د مسلمانانو د شیماً دا دعوه یقیناً زړه ته نه لوېدل، خیر شیماً یې و علیه الصلوة والسلام ته راوستل، شېماً ورته وویل یا محمد زه ستا خوریم یعني رضعي علیه الصلوة والسلام خو نه پېژندل، نو یې طلب د علامې او د دلیل ځندي وکړی، نو د هغې په بته ګوته کي یو تپ ؤ چي اوس جوړ ؤ لکن غار یې معلوم ؤ، علیه الصلوة والسلام ته یې وربښکاره کړی چي دغه تپ ستا د غاښو دی چي زه دي په غاښ کړم، او په وادي السرب کي ما او تا پسونه هم سره پوولي دي، او د مور پر تي

مو جنګ هم سره کړی دی یعني په وخت کې د رضاع او په وادي السرب کې چې مو پسونه پوول ته هم لوی وې زه هم لویه وم، نو د علیه الصلوة والسلام ورپیاد سوه، نو خپل له ځای وغورځېدی ولاړ سو او پټو یې اوار کړی او خور ته یې وویل چې پر دې پټو کښېنه بیا یې مرحبا او ښه راغلی ورته ووایه، او تر دواړو سترګو یې اوښکې راغلې وروسته یې د مور او پلار پوښتنه ځندي وکړه، دې ورته وویل چې هغه مړه دي، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چې اوس نو ستا خوښه ده که دلې زموږ سره پاتېږې په ډېر کرامت او عزت او که دي دا خوښه وي چې زه بیرته ځم خپل قوم ته، نو شیمأ ایمان راوړی او رسول الله ﷺ درې مریان ورکړه او یوه یې مینځه ورکړه او دوه اوښان یې ورکړه، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چې زه طائف ته ځم، شیمأ ولاړه جعرانې ته یعني خپل قوم هوازن ته، او علیه الصلوة والسلام د شیمأ د کورنی لپاره اوښان او پسونه هم ورکړه او بجاد یې هم وروبخښی هغه ایمان هم راوړی.

درویش وایي: چې وګورئ کرم عالي او خلق عظیم د رسول الله ﷺ چې د رضعي خور یې څومره احترام وکړی او څومره صله رحمي یې ورسره وکړه، چې چا د نسبي خور سره په ټوله امت مرحومه په تاریخ کې نه دي راغلي یعني هیڅ تاریخ د نسبي ورور او خور دومره محبت نه دی بیان کړی.

درویش وایي: چې له عبدالله بن عمر رضي الله عنهما څخه روایت دی چې موږ د علیه الصلوة والسلام سره وو په حنین کې، نو څه وخت چې هوازنو شکست وخوړی او اموال ددوی او سبایا ددوی د مسلمانانو په لاس ورغلې کمامر عنقریب، نو د هوازنو یو هیئت و علیه الصلوة والسلام په جعرانه کې او دوی څورلس کسه وه چې مشر یې زهیر بن صرد ؤ او په دوی کې ابو یرقان چې د علیه الصلوة والسلام رضعي اکا ؤ هم موجود ؤ، او ټولو ایمان هم راوړی ؤ، نو زهیر بن صرد وویل یا رسول الله ﷺ موږ یو اصل قبیله وو او موږ ته ورسېدل یوه بلا چې تا ته هم معلومه ده غرض یې هزیمت او اموال او ښځې او ذریه یې وې چې په غارت او غنیمت کې راغله "فامنن علینا من الله علیک" ته زموږ سره احسان وکړی خدای ﷻ ستا

احسان وکړی، زهیر بن صرد چي خطیب د هوازنو ؤ ولاړ سو او ډېر په جوش او خروش سره یې دا وینا وکړه یا رسول الله دغه په خېمو وغیره کي چي ستا سره سبایا درسره دي دا ستا عمه گاني یا خاله گاني دي یعني من الرضاع او ستا په غېږ کي ساتونکي دي چي ستا کفالت یې په غاړه درلودی یعني د رضاع په وخت کي او ده زیاته کړه که موږ جنگ کړی وای او حارث بن ابي شمر چي د شام بادشاه دی په عربو کي یا د نعمان بن المنذر چي سلطان العراق دی او موږ ته ددوی له خوا څخه دومره لوی مصیبت رسېدلی لکه ستا د خوا چي راورسېدی او موږ پښېمانه ورغلي وای پر موږ به یې عطف کړی وای او احسان به یې راسره کړی وای وانت یا رسول الله خیر المکوفین بیا یې یو څو اشعار وویل چي اول بیت یې دادی:

اقول امنن علینا رسول الله في کرم .... فانک المرء نرجوه وننتظر

علیه الصلوة والسلام چي دا شعر واورېدی نو یې وویل ماکان لي ولبني عبد المطلب فهو لکم وقالت قریش ماکان لنا فهو لله ولرسوله وقالت الانصار ماکان لنا فهو لله ولرسوله.

درویش وایي: چي دا حدیث او د بخاري حدیث چي سره د ترجمې دمخه تېر سو سره معارض دي، ولي چي د علیه الصلوة والسلام سره ملگري په غزا کي د حنین دغه مذکورین في هذا الحدیث کسان وه هغه د علیه الصلوة والسلام تر ټولو شیانو چي له هوازنو څخه په غنیمت راوړي وه تېر سو، او ددې حدیث په باره کي صالحي رحمه الله وایي هذا حدیث جید الاسناد عال جداً، رواه ایضاً المقدسي في صحیحه ورجحه الحافظ ابن الحجر رحمه الله وقال انه حدیث حسن والله اعلم بالصواب وعلینا النقل من الکتاب ولست انا من اصحاب الترجیح لافي الفقه ولا في الحدیث، لکن دا قدر ویلای سو چي عام مفسرین او عام اهل حدیث رحمهم الله او شروح د صحاح سته پر دې دي چي د هوازنو اموال رسول الله ﷺ وویشل او سبایا یې ورمعاف کړل.

درویش وایي: چي و علیه الصلوٰة والسلام ته چي په حنین کي فتح ورنصیب سوه، بیهقي له عبدالله بن الحارث او هغه له خپل پلاره داسي روایت کړی دی

چي د حنين په جنګ کي د طائف اوويا کسه مشرکان ووژل سول لکه په بدر کي او په حنين کي دغه لاندي کسان شهيدان سول (۱) ايمن ابن ام ايمن (۲) سراقة بن الحارث (۳) يتيم بن ثعلبة (۴) يزيد بن زمعة (۵) ابو عامر الاشعري، د مالک بن عوف چي شکست په برخه سو ولاړی طائف ته وتښتېدی، او د طائف په مضبوط والي چي په هغه وخت کي تر دغه کلا مضبوطه کلا نه وه ځان يې د ثقيف د قوم سره محفوظ کړی، راوي وايي چي مالک بن عوف چي طائف ته ولاړی، نو رسول الله ﷺ د تعقب لپاره د حنين مغانم بعض راويان وايي ابو سفيان بن حرب رضي الله عنه ته تسليم کړل يعني د حفاظت لپاره تر بيرته راتلو پوري د عليه الصلوٰة والسلام له طائف څخه، او بعض راويان وايي چي بديل بن ورقاً خزاعي رضي الله عنه ته يې تسليم کړل او ابن اسحاق رحمه الله وايي چي پر غنائمو يې مسعود بن عمر الغفاري رضي الله عنه مقرر کړی.

درويش وايي: چي په دغو رواياتو کي جمع ممکنه ده چي دغو درو کسانو به په هيئت اجتماعي د غنائمو حفاظت کاوه او يا به يې په صوت د نوبت حفاظت کاوه په هر حال عليه الصلوٰة والسلام سره د خپله فوجه د طائف پر خوا راهي سو چي هورې مالک بن عوف او سره د قوم ثقيف پناه اخستې وه، او دا کلا په تصرف کي د عبد ياليل وه ابن اسحاق رحمه الله وايي چي عليه الصلوٰة والسلام طائف ته نژدې خپل عسکر سره ځای پر ځای کړل او خېمې يې ودرولې، ثقيف چي خبر سول پر کلا باندي پورته سول سلو کسو غشي ويشتونکو په غشو وشتلو لاس پوري کړی، نو چي ثوک يعني د عليه الصلوٰة والسلام د عسکرو څخه به له کلا څخه لېري وه هغه به يې په غشو ويشتل او چي کلا ته په نژدې وه پر هغو به يې د وسپني توتې چي په اور په يې مضبوطه تودې کړي وې راغورځولې، پر مسلمانانو يې د غشو باران وه ورواوه چي ډېر کسان ټپکښي ټپيان سول او دوولس کسه شهيدان سول، نو عليه الصلوٰة والسلام هغه لوړ ځای ته پور ته سو هغه لوړ ځای ته چي اوس پر هغه ځای باندي لوی عظيم الشان مسجد جوړ دی چي د ثقيف قبيلې وروسته تر اسلام تعمير کړی دی او

عمرو بن مسعود الثقفي چي وروسته بیا مسلمان سوی دی وایي چي د نبي ﷺ اصحابو رضي الله عنهم به هرځو ثقیفیانو ته دعوت ورکړی چي میدان جنگ ته راووزئ هغو دا خبره نه منل او دا به یې ویل چي پرېږدئ تر هغو چي اوسېږي زموږ څه پرواه په کېږي وروسته سیف الله خالد بن ولید راغلی، نو لو نعره یې وکړه چي د مبارزې لپاره میدان جنگ ته راووزئ خو هیڅ څوک هم پر کلا نه سو راپورته، بیا یې نعره وکړه هیڅ څوک نه سو راپورته دریم وار یې بیا نعره وکړه، نو عبد یالیل له کلا څخه ور نعره کړه لاینزل الیک احد او موږ په خپله دغه کلا کي اوسېږو ټوله ضروریات مو پوره کړي دي حتی چي موږ په کلا کي دومره خوراکي مواد ساتلي دي چي په ډېرو کلو زموږ بس دي، نو که دا مواد او ضروریات زموږ خلاص سي بیا نو میدان جنگ ته درځو سره د تورو تر هغو چي ټوله مړه کېږو ولم یخرج الیه احد لکن غشي یې ویشتل حتی چي ډېر صحابه رضي الله عنهم ټپیان یا شهیدان سول کمامر آنفاً، او علیه الصلوٰة والسلام نعره وکړه چي هر څو مریان چي په کلا کي دي هغه دي راووزي هغه ازاد دي، نو لس په یو څو کسه بالا مریان له کلا څخه راووتل او علیه الصلوٰة والسلام هم ددوی د وعدې سره موافق دوی ازاد کړل، وروسته و علیه الصلوٰة والسلام ته سلمان فارسي رضي الله عنه وویل چي زما رایه داده چي پر یو لوړ ځای باندي منجنیق ورته جوړ کړو او کلا به په ولو، هغه ؤ چي منجنیق یې ورته نصب کړی، راوي وایي چي دا اول منجنیق دی چي د مسلمانانو په لاس نصب سو، لکن هغه هم گټور ثابت نه سو، بیا علیه الصلوٰة والسلام امر وکړی چي هر مسلمان دي د ثقیف په باغو کي پینځه د خورما درختي او پینځه تاکان وربېي زجراً لهم، نو مسلمانانو په دغه کار شروع وکړه، نو ثقیفیانو له کلا څخه پر را ږغ کړه ولي زموږ د باغو درختي قطع کوئ، که تاسي غالبه سواست خو ستاسي به په ښه درسي او که یې لپاره د خدای او صلة الرحم پرېږدئ تاسي ته به خدای عوض درکړي، رسول الله ﷺ ورته وویل فاني ادعها الله وللرحم، غرض دادی چي د طائف او د ثقیف فتح ونه سوه.

ترمذي له جابر رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي اصحابو ﷺ و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي موږ اور د ثقيف وسولو، نو دوی ته ښېرا وکړه عليه الصلوٰة والسلام وويل اللهم اهد ثقيفاً وايت بهم، د طائف په محاصره کي اختلاف دی يو قول دادی چي ديرش ورځي يا قريب و هغه ته محاصره جاري وه، بل روايت دی شل ورځي په يو څه بالا وې، بل روايت دی چي شل ورځي، بل روايت دی چي لس ورځي په يو څه بالا، ابن حزم اندلسي رحمه الله وايي چي دا اخيري روايت صحيح دی.

درويش وايي: چي د رواياتو جمع چي ممکنه نه وي، نو ترجيح ته د بعض علماؤ توجه کول په کار دی، راويان وايي چي د طائف د رجوع په وخت کي عليه الصلوٰة والسلام پر مرکب سپور ؤ داسي يې وفرمايل" اللهم اهدهم واکفنا موتتهم.

درويش وايي: چي هغه څوک چي تاريخ د مغازيو د رسول الله ﷺ ددوی پر اوږو پروت دی وايي چي د هوازنو وفد چي په اسلام مشرف سو، و عليه الصلوٰة والسلام ته راغله، نو رسول الله ﷺ ورته وويل مافعل مالک بن عوف هغو ورته وويل چي هغه وتښتېدی او په حصن طائف کي د ثقيف سره يو ځای سو، عليه الصلوٰة والسلام د مالک بن عوف و يو قريب ته وويل که دی راسي او ايمان راوړي زه به دده اهل وعيال او مال ټوله په لاس ورکړم او سل اوښان به هم ورکړم، او عليه الصلوٰة والسلام د مالک اهل وعيال په مکه کي ددوی د عمه سره يعني ام عبدالله بن ابي اميه خوندي ساتلي وه، مالک ته چي دا حال کوم اهوازي ورساوه چي ستا اهل او مال کامل خوندي دی وېشل سوی نه دی، او مالک په عين حال کي له ثقيف څخه ببرېدی پر ځان باندي ولي چي که دوی ته يعني ثقيف ته دا پېغام نبوي ﷺ چي ماته يې را استولی ورسېږي حتماً به ما قتل کړي، نو مالک خپل شيان وه حنا ته واستول او يوه نوکر ته يې وويل چي زما آس ماښام ماته راوله، فاتی به ليلاً نو پښې يې پر ښورولې حنا ته راورسېدی، نو خپل پر ماري اوښ سپور سو، نو عليه الصلوٰة والسلام ته يې ځان ورساوه يا په جعرانه کي يا په مکه کي، نو عليه الصلوٰة والسلام و مالک ته دده عيال او مال ورکړه او سل

اوښان یې هم ورکړل، نو ده اسلام راوړی په ډېر اخلاص سره، نو علیه الصلوٰة والسلام مشرتوب د هغه چا چي مسلمان سي من تلک القبائل یعني من قومه هوازن وقبیلة اوس او ثقیف وثماله مالک ته وسپاره، نو مالک ته راجع سول ډېر مسلمانان ددغو قومو او مالک باقاعده بیرغ جوړ کړی چي دغه مسلمانان به یې ددوی د قومو د مشرکانو سره جنګول خصوصاً د ثقیف سره او د ثقیف پر قوم یې ډېري حملې کولې او هر ځای چي به د ثقیف مواشي راووتل هغه به یې بوتله او شپانه به یې ورمړ کړی او د غنیمت خمس به یې علیه الصلوٰة والسلام ته را واستاوه، یو وار یې د ثقیف سل اوښان نیولي وه او بل وار یې زر پسونه نیولي وه، او یوه ورځ یې د طائف پر رمو او پسو یرغل ورووړی زر پسونه او مېږي یې څني بېولي وې، اخیر الامر محمد اسحق وایي چي ثقیف هم مجبوره سوه وایمان ته، نو د روژې په میاشت کي چي سنه نهه د هجرت وه د ثقیف وفد راغلی او ایمان تهوله قوم په یوه وار راوړی، او د علیه الصلوٰة والسلام هغه خواست خدای ﷻ قبول کړی اللهم اهدهم ای ثقیف واکفنا مونتهم.

درویش وایي: چي دا ؤ د حنین د غزأ تفصیل، هوازن، اوطاؤس، طائف حسب المقدور مو تفصیل مطالعه کونکو ته د تفسیر وکړی او په عین حال کي مو اختصار حتی الامکان وکړی "تاطبع شریفت نه پذیرد ملالتي" ورنه په اوراقو کي تفصیل نورهم موجود ؤ، آن به که نامه را بدعا مختصر کنم.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی نه دي مشرکان مګر نجس.

یوه سه: چي "نجس" په زور د نون او جیم لکه په دې آیت کي چي راغلی دی مصدر دی حمل پر مشرکانو مبالغةً دی لکه زَيْدٌ عَدْلٌ، وبهذا يندفع ما عسى ان يتوهم ان نجس مفرد فكيف يصح حمله على المشركون وهو جمع وجه الدفع ان المصدر يستوي فيه المفرد والتثنية والجمع.

یوه سه: چي کفارو ته یې په دې سبب یې نجس وویل چي مسلمان باید له دوی څخه اجتناب وکړي لکه د نجس حقیقي قاذوراتو څخه او له دوی څخه بېزار

اوسي او قطع د محبت ورسره وکړي، داسي نه لکه د اوسنى زماني بعض مسلمانان چي امريکايان چي اشد ضرراً دي وه اسلام ته دوى په ډېر احترام او محبت ورته گوري، او بل دادى چي کافران له جنابت او له حدث څخه په اوبو نه پاکېږي لعدم شرطه وهو الاسلام.

فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا

نو دوى دي نه نژدې کېږي په سبب ددې چي دوى عين نجاست دى.

پوه سه: چي خداى ﷻ ذکر د قرب وکړى په دې معنى چي دخول خو ښخي نسته کما في قوله تعالى "لاتقربوا لزنى" وقوله تعالى "لاتقربا هذه الشجرة"

درويش وايي: چي په تفسير تبيان کي وايي چي دخول د مشرکانو په ټوله حدود کي د حرم ممنوع دى، او حدود د حرم د مديني پر خوا درې ميله دى او د عراق له خوا څخه اووه ميله دى او د جعرانه له خوا څخه نهه ميله دى او د جدې له خوا څخه لس ميله دى انتهى قول التبيان، ومسجد حرام ته پس سږ کال چي دا اوس دى يعني سنه نهه هجري چي امير الحاج ابوبکر رضي الله عنه عليه الصلوٰة والسلام ټاکلى ؤ چي تر حجة الوداع د عليه الصلوٰة والسلام يو کال دمخه ؤ، ولي حجة الوداع په سنه لس کي د هجرت ؤ، او دا مذهب د امام شافعي رحمه الله دى، او پر مذهب د امام ابو حنيفه رحمه الله مراد په آيت کي د مشرکانو منع ده ومسجد حرام ته لپاره د عمرې يا د حج، فمعنى الآية لايحجوا ولايعتمروا بعد عامهم هذا، دليل يې د علي رضي الله عنه دا قول دى چي ده په مکه کي اعلان د سورة برائة وکړى دا يې هم وويل الا لايحج بعد عامنا هذا مشرک ولايعتمر.

تفريع: د امام اعظم رحمه الله پر مذهب مشرک او کافر مطلقاً له دخول څخه د حرم او مسجد حرام ممنوع نه دي وکذا سائر المساجد.

درويش وايي: چي په فتاوى اشباه والنظائر کي وايي في احکام اهل الذمة ولايمنع من دخول المسجد ولو جنباً بخلاف المؤمن، او دغه فتاوى وايي چي دخول د ذمي و مسجد ته پر اجازه د مسلمان هم نه دى موقوف ولو کان المسجد الحرام ثم قال في الاحکام ولايسکن فيه اى في الحرم کافر" استوگنه به نه کوي

په حرم کي کافر، انتهی قول الاشباه.

درویش وایي: چي امام بخاري په خپل صحيح کي داسي باب راوړی دی "باب دخول المشرک المسجد" یعني علی جواز دخوله، او په دې باب کي یې استدلالاً یو طویل حدیث راوړی دی بروایة ابی هریرة ﷺ قال بعث رسول الله ﷺ خيلاً قبل نجد فجائت برجل من بني حنیفة (چي مشرکان وه) یقال له ثمامة بن اثال (چي دا هم مشرک و) فربطوه بسارية من سواری المسجد (ای المسجد النبوي) الی اخیر الحدیث النبوي، لکن مظهري دا دلیل ضعیف بولي یعني الاستدلال به علی جواز دخول المشرک المساجد ضعیف لانفس الحدیث فانه صحیح.

پوه سه: چي تېر سوي آیت "فلا یقربوا المسجد آه" چي نازل سو نو په روایت د ابن عباس او سعید بن جبیر ﷺ پر مسلمانانو د مکې مکرمې دا سخت واقع سو وقالوا من یأتنا بالطعام وبالمتاع، ولي چي په پخوا زمانه کي چي به مشرکین بیت الله شریفي ته راغله له ځان سره به یې متاع او طعام هم راوړل یعني غنم وغیره، نو چي دوی له بیت الحرام څخه منع سول دا شیان به مور ته څوک راوړي، نو دا آیت نازل سو.

وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ

او که تاسي بېرېږئ اي مسلمانانو د مکې د فقراوُ له لوږي څخه په سبب د منع د تجارو د مشرکانو له مکې څخه، نو ژر دی چي غنیان به کړي تاسي خدای پاک یعني بې پرواه به کړي تاسي له تجارت څخه د مشرکینو په وجه آخر سره د خپل تفضل او احسان په یوه بله وجه که د خدای اراده وه او خدای خپل وعده پوره کړه چي بارانونه یې ډېر پر اورول او شاوخوا قومونه مسلمانان سوه او هغو به غلې او کالي ورته راوړل، او بیا خدای پاک فتح د ښارو وکړه پر مسلمانانو د مکې او بیا غنیمتونه پیدا سوه.

تنبیه: خدای پاک د مشیت قید ووایه لپاره د تنبیه پر دې چي دا اغناً من وجه آخر پر خدای واجبه نه ده بل هو متفضل بها، او بل اشاره ودې ته ده چي د انسان مسلم زړه باید په وجود پوري د موعود مربوط نه وي بلکې په کرم پوري د من وعدبه ويتفرع اليه في نيل جميع المهمات ودفع جميع الآفات.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

خدای پاک عالم دی په هر حال د هر چا او حکمت لري په هر کار کي، بعض وخت به یو کار د سړي په خیال عتاب وي هغه به ثواب وي، بعض وخت یو کار مصیبت بولي هغه به نعمت وي وهکذا.

خداوند کریمست اگر دري دربندد ...... در دیگری بکشاید
گمان مدار اگر ضایعم تو بگذاری ...... که ضایعم نگذارد مسبب الاسباب
برای من دراحسان اگر تو دربندی ...... درد یگر بکشاید مفتح الا بواب

فائده: اهل مکه چي له لوږي بېرېدل، مقاتل رحمه الله وایي چي خدای جل جلاله اهل جده او صنعاً او جرش یمن په اسلام مشرف کړه وجلبوا المطعومات الکثیرة الی مکة فکفاهم الله تعالی ماکانوا یخافون.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ

تاسي جنګ، جهاد او غزأ کوئ د هغو کسانو سره چي ایمان نه لري پر خدای یعني په وحدانیت سره او نه پر ورځ د اخرت، مجاهد رحمه الله وایي چي دا آیت هلته نازل سو چي خدای جل جلاله علیه الصلوٰة والسلام امر کړی په غزأ د روم، نو وروسته تر نزول ددې آیت علیه الصلوٰة والسلام د تبوک غزأ وکړه.

سوال: رومیان خو اهل کتاب وه، اهل کتاب خو پر خدای او پر یوم الآخرة ایمان لري، نو څرنګه دا آیت پر دوی موافق کېږي؟

ځواب: ددوی ایمان پر خدای لکه نه ایمان دی، ولي چي یهودان عزیر ابن الله بولي او نصاری عیسی ابن الله بولي، نو ددوی ایمان پر خدای جل جلاله حقیقةً نه دی لانه تعالی احد صمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً احد کما في سورة الاخلاص، او دوی چي وایي لن یدخل الجنة الا من کان هوداً او نصاری، او یا وایي لن تمسنا النار الا ایاماً معدودة لم یکن ایمانهم بالیوم الآخر علی حقیقة ذالک الیوم فایمانهم کلا ایمان.

وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

او دوی حرام نه بولي هغه کار یا شي چي خدای او رسول د خدای حرام ګڼلی وي

يعني ماثبت تحريمه بالوحي المتلو وهو القرآن او الوحي الغير المتلو وهو السنة النبوية مثل الدم والخمر والخنزير وغيرها مما جأ حرمته في القرآن او الحديث النبوي ﷺ.

وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ

او تدين نه کوي نو پر دې تقدير دين الحق يې مفعول مطلق دی او که لايدينون په معنی لايعتقدون ولايقبلون سي، نو دين الحق يې مفعول به دی.

پوه سه: چي حق صفت مشبه دی او اضافت د دين وحق ته من قبيل اضافة الموصوف الى صفته، والاصل الدين الحق، وهو دين الاسلام لانه دين ثابت نسخ جميع ماسواه من الاديان وثابت كر الازمان ومر الدهور، له قتاده رحمه الله څخه روايت دی چي حق نوم د خدای جل جلاله دی فالمعنى لايدينون دين الله الذي هو الاسلام كما ورد ان الدين عند الله هو الاسلام، ابو عبيده رحمه الله وايي معناه لايطيعون طاعة اهل الحق.

درويش وايي: چي مآل ددې ټولو تفسيرو وه يوه شي ته دی.

مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴿٢٩﴾

هذا بيان الذين لايؤمنون يعني اليهود والنصارى، له هغو کسانو څخه چي ورکړه سوی دی کتاب، تر هغه وخته پوري جنګ ورسره کوئ چي دوی درکوي جزيه (سر غم) له خپل لاس څخه په داسي حال کي چي دوی به ذليل وي.

جزيه په اصل کي جزائة دی او وزن يې د فعلة دی چي لپاره د هيئت دی عند الصرفيين، والمراد بالهيئة ههنا الذلة كما ستعرف، او يا يې جزيه له دې سببه بولي چي معنی د جزيه فديه د اهل ذمه لپاره دا فديه د قتل ده، يعني په سبب د جزيه قتل له دوی څخه پورته سو، والمراد بالجزية المقدار المضروب على رقابهم من الذهب والفضة (چي په پښتو يې سر غم بولي) "عن يد" حال دی له ضمير څخه د يعطوا يعني مسلمين (دوی به يې تسليموي وحکامو ته د مسلمانانو په خپل لاس يعني د بل چا په لاس به يې نه ورکوي) او يا معنی داده

عن يدٍ مطيعة يعني منقادين، ددې قيد فائده داده كه دوى انقياداً جزيه نه وركول بلكې جبر او اكراه ته ضرورت پيدا سو د مسلمانانو د حكامو له خوا نو عقد ذمه يې له منځه ولاړه او ددوى حكم قتل او قتال ته ګرځي نو "عن يد" كنا يه ده له طوع او انقياد څخه "وهم صاغرون" عكرمه رضي الله عنه وايي چي اهل ذمه به ولاړ وي او اخستونكى به ناست وي، بعض وايي جزيه چي يې وركړه پر څټ دې په چپلاخه هم ووهي او په خوله دي ورته ووايه اد الجزية يا ذمي يا عدوالله، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چي جزيه يې ځندي واخستل مغزى دي هم ورېچي والغرض الاذلال.

فائده: له ظاهر څخه ددې آيت داسي فهمېږي چي جزيه مخصوصه په اهل كتابو پوري ده ځكه عمر رضي الله عنه د مجوسيانو يعني آتش پرستانو څخه جزيه نه اخستل حتى عبدالرحمن بن عوف عمر رضي الله عنه ته دا شاهدي اداً كړه چي عليه الصلوٰة والسلام له مجوسيانو څخه د هجر جزيه اخستې ده.

ښهانه فائده: پوه سه! چي كافران پر درې قسمه دي:

(۱) هغه قسم كفار دي چي تر هغو به مسلمانان قتال او جنګ ور سره كوي څو اسلام راوړي يعني بېله اسلامه له دوى څخه جزيه نه قبلېږي وهم مشركو العرب والمرتدون، اما مشركو العرب له دې سببه جزيه نه ځني قبلېږي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ددوى له قومه څخه خداى جل جلاله وروإستاوه دوى ته يې قسم قسم معجزات ښكاره كړې او بيا هم دوى ايمان رانه وړى، نو ددوى كفر افحش دى، واما المرتدون دوى مخ واړاوه له دين حق څخه وروسته تر دې چي په محاسنو ددين حق پوه هم سوه د يو غرض فاسده لپاره يعني د چوكۍ او رياست لپاره يا د ډالر، پوند لپاره مثلاً، فيكون كفرهم اقبح والعقوبة على قدر الجناية چونكه جنايت د دغو ډلو اعظم الجنايات ؤ نو عقوبت يې هم اعظم العقوبات دى وهو القتل، او د جزيه پر وركړه كي خو پر دوى تخفيف دى او دوى د زړه سوي او د تخفيف مستحق نه دي.

(۲) هغه كافران چي جنګ به ورسره كېږي چي يا اسلام راوړي او يا جزيه ته

غاړه ایږدي وهم الیهود والنصاری والمجوس، اما الیهود والنصاری فبهذه الآية واما المجوس چي حکم يې د اهل کتابو دی او سره ددې چي دوی آتش پرستان او مشرکان دي فبقوله علیه الصلوٰة والسلام وهو حدیث صحیح رواه ارباب السنن في المجوس "سنوبهم سنة اهل الکتاب غیر ناکحي نسائهم واکلی ذبائحهم" تاسي معامله کوئ ددوی سره یعني د مجوسیانو سره لکه معامله د اهل کتابو سره یعني في قبول الجزیة منهم، مگر ښځي ددوی مه په نکاح کوئ او ذبیحه ددوی مه خورئ، ولي چي دوی مشرکان دي د مشرکي ښځي نکاح و مسلمان ته نه ده روا او ذبیحه يې هم مرداره ده بخلاف اهل الکتاب.

(۳) هغه کافران دي چي نه مشرکو العرب وي او نه مرتد وي او نه یهود او نصاری وي او نه مجوس کعبدة الاصنام من الهند وجافان وبعض الترک، نو پر مذهب د امام اعظم رحمه الله اخذ د جزیه له دوی څخه روا دی.

پوښتنه: دوی خو هم داسي بت پرسته دي لکه مشرکان د عربو نو ل هغو څخه د جزیه اخستل خو روا نه وه کمامر آنفاً، نو له دې مشرکانو څخه ولي اخذ د جزیې روا دی؟

ځواب: په صحیح احادیثو سره ثابته ده چي اجتماع د دوو دینو په جزیرة العرب کي نه ده روا، نو که له مشرکانو څخه د عربو جزیه قبوله سي او دوی پر خپل دین پرېښول سي خو اجتماع د دوو دینو په جزیرة العرب کي لازمېږي، او په هند وغیره کي اجتماع د دوو دینو روا ده، وهذا هو الفرق بین فریقی المشرکین ای العرب والهند مثلاً فافهم.

پوه سه: چي مقدار د جزیه په نیز د حنیفیانو رحمهم الله پر مسکین چي کاریگر وي یعني یا موچي وي یا بنأ وي الی غیر ذالک دوولس درهمه ده في کل شهر درهم په شرط ددې چي د کال په اکثره حصه کي دی جوړ وي یعني هغه خپل کار وکسب کولای سي، او که نیمی کال یا بالا تر نیمی مریض ؤ بیا جزیه نسته باندي والوجه ظاهر، او پر متوسط الحال یعني نه غني وي او نه فقیر وي پر هغه باندي څلورویشت درهمه جزیه سته د میاشتي دوه درهمه، او پر غني باندي اته

څلويښت درهمه جزيه ده په مياشت کي څلور درهمه، او فقير چي له کسبه عاجزه وي او پر شيخ فاني او گوډ شل او پر رانده او پر ښځه او کوچني او يا راهب ددوی چي له خلکو څخه گوښه کښېنستل اختيار کړي وي پر دغو ټولو کسانو جزيه نسته، والدليل على ذالک دادی چي مشروعيت د جزيه خو ددوی لپاره دی چي کافر زجر سي له کفر څخه او باعث کول دي پر اسلام، نو گويا جزيه په ځای کي د قتل ولاړه ده، نو چاته چي عقاب د قتل نه وي متوجه، نو پر هغه عوض د قتل هم نسته يعني الجزيه، او د مذکوره کسانو وژل په جنگ کي شرعاً ناروا دی.

پوښتنه: ملاحدة يعني بې دينه کسان چيووايي چي څرنگه شرع روا بولي قدرت ورکول وکافر ته پر کفر باندي په ورکړه د جزيه بدلا عن الاسلام؟

ځواب: داس خو نه ده چي اخذ د جزيه رضا په کفر سره د کافر ده کما توهم الملحد بلکې جزيه عقوبت او عذاب ورکول دي ودوی ته چي پر کفر ټينگ دي، او چي مهلت ورکول و کافر ته روا دی بېله جزيه د فکر لپاره او د دعوت لپاره، نو په جزيه سره خو په طريق اولى روا دی، هذا ماقاله الحدادي في جواب الملاحدة ونقله صاحب روح البيان.

نصيحت: د مسلمانانو واليان چي پر اخذ د جزيه د اهل ذمه وو مسلط وي بايد تر حدود د شريعت او دين اسلام يوه ذره هم تجاوز ونه کړي لانه ظلم والظلم لايجوز مطلقاً که پر مسلمان وي او که پر ذمي وي، سعدي وايي:

جمله دانند این اگر تو نگروی .... هرچه می کاریش روزی بدروی

تبصره: چونکه تر خير القرون وروسته يعني قرن الصحابة رضي الله عنهم وقرن التابعين وقرن تبع تابعين رحمهم الله پادشاهان د اسلام على الاکثر عيش پرستان سوه او پر رعيتو يې ظلم شروع کړی نه يوازي پر اهل ذمه بلکې پر مسلمانانو يې هم ظلمونه وکړه، نو رفته رفته د غلبه اسلام لمر او په غزواتو کي کاميابي او تر غربه او تر شرقه تر جنوبه او تر شماله ځلاندي وړانگې د اسلام د غلبې د لمر مخ پر ژړوالي سو، او سر سبزه او شاداب درخته د اسلام مخ پر مړاوي سوه حتى چي په اوس سنه ۱۴۲۸ هـ کي بلکې په لسيزو کلو دمخه کفار په انواع مختلفه وو

سره يعني المشركين واليهود والنصارى وبالخصوص الامريكين پر ټوله نړۍ تقريباً تسلط لري يا بالذات لکه ددوی خپل دولتونه او يا بالواسطة لکه پر يو مملکت د مسلمانانو خپل يو غلام حلقه بگوش رئيس جمهور وټاکي او په حقيقت کي حکومت د کافرانو وي، حتی چي په اوسنۍ زمانه کي به مستقل مطلق دولت د مسلمانانو نه وي او که وي هم هغه به تر شعاع سمیه يعني زهريه د امريکايانو تر دباؤ لاندي وي، التسلط عليه اليوم او غداً او بعد غد.

چو بینم دین احمد درغریبی .... دلم سوزان زچشم خون جاری

درويش وايي: چي نو له دې سببه د جزيه کمبله تقريباً اوس ټوله سوه.

چون فرود آید بلابی دافعی .... جز تضرع نبود دیگر شافعی

اللهم انصر الاسلام والمسلمين في جميع كرة الارض ودمروا هلک اعدأ الدين اللهم دمرهم وزلزلهم زلزالاً شديداً واسلبهم مدد الامهال اللهم قلل عددهم اللهم مزقهم كل ممزق مزقة لاعدائک انتصاراً لانبيائک و اوليائک برحمتک يا ارحم الراحمين.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ

او وايي يهودان عزير عليه السلام د خدای جل جلاله زوی دی.

پوه سه: چي بعض له قرأ سبعه وو څخه عزير په تنوين سره وايي.

سوال: په عزير کي خو عجمه او علميت جمع دي، نو خو غير منصرف دی، نو ولي يې په تنوين وايي؟

ځواب: اول دا کسان چي يې په تنوين وايي لفظ د عزير عربي مصغر بولي، دوهم دا که عجمي هم سي، نو د انصراف وجه يې داده چي اسم خفيف دی مشابه د مصغر سره دی، نو ځکه يې منصرف کړی، لکه هود، لوط او نوح چي عجمي خفيف دي.

پوه سه: چي عزير مبتدأ ده او ابن الله يې خبر دی، صفت يې نه دی لبقأ المبتدأ بلا خبر، او بعض له قرأ سبعه وو څخه يې به تنوينه وايي يا له دې سببه چي دوی يې عجمي بولي او بل علميت پکښې دی، نو غير منصرف دی، او لالتقأ الساكنين تشبيهاً للنون بحرف اللين.

فائده: عزير بن شرحيا له نسله د يعقوب ﷺ دی او له قبيلې څخه د لاوي دی او په څورلسم پښت د هارون بن عمران ﷺ سره يو ځای کيږي او دا قول د قدماؤ د يهودانو دی.

سوال: يهودان خو له دې څخه منکر دي چې موږ عزير ابن الله بولو؟

ځواب: خدای ﷻ ددوی د قدماؤ قول نقل کړی دی، او په بحر مواج کې وايي تذم او تمدح بصدور ماېناسب الذم والمدح من بعضهم مثل بنو فلان قتلوا مع ان القتل صدر من من بعضهم.

تاريخ وايي چې بخت نصر بابلي چې پر بني اسرائيلو حمله وکړه او پر غالب سو، نو د بني اسرائيلو ټوله علمأ يې قتل کړه او بيت المدس يې ټوټې ټوټې کړی او د بني اسرائيلو په زرهاؤ ځوانان يې په غلامۍ بوتله، او تورات يې وسوځی، او عزير ﷺ کوچنی و، نو د کوچنيوالي په سبب يې قتل نه کړی او بابل ته يې د ځان سره بوتلی په سباياوو کې د بني اسرائيلو، نو عزير ﷺ چې په بابل کې ځوان سو، نو په يو ډول يې له بابل څخه ځان راويستی پر يوه خره سپور ؤ او کالي وغيره يې په بغل ځولۍ کې وه، او کوچنی ژی د اوبو ورسره ؤ، نو د بيت المقدس پر خوا راروان سو چې د بني اسرائيلو ابائي ټاټوبی ؤ په بيت المقدس کې چې لوټې لوټې پروت ؤ گرځېدی هيڅ انسان يې پکښې ونه ليدی او اکثره مېوه داره درختي يې په مېوو بار وې، نو بعض مېوې يې وخوړلې ځان يې موړ کړی او انگور يې چوختاڼ کړل او اوبه يې ځندي راوه ايستلې وه ځينبلې، او يو څه فاکه هر شی چې ؤ په بغل ځولۍ کې يې د ځان سره واخسته او د انگورو اوبه يې خپل ژي ته واچولې، نو عزير ﷺ چې دې خرابيو ته د بيت المقدس وکتل دا يې وويل "انی يحی هذه الله بعد موتها"

پوه سه: چې دا قول د تعجب د لارې ؤ لا انکاراً من قدرة الله تعالی علی احيائها، نو عزير ﷺ ورغلی يو لېري ځای په بيت المقدس کې خر يې په يوې درختې پوري وتړی او د انگورو د اوبو ډک ژی يې هم کښېښو او پر بغل ځولۍ يې سر کښېښو د خوب لپاره، نو په خوب کې يې خدای ﷻ روح ځني واخستی،

او سل کاله په مړینه پر تېر سوه او خر يې هم مړ سو او په مرور د زمانې سپين هډوکي پراته وه او د انګورو اوبه خدای پاک په ژي کي تازه وساتلې او يو څو دانې اينځر ورسره وه هغه هم خدای پاک ثابته وساتل، او پر عزير او دده پر جسد او نور شيان چي دده سره ورسره وه خدای ﷻ د خلګو سترګو باندي ړندي کړې هيڅ چا ونه ليدی، سل کال وروسته خدای پاک ژوندی کړی او خر يې هم خدای پاک ورژوندی کړی کما ورد في القرآن فاماته مائة عام ثم بعثه الى اخير الآية.

درويش وايي: چي د عزير عليه السلام قصه ډېره اوږده چي ددې تفسير په سورت بقره کي تېره سوې ده دلته دا قدر ذکر غوښت غواړي چي يهودانو بني اسرائيلو ولي دی ابن الله باله، ددې تفصيل دادی چي دمخه حال د عزير عليه السلام نژدې تېر سو نو چونکه دی بيرته بيت المقدس ته راغلی د هيڅ چا سره په دنيا کي تورات نه ؤ او مکتوب د تورات تختې خو بخت نصر بابلي سوځلي وې، نو خدای پاک عزير نبي وبني اسرائيلو ته راواستوی چي ته ورسه د تورات تجديد وکړه.

پوښتنه: د عزير عليه السلام نو تورات په ياد ؤ؟

ځواب: يا! تورات خو يې نه ؤ په ياد لکن يو ملکي په امر د خدای ﷻ يو څه اوبه ورته راوړې چي وه يې څيښلې په سينه او په زړه کي يې تورات نقش سو، نو دی بني اسرائيلو ته راغلی وروسته تر سل کاله او دوی ته يې وويل چي زه نبي يم، خلګو يې تکذيب وکړی او ورته وه يې ويل چي که ته عزير نبي يې موږ ته تورات واوروه، نو عزير عليه السلام املاً د تورات ورته وکړه او کاتب تورات نوشته کړی، بيا دوی ورته وويل چي دا تا چي کتابت او املاً وکړه موږ ته څه معلومه ده چي دا اصلي تورات ؤ چي پر موسی عليه السلام نازل سوی ؤ او که تا له ځانه جوړ کړی په بني اسرائيلو کي يو سړی ناست ؤ هغه وويل چي ماته خپل پلار چي هغه ته خپل پلار ويلي وه چي زما نيکه کېږي داسي بيان کړی دی چي بخت نصر بابلي چي پر موږ حمله وکړه موږ دده له بيري د تورات نسخه په صندوق کي کښېښول په فلاني باغ کي مو ښخ کړې ده، سړي وويل پلار وماته او ده ته خپل پلار هغه ځای د ښخېدو د تورات راښوولی دی، نو هغه باغ ته ورغله او هغه ځای يې

وکندی صندوق پیدا سو چي تورات پکښي پروت ؤ، نو هغه د صندوق اصلي تورات چي يې د عزیر ؑ د املائي تورات سره وکتی او مقابله کړی سره نو يو حرف هم نه و سره مخالف، نو دوی وویل چي خدای په سنه کي د چا تورات نه وراچوي مگر چي زوی يې وي، فقالوا عزیر ابن الله.

درویش وایي: چي د عزیر ؑ په باره کي کتابو د تفاسیرو مخالف بیانونه اوږده او لنډ کړي دي لکه د سورة البقرة له تفسیره څخه په کتابو کي د تفاسیرو متعدده وو نشان دهي د دغو اختلافاتو کېږي، والله اعلم بحقیقة الحال.

وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيْحُ ابْنُ اللّٰهِ ۭ

او ویلي دي نصاری وو چي مسیح یعني عیسی ؑ د خدای زوی دی.

درویش وایي: چي مظهري له بغوي څخه يو سبب ددې قول د نصاری وو چي عیسی ابن الله دی رانقل کړی دی چي زه به يې عنقریب درته بیان کړم چي د هغه قول په باره کي علامه بغداد په تفسیر روح المعاني کي ج۱۰ کي داسي وایي ومن الغریب الذي لایکاد یصح ماقیل (له نادرو خبرو څخه دي چي قریب نه ده چي صحیح دي وي هغه دي چي چا ویلي.

درویش وایي: چي ددې قول ویونکی بغوي رحمه الله دی او ناقل يې مظهري رحمه الله دی ثم نقل علامة البغداد القول المذکور الذي قال فیه لایکاد یصح.

درویش وایي: چي هغه قول چي علامه بغداد راوړی دی چي بغوي په شان نزول کي ددې آیت راوړی دی او مظهري را نقل کړی دی هغه قول دادی "ان السبب في قولهم هذا انهم کانوا علی الدین الحق بعد رفع عیسی الی السماء احدی وثمانین سنة" (سبب په دغه قول کي ددوی عیسی ابن الله دی، چي نصاری پر دین حق باندي وه وروسته تر پورته کېدو د عیسی ؑ و اسمان ته اتلس کاله) "یصلون ویصومون ویوحدون حتی وقع بینهم وبین الیهود حرب" (دوی لمونځونه کول او روژې يې نیولې او خدای ﷻ يې واحد لاشریک باله، حتی چي ددوی یعني د نصاری او یهودو تر منځ جنګ واقع سو) "وکان في الیهود رجل شجاع یقال له بولص قتل جماعة منهم ثم قال الیهود ان کان الحق

مع عیسی فقد کفرنا والنار مصیرنا" (په یهودانو کې یو سړی ډېر دلاوره چې بولص یې باله چې یوه ډله د نصاری وو یې وژلې وه، نو وروسته بولص و یهودانو ته وویل که حق په جانب کې د عیسی ﷺ وي نو موږ خو کافران سوو یعني دده د نبوت انکار مو وکړی، نو زموږ تګ یعني په ورځ د قیامت به و دوږخ ته وي) "ونحن مغبونون ان دخلنا النار ودخلوا الجنة واني ستاحتال علیهم واضلهم حتی یدخلوا النار معنا" (او موږ به ډېر تاوانیان یو که موږ دوږخ ته ورسو او دوی یعني نصاری جنت ته ولاړ سي، لکن زه ژر دی چې یو حیله به دوی ته وکړم حتی چې دوی یعني نصاری زموږ سره دوږخ ته ولاړ سي) "ثم انه عمد الی فرس یقاتل علیه فعقره واظهار الندامة والتوبة ووضع التراب علی رأسه واتی النصاری" (وروسته بولص قصد وکړی و خپل آس ته چې ده به پر هغه د نصاری وو سره جنګ کاوه هغه یې هلاک کړی، بیا بولص ښکاره کړه یعني نفاقاً توبه او پښېماني پر عداوت او جنګ د نصاری وو سره او خاوري یې پر سر باد کړې او نصاری وو ته ورغلی) "فقالوا من انت قال عدوکم بولص قد نودیت من السمأ انه لیس لک توبة حتی تعلم الانجیل ثم خرج" (نو نصاری وو دی داخل کړی خپل عبادتګاه ته یعني ګرجا ته او ډېر کومک یې ورسره وکړی، نو بولص په هغه ګرجه کې په یوه خونه ننوتی، نو یو کال نه راووتی له هغې خوني یعني ډوډۍ او نور ضروریات به نصاري وو وروړه تر هغو پوري چې انجیل چې د نصاری وو کتاب دی مکمل یې زده کړی یعني په تعلیم د نصاری وو د یو عالم، نو باره راووتی) "وقال قد نودیت ان الله تعالی قبل توبتک فصدقوه واحبوه وعلا شانه فیهم" (نو بولص وویل چې ماته نعره وکړل سوه یعني له طرفه د اسمان چې خدای پاک ستا توبه قبوله کړه، نو نصاری وو یې تصدیق وکړی او ډېر محبت یې ورسره پیدا سو یعني په دې سبب چې د نصاری وو په خیال دی لوی ولي الله دی چې له اسمان څخه دده سره خبري کېږي او د بولص رتبه په نصاری وو کې ډېره لوړه سوه) "ثم انه عمد الی ثلثة رجال منهم، نسطور، یعقوب و ملکان فعلم نسطور ان الآلهة ثلثة الله و عیسی ومریم "تعالی الله عن ذالک" وعلم

يعقوب ان عيسى ليس بانسان لكنه ابن الله سبحانه وتعالى، وعلم ملكان ان عيسى هو الله لم يزل ولا يزال" (نو بولص قصد وکړی ودرو کسو ته د نصاری وو يعني چي صاحب قدرت کسان وه، يو نسطور و بل يعقوب ؤ او بل ملکان ؤ يعني دا درې کسان يې خپل مريدان کړل، نو دې شيطان نسطور ته په خلوت کي دا وروښول چي خدايان درې دي الله، عيسى و مريم.

پوه سه: چي تعالى الله د کاتب له خوا دی يعني په دې شرط چي چا ته به دا سر او راز نه وايه آه، يعقوب ته يې دا وروښوول چي عيسى انسان نه دی بلکې د خدای زوی دی يعني بالشروط المذکور، او ملکان ته يې دا وروښوول چي عيسى په خپله خدای دی زوال نه لري نه درلودی يعني بالشرط المذکور، فلما استمکن ذالک منهم دعا كل واحد منهم في الخلوة وقال له انت خليفتي فادع الناس الى ماعلمتک وامره ان يذهب الى ناحية من البلاد ثم قال لهم اني رئيت عليه الصلوٰة والسلام وقد رضى عنه وانا ذابح نفسي تقرباً اليه ثم ذهب الى المذبح فذبح نفسه وتفرق اولئک الثلثة فذهب واحد منهما الى الروم، و واحد الى بيت المقدس والآخر الى ناحية اخرى واظهر كل مقالته ودعا الناس اليها فتبعه من تبعه" (نو هغه وخت چي بولص خپلي عقيدې په دوی کي محکمه کړې، نو يو يو يې ددوی خلوت ته ورغوښتی يعني جلا جلا او هر يوه ته يې وويل چي ته زما خاص سړی او خليفه يې، نو خلګو ته دعوت کوه د هغه عيسوي دين چي ما تا ته درښوولی دی يعني بله لار د عيسى په دين کي نسته که چا نه منل د هغه سره جنګ کوه، او هر يوه ته يې وويل چي ته ولاړ سه فلاني وطن ته او ته ولاړ سه فلاني وطن ته، بيا بولص ودوی ته وويل چي ما عيسى په خوب وليدی او زما څخه راضي ؤ، او زه خپل ځان ذبح کوم لپاره د تقرب و عيسى ته نو ولاړی و مذبح ته خپل ځان يې ذبح کړی او هغه درې خليفه ګان سره متفرق سوه، يو ولاړی روم ته او بل ولاړی بيت المقدس ته، او دريم بلې خوا ته او هر خليفه د بولص ورښوولې طريقه ظاهره کړه او خلګو ته به يې دعوت ورکاوه نو هغه چا چي به يې متابعت کاوه متابعت به يې وکړی)

درویش وایي: چي هغه قصه پای ته ورسېدل چي بغوي رحمه الله ددې آیت په شان نزول کي راوړې وه او مظهري رانقل کړې وه او علامه بغدادي یې شدیداً رد وکړی والعلم عند الله تعالی.

درویش وایي: چي ودغې قصې ته نژدې قصه جلال الدین الرومي قدس سره په مثنوي کي راوړې ده لکن بېخي وړده ده په ډېر شد ومد سره یې راوړې ده والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

پوښتنه: څه سبب ؤ چي نصاری وو عیسی ابن الله باله مع قطع النظر عن تلک القصة؟

ځواب: سید محمود آلوسي رحمه الله وایي چي شاید چي سبب ددې وینا به دا وي چي ددوی په عقیده دا محال ؤ چي ولد دي بېله اب وي، نو چونکه عیسی علیه السلام خو ظاهري پلار نه درلودی نو یې ابن الله وباله، لکن آلوسي وایي چي دا د یوې ډلي مسلک دی، او بلي ډلي به د عیسی علیه السلام معجزې په فهم کي نیولي وې، چي احیا الموتی وه او مورزاده ړوند به دده په دعا جوړېدی وهکذا پیس مرض والا جوړېدی او دا کارونه بېله خدایه ځوک نه سي کولای، نو یې عیسی علیه السلام خدای وباله، او بعضو به خدای منی، او عیسی علیه السلام به یې ابن الله باله، او مریم چونکه اصل د موسی ده یعني مور یې ده نو هغه یې هم خدای وبلل، نو عیسی علیه السلام ثالث ثلاثة الآلهة سو، لکن آلوسي رحمه الله وایي چي زما په عقیده ظاهره داده چي دوی په انجیل کي چي ددوی سره ؤ اطلاق د ابن پر عیسی او داغه رنګه اطلاق د اب یې پر خدای جل جلاله کاوه لکن دوی خطاوتلي وه په مراد کي ولي چي دوی حقیقةً اب او ابن په خیال ورتلی لکن معنا یې مجاز کنایي ده فافهم.

ذٰلِكَ قَوۡلُهُم بِأَفۡوَٰهِهِمۡۖ

دغه چي دوی وایي عیسی د خدای زوی دی، قول ددوی په خوله ددوی.

سوال: قول خو وي په خوله، نو د بافواههم څه فائده؟

ځواب: بعض مفسران وایي چي دا قید لپاره د تاکید د قولهم دی او دفع د مجاز ده کما في قولهم کتبته بیدي وبصرته بعیني وسمعته باذني، او بنه ځواب

دادی چي دا هم بعض مفسران ذکر کړی دی چي مراد له قید څخه داده چي دا قول بې حقیقته قول دی لکه مهمل قول.

درویش وایي: چي زموږ په پښتو کي هم ورته لفظ سته لکه یو سړی چي یوه خبره وکړي بل سړی ورته ووایي دا نو ستا د خولې خبر دی یعني هیڅ حقیقت نه لري.

يُضَاهِـُٔونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ ۚ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۚ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

دوی یعني نصاری في قولهم عیسی ابن الله مشابهت کوي په دې قول سره د قول سره د هغه کسانو چي کفر یې کاوه من قبل بحذف المضاف الیه وتعویض الضمة منه ای من قبلهم.

یوه سه: چي سدي او قتاده وایي چي مشابه دی قول د نصاری وو چي عیسی ابن الله بولي د قول سره د یهودانو تر دوی دمخه چي عزیر ابن الله دی، او مجاهد وایي چي نصاری مشابهت کوي د قول سره د مشرکانو د مکې تر دوی دمخه چي هغو به ویل چي لات او عزی او منات د خدای لوڼي دي.

درویش وایي: چي د مکې د مشرکانو دا قول مشهور نه دی یو روایت شاذه دی فلا یناسب تفسیر القرآن ههنا به فافهم، او حسن بصري رحمه الله وایي شبه الله کفر النصاری بفکر الامم السابقة، وفیه انه تشبیه عام یخالف سیاق الکلام لان سوق الکلام في النصاری الذین یقولون عیسی ابن الله، نو قول د سدي او قتاده علی ذروه التحقیق لانه مناسبة خاصة في اتخاذ الولد في قول المشبه وقول المشبه به

یوه سه: چي قاتلهم ښېرا ده له جانبه څخه د خدای ودوی ته، بعض وایي چي معنی یې هلاک دی او مشهوره په قاتل چي په قرآن کي راسي هغه معنا ده چي د ابن عباس رضي الله عنهما څخه مروي ده ای لعنهم الله، او تفسیر غریب دی چي څوک وایي معنا یې تعجب دی من شناعة قولهم، څرنګه دوی مصروف سوه له حق څخه و باطل ته بعد قیام الادلة من معجزات الرسول ﷺ علی ماهو الحق.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ

دوی ګرځولي دي ملایان خپل جمع د حبر ده بالفتح والکسر، او صوفیان خپل لکه بلا تشبیه زموږ پیران، ددوی رهبان په صوامع کي چي ددوی عبادت

ځایونه دي چې ددوی رهبان پکښې خلوتیان وي لکه زموږ پیران چې په مساجدو کې معتکفان وي، رهبان جمع د راهب ده، خدایان یې ګرځولي دي دوی یعني نصاری وو، ولې چې حبر یا راهب به یوه خبره ورته وکړه هغه یې منله که څه هم د خدای ﷻ په نیزد هغه حکم معصیت وای، نو له دې سببه من دون الله خدایْ ﷻ ووایه، ترمذي په خپل صحیح کتاب کې له عدي بن حاتم رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې علیه الصلوٰة والسلام ته ورغلم او زما په غاړه صلیب ؤ د سرو زرو علیه الصلوٰة والسلام ماته وویل وغورځوه دا بت له غاړې څخه، عدي وایي نو ما هم له غاړې څخه وکښې، بل وخت چې زه ورغلم علیه الصلوٰة والسلام دا آیت ووایه "اتخذوا احبارهم ورهبانهم ارباباً من دون الله" ما ورته وویل موږ خو دوی رب نه بولو چې عبادت یې کوو؟ علیه الصلوٰة والسلام وویل چې آیا داسې نه ده چې دوی درته حرام وګرځوي یو شی چې خدای ﷻ حلال بللی وي تاسې هغه حرام ګرځوئ او چې دوی درته حلال وبولي یو شی چې خدای ﷻ هغه شی حرام ګڼلی وي تاسې یې حلال بولئ، فقلت بلی، هو! موږ خو داسې کوو یعني حرام د احبارو او رهبانو حرام بولو که څه هم خدای ﷻ حلال کړي وي، او موږ حلال بولو هغه شی چې دوی یې موږ ته حلال وبولي که څه هم خدای ﷻ حرام ګڼلی وي، قال فتلک عبادتهم من دون الله، عبدالله بن المبارک رضي الله عنه وایي وهل یبدلون الدین الا الملوک واحبار سوء ورهبانها.

وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا

او دوی ګرځوي رب عیسی بن مریم، ولې چې خدای یې بولي دوی او یا ابن الله او یا ثالث ثلثه یې بولي، او دوی نه دی امر سوي مګر نه په دې سره چې دوی به اطاعت کوي د یوه آله چې هغه الله ﷻ دی او د بل چا عبادت به نه کوي په عصیان کې د خدای ﷻ.

پوښتنه: په دې آیت کې خو اطاعت پر خدای ﷻ حصر کړل سو، او سره ددې چې پر موږ اطاعة الرسول ﷺ والخلفاء الراشدین رضي الله عنهم هم لازم دی؟

ځواب: دا خو په اطاعت کې د خدای ﷻ داخل دی، ولې خدای پاک موږ امر کړي

یو ددوی په اطاعت سره "وما آتی کم الرسول فخذوه الآیة" او علیه الصلوٰة والسلام چي مورږ دده په اطاعت سره خدای پاک مامور کړو وايي "عليكم بسنتي وسنة الخلفا الراشدين، الحديث، او بل ځواب دادی چي رسول او خلفا راشدين خو مورږ په عصیان د خدای ﷻ نه امر کوي لکه د نصاری وو احبار او رهبان کمامر عنقريب.

لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

نسته معبود بالحق بېله خدایه، دا جمله صفت ثانیه دی د الهاً یا استیناف مقرر د توحید، او پاک دی خدای له هغه شیانو څخه چي دوی یې له خدای سره شریکان بولي یعني هغه د خدای شریکان نه دي.

پوه سه: چي په حديث صحيح کي راغلي دي ان محرم الحلال کمحلل الحرام" يعني په تحقيق حرام گرځونکي د حلال شي داسي دي لکه حلال بلونکي د حرام شي یعني په عقوبت کي او دواړه کفر هم دی، مثلاً که څوک ووايي او عقیده لري چي شیدې حرامي دي داسي دی لکه یو څوک چي عقیده لري چي شراب حلال دي.

فائده: کلمه د ما په عما کي مصدریه ده ای سبحانه عن الشرک او که ما موصوله سي نو عائد یې محذوف دی ای عما یشرکونه ای معه تعالی کمامر في الترجمة.

يُرِيدُونَ أَن يُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَيَأْبَى ٱللَّهُ إِلَّآ أَن يُتِمَّ نُورَهُۥ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٣٢﴾

اراده لري کافران چي دوی مړ کړي نور د خدای ﷻ یعني حجت الهیه چي دلالت پر وحدانیت د خدای کوي او پر پاک والي دده له شریک او ولد څخه، او یا مراد له نور الله څخه قرآن دی یا نبوة د علیه الصلوٰة والسلام دی، په خولو ددوی چي دوی به غلطي خبري او درواغ ویله په شان کي د قرآن چي شعر دی یا کهانت دی او د علیه الصلوٰة والسلام په باره کي به یې ویل ساحر، کاهن، مفتر او مجنون او خدای ﷻ ابی او منع کوي یعني لایرید مگر نه دا چي خپل نور به پوره کوي یعني کمال ته به یې رسوي که قرآن دی او که نبوت د علیه الصلوٰة والسلام دی، که څه هم مشرکانو دا اتمام مکروه وبلی.

فائده: په آیت کي اشاره ودې ته ده چي نور ظاهري د اهل الارض چي لمر او سپوږمی ده که څوک وغواړي چي په پوه کلو به يې زه لېري کړم نو دا خو محاله خبره ده، داغه رنګه اطفاءُ د نور معنوي چي قرآن دی یا علیه الصلوٰة والسلام دی په کاذبو او بېځایه خبرو محاله ده.

هُوَ الَّذِيٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهٖ

خدای پاک هغه ذات مقتدر دی چي استولی يې دی رسول خپل محمد ﷺ مراد له هدي څخه قرآن دی مبالغةً چي په هغه کي لارښونه ده يعني بيان د حق او باطل په عقائدو او عملياتو او په اقوالو کي کما في قوله تعالی "يا ايها الذين آمنوا لاتقولوا راعنا وقولوا انظرنا" او بيان د حلال او حرام او فرائض او واجبات وسائر الاحکام او له دين الحق څخه اسلام مراد دی.

درويش وايي: چي ددې آيت دوه تفسيره دي يو مروي دی له ابن عباس رضي الله عنهما څخه هغه وايي چي ضمير منصوب په ليظهره کي راجع دی الی رسول الله ﷺ، نو يې معنا داده چي خدای جل جلاله مطلع کړی رسول پر دين يعني پر شرائعو د اسلام ټوله چي پوشيده به پر ېږدي پر عليه الصلوٰة والسلام هيڅ شی د دين اسلام له احکامو څخه، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي ضمير مذکور راجع دی ودين الحق ته، فالمعنی چي غالبه ګرځوي دين الحق پر ټولو اديانو يعني د اسلام په راتلو سره يې ټوله اديان منسوخ کړی.

پوه سه: چي الف ولام لپاره د جنس دی او کله يې تاکيد دی، او بعض الناس وايي په عبارت کي مضاف محذوف دی ای علی اهل الاديان، بغوي او ضحاک له ابو هريره رضي الله عنه څخه وايي چي دا غلبه د اهل د دين حق پر اهل د ټولو اديانو هلته ده چي عيسی عليه السلام له اسمانو څخه راکښته سي، نو په هغه وخت کي به د نړۍ ټوله خلګ په دين کي د اسلام داخل سي طوعاً وکرهاً، او په حديث مروي کي د ابو هريره رضي الله عنه راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي هلاک به سي په زمانه کي د عيسی عليه السلام ټول ملتونه الا الاسلام، او څوک چي مضاف محذوف بولي هغه معنا هم صحيح ده په اعتبار د اغلب اوقاتو، او دا وعده هم خدای پاک پر ځای

کړې ده ولې چې د علیه الصلوٰة والسلام په زمانه کې چې ده مبارک هر ځای غزأ کړې ده علیه الصلوٰة والسلام غالب راغلی دی، په بدر کې په درې سوه دیارلس کسه سره غالبه سو پر تخمیناً یو زر کافرانو باندې، او داغه رنګه پر بني نضیر او بني قریضه وو غالب راغلی، او د حنین او هوازن په غزأ کې هم غالب سوی دی، او داغه رنګه په فتح کې د مکې، و په غزوة تبوک وغیرها من المشاهد.

سوال: په احد کې علیه الصلوٰة والسلام غالب نه سو بلکې اوویا کسه عمده مسلمانان شهیدان سوه؟

ځواب: د احد د غزأ تفصیل چې تاس مطالعه کړئ کفار د مکې د ابو سفیان په مشرتوب شکست وخوړی حتی چې یو صحابي ﷺ وایي چې ما ولیدلې د قریشو ښځې چې ابو سفیان په فوج کې راوستلي وې "یشتددن في الجبل رافعات ازرهن" ځغاستې په غره کې پورته کړي یې وې خپلې پایڅې لکن چونکه مسلمانان پر جمع کولو د غنیمتو سره ټول سول او هغه اوویا (۷۰) کسه په مشرۍ د عبدالله بن جبیر ﷺ چې علیه الصلوة والسلام ګمارلي وه او تاکیداً یې ورته ویلي وه چې تاسي به دا مرکز نه پرېږدئ که موږ غالب سو او که مغلوب سو تر څو ما سړی نه وي دراستولی، هغو چې د کفارو شکست او د مسلمانانو غلبه یې ولیدل سره نارې یې کړې یا قوم الغنیمة، هر څه چې عبدالله ﷺ دوی منع کوله له پرې ښوولو څخه د مرکز خو دوی نه ومنل، نور ټوله راشوه سوه څورلس کسه پاته سوه حتی چې خالد بن الولید چې په هغه وخت کې مسلمان سوی نه ؤ سره د دوو سوو کسو پر هغه دره راغلی او هغه څورلس کسه یې هورې شهیدان کړل او د جنګ اوضاع پر عکس سول.

درویش وایي: چې دېر پوره تفصیل د احد د غزأ دمخه تېر سوی دی په دې تفسیر کې مطالعه یې کړئ، او داغه رنګه په زمانو کې د خلافت د خلفای راشدینو ﷺ خصوصاً په زمانه کې د عمر ﷺ د خلافت همیشه فتح او ظفر په غزواتو کې په برخه د مسلمانانو ؤ کما في کتب التواریخ الاسلامیة، لکن رفته رفته په مرور د زمانو د مسلمانانو صبر پر سختیو د غزواتو او همت او توکل

على الله يې مخ پر كمېدو سو، نو د كفارو كه انگريزان دي كه مشركان د هند دي كه يهودان د بيت المقدس دي او كه امريكايان او كه روسان دي غلبه يې شروع كړه چي ډېر دول الاسلاميه يې د مسلمانانو له لاسه وه ايستل چي ژوندي مثالونه يې خلگو ته معلوم دي بيان ته يې ضرورت نسته، او د مسلمانانو د مشرانو زړونه له محبت څخه د چوكۍ او د رياست ډک سوه حتى چي ده ته رياست او چوكۍ رسېږي كه په زرهاؤ بې وزلي او بېچارې نر او ښځي او كوچنيان مري دى باک نه په كوي.

او داغه رنگه د همسايه مملكتو د مسلمانانو په منځ كي هم چشمې او باطني بدنيتي موجوده ده او د بل په مملكت كي لاس وهنه كوي تخريب كاري كوي، او داغه رنگه د مسلمانانو په زړو كي د ډالرو، پونډو او د كالدارو محبت تر ډېره حده پيدا سوى دى حتى چي له عوامو څخه يې وخواصو ته هم تجاوز كړى دى، نو په داسي ماحول كي به چېري مسلمانان د اسلام او يووالي بيرغ پورته كړي او غالبه به سي، او د خداى پاک وعده د نصر او فتح مشروط په شرط د كمال ايمان ده "وانتم الاعلون ان كنتم مؤمنين" اى مؤمنون حق الايمان والتوكل، په حديث شريف كي چي روايت يې مسلم كړى دى راغلي دي چي عائشه رضي الله عنها وايي "سمعت رسول الله ﷺ يقول لايذهب الليل والنهار" شپه او ورځ به نه سي وركه يعني اسمانونه، لمر او سپوږمۍ به پر ځاى پاته وي چي عبادت د لات او عزى به بيرته كېږي، عائشه رضي الله عنها وايي چي ما و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چي زما خو گمان داؤ چي څه وخت چي دا آيت خداى جل جلاله نازل كړى "هو الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون" چي دين اسلام پايه تكميل ته ورسېدى، نو عليه الصلوٰة والسلام راته وويل چي داغسي به وي ماشاء الله ثم يبعث الله ريحاً طيبة فتوفى من كان في قلبه مثقال خردل من ايمان فيبقى من لا خير فيه فيرجعون الى دين آبائهم يعني الشرك وعبادة اللات والعزى" او حسن بصري رحمه الله د مذكوره آيت داسي ترجمه كوي ليظهره على الدين كله بالحجج الظاهرة.

درویش وایي: چي دا کار جاري دی في الحالة الراهنة والله اعلم باحوال اهل الارض الآتية.

وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ ﴿٣٣﴾

که څه هم دا حالت چي دین د علیه الصلوٰة والسلام دی غالب سي پر ټولو ادیانو مکروه بولي مشرکان، یعني ددوی دا غلبه نه ده خوښه لکن علی زعم انفسهم به دا کار کېږي.

درویش وایي: چي محمد بن ادریس الشافعي رحمه الله ددې آیت یو ډېر زیبا او په زړه پوري تفسیر کړی دی، دی وایي لقد اظهر الله رسوله علی الادیان التي حوله ﷺ بان ابان لکل من سمع انه الحق وما خالفه باطل، وقال الشافعي رحمه الله بان جماع الکفر دینان دین اهل الکتاب ودین الامیین فقهر رسول الله ﷺ الامیین حتی دانوبالاسلام طوعاً وقتل اهل الکتاب وسبی حتی دان بعضهم بالاسلام واعطی بعضهم الجزیة صاغرین وجری علیهم حکمه ﷺ فهذا ظهور دینه علی الدین کله وهذه الآیة کالبیان لقوله تعالی ویأبا الله الا ان یتم نوره.

درویش وایي: چي پر دې تفسیر هیڅ سوال وجواب ته ضرورت نسته کما في التفسیر السابق کما علمت، وهذا التفسیر للشافعي رحمه الله حاصله ماقال بعض المفسرین لیظهر علی الادیان التي حوله ﷺ من مشرکی مکة ویهود المدینة ومن حولها فیغلبهم وکان کذالک.

د امام شافعي رحمه الله د قول لغات "حوله" یعني د علیه الصلوٰة والسلام شاوخوا من مشرکی مکة ویهود المدینة "ابان" چي خدای جل جلاله ښکاره کړه په دلائلو او معجزاتو سره "جماع الکفر" یعني ټوله کافران او اهل دین دوه قسمه دي "دین اهل الکتاب" یو دین دی د اهل کتابو چي یهود او نصاری دي "ودین الامیین" او بل دین د هغو کسانو چي هغه امیان وه یعني چي خط او کتابت یې نه ؤزده وهم قریش مکة "فقهر" علیه الصلوٰة والسلام مغلوبه کړل امیین په فتح سره د مکې "دانوا" چي دوی دین داري مختاره کړه د اسلام په خپله خوښه سره چي د "عوطاً" تفسیر دی.

یوه سه: چي هغه بل قسم امیین چي طوعاً ایمان نه کړی قبول محذوف دی

يعني قتلهم هغه يې ووژل لکه ابو جهل سره د اوويا کسانو په بدر کي "وسبی" يعني ښځي او اولادونه يې په مينځتوب او مريي توب ځني بو تله "حتی دان" چي دين د اسلام مختاره کړی بعض اهل کتابو لکه عبدالله بن سلام او دده قريبان ﷺ "الجزية" سري غم يعني د سرماليه لکه يهود د خيبر "صاغرين" معنی ذليلين په ورکړه کي د جزيه "فهذا" دغه دی ظهور د دين د عليه الصلوٰة والسلام پر ټولو دينو.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی، ډېر له ملا يانو څخه د اهل کتابو او ډېر له صوفيانو څخه د نصاری وو، دوی خوړل د خلګو مالونه په باطله طريقه، يا خو يې د خلګو پر احکامو رشوت غوښتی کقضاة الزمان الحاضر، که د قاضي شرعي په نوم يادېږي او که جج په انګرېزي يادېږي چي دوی اګرچه صاحب الحق په مدعي او مدعی کې پېژني لکن بېله رشو ته حق و حقدار ته نه ورکوي "ويصدون آه" او منع کوي عوام خپل له لاري حق څخه د خدای چي دين حق د محمد ﷺ دی، دا ورته وايي چي دی نبي موعود في التوراة في اخير الزمان نه دی او دوی و خپلو عوامو ته هغه ددوی په لاس نوشته خرافات ورښکاره کوي يشترون بآيات الله ثمناً قليلاً الا سأ مايشترون.

پوه سه: چي مذکور که څه هم په آيت کي اکل دی لکن مراد ځندي مطلق نفع ده که اکل وي او که لبس وي او که رکوب وي الی غير ذالک من انواع النفع وخص الاکل لانه اعظم منافع الاخذ، د بلاغاتو څخه د زمخشري دي دا دوه شعرونه

قضات زماننا صاروا لصوصاً.......... عموماً في القضايا لاخصوصاً

نخاف منهموا لو صافحونا .... للصوا من خوا ترها فصوصاً

ولهذا ورد في الحديث النبوي، قاضيان في النار وقاض في الجنة کمامر تفصيله ومثاله، او د يهودانو ملا يانو او د نصاری وو صوفيانو کلام التوراة والانجيل ته تغيير ورکاوه او له خپله ځانه څخه يې شی نوشته کاوه ويقولون

هذا من عند الله، او دغه نعوت د آنحضرت ﷺ چي ددوی په کتابو کي وه دوی تغير ورکاوه خوفاً على ذهاب رياستهم على العوام وما يأخذون من العوام من الصدقات وغيرها لو بينوا حقيقة الامر وهو نبوة رسول الله ﷺ.

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ

او هغه کسان چي خزانه او جمع کوي سره زر او سپين زر.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله وايي چي ظاهره داده چي مراد په موصول سره احبار او رهبان دي آه، شايد دی په دې سبب دا وايي چي کلام په ذم کي ددوی ؤ نو په دې کي مبالغه په ذم کي ددوی چي سره د ماسبق في ذمهم من اخذ الرشوة وغيرها كمامر عن قريب وصفهم بالحرص على جمع الذهب والفضة آه، او حرص د دنيا د لويو جرائمو څخه دی ځکه پښتانه وايي حب الدنيا سر د خطا، او يا مسلمانان مراد دي، ولي ذکر د مسلمانانو خو دمخه تېر سوی دی في الآيات السابقة، برسوي رحمه الله وايي چي حمل پر مسلمانانو انسب دی د وروسته آيت سره يعني ولاينفقونها آه، ولي چي متبادر له نفي څخه خو دادی چي دوی اهل د انفاق دي في سبيل الله وهم المسلمون دون الاحبار والرهبنا.

تفريع: نو پر دې تقدير د مسلمانانو زکوة خورو لوی ذم دی چي د احبارو او رهبانو سره يې يو ځای ذکر کړل.

درويش وايي: چي زما په نېز مختاره داده چي له موصول څخه دي معنا عام مراد وي، احبار او رهبان دي سر فهرست پکښي داخل وي واليه ذهب بعض المحققين.

فائده: کنز په لغت کي جمع ته وايي فالمعنى في الآية يجمعون ويحفظون الذهب والفضة خواه په مځکه کي ښخ کړي لکه د پخوا خلګو به داغسي کول، او يا يې په بانک کي تحويل کړي يا سود پر اخلي يا نه، لکه په اوسنی زمانه کي چي قائم مقام د سرو زرو نوټونه د امريکايانو ډالر دي يا نوټونه د کويټ دي وغيرهما من الممالک او قائم مقام د سپينو زرو نوټونه د پاکستاني روپو دي يا د افغانستان د افغانيو دي وغيرهما.

فائده: ذهب چي ذهب بولي لـه دې سببه انه يذهب ولا يبقى مع المالک ابداً او سپين زر چي فضه بولي لانها تتفرق ولاتبقى.

تفريع: ددې ددو نقودو لـه نومانو څخه دا معلومه سوه چي دا دوه شيه بې بقا دي سړي دي زړه نه پوري پيوندوي.

وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او نه يې مصرف کوي په لاره کي د خداى جَلَّ جَلَالُهُ.

پوښتنه: ذهب او فضه خو دوه لفظه دي، نو ضمير د تثنيه يعني هما به نه واى؟

ځواب: ضمير د مؤنث ضمير مفرد د مؤنث راجع و لفظ تـه د ذهب او فضـه نه دى بلکې ومعنا ته ددوى دوو دى يعني الدنانير والدراهم، او يا ضمير راجع دى وکنوز ته چي د کنز له لفظ څخه وفهمېدى.

درويش وايي: چي د آيت ظاهر خو دادى مافضل عن حاجة الشخص ينفق جميعاً في سبيل الله، والى هذا ذهب اوبوذر الغفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لکن قوله متروک باجماع الصحابة رَضِيَ اللهُ عَنْهُم فلا بد من تقدير کلمة من التبعيضية اى لاينفقون منها اى لايؤدون زکاتها هذا ماذهب اليه صاحب روح البيان او دليل يې دادى چي په بل آيت کي داسي راغلي دي "خذ من اموالهم صدقة" ولې چي په دې صدقه سره خو زکات بالاجماع ثابت دى، او بل دليل يې دادى چي په صحيح حديث کي راغلي دي "في مائة دراهم خمسة دراهم، وفي عشرين مثقال من الذهب نصف مثقال" نو که واجب انفاق الکل واى، نو ددې تقدير په پينځه درهم به ۲۰۰ کي او نصف مثقال به په شل مثقال کي نو څه معنى به واى کذا في تفسير الحدادي، او صاحب د روح المعاني يې هم تفسير په زکوة سره کړى دى دليل يې دا ويلى دى چي دا آيت چي نازل سو پر اصحابو د عليه الصلوٰة والسلام سخت پرېوتل په دې سبب چي ظاهر خو يې انفاق الکل دى، نو عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل چي ددې مشکل حل به زه درته وکړم، نو عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و عليه الصلوٰة والسلام ته ورغلى فقال يا نبي الله کبر على اصحابک هذه الآية يعني چي ظاهر يې انفاق الکل دى، فقال عليه الصلوٰة والسلام ان الله لم يفرض الزکوة الا ليطيب مابقى من اموالکم روى هذا الحديث ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا او دغه رنګه طبراني

او بیهقي وغیرهما د ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ ما ادی زکوته" هغه مال چي زکوة یې ورکړل سي هغه مال کنز نه دی یعني هغه کنز چي وعید پر راغلی دی یعني قوله تعالی والذین یکنزون آه" ولي وعید خو پر هغه مال دی چي انفاق په لاره کي د خدای جل جلاله نه ځني کېږي فیما امر الله به له دې څخه خو وسو یعني زکوة یې ورکړل سو، نو له دې حدیث څخه هم دا معلومېږي چي له انفاق في سبیل الله څخه زکوة مراد دی، او بعض علمأ وایي چي انفاق الکل هغه واجب ؤ چي زکوة نه ؤ نازل سوی.

درویش وایي: چي وهو قول لا یعبأ به ولي چي دا قول خلاف دی له حدیث څخه د ابن عباس عن عمر رضي الله عنه الذي مر قریباً.

سوال: زکوة خو په نورو اموال ظاهره وو کي هم ؤ لکه عروض د تجارت، نو تحقیق د ذهب او فضه یې ولي وکړی؟

ځواب: ذهب او فضه ثمن د نورو شیانو دي ځکه عروض التجارة په ذهب او فضه سره اندازه کېږي، نو د هر یوه نصاب ته چي ورسېدی په هغه اندازه زکوة پکښې سته، او ذهب او فضه په نورو شیانو نه اندازه کېږي ولي چي دوی خپل نصاب لري.

سوال: زکوة خو په اوښانو، پسو وغیره کي هم سته او هغه هر یو خپل خپل نصاب لري او په ذهب اوفضه سره هم نه اندازه کېږي، فما وجه عدم ذکر زکوتها؟

ځواب: جمع کول او پټول خو د اموال باطنه وو کېږي چي ذهب او فضه دي دون الاموال الظاهرة کالابل والغنم، فلهذا خص کنز الذهب والفضة بالوعید، او بله دا خبره ده چي اموال په ښارو کي ذهب او فضه دي فلذا ذکر حالهما فافهم.

مسئله: که سړي سره زر او سپین زر دواړه درلوده او هر یو انفرداً خپل نصاب ته نه رسېدی، نو دواړه دي سره جمع کړي د زکوة لپاره لکن په ضم کي اختلاف دی، امام اعظم رحمه الله وایي چي په قیمت دي سره ضم سي یاران وایي چي په اجزاؤ دي سره ضم سي، مثلاً یو سړي لس مثقاله سره زر درلوده او سل درهمه زکوة پر واجب دی اجماعاً بین الامام وصاحبیه لانهما بحسب الاجزا کل واحد منهما نصف نصابه فیؤدی نصف زکوة کل واحد منهما وکذا عشرة مثاقیل ذهب اذا قوم بالدراهم یبلغ

الی نصاب الدراهم فیضم مع المائة ویعطی زکوة الکل من الدراهم، او که چیري یو سړي سل درهمه درلوده او پینځه مثال سره زر یې درلوده چي قیمت یې سل درهمه ؤ یا بالا یعتبر نصاب الفضة ویجب زکوتها عند ابی حنیفة رحمه الله دون صاحبیه رحمهما الله ولهذه المسائل امثال کثیرة في الفقة وهذا لیس موضع بیان تلک المسائل.

درویش وايي: چي افضله به دا وي چي انفاق عام دی که زکوة مفروضه وي که صدقه نافله وي او که نفقات واجبه وي لکه نفقه د مور او پلار چي عاجزه وي پر زوی باندي بلکې هر انفاق چي في سبیل الله او في طاعة الله وي لکه انفاق د ابن السبیل وغیره حتی علی زوجته واهل بیته من الاولاد، عن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ اذا انفق المسلم علی اهله وهو یحتسبها کانت له صدقة" متفق علیه، وعن ابي هریرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ یو دینار چي ته یې نفقه کړې في سبیل الله یعني یو مسکین ته یې ورکړې، او بل دینار چي نفقه یې کړې في رقبة یعني د یو مکاتب مریي په کتابت کي او بل دینار چي نه یې نفقه کړي پر خپل اهل او عیال باندي اعظمهما اجراً الذي انفقتها علی اهلک" هغه لوی دی له دغو دینارو څخه په ثواب کي د هغه دینار چي پر اهل دي نفقه کړی، مسلم

فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾

زیری وکړئ ودوی ته په عذاب دردناک سره.

پوه سه: چي دا جمله خبر ده د موصول یعني والذین یکنزون آه وذکر البشارة تهکم بهم ودخول الفا لتضمن الموصول معنی الشرط کمامر مراراً.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله ضمیر هم راجع بولي ودواړو فریقو ته یعني الذین یاکلون اموال الناس بالباطل کالاحبار والرهبان، او والذین یکنزون الذهب آه لکن که څه هم مظهري انفاق عام کړی ؤ فرضي کالزکوة او واجب النفقات او نفلي کالصدقات النفلیة لکن بشارت د عذاب الیم بنا پر ترک د فرضي زکوة دی، نو معنی د لاینفقونها الایة لاینفقونها اصلاً لا الفرضي ولاغیره، ولي چي ورکونکي د زکوة فرضي او د نورو تارک مستحق د بشارت د عذاب الیم نه دی وعلیه انعقد الاجماع ویدل علیه الاحادیث المتواترة المعنی، بغوي رحمه الله وايي

چي ابن عمر رضي الله عنهما وايي چي زه په دې باک نه کوم چي مالره په مثل د احد سره زر او ماته يې حساب معلوم وي او زکوة يې ورکوم يعني دې ته کنز الموعد عليه نه واى، او د علي بن ابي طالب رضي الله عنه څخه روايت دی چي صحيح کتابو هم راوړی دی وايي کل مال زاد على اربعة الاف درهم فهي كنز اديت فيه الزكوة املا و مادونها نفقة، وقيل ما فضلت عن الحاجة كنز وعمل العلماً من قديم الزمان الى الآن بحديث ابن عمر رضي الله عنهما الذي مر قريباً.

يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِىْ نَارِ جَهَنَّمَ

پوه سه: چي "يوم" منصوب دی ظرف د عذاب دی په هغه ورځ چي سخت تود والى راوستل سي پر دغو دراهمو او دنانيرو يا كنوز باندي، په اور كي د دوږخ نو يحمى چي مجهوله صيغه ده مسند ده و جار او مجرور ته يعني عليها في نار جهنم ظرف ذی د يحمى، مظهري وايي اى ديخل النار فيؤقد النار عليها.

درویش وايي: چي ترجمه د عليها د ضمير په دنانير وغيره كول لپاره د مراعات د تانيث او افراد دی كمامر.

فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوْبُهُمْ وَظُهُوْرُهُمْ ؕ

نو داغ كول په هغو تودو في نار جهنم دراهمو او دنانيرو سره تنديان ددوی او بغلونه ددوی او شاوي ددوی داغ کېږي، والمقصود في ذكر هذه الثلثة شمول الكية لابد انهم من جميع الجهات، بعض مفسرين تخصيص د دغو درو اعضاوو داسي بيان کړی دی چي زكوة خور غني بخيل ته يو فقير لپاره د زكوة راسي اول خو به غني بخيل تندی ورته تريو کړی كه هغه فقير په طلب كي د زكوة ورته ټينګ سي چي په عربي يې الحاج بولي، باره بخيل بغل وروګرځوي مخ بلي خوا ته ځني اړوي، او كه نور هم په طلب د زكوة فقير وغني ته ټينګ سي بخيل ځني ولاړ سي شابه وروګرځوي، او يا سبب د تخصيص يې دادی چي دغه درې اعضاً اشرف د اعضاً ظاهره وو دي چي تر تندي لاندي دماغ دی او تر بغلو لاندي زړه، هينه، سږی وغيرها دي، او تر شا لاندي د ملا لوی هډوكی دی چي حرام پكښې دي، او ددغو درو ځايو سونګ ټوله بدن ته شمول كوي والله اعلم.

هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ

دا هغه مال دی یعني ذهب او فضه چي تاسي جمع کړي او انفاق في سبیل الله مو نه ځني کاوه لپاره د نفع ستاسي د ځانو او هغه مال تاسي ته نن ضرر وګرځېدی حتی چي تکوی آه.

پوه سه: چي دا جمله حال ده په تقدیر د قول له ضمیر څخه د هم یعني مقولاً لهم هذا المال ما کنزتم آه مقصود په دې قول کي توبیخ دی ددوی.

فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

ملائکه به ورته وایي چي اوس نو تاسي برداشتوئ بحذف المضاف یعني عذاب ماکنتم تکنزونه بحذف العائد الی الموصول، له ابو هریره رضي الله عنه څخه روایت دی چي مسلم په خپل صحیح کي راوړی دی قال رسول الله ﷺ ما من صاحب ذهب ولافضة لا یؤدی حقها الا اذا کانت یوم القیامة صفحت له صفائح من النار فاحمی علیها في نار جهنم فتکوی بها جنبه وجبینه وظهره ردت اعیدت له في الیوم الذي کان مقداره خمسین الف سنة حتی یقضی بین العباد فیری سبیله اما الی الجنة او الی النار

چي په دنیا کي یې حق نه وي ورکړی یعني الزکوة المفروضة والنفقة الواجبة رسول الله ﷺ وویل چي دغه ذهب او فضه به تختې سي د اور او په اور کي د جهنم به تودې سي، نو به داغ کول کېږي په هغو ګرمو تختو بغل دده او تندی دده او شا دده هر وخت چي دا تختې پای ته ورسېږي بیرته به یې د سره پر راوګرځوي په هغه ورځ کي چي مقدار یې پینځوس زره کاله دی، تر هغو پوري چي خدای پاک فیصله کوي په منځ کي د بندګانو، نو بیا به دغه سړی ویني لار خپله یا وجنت ته یا و اور ته.

درویش وایي: چي دا حدیث ډېر اوږد دی په دې حدیث کي زکوة د اوښانو چي زکوة یې نه وي ورکړی په دنیا کي یې هم عذاب مذکور دی او د غویو او پسو چي زکوة یې په دنیا کي نه وي ورکړی د هغه مالک د عذاب بحث هم مذکور دی اختصاراً، درویش پرېښنو له جهته د اکتفأ بما هو الاکثر وهو الذهب والفضة ولنعم ماقیل:

مردمان غا فلند از عقبیٰ............ همه گو یا بخفتگان ما نند
ضرر غفلتی که می ورزند............ چون بمیر ند آن گهی دانند
یکدرم کان دهی بدرویشی............ بهتر از گنجهای مد خراند
زانچه داری تمتعی بردار............ کآن روزی دگر کسی دا نند

فائده: پوه سه چې زکوة شکر د نعمت د مال دی، او لمونځ، روژه او حج شکر د نعمت د اعضاؤ د بدن دی، له دې سببه د څاښت لمونځ شکر دی د نعمت د درې سوه شپېته (۳۶۰) بندو د انسان په بدن کې.

فائده: د څاښت د لمانځه وخت متصل د لمر ختو سره نه دی، هغه ته صلوة الاشراق وايي، بلکې د څاښت د لمانځه وخت دا دی چې لمر ښه ډېر راپورته سي يعني نژدې د غرمې وخوا ته بالتجربة، مشائخ وايي که څوک د څاښت لمانځه ته دوام ورکړي په دې ډول چې په اول رکعت کي وروسته تر الحمد لله سورة والشمس والضحٰها ووايي، او په دويم رکعت کي وروسته تر الحمد الله سورة والليل اذا يغشى الخ ووايي وروسته کښېني او تر التحيات وروسته اللهم صل آه ووايي كما هو القانون الشرعي في جملة النوافل الرباعية، وروسته ولاړ سي درېيم رکعت ته او سبحان اللهم آه ووايي كما هو الحكم في جميع النوافل الرباعية په درېيم رکعت کي وروسته تر فاتحې والضحى آه ووايي، او په څلورم رکعت کي وروسته تر فاتحة الكتاب سورة الم نشرح آه ووايي نو خدای ﷻ به دده درې سوه شپېته مفاصل روغ رمټ وساتي، او که فقير وي خدای ﷻ بې غني کړي. فلا تترک ايها الاخ العزيز هذه الصلوة السهلة الكثيرة الاجرة ومن الله التوفيق.

مسئله: د زکوة په ورکړه کي افضل څوک د سړي خپل ورونه دي چې اغنيأ نه وي لانه لايجوز دفع الزكوة الى غني مطلقاً، وروسته افضل اكاګان دي بالشرط المذکور، وروسته بيا ماماګان دي وروسته بيا ذوی الارحام دي، وروسته بيا همسايه ګان دي وروسته بيا د محلې مسکينان دي، اهل ذمه وو ته زکوة نه دی روا، د غني سړي ماينې ته زکوة نه دی روا ولا زکوة للمزکی يعني چې پر سړي پخپله زکوة فرض وي يعني وغني ته د بل چا زکوة نه دی روا، او چې د سړي اولاد

وي که بالذات وي او که بالواسطه وي که نر وي او که ښځي زکوة نه دی ورته روا، او یوسړي ته چي د سړي مریی نه وي زکوة په دې سبب ورکول چي دی به باره زما خدمت کوي دا زکوة لله نه دی ثواب نه لري که څه هم د زکوة غاړي په خلاصېږي.

درویش وایي: چي د زکوة مسئلې او د مصارفو بیان یې بېخي ډېر دی چي ځای یې د فقهي شریفي کتابونه دي، که عوام غواړي چي پښتو خط ویلای سي ځانونه په دې ټولو مسئلو خبر کړي لکه د لمانځه، نکاح، روژې او د حج مسئلې نو دي درې مجلده قدوري چي درویش په پښتو وطني ژبه ترجمه کړې ده او درې جلده نور الایضاح چي هم په پښتو ده او شروط الصلوة چي هم په پښتو دی، او که د عقائدو په ځانګه کي معلومات غواړي، نو نور الظلم پښتو او ابو المنتهی پښتو چي دا ټوله کتابونه کورني استاذان دي د نر او ښځي لپاره صرف چي پښتو خط ویلای سي، نو که څوک غواړي چي ښه ځان پوه کړي نو دغه کتابونه دي مطالعه کړي، او زما ددې ټولو کتابو د رانیولو مرکز مکتبة القرأة کاسي روډ د قاري فضل الحق صاحب او د قاري حبیب الحق په نامه او که د قرآن مبارک ترجمه په پښتو مورنی ژبه څوک غواړي هم په نوموړې مکتبه کي دستیاب کېږي والله الموفق والمعین.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ

په تحقیق شمېر د میاشتو چي په شریعت کي اعتبار لري لکه حج او روژه په نېز د خدای ﷻ دوولس میاشتي دي په کتاب کي د خدای ﷻ، یعني په لوح محفوظ کي او یا په حکم کي د خدای ﷻ "في کتاب الله" د "اثنی عشر" صفت دی.

درویش وایي: چي ما د شریعت قید ووایه سبب یې دادی چي شهر دوه قسمه دی شهر قمري چي سپوږمۍ اول پر اسمان ولیدل سوه بیا تر بلې پلا تر لیدلو پوري، نو دوولس دغه میاشتي چي تېري سي هغه ته قمري کال وایي مبنی د شرعي د کارو پر دغو میاشتو ده، او سنه د هجرت نبوي ﷺ ومدیني ته چي هم دا اوس سنه ۱۴۲۸ ھ ده هم دغه قمري کلونه دي، او بل شمسي میاشتي بولي چي منطقة البروج چي پر دوولس متساوي وویشې هغه ته بروج وایي، نو چي لمر له یوه برج څخه وبل برج ته وزي یوه شمسي میاشت پوره کېږي، د میاشتو نومان

یې حمل، ثور جوزا، سرطان وغیره دي او چې دوولس شمسي میاشتي تېري سي، نو یو شمسي کال پوره کېږي، او تفاوت د شمسي او قمري کال نهه ورځي او یوه ربع یوم دی یعني شمسي کال تر قمري کال بالا دی یعني قمري کال په مذکوره اندازه دمخه تر شمسي کال پوره کېږي والتفصیل في کتب الریاضي.

يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

له هغه ورځي خدای ﷻ پیدا کړه اسمانونه او مځکه، والحاصل ان المعتبر عند الله للصوم والحج والزکوة تلک الاشهر الهلالیة چي مبلغ یې خدای پاک دوولس وښوولی لامزید علیها، یوه په هغو کي د روژې میاشت ده چي د رمضان د روژې میاشت ورته ویل کېږي او درې میاشتي تخمیناً وتقریباً د حج لپاره دي چي شوال او ذوالعقدة او لس ورځي د ذوالحجة دي.

فائده: د عربي هلالي میاشتو نومان دادي (۱) محرم یعني حسن حسین میاشت (۲) صفر (۳) ربیع الاول چي د پسرلي اوله میاشت ده (۴) ربیع الثاني (۵) جمادی الاول (٦) جمادی الثاني (۷) رجب (۸) شعبان (۹) رمضان (۱۰) شوال (۱۱) ذوالقعدة (۱۲) ذوالحجة، دوولس میاشتي پوره سوې او په پښتو نومانو یې هر پښتون خبر دی.

بوه سه: چي د زکوة لپاره دوولس میاشتي وخت دی په شرع شریفه کي که څه هم افضله میاشت یې د روژې ده لان لفضیلة الوقت تاثیر في فضیلة العبادة ولهذا جعل الله ﷻ عبادة لیلة القدر خیر من عبادة الف شهر وهکذا الایام مثل یوم الجمعة سید الایام.

مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ

د دغو دوولسو میاشتو څخه څلور اشهر حرم بولي په دې سبب چي په دې میاشتو کي ابتدأ د قتال د کفارو سره حرام دی، د ابتدأ قید یې ددې لپاره ووایه که چېري کفار په دغو میاشتو کي شروع وکړي مسلمانانو ته یې مدافعت او جنګ روا دی، په دې څلورو میاشتو کي یوه د رجب میاشت ده چي په پښتو یې د خدای تعالی میاشت بولي او عرب ودې ته فرد وایي، او ذوالقعدة چي په پښتو

يې مياني بولي، او ذوالحجة چي په پښتو يې د لوی اختر مياشت بولي، او بله محرم چي په پښتو يې د حسن حسين مياشت بولي لشهادتهما رضي الله عنهما فيه، او عرب و دې درو مياشتو ته سرد وايي يعني پرله پسې.

ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ۙ

يعني دغه اعتبار د اشهر هلاليه وو او دا چي دا مياشتي دوولس دي لا اقل ولا اكثر، دا دين مستقيم دی ملة ابرهيم حنيفاً، يعني په دې کي کمبود او بالابود په عباداتو مقرره وو کي په ددولسو مياشتو کي نه دی روا لکه نصاری وو چي د روژې مياشت چي په دوبي کي راغله دوی شل روژې پر بالا کړې پينځوس يې کړې لکن پسرلي ته يې واړول.

فَلَا تَظْلِمُوْا فِيْهِنَّ اَنْفُسَكُمْ

تاسي ظلم مه کوئ پر ځانو خپل.

پوه سه: چي بعض مفسرين وايي چي ضمير د "فيهن" راجع دی و ټولو مياشتو ته د کال يعني لاتفعلوا المعصية في شئ منها فانها ظلم على نفسه لكن مظهري وايي چي ظاهره داده چي ضمير د "فيهن" راجع دی واشهر الحرم ته لقربها او کلمه د فأ التفريعية هم تقاضی د تفريع پر قريب کوي فان النهي عن الظلم متفرع على كونها محرمة، فالمراد بالظلم هتک حرمتها والقتال فيها.

درويش وايي: چي د مظهري رحمه الله ددې عبارت څخه دا معلومېږي چي حرمت د اشهر الحرم او منع د قتال فيها اوس پر ځای بولي لكن روح البيان او روح المعاني وايي والجمهور ان حرمة القتال فيهن منسوخة.

سوال: نو جمهور ددې آيت ترجمه ځرنګه کوي؟

ځواب: دوی له ظلم څخه ارتکاب د معاصيو په دې درې څلورو مياشتو مراد بولي.

سوال: ارتکاب د معاصيو په ټولو مياشتو کي ظلم دی پر ځان، نو د تخصيص ددې مياشتو څه سبب دی؟

ځواب: نعم! لكن ارتکاب د معاصيو په دې څلورو مياشتو کي اعظم دی از روی ګناه تر نورو مياشتو.

سوال: ددې مثال چې گناه بعض وخت اعظم وي تر بل وخت په شرع شریفه کي سته؟

ځواب: هو! ارتکاب د معاصیو په حرم کي یا په حال کي د احرام اعظم وزراً دی تر گناه په غیر حرم کي یا په غیر کي د حال احرام، والحاصل ان هذه الآیة مسوقة لبیان ان الظلم فیها اغلظ من غیرها کانه قیل فلا تظلموا فیهن خصوصاً علی انفسکم لان الوزر والمعاصي فیها اعظم خطراً من غیرها کما في الحرم وحالة الاحرام.

درویش وایي: والی هذا اشار قتادة رحمه الله بقوله العمل الصالح فیها اعظم اجراً یعني في الاشهر الحرم والظلم فیهن اعظم عقوبة فیما سواهن وان کان الظلم علی کل حال عظیماً انتهی.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله قال ماقال بالظلم هتک حرمتها والقتال فیها یعني منسوخ یې نه بولي علی خلاف الجماهیر، وروسته یې د قتاده رحمه الله قول هم راوړی دی چي دال پر دې دی چي له ظلم څخه نفس گناه مراد ده، فجمع المظهري بین الضب والنون یعني سمساره او ماهی چي ددې جمع محاله ده والله سبحانهٗ تعالی اعلم بمراده في کتابه.

پوښتنه: ستا شخصي رایه په دې اختلافي تفسیر کي د آیت مذکوره څه ده؟

ځواب: ستا سوال خو پر ځای دی لکن درویش نه ځان مجتهد په مسائلو کي بولي او نه ځان له اصحاب الترجیح څخه گڼي، بیا هم تفسیر د روح البیان په زړه پوري او ښایسته دی، او روح المعاني ورسره شریک دي په دې تفسیر کي په څو وجهو

(۱) په تفسیر کي د روح البیان ددې آیت لپاره هیڅ تعارض نسته او په تفسیر کي د مظهري تعارض سته کمامر آنفاً.

(۲) صاحب د روح البیان مولنا ومولی الروم الشیخ اسماعیل حقي بروسوي اعلی کعباً دی او اغرز علماً دی تر مظهري المرحوم ثنأ الله پاني پتي رحمه الله کما یظهر من مطالعة تفسیریهما.

(۳) صاحب د روح البیان پابند د مذهب حنیفي دی من اوله الی اخیره بخلاف المظهري فانه قد یمیل الی مذهب الشافعي رحمه الله فیما یقتفیه الاحادیث المرویة بظنه.

(۴) روح البيان د امام اعظم رحمه الله د مذهب د دلائلو جواب نه ورکوي بخلاف المظهري فانه قد يجيب عن دلائل المذهب الحنيفي في الاحاديث الشريفة.

سوال: په روح البيان کي گاهي داسي غرائب رائحي چي د منلو وړ نه وي؟

ځواب: هغه غرائب چي روح البيان يې ذکر کوي هغه پر سبيله د فرض دي او صرف لپاره د تمثيل دي او بل دا چي ورته غرائب خو په تفسير مظهري کي هم سته کمامر چي يوه قصه چي مظهري رحمه الله کړې وه او روح المعاني په شدت سره رد کړې وه.

(۵) روح البيان که په خط د تفسير مظهري د کتاب نوشته سي تخميناً دېرش جلده لکه مجلدات د تفسير مظهري به ځندي جوړ سي، وما هذا الا لمزيد التحقيقات العلمية الفقهية والتدقيقات التصوفية في روح البيان.

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝

او جنگ يعني جهاد کوئ اې مؤمنانو د مشرکانو سره ټوله يعني له يوه مخه لکه دوی چي جنگ کوي ستاسي سره له يوه مخه، او پوه سئ چي خدای پاک معاون دی د متقينو، نو معنا د معية معاونت دی او يا معيت بلا کيف دی، نو پر دې تقدير زيری دی د مسلمانانو په کمال قرب سره د باري عزوجل او ضمانت د کومک په سبب د تقوی قاله البيضاوي رحمه الله.

درويش وايي: چي مظهري له بغوي رحمه الله څخه نقل کړی دی چي د علماؤ اختلاف دی په حرمت کي د قتال په اشهر الحرم کي، بعض وايي چي گناه ده په اشهر حرم کي گناه کبيره وه او بيا يې حرمت منسوخ سو په دې آيت "وقاتلوا المشرکين الآية" فالمعنى عند هؤلاء قاتلوا المشرکين په اشهر حرمو کي او په نورو مياشتو وهو قول قتادة وعطاء الخراساني والزهري والسفيان الثوري والجمهور کما نقلنا عن روح البيان وروح المعاني رحمهما الله قبل هذا، دليل يې دادی چي نبي کريم صلى الله عليه وسلم د هوازنو غزا وکړه په حنين کي او د ثقيف غزا يې وکړه په طائف کي وحاصرهم في شوال من اشهر الحرم، وبعض ذی القعدة وهو ايضاً من الشهر الحرم انتهى قول البغوي رحمه الله، مظهري رحمه الله وايي وانت خبير بان قاتلوا

المشركين آه لا يصلح ناسخاً لقوله تعالى منها اربعة حرم الآية لانه متصل به ولا بد في النسخ من التراخي.

درويش وايي: چي دا دوه آيت كه څه هم په نظم كي د كلام سره متصل دي لكن په نزول كي به وقاتلوا آه وروسته وي عند هؤلاً الجماهير والمذكورين من العلماً المتبحرين والمفسرين المعتبرين كيف والا تصال في النظم لا يقتفى الاتصال في النزول كيف وفي قوله تعالى كك "وكلوا واشربوا حتى تبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر" فان قوله من الفجر متصل بما قبله في نظم القرآن ومتراخ عنه في النزول لكه ددې قصه چي بخاري وغيره په تفصيل سره بيان كړې ده، چي صحابه كرامو ﷺ به روژه نيوله نو چا به سپين تار چا به تور تار تر پښه غوټه كړی او چا به تر بالښت لاندي كړی، او تر هغو به يې خوراک او څښاک کاوه چي د دغو دوو تارو تميز په ورته كېدی، لكن چونكه ډېره رڼا به سوه، نو خلگو په دې باره كي عليه الصلوٰة والسلام ته شكايت وكړی، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي د خيط الابيض او خيط الاسود څخه مراد هغه نه دی چي تاسي فهمولی ؤ، بلكې بيضا الصبح مع غبش الليل فنزل قوله تعالى بعده من الفجر بياناً للخيط الابيض واكتفأ به من بيان الخيط الاسود، او بل دليل مظهري رحمه الله دا ويلی دی ولانه في قوله قاتلوا المشركين كافةً "لا عموم له من حيث الزمان حتى يصلح ناسخاً للحرمة الزمانية.

درويش وايي: چي كه څه هم په آيت مذكوره كي لفظ د في اي زمان نسته لكنه مفهوم منها عرفاً ومتبادر عنها كما لا يخفى والحمل على المتعارف المتبادر لازم عند كافة العلماً، او بيا مظهري رحمه الله والتقدير بقوله فيهن وفي غيرهن لا دليل عليه.

درويش وايي: چي مقصود د هغو كسانو چي وايي فيهن وغيرهن تقدير عبارة القرآن نه دی كما فهمه المظهري رحمه الله بل بيان مفهومه المتبادر كما قلنا سابقاً، بيا مظهري رحمه الله ويلي دي لو صح حديث القتال في ذی القعدة فحديث الآحاد لا يصلح ناسخاً للكتاب آه.

درويش وايي: چي جمهور او نوموړي علماً رحمهم الله دعوه ددې نه كوي چي ناسخ

د حرمت د اشهر حرم دا حديث دی، بلكې د دوی په نيز ناسخ قوله تعالى دی "وقاتلوا" او حديث مذكوره صرف د تائيد لپاره دی، وروسته مظهري رحمه الله دا پر تفريع كړې ده فالصحيح ماقال الآخرون انه غير منسوخ، او ده ويلي دي چي ابن جريج رحمه الله وايي چي قسم بالله واخستی عطأ بن ابي رباح رحمه الله پر دې "مايحل للناس ان يغزوا في الحرم ولا في الاشهر الحرم الحديث" درويش وايي دا خو هم خبر واحد دی، نو رافع د عموم د قوله تعالى "وقاتلوا المشركين كافة" څرنګه كېدای سي، دا وه دلائل د مظهري رحمه الله پر قول د بعض چي حرمت د اشهر حرم منسوخ نه بولي، او دا وه جوابات د عبد عاصي له جانبه د جمهورو او محققينو رحمهم الله له خوا وما توفيقي الا بالله، حرره هذه الاسطر في وقت الضحى من يوم السبت اخير اليوم من شر رمضان سنه۱۴۲۸ھ ق.

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ

دا مصدر دی د نساه ای اخره كالسعير والحريق، وفي روح المعاني او النسئ كالنهي والنسئ كالبدء والنسأ كالندأ هم راغلی دی، او ټوله مصدرونه دي كالنسئ، او بعض مفسرين وايي چي نسيئ صفت دی لكه قتيل او جريح، لكن مصدر يې په مختاره دی لانه لايحتاج الى تقدير بخلاف ما اذا كان صفة، ولي چي اخبار په زيادت سره نه دي پر روا الا بتقدير مضاف ای انما نسأ النسيئ زيادة، روح المعاني وايي چي مذكورة الاوزان سره قرائت په قرآن كي ثابت دی.

پوه سه: چي حسين كاشفي رحمه الله په تفسير حسيني كي وايي، كه طباع اهل جاهليت بقتل وغارت مستانس شده بود، ودر ماههای حرام قتال وغارت نميكردند وچون سه ماه حرام متصل بود به تنگ می آمدند پس ميگفتند كه ما سه ماه پی درپی بې تاراج وغارت تحمل نداريم پس قلمش نامی كنانی صورتی بر انگيخت ودرموسم حج ندأ كرد واستاده شد وخطبه خواند يامعشر العرب خدای جل جلاله شما را درين محرم حلال گردانيد وحرمت اورا تاخير كرد به ماه صفر مردمان قول اورا قبول كردند پس درين محرم بغارت گری مشغول شدند ودر ماه صفر او غارت گری امتناع ورزيدند، باز سال ديگر ميگفت وندأ از هرسال چهار ماه

حرام می دانستند ، اما اختصاص اشهر حرم فرو گذرشته ای صرف مراعات عدد اختیار گردندی، واین عمل را نسیئ گفتندی حق تعالی فرمود انما النسئ آه.

حاصل دادی چي عرب د جاهلیت په قول د قلمش صرف د څلورو میاشتو په حرمت په کال کي قائل وه لکن په خصوص د اشهر حرم یعني ذوالقعدة، ذوالحجة، محرم او رجب نه وه قائل، مطلب یې په دې کي داؤ چي په هره میاشت کي ددې څلورو میاشو چي ددوی به پر غارت او تاړاک او قتال چم جوړ سو د هغې میاشتي حرمت به یې وبلي میاشتیته واړاوه او په هغه میاشت کي به یې خپله غارت ګري کوله.

پوه سه: چي بغوي په نقل د مظهري رحمهما الله تعالی وایي چي عربو په وخت کي د جاهلیت عقیده د تحریم د اشهر حرم درلوده، دوی دا د ابراهیم ﷺ ملت باله، نو دوې درې میاشتي پرله پسې تحریم سخت واقع کېدی، نو دوی به تحریم د یوې میاشتي څخه وبلي میاشتي ته اړاوه مثلاً له محرم څخه به یې وصفري ته اړاوه، نو په محرم کي به یې خپله غارت ګري کوله، او که به یې بیا ضرورت غارت ګری ته پیدا سو، له صفري څخه به یې ربیع الاول ته اړاوه، وهکذا شهر بعد شهر حتی استدار التحریم علی السنة کلها، نو وروسته چي اسلام او دین د علیه الصلوٰة والسلام منځ ته راغلی، نو تحریم بیرته ومحرم ته ورسېدی یعني کما وضعه الله ﷻ وذالک الرجوع بعد دهر طویل فخطب النبي ﷺ في حجة الوداع کما روی البخاري ومسلم عن ابی بکر ﷺ چي علیه الصلوٰة والسلام خطبه وویل د لوی اختر په ورځ وقال ان الزمان قد استدار کهیئة یوم خلق السموات والارض السنة اثنا عشر شهراً، منها اربعة حرم ثلث متوالیات ذوالقعدة وذوالحجة والمحرم، ورجب مضر الذي بین الجمادي (یعني جمادی الثاني) وشعبان الی اخیر الحدیث الطویل.

پوه سه: چي د رجب اضافت یې مضر ته وکړی چي د یو قوم نوم دی لغایة تعظیمهم لذالک الشهر یعني رجب.

زِيَادَةٌ فِى الْكُفْرِ

یعني دا زیادت په کفر کي، ولي دوی خو کافران وه نسیئ یې بل کفر ورضم کړی، ولي چي تحریم د ما احل الله او یا تحلیل د ماحرمه الله کفر اخر زائد علی کفرهم.

يُضَلُّ بِهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُحِلُّوْنَهٗ عَامًا وَّ يُحَرِّمُوْنَهٗ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوْا

دوی گمراه کوي په دغه نسیئ سره کسان چي کافران دي یعني کفر یې نور ورزیاتوي، ورته حلالوي دوی یوه میاشت لکه محرم یو کال چي تحریم یې وصفري ته نقل کوي لاجل الغارات في المحرم او حرام بولي دوی یوه میاشت لکه مثلاً ربیع الاول او یا بیر ته صفره للغرض المذکور.

پوه سه: چي ضمیر د یحلونه وتحرمونه راجع دی وشهر ته چي له نسیئ څخه وفهمېده لان النسيئ لم یکن الا في الشهر، او جمله د "یحلونه آه" تفسیر د ضلال دی "لیواطئوا" متعلق دی په "یحرمونه" پوري یا په دواړو فعلینو سره یعني دا کار چي دوی کوي فقط غرض یې دادی چي موافقت وکړي المواطات الموافقة.

عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوْا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ ؕ

د عدت او حساب سره د ماحرم الله چي څلور میاشتي حرم دي، یعني صرف دوی حساب د څلورو میاشتو پوره کوی من غیر خصوصية الاشهر المحرمة، نو دوی حلالوي هغه میاشت چي خدای ﷻ حرام کړې ده کالمحرم بنقل حرمتها الی صفر، ولي چي زیات نه سي عدد د اشهر الحرم پر څلور.

زُيِّنَ لَهُمْ سُوْٓءُ اَعْمَالِهِمْ ؕ

ښائسته کړل سوي ودوی ته بد د عملو چي تحلیل الحرام دی وبالعکس، ابن عباس رضی الله عنهما وایي چي مراد دادی چي شیطان ودوی ته دا بد عمل ښه ښکاره کوي فحسبوا انهم یحسنون صنعاً.

درویش وایي: چي موږ مسلمانانو ته شیطان یوه عقیده یا فعل ښائسته کوي لکه معتزله وو ته اعتزال وسائر فرق الضلال یا شرب الخمر وبعض مسلمانانو ته وغیره.

وَ اللّٰهُ لَا يَهْدِی الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ۠

او خدای ﷻ هدایت نه کوي و هغه قوم ته چي کافران وي یعني هدایة موصلة الی المطلوب لاختیارهم العمي عن الهدیٰ.

درویش وایي: چي دا خو د جاهلیت د زماني د مشرکانو حال ؤ، راسئ چي اوس

د امت مرحومه د مسلمانانو پر حال رڼا واچوو، د رمضان المبارک فضيلت چي مخصوص په دې امت پوري دی ليلاً ونهاراً ددې مياشتي مبارکي په شپه کي عوام څه کوي او د ورځي عوام څه کوي، عوام خو د ورځي د هيڅ منهي عنه له غيبت او پوچ وفحش څخه پرهيز نه کوي حتی چي داسي کلمات يې شيطان تر خوله باسي چي موجب د کفر وي، خير ورځ خو تېره سي چي ماښام سي روژه مات وکړي او د ماخستن د لمانځه او د تراويح وخت داخل سي، بعض عوام خو له تراويحو سره هيڅ علاقه نه لري، حتی زموږ د محل يو پر مخ گرځېدلی سړی ؤ ما پوښتنه ځندي وکړه چي د ختم تراويح کوې (چي په اکثره مساجدو کي ادأ کېږي) او که د الم ترکيف تراويح کوې؟ ده راته وويل چي والله که يو قسم لا کوم، اوبعض مسلمانان چي د تراويح سره محبت او علاقه لري پوښتنه کوي چي په کوم مسجد يا جامع مسجد کي د الم ترکيف تراويح کېږي او هغه په ډېره چټکی سره هلته تراويح وکړي، د لمانځه وروسته د کور ژوندی سينما يعني ټي وي ته کښېني يا تر هغه افحش سينما چي ډش يې بولي، يا پټي کوي د پېشلمي تر وخته پوري، پېشلمی چي وکړي بعض عوام سمدستي بيده سي او د سهار لمونځ قضأ کړي پوخ ځاښت راکښېني مخ پرې مينځي بازار ته روان سي، او چي لږ له خدايه بېرېږي هغه لږ انتظار د سهار د آذان وکړي چي اذان وسي د سهار لمونځ وکړي او بيده سي يعني د سهار جماعت ځني فوت سي، دا خو د عوامو حال ؤ، اوس به د بض ملايانو او د جامع مسجد د امامانو د مدرسانو پر حال رڼا واچوو، په روژه کي بعض ملايان دا عادت درلودی چي پېشلمی به يې وکړی، د سهار اذان ته به په انتظار ؤ چي څرنگه به د سهار اذان وسو، نو بالفور تر سنتو وروسته په غلس کي به يې د سهار لمونځ وکړی او په حجره به ننوتی او بيده به سو تر پاخه ځاښته پوري، دې ملا صاحب د درو امورو څخه د شريعت مخالفت وکړی، يو له مذهب حنيفي څخه چي اسفار بالفجر مندوب بولي، او بل له حديث نبوي څخه "اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر" والحديث صحيح علی شرط الشيخين البخاري والمسلم او بل متصل د سهار د لمانځه سره خوب کول

چي نه د عليه الصلوٰة والسلام او نه د صحابه کرامو ﷺ او نه د ائمة اربعه رحمهم الله
څخه منقول دی بلکې په حديث صحيح کي ثابته ده عليه الصلوٰة والسلام وايي
چي که چا د سهار لمونځ وکړی او هورې کښېنستی په تسبيح او ذکر يې ځان
اخسته کړی الی ان طلع الشمس قدر رمح او رمحين ثم صلی رکعتين يعني
صلوة الاشراق کان له اجرة عمرة، وفي رواية اجر حجة عمرة تامة تامة او
کما قال رسول الله ﷺ، او دا متصل خوب مکروه بالاجماع دی، ومواضع العذر
مستثنا کالمريض وغيره.

سوال: په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام د سهار
لمونځ په غلس کي کاوه؟

فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمه الله چي هم لوی محدث دی بالاجماع او هم اعلم
الناس بمذهب ابی حنيفة رحمه الله منل سوی دی په شرح کي د معاني الآثار په جمع
کي د حديث قولي د عليه الصلوٰة والسلام اعني کمامر اسفروا بالفجر فانه اعظم
للاجر، او د حديث فعلي د عليه الصلوٰة والسلام يعني چي د سهار لمونځ يې په
غلس کي کاوه داسي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام د سهار لمونځ په غلس کي
شروع کاوه او په تطويل او ترتيل د قرائت يې اسفار ته رارساوه، او دا مذکور
ملايان خو يې په غلس کي شروع کوي او په غلس کي يې تماموي.

درويش وايي: چي مع قطع النظر عن جمع الطحاوي دا ملايان صاحبان بيله
روژې د مياشتي ولي د سهار لمونځ په غلس کي نه کوي.

د وروسته آيتو شان نزول: درويش وايي چي ددې آيتو په شان نزول کي اختلاف
دی، لکن صحيح شان نزول دادی چي هغه آيت چي نازل سو يا ايها الذين آمنوا
قاتلوا الذين يلونكم من الكفار وليجدوا فيكم غلظة، نو عليه الصلوٰة والسلام
قصد وکړی د روميانو د قتال لانهم اقرب الناس اليه و اولی بالدعوة الی الاسلام
لقربهم الی الاسلام "لتجدن اقربهم مودة للاسلام الذين قالوا انا نصاری" نو
بغوي رحمه الله وايي چي عليه الصلوٰة والسلام چي د طائف له غزا څخه راستون
سو امر بالجهاد والغزو مع الروم چي دې ته د تبوک غزا وايي، لکن دا غزا په

داسي زمانه کي وه چي مسلمانان په ډېري سختۍ کي وه د نفقې له خوا، او سختي ګرمي او دوبۍ ؤ او په ټولو ښارو کي قحط د باران مسلط ؤ، او په عين دغه وخت کي د مدينې ميوې يعني خورما هم رسېدلې وه او د مدينې په باغو کي ښې سايې او راحت ؤ، او مسلمانانو ته په داسي وخت کي د ګرمۍ قتال ګران پرېوتی، او عليه الصلوٰة والسلام چي په نورو غزاؤ ته تلی ځان به يې پټ ساتی او توريه به يې کوله له هغې غزا څخه په بلې غزا مګر نه په غزوه کي د تبوک، ولي عليه الصلوٰة والسلام صراحةً خلګو ته وويل چي زه د تبوک جنګ ته ځم تاسي مسلمانان ودې سختي غزا ته ځانونه اراسته کړئ، ولي يو خو د تبوک سفر بېخي ډېر لېري ؤ، او بل زمانه د سختۍ وه کمامر، او بل په مقابل کي يې لوی دښمن ؤ د روميانو، چي په يوه روايت کي راغلي دي چي يو لک شاکی السلاح فوج د روميانو وو تاچي مسلمانان په کامله وجه او نفقه او سلاح ددوی وجنګ ته تيار سي، او عليه الصلوٰة والسلام دعوت ورکړی ومن حوله من احيأ العرب للخروج الى تلك الغزوة فجمع بشر كثير او مکې ته يې هم د تيارسئ پېغام واستاوه لكن له خروج څخه د جنګ د روميانو يې ډډه وکړه ټولو منافقانو، او له بعضو صادق مسلمانانو څخه هم تقصير وسو او له خروج څخه يې تکاسل مختار کړی كما سيئاتي تفصيله ان شأ الله تعالى فانزل الله فيهم هذه الآيات.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی، بعض مفسرين وايي چي دا خطاب دی و مقصرين ته يعني صادق مسلمانان چي ځانونه يې اچولي وه، او بعض مفسرين وايي چي منافقينو ته هم دی لانهم آمنوا بافواههم وان لم تؤمنوا بقلوبهم.

درويش وايي: چي روح البيانَ ددې آيتو په شان نزول کي داسي وايي دا شروع په بيان کي د غزوه تبوک، او تبوک د يو ځای نوم دی په منځ کي د شام او د مدينې، او دې غزا ته العسرة هم وايي لمامر انها وقعت في غاية عسرة للمومنين، او فاضحه يې هم بولي ولي د ډېرو پټو منافقانو حال يې رسوا کړی، راوي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام چي فتح مکه وکړه او د هوازنو او د ثقيف

فتح يې په حنين او اوطاس کي وکړه او طائف يې محاصره کړی او فتح يې کړی او جعرانه ته راغلی او د عمرې احرام يې وتاړه او عمره يې وکړه بيرته مدينې منورې ته راغلی فامر بالخروج الی غزوة الروم قبل الشام يعني تبوک وذالک في شهر رجب سنه۹ ھ او دا خبر هم عليه الصلوٰة والسلام ته ورسېدی چي روميانو ډېر لوی لښکرونه جمع کړي دي په شام کي او نور بيان يې دمخه تېر سو انتهی.

مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

څه سبب دی تاسي لره، استفهام لپاره د توبيخ دی، چي وويل سي تاسي ته يعني قال لکم رسول الله ﷺ، راووځئ له کوره څخه په لار کي د خدای ﷻ يعني جهاد ته لپاره د اعلاً د کلمة الله العلياً او لپاره د نصرت د دين.

اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ

اصل د اثاقلتم تثاقلتم ؤ تأ يې په ثا واړول او په ثأ کي يې مدغمه کړه، او همزه د وصل يې لپاره د ضرورت د ابتدأ بالساکن ورته راجلب کړی، والمعنی لزمتم ارضکم ومساکنکم په پښو ځان وځړوئ ومځکي ته لپاره د ميل ودنيا ته وشهواتها الفانية عن قريب، او بعض مفسران وايي تاسي ميل وکړئ و اقامت ته په خپل مځکه او کور کي والمال واحد.

أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ

آيا تاسي راضي سواست په شهواتو د ژوند ناقص او معرضين له نعيم څخه د اخيرت چي په جهاد في سبيل الله پوري مربوط دی، او شهوات د دنيا په اقامت پوري د کور وابسطه دي.

فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾

نه دي تمتعات، لذائذ، او شهوات د حيوة الدنيا في الآخرة ای في جنب نعيم الآخرة وبالنسبة اليها مګر نه لږ دي يعني حقير دي بې قدره دي او سريع الزوال دي او نعيم د اخيرت ما ورد في الحديث الصحيح اعد الله للمؤمنين في الجنة ما لاعين رئت ولا اذن سمعت ای بالتفصيل ولو سمعت بالاجماع ولا خطر علی قلب بشر او کما قال رسول الله ﷺ، او بل دا چي نعيم د اخيرت ابدي او دائم دي

"خالدين فيها ابداً" او بل دا چي د نعمتو سره د دنيا افتونه غمونه مرضونه ملګري دي او نعيم د اخرت في دار الكرامة له دې تولو څخه پاک دي.

درويش وايي: چي په راتلونکي آيت کي وعيد ښکاره کوي پر ترک د جهاد.

اِلَّا تَنْفِرُوْا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ

که تاسي نه ورسره وځئ جهاد ته خدای پاک به تاسي ته عذاب اليم درکړي په دنيا او اخيرت کي، د دنيا عذاب دا ؤچي خدای پاک بارانونه پر بند کړه او د اخيرت عذاب خو معلوم دی.

پوه سه: چي اصل د الا په دواړو ځايو کي ان لا ؤ فادغم نون ان الشرطية في اللام.

وَّيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوْهُ شَيْـًٔا ۭ

او خدای ﷻ به په بدل کي ستاسي بل قوم راولي يعني هغه قوم به مطمئن وي بعض وايي هغه اهل يمن دي، او سعيد رحمه الله وايي چي ابنا فارس دي، او تاسي ضرر نه سئ رسولای وخدای پاک ته په هيڅ شي سره په ترک کي د نصرت د دين د خدای ﷻ فان الله غني عن كل شئ في كل امر، او بعض مفسرين وايي چي ضمير و الرسول ته راجع دی ای لاتضروا الرسول شيئاً، ولي چي خدای ﷻ دده سره د عصمت او د نصرت وعده کړې ده او خلاف د وعدې کول پر خدای ﷻ محال ده.

وَاللّٰهُ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

او خدای ﷻ پر هر شي قادر دی فيقد على تبديلكم وتغيير الاسباب والنصرة بلا مدد.

پوه سه: چي په دې آيت کي سخت او لوی دباؤ دی پر متشاقلينو باندي، ولي چي وعيد د عذاب اليم يې مطلق ورته واوراوه چي عذاب ته د دنيا او اخرت دواړو ته شامل دی، او استبدال د قوم اخرين او اظهار د خپل غنى يې ورته وکړی.

اِلَّا تَنْصُرُوْهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

پوه سه: چي د "ان لاتنصروه" جواب محذوف دی او دليل د جواب يې په ځای کي ولاړ دی والتقدير الا تنصروه فلاضير على الرسول.

ولي خدای ﷻ دده سره نصرت کړی دی چي دی يې وه ايستی يعني له مکې

څخه هغو کسانو چي کفر يې کاوه يعني مشرکی مکة معنا دا چي مجبور يې کړی و خروج ته د مکې، وانما قلنا ذالک لان کفار مکة لم يقولوا اخرج عنا بلکې د عليه الصلوة والسلام د ديارلس کاله مسلسل ازار د کفارو د مکې له خوا څخه پيمانه د صبر يې ورډکه کړه، نو د خدای ﷻ په اجازه دی له مکې څخه ووتی.

درويش وايي: چي وتل له وطنه په جبر او د ناچارۍ له کبله ډېر زور غواړي زه پخپله هم مهاجر يم او د هجرت جبري کړاونه راباندي راغلي دي په هغه وخت کي روسانو پر افغانستان يرغل وکړی او ټوله افغانستان يې په خپله قبضه کي واخستی، او د مخورو کسانو او د علماؤ کشت وخون او حبس بامشقت جاري سو، زه سره د خپل عياله د فاقې په حال کي همسايه ملک پاکستان ته مهاجر سوم چي د هجرت نهه ويشت کاله ته قريب يو، ځکه په حديث نبوي کي راغلي دي "السفر قطعة من السقر" معنا دا چي سفر او هجرت يو ټوټه ده د سقر دوږخ، حجاج بن يوسف ظالم مشهور وخون کار معروف ميگفت اگر نه شادی آمدن بخانه وکاشانه بودی که مسافر چون بخانه رسد همه رنج سفر فراموش ميکند من مردمان را نه کشتمی بلکه به سفر عذاب دادمی، د سفر د عذاب له سببه، ځوک چي د دين په لار کي له کوره ووځي لکه غزوه، دومره ثواب خدای ﷻ ورکوي چي په حديث صحيح کي راغلي دي "الغدوة في سبيل الله او روحة" د اول د ورځي تگ د الله په لار کي او په اخير کي د ورځ تگ "خير من الدنيا وما فيها" يعني غدوة او روحة د دنيا تر نعمتو بالا ده لان نعيم الدنيا زائل وثواب الغدوة والروحة في سبيل الله باق.

پوښتنه: علت د اجازې د خدای پاک و عليه الصلوة والسلام ته د هجرت له مکې څخه څه وُ؟

ځواب: علت يې هغه دی چي د سورت انفال په تفسير کي تېر سو چي کفارو په دار الندوة کي مشوره سره وکړه، چي چا وويل چي عليه الصلوة والسلام به بندي کړو په يو سرای کي، گوله ډوډۍ به ورکوو اخير به مړ سي او له غمه به يې خلاص سوو، چا به ويل چي ورته وه به وايو چي زموږ له ښار مکې څخه ووځه، اخير الامر فيصله پر دې سوه چي په ډلييزه توگه به يې مړ کړو چي د شيخ نجدي چي په

حقیقت کي ابلیس ؤ هم دا مشوره تصویب سوه او خدای ﷻ علیه الصلوة والسلام له جریانه څخه ددې مشورې خبر کړی او امر د هجرت یې مدینې ته ورکړی.

ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ

دوهم د دوو چي دوی وه په غاره کي.

پوه سه: چي ثاني منصوب دی حال دی له ضمیر منصوب څخه د اخرجه، والمعنی قد نصره الله حال کونه بحیث لم یکن معه الا رجل واحد وهو ابوبکر رضي الله عنه.

پوه سه: چي دا غار په لوړه حصه کي ؤ د جبل ثور او دا غر په ښته جانب کي د مکې دی چي بعض راویان وایي چي د مکې او ددغه غره تر منځ د یوه ساعت لار ده، او په تبیان کي وایي چي دا غره تقریباً دوه فرسخه لېري ؤ، په قاموس کي وایي چي ددې غره اصل نوم اطحل ؤ لکن چونکه ثور بن عبد مناة په دې غره کي ځای ونیوی، نو په جبل ثور مسمی سو.

درویش وایي: چي د هجرت نبوي د قصې تفصیل قد مر في تفسیر سورة الانفال وقد مر ذکره قریباً، چونکه مسلمانان د مکې والو تر شدت اذیت لاندي راغله، نو علیه الصلوة والسلام مسلمانانو ته اجازه د هجرت ورکړه او دا یې هم ورته وویل چي ما په خوب کي ستاسي دار الهجرة ولیدی چي د خورما باغونه پکښې وه په منځ کي د لاتبین یعني دوې شېلې چي کوچني کوچني ډبري پکښې وې فهاجر من هاجر الی المدینة، او دا یې هم وویل، زه هم امید لرم چي ماته به هم د اهجرت اجازه وسي، ابوبکر رضي الله عنه ترجوا ذالک بابی انت (یعني ته هم امید لرې ددغه ځای د هجرت زما پلار دي تر تا قربان سي) علیه الصلوة والسلام ورته وویل نعم، نو ابوبکر رضي الله عنه ورته وویل الصحبة یعني ما هم ملگری کوې؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل الصحبة، نو په مکه کي د علیه الصلوة والسلام ملگري نه وه بېله دغو کسانو ابوبکر، علي، صهیب ومن کان محبوساً او مریضاً او عاجزاً عن الخروج رضي الله عنهم، راوي وایي چي ابوبکر رضي الله عنه د هجرت د مصاحبت زړې تر لاسه کړی، نو یې دوې اوښې په اته سوه درهمه رانیولې د هجرت لپاره، نو په سرای کي یې ودرولې او خبط یې ورکول، خبط په دوه حرکته د ځنگلي درختي

بلگونه دي په عربستان کي چي خلگ يې په لکړو راشوه کوي بيا يې وچ کړي او بيا يې ميده کړي يا اوړه يا اوربشي په گډي کړي او په اوبو يې خيشته کړي او اوښانو ته يې ورکوي چي اوښان ډېر تياروي، نو دا دوې اوښي د ابوبکر ﷺ پر کور وې تقريباً درې مياشتي ولاړې وې، نفس هجرت خو په ذوالحجة کي شروع سو، او هجرت د عليه الصلوة والسلام په ربيع الاول کي منځ ته راغلی، د هجرت د قصې راويان وايي چي څه وخت چي عليه الصلوة والسلام د شپې د وتلو له کوره عزم مصمم سو، نو علي ﷺ يې راوغوښتی او ورته وه يې ويل چي ته نن شپه زما پر ځای پرېوزه او د عليه الصلوة والسلام يو پټو ؤ چي حضرمي يې باله چي په حضر موت ورته کالي جوړېدله، دا يې حضرت علي ته ورکړی چي پر ځای يې واچوه او دا اطمنان يې ورکړی چي تاته د کفارو له خوا هيڅ ضرر او مکروه نه سي رسېدلای، او عليه الصلوة والسلام دا رداً يا پټو په اخترو کي پر اوږو کاوه چي طول يې څلور شرعي گزه ؤ او عرض يې دوه گزه ؤ، او په رنگ په بعضو رواياتو کي راغلي دي چي شين ؤ، او په بعضو رواياتو کي راغلي دي چي سور ؤ لکه حافظ دمياطي رحمه الله چي ويلي دي.

درويش وايي: چي جمع ددې دوو رواياتو امکان لري چي پټو دي کشميري ؤ چي سرې او شنې ليکي يې درلودې، او عليه الصلوة والسلام چي په بيدېدی هم دغه پټو به يې پر ځان اچاوه، سبب د علي ﷺ د پرې ايستلو پر خپل بستر باندي داؤ چي کفارو چي د عليه الصلوة والسلام د قتل لپاره راجمع سوي وه، نو د علي ﷺ شخص به د دروازو تر چولوويني دوی چي وايي عليه الصلوة والسلام بيده دی، نو د بيدېدلو انتظار به يې کوي چي حمله پر وکړي، او علي ﷺ خو بيده نه ؤ صرف پټو يې پر ځان اچولی ؤ، نو به عليه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ تر خپل مقصده پوري ورسېږي، راوي وايي چي ثلث اول د شپې چي تېر سو سل کسه ځوانان له مختلفو قومو څخه د عليه الصلوة والسلام د قتل لپاره راجمع سوه چي د هر يوه سره توره وه تاچي په اجتماعي توگه عليه الصلوة والسلام قتل کړي تاچي د بدي د بني هاشمو چي د عليه الصلوة والسلام

مخصوص قومؤ وخاص قوم ته د قریشو متوجه نه سي اخیر الامر به بني هاشم په دیت راضي سي چي سل اوښان وه، او دا سل اوښان قریشو ته یو یو ور رسېدی، او دا جمع سوو سلو کسانو به د دروازې تر چولو ورته کتل چي کله به علیه الصلوة والسلام ددوی په گمان بیده سي چي په حقیقت کي علي ﷺ ؤچي موږ اجتماعي حمله پر وکړو، او علي ﷺ د علیه الصلوة والسلام پټو پر ځان اچولی ؤ او ویښ ؤ، نو علیه الصلوة والسلام له کوره پر راووتی او کافران په دروازه کي ولاړ وه او "یٓس والقرآن الحکیم" یې تر "فاغشیناهم فهو لایبصرون" پوري ووایه، نو خدای پاک په خپل قدرت تامه سره د مشرکینو سترگي پټي کړې حتی چي علیه الصلوة والسلام ددوی په منځ کي تېر سو، او علیه الصلوة والسلام په وخت کي د راوتلو یو موټ خاوري را اخستي وې او د هر یوه پر سر یې نو کي نوکي خاوري هم ایښي وې وهم لایشعرون ولایبصرون، وهذا من عجائب قدرته تعالی ومن غرائب معجزاته ﷺ.

فائده: په فضائلو کي د سورة یٓس راغلي دي په حدیث شریف کي چي علیه الصلوة والسلام وایي چي که سورة یٓس خائف ووایي په امن کي به سي، او که یې وږی ووایي موړ به سي او که یې لڅ سړی ووایي خدای ﷻ به کالي ورکړي، او که یې تږی سړی ووایي خدای ﷻ به یې اوبه کړي، او که یې مریض ووایي خدای ﷻ به شفأ ورکړي.

درویش وایي: چي دا ټوله کارونه په اعتقاد او یقین سره د سړي پر قول د علیه الصلوة والسلام مربوط دي، نو وروسته د کافرانو یو سړی و هغو سلو کسانو ته راغلی او ورته وه یې ویل ما تنتظرون؟ تاسي وڅه شي ته په انتظار یاست؟ هغو ورته وویل محمد ته په انتظار یو چي قتل یې کړو، هغه سړي ورته وویل قد حیبکم الله، والله قد خرج علیکم محمد ﷺ، ثم ماترک رجلاً منکم الا وضع علی رأسه التراب، او محمد پر خپل مخ ولاړی، هر یوه چي په خپل سر ته لاس وروړی پر سر به یې خاوري پرتې وې، نو دوی کور ته ورننوتل که څه گوري د علیه الصلوة والسلام په ځای کي علي ﷺ پروت

دی، نو ده ته یې وویل این صاحبک؟ علي رضی الله عنه ورته وویل خبر نه یم چې چېرې ولاړی له کور څخه خو درووتی، علیه الصلوة والسلام په اشاره د جبرئیل د ابوبکر رضی الله عنه کورته ولاړی، هغه ته یې وویل قد اذن لي في الخروج فقال ابوبکر رضی الله عنه الصحبة یا رسول الله بابی انت وامي یعني اسئلک الصحبة علیه الصلوة والسلام ورته وویل نعم، فبکی ابوبکر سروراً، نو ابوبکر رضی الله عنه وژړل له ډېرې خوشالۍ څخه، یو شاعر ډېر ښه وایي:

ورد الکتاب من الحبیب بانه .... سیزورنی فانستعبرت اجفانی

هجم السرور علی حتی انه .... من فرط ماقد سرني ابکاني

یا عین صار الدمع عندک عادة .... تبکین من فرح و احزان

نو ابوبکر رضی الله عنه و علیه الصلوة والسلام ته وویل چې ددې دوو اوښانو چې ما د سفر لپاره اراسته کړي وې یوه ته واخله، علیه الصلوة والسلام ورته وویل نعم بالثمن، دا ددې لپاره چې د علیه الصلوة والسلام هجرت الی الله بنفسه وبماله سي، که دا سبب نه وای نو ابوبکر رضی الله عنه خو اکثره حصه د خپل مال د علیه الصلوة والسلام په حاجاتو کې صرف کړي وه، عائشه رضی الله عنها وایي چې څلوېښت زره درهمه زما پلار د علیه الصلوة والسلام په حاجاتو کې صرف کړي وه، او ده چې هجرت کاوه فقط پینځه زره روپۍ ورسره وې، وفي روایة اربعین الف دینار، نو هغه اوښه چې علیه الصلوة والسلام خوښه کړه ناقة قصوی یا جدعاً یې بلل چې په خلافت کې د ابوبکر رضی الله عنه مړه سوه، راوي وایي چې علیه الصلوة والسلام او ابوبکر رضی الله عنه وروسته یوه سړي چې د بني الدیل د قبیلې ؤ په پینځه سوه درهمه مزدور کړی چې نوم یې عبدالله بن اریقط ؤ تاچې تر مدینې پورې یې پر سمه لار بوزي، ولې دا لار نه علیه الصلوة والسلام سمه لیدلې وه او نه هم ابوبکر رضی الله عنه او دا لار په سختو ریګو کې او د غرو په درو کې تېره سوې وه، که څه هم عبدالله بن اریقط پر دین د قریشو ؤ یعني هغه وخت وروسته بیا مسلمان سوی دی لکن د خپلې مزدورۍ په سبب یې حال چاته نه وایه، اوښاني یې په لاس ورکړې او ورته وه یې ویل چې د دریمي ورځي په سهار به یې د جبل ثور هغې معروفې درې ته

راولې، نو عليه الصلوة والسلام داغه شپه په کور کي د ابوبکر ﷺ تېره کړه دا بل شپه د جبل ثور پر خوا روان سوه، راويان د تاريخ وايي چي گاهي به ابوبکر ﷺ د عليه الصلوة والسلام ترمخه روان ؤ او گاهي به وروسته، عليه الصلوة والسلام دده څخه د تقدم او تأخر پوښتنه وکړه، ابوبکر ﷺ ورته وويل چي د تقدم سبب خو دادی چي گاهي مي په خيال کي راگرځي چي که چېري قريشو موږ ته لار نيولې وه نو ما به تر تا دمخه قتل کړي، او د تأخر سبب دادی که په موږ پسي وروسته خلگ راپسې وه نو به هم ما تر تا دمخه قتل کړي، درويش وايي چي دا دی صديق اکبر، ابوبکر ﷺ سر او مال قربانول تر عليه الصلوة والسلام، راويان دده درد افزون قصې په بيان کي وايي چي عليه الصلوة والسلام پر اطرافو د گوتو تگ کاوه تاچي پښه يې پر مځکه ونه لگېږي چي بل څوک په ما پسي پل را نه وړي، ابوبکر ﷺ چي ورته وکتل عليه الصلوة والسلام لځي پښې روان ؤ او د گوتو تر سرو يې ويني توېدلې، نو يې عليه الصلوة والسلام په شا کړی او په ځغاسته يې تر غاري د جبل ثور ورساوه او هورې يې له شا څخه کښته کړی، راوي وايي چي دا ويني په سبب د ډېرو د لاري وې ورنه مسافت له مکې څخه تر ثور پوري پر صحيح روايت د يوه ساعت لار وه په يوه ساعت مزل سره گوتي ويني نه کوي، البته د تفسير تبيان پر روايت چي تخميناً دوه فرسخه لار وه، نو احتمال د گوتو په وينو کي قريب گڼل کېږي، نو د جبل ثور غاري ته چي ورسېدل عليه الصلوة والسلام چي اراده د ننوتلو وکړه، نو ابوبکر ﷺ ورته وويل چي زه به يوار د غاري صفايي وکړم، چي دا غاره په حشراتو سره مشهوره وه، نو ابوبکر ﷺ چي ورننوتی ډېري او شيگي يې يوه طرف ته کړې او د غاري غارو ته به يې خپل کالي څيري کړل او بندول به يې چي نبايد دده غار څخه يو لړم يا بل خزنده راوه نه وځي چي عليه الصلوة والسلام په ازار کي، يوه غاره پاته سوه چي په هغې کي مار ؤ ابوبکر ﷺ خپل پښه په چخ کړه، نو وروسته عليه الصلوة والسلام ور داخل سو، نو مار به دی پر پنده په غابښاوه له ډېره درده به د ابوبکر ﷺ اوښکي پر مخ رواني وې، عليه الصلوة

والسلام چي سبب د اوښکو څني وپوښتی، ده ورته وویل چي په دې غار کي یو شی دی چي ما پر پنده په غاښوي او زهر یکښي اچوي، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي پنده اراسته کړه، ده چي اراسته کړه مار سر راوه ایستی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل ولي ظالمه چي نه بېگانه پرېږدي او نه صدیق مار ولاړی په خپل غار کي غلی سو، او د ابوبکر ﷺ پر پنده علیه الصلوة والسلام ناړي مبارکي تو کړې چي هیڅ اثر د درد نه سو پاته، راویان وایي چي خدای پاک امر کړه درخته د قتاد یا د ام الغیلان چي ورسه د غاري پر خوله ودرېږه او زما پر دوست باندي یې خوله بنده کړه چي ثوک یې ونه ویني، بعض راویان وایي چي علیه الصلوة والسلام و ابوبکر ﷺ ته وویل چي دا درخته له غاري څخه گوښه ولاړه وه ورسه ورته ووایه چي رسول د خدای دي بولي راسه پر موږ د غاري خوله بنده کړه، په هر صورت درخته په غره کي سره د خپلو ریښو را روانه سوه د غاري په خوله کي یې ریښې بیرته په غره کي واچولې.

درویش وایي: چي په هر حال دا قدرت باهره د خدای ﷻ دی او معجزه ظاهره د علیه الصلوة والسلام ده، نادره، معجزه او قدرت باهره، ابو نعیم له عائشة بنت قدامة ﷺ څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وایي چي زه او ابوبکر ﷺ دده د کور تر دربچې راووتلو، یعني پر دروازه نه راووتلو چي ثوک مو وه نه ویني، زموږ په مخ چي اول ثوک راغلی هغه ابوجهل ؤ لکن خدای ﷻ پر موږ ړوند کړی نه یې ولیدلو، موږ یې ومخ ته تېر سو.

پوه سه: چي آنحضرت ﷺ او ابوبکر ﷺ چي په غار کي ساکن سوه او درخته د قتاد د غاري خولې ته ودرېدله، نو عنکبوت چي په پښتو یې جولاگی بولي خدای پاک امر ورکړی چي د درختي د ښاخو په منځ کي پر خالي ځایو تانسته جار کړئ، دوی هم په ډېري چټکۍ سره یو پر بل سربیره تانستې جار کړې لکه د څلورو کالو تانستې کما في العقیدة البردة:

ظنوا الحمام وظنوا العنکبوت علی ...... خیر البریة لم تسنج ولم تحم

یعني بې دین خلگ گمان لري چي کوترو ځالگۍ نه ده جوړه کړې او نه یې

هگۍ پکښې اچولي دي پر دروازه د غار، ښه غار چي په هغه کي خير الخلق ﷺ قرار درلودی، يعني دا گمان غلط دی، او دغه بې دينه خلگ گمان لري چي عنکبوت د هغې غاري پر خولې تانسته نه ده جار کړې، او عنکبوت د غاري پر شاوخوا طواف نه دی کړی "تحم" مشتق دی د حام يحوم حوله ای طاف يعني عنکبوت خپل تانسته په ډېره چټکۍ سره جار ايستله.

درويش وايي: چي عنکبوت اسم جنس دی پر يوه او پر ډېرو يې اطلاق کېږي، نو له دې سببه ما دا خبره وکړه چي خلگ دا گمان ونه کړي چي يو دانه عنکبوت چي دا خدمت يې کاوه بلکې والله اعلم چي څو دانې په دې خدمت مشغول وه، ولي چي يوه دانه دومره تانسته نه سي جار ايستلای چي د ټولي غار خوله پټه کړي، او هغه په دومره مقدار لکه د څلورو کالو پنډه تانسته فافهم فانه سانح عزيز وتل من نبه علی هذا.

پوه سه: چي عنکبوت فقط دا يو خدمت د اهل الله نه دی کړی بلکې د تاريخ په پاڼو کي راغلي دي چي عنکبوت پر نبي الله داؤد ﷷ ځالگۍ جوړه کړې وه چي په يوه غار کي پټ ؤ چي جالوت پسي گرځېدی، لکن درويش وايي چي دا تاريخي خبره ده د قرآن له نص څخه مخالفه ده "وقتل داؤد جالوت وآتاه الملكَ" او بل دا چي عنکبوت پر عورت د سيدنا زيد بن علي بن الحسين بن علي بن ابی طالب چي د امام باقر ورور دی او اکا دی د جعفر صادق ﷺ هم ځاله جوړه کړېده، يوسف بن عمر الثقفي امير العراقين له جانبه د هشام بن عبدالملک ؤ دی يعني زيد يې لخ په دار کړی ؤ په سبب ددې چي زيد پر هشام تېری وکړی او جنگ يې ورسره شروع کړی وذالک في سنه۱۲۶ هـ ق او دوی چي دی د دار پر لرگي واچاوه مخ يې له قبلې څخه ورچپ کړی، نو لرگی وگرځېدی او دده مخ يې وقبلې ته کړی، او عنکبوت دده عورت غليظه په تانستو ورپټ کړی، اخير يې دده جسد مبارک او لرگی دواړه په اور وسوځل کذا في روح البيان.

درويش وايي: چي د عنکبوت دغه شرف کافي دی چي پر غار د جبل ثور الذي فيه سيد المرسلين ﷺ او دده صاحب خصوصي ابوبکر ﷛ ؤ، ده پهره

داري وکړه او فرجې د درختي يې په خپلو تانستو بندي کړې ولهذا نهی النبي ﷺ من قتل العنکبوت وقال انه جند من جند الله.

جمله ذرات زمين وآسمان .... لشکر حقند گاه امتحان

پوښتنه: له علي رضي الله عنه څخه روايت دی طهر البيوت عن نسج العنکبوت فانه يورث الفقر؟

ځواب: دا حديث پر تقدير د صحت د شرافت وعنکبوت منافي نه دی، او بيا خدای پاک امر کړې دوې کوترې چې په هغه درخته کي چې د غاري پر خوله ولاړه وه ځالگۍ جوړه کړي او سمدلاسه هگۍ پکښې واچوي، ولهذه الخدمة قد شرف الله تعالى جنس الحمامة بالسکونة في الحرم الشريف.

درويش وايي: چې دا ټوله کار روايي ددې لپاره وه چې کفار د مکې چې خبر سوه چې عليه الصلوة والسلام او ابوبکر رضي الله عنه د شپې له مخه له خپلو کورو څخه وتلی دی، نو ماهر پلزن يې راوغوښتی چې ته پل ددې دوو کسانو ووهه چې چېري پټ سوي دي، پل زن چې د عليه الصلوة والسلام له کوره پل راواخستی د ابوبکر رضي الله عنه کور ته يې راورساوه، له هغه ځايه بيا دوه پلونه سوي وه پل زن دا دوه پلونه پسي راواخستل برابر يې د غاري تر خولې پوري راورسول، نو پل زن وويل چې تر دې ځايه خو پلونه راغلي دي بالا نه پوهېږم چې اسمان ته ختلي دي او که په مځکه ننوتلي دي، بعض کافرانو وويل چې په دغه غار کي خو به نه وي، نو ځينو منت پر وکړی ته انسان نه يې دا تانستې د عنکبوت نه وينې او دا کوترې ته نه وينې چې ځالگۍ يې جوړه کړېده او هگۍ يې پکښې اچولي دي، ددې کافر مطلب دا ؤ چې که په غاره دوی ننوتلي وای، نو خو د عنکبوت تانسته به خراب سوې وای او د کوترو ځالگۍ به خراب سوې وای، او دې کافر و هغه بل کافر ته وويل چې ستا پلار لا والله که زو کړی ؤ چې په غار څوک نه دی ننوتلی، ابوبکر رضي الله عنه وايي چې موږ اقدام د کفارو ليدل لکن سرونه ددوی تر غار لوړ وه، نو ما و عليه الصلوة والسلام ته وويل چې که يو کافر سر کښته کړي او غاري ته وگوري خو موږ ويني، نو عليه الصلوة والسلام و ابوبکر رضي الله عنه ته کرار وويل

ماظنک باثنین الله ثالثهما ای بالعون والنصرة لا بالتمکن.

إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا

چي وويل رسول الله ﷺ و خپل ملگري ته چي ابوبكر رضي الله عنه ؤ ته غم مه كوه په تحقيق خداى جل جلاله زموږ سره راسره دى، ومظهري وايي معيةً غير متكيفة، غرض يې دادى چي دا آيت له متشابهاتو څخه دى.

درويش وايي: چي ولا ضرورة الى كونها من المتشابهات، ولهذا فسره علامة البغداد محمود الآلوسي في روح المعاني بالعصمة والمعونة فهي معية مخصوصة والا فهو تعالى مع كل واحد من خلقه بالقدرة، بغوي رحمه الله له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوة والسلام و ابوبكر رضي الله عنه ته وويل انت صاحبى في الغار وصاحب على الحوض.

مسئله: حسن بن الفضل رحمه الله وايي كه چا وويل چي ان ابا بكر لم يكن صاحب رسول الله ﷺ فهو كافر لانكاره نص القرآن وفي سائر الصحابة رضي الله عنهم لو قال ذالک يكون مبتدعاً لا كافراً، روايت دى چي ابوبكر رضي الله عنه و عليه الصلوة والسلام ته وويل كه چېري يو سړى له راغلو كافرانو څخه وفم الغار ته د خپلو پښتو وكتل خو موږ ويني، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي كه دوى يعني كافران د غاري له خوا راغله ماوتا به دورې ولاړ سو يعني د غار وړاى ته يې اشاره وكړه، ابوبكر رضي الله عنه وايي ما چي د غاري وړاى ته وكتل غاره دومره اوږده وه چي پر درياب تمامه سوې وه او په درياب كي كښتۍ ولاړه وه ملاحان چمتو ولاړ وه، علامه ابن كثير رحمه الله په خپل تفسير كي وايي وهذا ليس ببعيد من حيث القدرة العظيمة انتهى.

درويش وايي: چي په دې آيت كي دلالت دى د ابوبكر رضي الله عنه د رتبې پر بلندى عند الله وسابقية صحبته، او علماً وايي چي ابوبكر ثاني رسول الله في العالم الارواح حين خرج مَن العدم، وثانيه حيث خرج ﷺ مهاجراً وثانيه في دخول الجنة، وفي الحديث "اما انک يا ابابكر اول من يدخل الجنة من امتي، وفي حديث آخر قال عليه الصلوة والسلام لابى بكر رضي الله عنه الا ابشرک قال بلى بابى انت

وامي قال ان الله يتجلى للخلائق يوم القيامة ويتجلى لک خاصةً.

په يوه روايت كي راغلي دي چي ابوبكر ﷺ په غار كي تږى سو، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي د غاري خولې ته ورسه ځان اوبه كړه، ابوبكر ﷺ چي ورغلى هلته تر عسلو خوږې، تر شيدو سپيني او تر مشكو خوش بويه اوبه دي، نو يې ښه ځان په اوبه كړى، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي خداى پاک ملک موكل پر انهارو باندي د جنت امر كړه چي له جنت الفردوس څخه اوبه يوسه د غار خولې ته چي ابوبكر تږى دى، ابوبكر ﷺ وويل يا رسول الله ﷺ مالره دومره درجه سته په دربار كي د خداى جل جلاله؟ قال نعم وافضل والذي بعثني بالحق نبياً چي ستا سره بغض كونكي په هرگز جنت ته داخل نه سي وان عمل اى عمل.

درويش وايي: چي افسوس دى پر حال د روافضو او شيعه گانو چي د دغسي ذات محترم عندالله وعند رسوله بغض ساتي او نا لائقه ښكنځل او پوچ فحش ورته وايي.

درويش وايي: چي اخير الامر كفار مكه سره د پلزن نا اميده ولاړه له غاري څخه د جبل ثور څه يې په لاس نه ورغله.

پوښتنه: درې ورځي او شپې عليه الصلوة والسلام او ابوبكر ﷺ په غار كي څه شى غوړله؟

ځواب: په حديث كي راغلي دي چي عامر بن فهيرة چي د ابوبكر د مېږو او پسو يو شپانه ؤ د شپې به يې رمه د غاري خولې ته وروستل او شيدې به يې ولوشلې عليه الصلوة والسلام او ابوبكر ﷺ به يې په مړول او په سپېدو كي به يې لا رمه له هغه ځاى رمول، او عبد الرحمن بن ابوبكر چي ښه هوښار ځوان ؤ او په مكه شريفه كي ؤ، نو د شپې چي به خلگ بيده سوه دى به جبل ثور ته ورتلى او د كفارو ټوله اقوال او افعال به يې رسول الله ﷺ ته بيانول، او تر سپېدو دمخه به مكې ته راتلى چي مكې وال شک وانه خلي چي عبد الرحمن به شايد د عليه الصلوة والسلام او د پلار ملاقات ته ځي، او له ابو اسحاق څخه روايت دى چي اسمأ بنت ابى بكر ﷺ به يو څه ډوډۍ وغيره سره برابره كړه او چي شپه به

تاریکه سوه دا طعام به یې علیه الصلوة والسلام او پلار ته رساوه.

فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ

نو خدای ﷻ نازل کړه آرام د زړه پر ده باندي، بعض مفسران وايي چي ضمير د عليه و رسول الله ﷺ ته راجع دی حیث قال لا تحزن ان الله معنا، کذا قال البلادري وفيه ان سكينة القلب كانت حاصلة لرسول الله ﷺ من قبل هذا فالاولی ان يرجع الضمير ابی بکر رضي الله عنه، ولي چي د ابو بکر رضي الله عنه په زړه کي سکينه هلته پيدا سوه چي عليه الصلوة والسلام ورته وويل لا تحزن ان الله معنا او صحيح هم داغه ده ولي چي مضطرب خو د ابوبکر رضي الله عنه زړه ؤ چي عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي که يو سړی و خپلو پښتو ته وګوري ماوتا په ووینې کمامر من قبل، خواجه فريد الدين عطار رحمه الله وايي:

خو اجه اول که اول یار اوست ...... ثانی اثنین اذهما في الغار اوست
چون سکینه شدزحق منزل براو ...... گشت مشکلهای عالم حل برو

وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا

او خدای ﷻ تائيد او نصرت وکړی د عليه الصلوة والسلام په داسي لښکرو سره يعني د ملکو چي تاسي نه ليدی چي ددې ملکو وظيفه داوه چي د کفارو مخان او سترګي بې له ليدلو څخه د عليه الصلوة والسلام اړولې، له اسمأ بنت ابي بکر رضي الله عنها څخه ابو نعيم رضي الله عنه روايت کړی دی چي ابوبکر رضي الله عنه يو سړی وليدی چي غاري ته مخامخ راروان ؤ فقال يا رسول الله انه يرانا، دغه سړی موږ ويني يعني مخامخ راروان دی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل کلا ان الملائكة يستردہ الآن باجنحتها، ملکې په خپلو وزرونو رد کړی، نو هغه بې درنګه مخامخ ودوی ته پر بولو کښېنستی، نو عليه الصلوة والسلام و ابوبکر رضي الله عنه ته وويل که يې ته ليدلی نو مخامخ پر بولو به نه کښېنستی، په روح البيان کي وايي چي ددغې ملکي دا اول وار ؤ چي نازل سوې وه او د عليه الصلوة والسلام څخه يې دښمنان دفع کړه، يعني کفار قريش، او هم دغه ملکي

په بدر کي او په غزوة الاحزاب کي او په غزوه حنین کي نازله سوې وي.
پوښتنه: علیه الصلوة والسلام د هجرت په سفر کي د ځانه سره یو خوراک اخستی ؤ؟
ځواب: هو! ابن سعد رحمه الله وايي چي يو سترخوان ؤ چي په هغه کي د پسه پخې غوښې وې او يوه د ابو مشکولا وه، نو اسمأ بنت ابوبکر رضي الله عنهما وايي چي ما خپل کمر بند (د عربو د ښځو دا عادت ؤ چي ملا به يې په يوې مراندي تړله) دوه ځايه کړی په يوه حصه مي د ژي خوله وتړله او بل بل خوا مي سترخوان وتاړه، نو اسمأ رضي الله عنها ته په دې سبب ذات الناطقين ويل کېدل.
معجزه باهرة في سفر المدينة: طبراني، حاكم، ابو نعيم وغيرهما رحمهم الله وايي چي په اوږدو کي د سفر د علیه الصلوة والسلام ذی مبارک، ابوبکر، عامر بن ابو فهيرة او ددوی هادي عبدالله بن ارقيط ورغله پر خېمه د ام معبد چي يوه ښځه وه قريباً سپين سرې او تکړه چي د نرو سره به کښېنستله بې حجابه او په عين حال کي پاکه ښځه وه، نو دا د خپلې خېمې دباندي ناسته وه مسافر چي به راغله دې به ډوډۍ او اوبه ورکولې، نو علیه الصلوة والسلام او ملګري چي پر قبه تېرېدله ورته وه يي ويل چي موږ ته غوښې او خورما راکړه چي درځخه را يې نسو په قيمت، نو ددې سره هيڅ شی نه ؤ چي په دغه کال خلګ ډېر مسکينان وه، نو دې ورته وويل که زما سره شی وای تعنې د خوراکي شيانو څخه، نو ستاسي څخه مي نه ګرځاوه، نو علیه الصلوة والسلام د خېمې په غوږي کي يو بزه وليدله. فقال ما هذه الشاة يا ام معبد يعني دغه راولوشه شيدې يې موږ ته راکړه؟ هغې ورته وويل چي دا يو داسي بزه ده چي په سبب د ډنګروالي او ضعف له رمې څخه پاته سوې ده، قال هل بها لبن شدې لري؟ ام معبد ورته وويل چي شيدې چېري لري، علیه الصلوة والسلام ورته وويل چي ماته اجازه راکوې چي زه يې ولوشم؟ قالت بابی انت وامي سره ددې چي ام معبد نه پېژندی چي رسول الله ﷺ دی لکن د عربو عادت دادی چي په وخت کي د اظهار د رضابابی انت وامي وايي، که يې ته لوشې ستا خوښه ده لکن دا تر اوسه مينده هم نه ده شړلې،

فشانک بها، نو علیه الصلوة والسلام بزه تر غاړي ونیوله او غولانځه یې لـه لاس مبارک سره مسحه کړه او پر شا یې هم لاس ورتېر کړی او بسم الله یې وکړه، او خدای ﷻ ته یې خواست وکړی په باره کي د شیدو، نو د بزې غولانځه د شیدو ډکه سوه او پښې یې سره پراخه کړې د لوشولو لپاره، علیه الصلوة والسلام ام معبد ته وویل چي یو لوښی راوړه، هغې دکی ورته راواخستل علیه الصلوة والسلام لوشله چي د دکی پر خوله ځګ راغلی یعني ډکه سوه دومره شیدې یې ځني ولوشلې چي د پوره راهط بس وې، ام معبد وایي چي اول یې ماته شیدې راکړې ما ځان ښه په اوبه کړی، وروسته علیه الصلوة والسلام خپلو ملګرو ته ورکړې هغو ځانونه ښه په اوبه کړل، اخیر علیه الصلوة والسلام پخپله وڅیښلې او دا یې وویل "ساقی القوم اخیرهم" بیا ولوشل دکی یې ډکه ام معبد تـه پرې ښول، او علیه الصلوة والسلام ځني ولاړی، او ابو نعیم او ابن سعد لـه ام معبد ښځه روایت کړی دی چي دغه بزه دې تر اتلس کاله پورې د هجرت یعني تر زمانې پوري د خلافت د عمر ﷺ وساتل، او ام معبد وایي چي سهار او ماښام به مو یوه یوه دکی ډکه ځني لوشله.

درویش وایي: چي دا قصه چي معتبرو راویانو یې روایت کړی دی د علیه الصلوة والسلام لویه معجزه ده، او د خدای ﷻ د عظیم قدرت دلیل ده، دغه حدیث په یو بل روایت کي راغلي دي قال ابوبکر ﷺ فلبثنا لیلتین ثم انطلقنا، ام معبد د علیه الصلوة والسلام ښځه تعبیر په مبارک سره کاوه، او د ام معبد بوزې او مېږي او مواشي ښخي ډېري سوې حتی یو کال یې رمې مدینې ته راوستې او زوی ورسره ؤ، فمر ابوبکر ﷺ نو د ام معبد زوی یې وپېژندی او و مورته یې وویل یا امة ان هذا الرجل الذي کان مع المبارک، مور یې یعني ام معبد ورولاړه سوه فقالت یا عبدالله من الرجل الذي کان معک قال ابوبکر ﷺ هو نبي الله، دې ورته وویل چي ته ما وروله د ملاقات لپاره، نو علیه الصلوة والسلام ته ابوبکر سیده وروستله، نو علیه الصلوة والسلام ډوډۍ ورکړه او کالي یې ورکړه او ام معبد اسلام راوړی، تمت قصة ام معبد ﷺ.

فائده: په روح المعاني کي وايي چي يوه ورځ رسول الله ﷺ وحسان بن ثابت ته وويل چي نوموړی شاعر ؤ د عصر نبوي چي تا د ابوبکر په باره کي يو شعر نه دی جوړ کړی قال نعم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ته يې ووايه زه به غوږ ورته ونسم، فقال حسان رضي الله عنه.

و ثانئ اثنين في الغار وقد .... طاف العدوبه اذ صاعدا الجبلاً
وكان احب رسول الله قد علموا .... من البرية لم يعدل به رجلاً

فضحک رسول الله ﷺ حتی بدت نواجذه وقال صدقت يا حسان هو کماقلت.

درويش وايي: چي مظهري دغه دوه بيته په نورو الفاظو راوړی دی والله اعلم

تنبيه: له اسمأ بنت ابی بکر رضي الله عنها څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام او ابوبکر رضي الله عنه چي له کفارو څخه د مکې لادرکه سوه يعني په غار کي د جبل ثور، نو زموږ کور ته بعض کفار مکه راغله چي په هغو کي ابو جهل هم ؤ فقال اين ابوک پلار دي يعني ابوبکر چېري دی، اسمأ رضي الله عنها وايي ماورته وويل لاادري والله اين ابي، نو ابو جهل چپلاخه پورته کړه وکان خبيثاً زه يې پر مخ ووهلم چي زما غوږوالی له غوږو څخه ولوېدی، وروسته دوی ولاړه، دا وه تنبيه پر جهالت او غلظت او پر خباثت د ابوجهل، اسمأ رضي الله عنها وايي چي درې ورځي موږ ته هم هيڅ خبر نه ؤ چي عليه الصلوة والسلام او ابوبکر رضي الله عنه چيري دي خو دوی په جبل ثورکي وه، درېيمه ورځ عبدالله بن ابي اريقط حسب الميعاد اوښان جبل ثور ته وروستل او عليه الصلوة والسلام او ابوبکر رضي الله عنه له غار څخه پر را ووتل، عليه الصلوة والسلام چي مکې مکرمې ته وکتل وه يې ژړل او وه يې ويل اني لاخرج منک واني لا علم انک احب بلاد الله واکرمها علی الله ولو لا ان اهلک اخرجوني ماخرجت (زه له تا څخه وزم او زه په دې پوهېږم چي ته اې مکې احب يعني محبوب ترين د ښارو د خدای جل جلاله يې او په دربار کي د خدای جل جلاله هم ډېر شرافت لرې او که ستا اهل يعني کفار قريش ستا څخه نه وای ايستلی يعني وتلو ته يې نه وای مجبوره کړی زه به ستا څخه نه وای وتلی.

درويش وايي: چي دا حديث پر دې دلالت کوي چي مکه مکرمه اشرف ده

عند الله تر ټولو ځايو د مځکي، وفي الحديث الصحيح من صبر على حر مكة ساعة من نهار تباعدت عنه جهنم مسيرة مائة عام والحسنة فيها بمائة الف حسنة (که څوک صبر وکړي پر ګرمۍ د مکې يو ساعت د ورځي، دوږخ به له هغه شخه لېري سي د سلو کلو په مسافت سره او يوه نېکي په مکه مکرمه کي په يوه لک نېکيو ده يعني د بل ځای)

يوه سه: چي د امت اجماع ده چي هغه مځکه چي پر جسد شريف د عليه الصلوة والسلام راګرځېدلې ده هغه تر ټولو بقاع د مځکي مشرف ده حتی تر عرش او کرسۍ هم مشرفه ده.

درويش وايي: چي له دې ځای شخه سفر باسعادت د عليه الصلوة والسلام د هجرت شروع سو، ملګري په دې سفر کي دده مبارک ابوبکر، عامر بن فهيرة چي د ابوبکر د پسو شپانه ؤ او عبدالله بن ابي اريقط ﷺ چي ددوی د لاري هادي ؤ چي مجموع څلور کسان وه.

يوه سه: چي ابن ابي اريقط ﷺ له عليه الصلوة والسلام شخه مشوره وغوښتل چي يوه لار مدينې ته په دښتو او ريګو او بې اوبو مځکه ده چي مدينې ته تللې ده چي لنډه ده لکن بامشقت ده او بله لار د درياب پر غاړه تېره سوې ده چي څه اوږده ده لکن په راحت ده پر کومه دي ورسوم؟ عليه الصلوة والسلام د درياب د غاړي لار مختاره کړه.

درويش وايي: چي کفار مکه چي د عليه الصلوة والسلام او د ابوبکر ﷺ د نيولو شخه نااميده سوه، نو يې اعلان کونکي واستول و اطرافو ته د مکې چي که هر چا دغه دوه کسه يعنون محمد ﷺ و ابوبکر ﷺ ژوندي ونيول مونږ ته يې په لاس راکړه او يا يې قتل کړه د هر يوه پر سر سل اوښان ورکول کېږي (قصة سراقة بن مالک بن جعشم) په بخاري، مسلم او نورو کتابو کي چي سراقه وايي ماته راغله را استول سوي کسان د قريشو چي هر څوک چي محمد او ابوبکر دواړه يا يې مړه کړي يا يې ژوندي ګرفتار کړي پر هر يوه ديت د يوه سړي يعني سل اوښان ورکول کېږي، دی وايي چي زه په مجلس کي د خپل قوم بني مدلج

ناست وم چي يو سړی راغلی او ودرېدی يا سراقه ما د درياب پر غاړه يو څو کسه سپاره وليدل زما خيال دادی چي دغه محمد او اصحاب دده وه، سراقه وايي زه پوه سوم چي دغه ليدل سوي کسان هم دوي دي لکن هغه قائل مي د سترګو په اشاره پوه کړی چي دېغ مه لره، نو کورته ولاړم او مينځي ته مي وويل چي دا زما آس شيلې ته وباسه، او سلاح مي راواخستل د سرای د شا له خوا ووتلم او نېزه مي هم راواخستل د وسپني طرف مي کښته کړی او د لرګي خوا مي پورته ونيول.

درويش وايي: چي په دې ټوله کي د سراقه غرض دا ؤ چي له قومه څخه څوک را پسي را نه سي تاچي دا دوه سوه اوښاني يوازي زه تر لاسه کړم، سراقه وايي چي آس ته راغلم او پر سپور سوم او واګي د آس مي راپورته کړې يعني په تاخت مي ځغلاوه چي عليه الصلوة والسلام او ملګرو ته ورنژدې سوم آس مي نوک وواهه، زه ځني غوځار سوم بيرته ولاړ سوم، او له بغل ځولی څخه مي د فال غشي راوکښل چي پر يوه نوشته وه افعل او پر بل نوشته وه لاتفعل، نو هغه غشی راوختی چي پر نوشته وه لاتفعل دا کار مه کوه يعني ضرر و عليه الصلوة والسلام او ملګرو ته مه رسوه، لکن د فال نافرماني مي وکړه لپاره د اوښانو د محبت، بيا چي ورنژدې سوم دومره قدر چي قرائت د عليه الصلوة والسلام مي واورېدی، او عليه الصلوة والسلام تر شا نه کتل او ابوبکر ﷺ هر ګړی تر شا کتل، بيا مي د آس پښې تر زنګنو په سخته مځکه کي ننوتلې زه ځني وغورځېدم او پر آس مي دېغ وکړی، آس وغورځېدی دومره دوړي يې وکړې لکه دود د اسمان پر خوا، بيا مي په غشو فال وکړی بيا غشی راووتی لاتفعل، دی وايي چي زه په دې پوه سوم چي زه ددې له ضرره څخه منع سوم، نو مي ورناري کړې په بالامان سره، او ورته وه مي ويل چي تاسي ماته ودرېږئ فوالله دي زما قسم وي چي تاسي نه ازاروم او نه ضرر دررسوم، نو عليه الصلوة والسلام و ابوبکر ﷺ ته وويل چي ته ورته ووايه چي ته څه غواړې ما ورته وويل چي ستا قوم ستاسي د هر يوه پر سر سل اوښي ديت انعام ايښی دی او پوره حال د قريشو مي ورته ووايه، سراقه وايي چي ما عليه الصلوة والسلام ته زاد السفر او نور

متاع پېش کړه خو علیه الصلوة والسلام نه کړه قبول مګر دا یې راته وویل چې موږ پټ ساته، او پر دغه خوا پهره کوه هر څوک چې په موږ پسې راتلی مې پرېږده، سراقه وایي چې دا وعده ما ورسره وکړه لکن دا مې ورته وویل چې ماته ته د امن یو خط راکړه چې په ما به څوک ستا له متابعانو څخه کار نه لري، نو عامر بن فهیرة چې د هغه خط یې زده ؤ پر څرمن باندې یې د امن خط نوشته کړی ثم مضی رسول الله ﷺ.

درویش وايي: چې سراقه رشتیا داغسې وکړه چې تمامه ورځ پر دا لار ګرځېدی چې هر څوک چې په طلب کې د رسول الله ﷺ پر دغه لار راتله سراقه به ورته ویل چې ما دا خوا ټوله غوښتې ده دوی یعني علیه الصلوة والسلام نشته.

درویش وايي: چې څه وخت چې علیه الصلوة والسلام مکه مکرمه فتح کړه او د حنین له غزا څخه هم فارغ سوه، سراقه وایي چې زه علیه الصلوة والسلام ته ورراهي سوم چې ملاقات وسره وکړم او د امن مکتوب هم راسره ؤ، نو باره زه په جماعت کې د جماعاتو د انصارو ورګډ سوم، نو دوی زه په نېزو وهلم او راته ویل ګوښه سه حتی چې علیه الصلوة والسلام ته ورنژدې سوم او دی پر اوښه سپرېدی ما یې پنډۍ ته کتله په رکیب کې د اوښې وه ما په لاس کې مکتوب د امان پورته کړی او ورته وه مې ویل یا رسول الله هذا کتابک وانا سراقة بن مالک فقال رسول الله ﷺ یوم وفا وبرا، نو زه ورنژدې سوم او ایمان مې راوړی.

پوه سه: چې حاکم له عروه څخه او عروه له خپل پلار څخه داسې روایت کړی دی چې علیه الصلوة والسلام په سفر کې د مدینې د جماعت سره د تجارو چې مسلمانان وه چې له شام څخه راروان وه چې زبیر بن عوام رضي الله عنه هم پکښې ؤ ملاقي سوه، نو زبیر و علیه الصلوة والسلام او ابوبکر رضي الله عنه ته سپین کالي ورکړه، او بیهقي د موسی بن عقبه څخه روایت کوي چې علیه الصلوة والسلام چې مدینې ته ورنژدې سو طلحة بن عبید الله چې له شامه راروان ؤ او مکې ته تلی، نو د علیه الصلوة والسلام سره چې ملاقي سو او ابوبکر رضي الله عنه کالي ورکړه.

درویش وايي: چې بیهقي له ابو هریره رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې علیه

الصلوة والسلام چي مديني منورې ته ورنژدې سو ابوبرده اسلمي سره د اوويا کسانو د خپل قوم بني سهم په مخه ورغله، عليه الصلوة والسلام ورته وويل من انت؟ فقال بريدة، نو عليه الصلوة والسلام ابوبکر ﷺ وويل برد امرنا زموږ کار خنک سو يعني گرمي د هجرت تېره سوه، بيا عليه الصلوة والسلام ورته وويل له کومي قبيلې څخه يې؟ بريده ورته وويل من اسلم قال لابی بکر سلمنا، موږ سالم سوو له غمو څخه، بيا عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي وروسته لويه قبيله دي څه شی ده، هغه ورته وويل من سهم، قال لابی بکر خرج سهمک برخه دي تر لاسه کړه.

فائده: په حديث کي د بخاري او مسلم راغلي دي چي د عليه الصلوة والسلام فال يې خوښ ؤ او بدفالي يې مکروه بلل، د فال دغه حديث په زړه پوري مثال دی په درې ځايه کي فافهم.

ښهانه فائده: تاريخ اسلامي وايي چي عليه الصلوة والسلام په دوشنبه زوکړی دی، او په دوشنبه نبي سوی دی، او په دوشنبه له مکې څخه وتلی دی، او په دوشنبه مديني ته داخل سوی دی، او په دوشنبه معراج ته تللی دی، او په دوشنبه يې له دنيا فاني څخه سترګي پټي کړي دي، شاه عبدالعزيز دهلوي رحمه الله وايي چي ددې ټولو دوو شنبو معنا داده بعد از خدا بزرگ توئی قصه مختصر.

وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ

او خدای پاک وګرځول کلمه د هغو کسانو چي کفر يې کاوه يعني کلمة الشرک ودعوتهم الى الکفر "السفلی" يعني کښته چي عليه الصلوة والسلام يې له ازاره د مشرکانو او کافرانو د مکې خلاص کړی او صحيح سالم مديني منورې ته ورسېدی او په ځايو کي تائيد دده په ملکو سره چي دا يې اول وار ؤ کمامر في الآية السابقة وايده بجنود آه.

وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝٤٠

يعني کلمة التوحيد لا اله الا الله او کلمه د دعوت و اسلام ته، لوړه يې وګرځول، او خدای پاک په تدبير کي د کارو غالب او پر هر کار کي حکمت لري.

اِنْفِرُوْا خِفَافًا وَّثِقَالًا

ای اخرجوا وځئ اې مؤمنانو که سپک یاست او که درانه سره د علیه الصلوة والسلام وغزاته د تبوک چې ډېره سخت غزاوه، یو خو سخته گرمي وه او بل سفر بعید وه، او بل ډېر لوی لښکر د کافرانو په مقابل کې ددوی و، په تاج المصاد کي وایي چې النفیر والنفور بسفر بیرون شدن.

درویش وایي: چې ترجمه کونکو د قرآن کریم مختلف تفسرونه د قرآن کریم کړي دي یعني د خفافاً او ثقالاً، نو بیان د ټولو تفسیرو بیله نسبته وقائل لحال الطول في بیان القائلین.

پوه سه: چې خفافاً جمع د خفیف ده او ثقالاً جمع د ثقیل ده او دا دواړه لفظه منصوب دي حال دي له فاعل څخه د اخرجوا.

تفاسیر: (۱) ځوانان او سپین ږیري (۲) فقرأ او اغنیأ (۳) پیاده او سپاره (۴) په بدن جوړ او ناجوړه (۵) بې اولاده او اولاد لرونکي (٦) مسرعین خارجین ساعة سماع النفیر، او یا ثقالاً چې فکر په تلو کي وهي او ځان ورته اراسته کول (۷) او سلاح یا لږ وي او یا ډېره (۸) په خوشالی وزي او که په خوابد تیا (۹) که وتل ورته اسانه وي او که نه (۱۰) ډنگر یاست او که چاغ (۱۱) قوي یاست او که ضعیف، له ابن ابو مکتوم ﷺ څخه روایت دی چې په دواړو سترگو ړوند ؤ علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چې پر ما هم نفیر لازم دی قال نعم، نو ابن ام مکتوم کورته ولاړی توره او زغره یې راواخستله راغلی و علیه الصلوة والسلام ته ودریدی فنزل قوله تعالی لیس علی الاعمی حرج" پر ړانده باندي گناه نسته په نه وتلو کي، وایضاً نزل لیس علی الضعفأ ولا علی المرضی الآیة، نو دا آیت تخصیص دی د عموم د آیت اولی فافهم، له زهري رحمه الله څخه روایت دی چې سعید بن المسیب ﷺ چې په یوه سترگه ړوند ؤ هم په لښکر کي ووتی یو چا ورته وویل چې ته خو ناجوړی یې او په یوه سترگه ړوند هم یې ته ولي غزأ ته ځې، ده ورته وویل استغفرالله زه که څه هم جنگ نه سم کولای لکن د لښکر سواد خو په ما سره ډېرېږي او متاع د غازیانو خو ور ساتلای سم.

وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝

او جهاد کوئ په مالو سره خپل او په ځانو سره خپل په لار کي د خدای ﷻ یعني لاعلاءِ کلمة الله، دا جهاد مذکور خیر دی ستاسي لپاره که تاسي په خپل خیر او شر پوهېږئ، نو د "تعلمون" مفعول محذوف دی، او ان کنتم من اهل العلم نو تعلمون منزل منزلة اللازم دی، له محمد بن عمر ﷺ څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام مسلمانان باعثه کړل پر صدقه باندي لپاره د تجهیز د جیش العسرة في غزوة تبوک، اول سړی چي کومک یې راوړی ابوبکر صدیق ﷺ ؤ چي څلور زره درهمه یې راوړه، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي کور ته دي څه شی پرېښو؟ ابقیت لهم الله ورسوله، او عمر ﷺ نیمی د ابوبکر ﷺ د مال راوړی، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل هل ابقیت لاهلک شیئاً، ده ورته وویل نعم دومره لکه چي رامي وړه کور ته مي پرېښول، حضرت عباس، طلحة بن عبید الله، سعد بن عبادة او عبد الرحمن بن عوف ﷺ هر یوه دوه سوه وقیه د سپینو زرو و علیه الصلوة والسلام ته راوړه.

پوه سه: چي یوه وقیه څلوېښت درهمه ده چي مجموع اته زره څلور سوه څلوېښت (۸۴۴۰) درهمه کېږي، او عاصم بن عدي ﷺ نوي وسقه خورما راوړه چي یو وسق شپېته کاسې کېږي، او حضرت عثمان بن عفان ﷺ دریمه حصه د ټوله لښکر پر ذمه واخستله، محمد یوسف الصالحي رحمه الله وایي چي مجموع لښکر د غزوه تبوک دېرش زره (۳۰۰۰۰) کسه ؤ، نو عثمان ﷺ د لسو زرو کسو تجهیز پر ذمه واخستی، محمد بن اسحاق صاحب المغازي وایي انفق عثمان ﷺ نفقة عظیمة لم ینفق احد مثلها، او بیهقي له عبد الرحمن بن سمرة څخه روایت کړی دی چي عثمان ﷺ علاوه پر مذکور کومک څلور زره طلاوي د علیه الصلوة والسلام په لمن کي ورواچولې او علیه الصلوة والسلام لاس په دې دینارو کي وواهه او داسي یې دوه واره وویل ماضر عثمان ماعمل بعد الیوم.

له ابن عقبة ﷺ څخه روایت دی چي منافقان په دې غزا کي د تبوک نه سوه شامل او دوی ته دا یقین ؤ چي علیه الصلوة والسلام دوی به ژوندي له دې غزا

څخه نه سي راستانه، او بعض منافقان چي تر اتیا څه بالا وه راغله و علیه الصلوة والسلام ته یې د درواغو عذرونه پېش کړل چي موږ ته اجازه راکړه د قعود عن غزوة تبوک او علیه الصلوة والسلام چي دوی صادق په عذر کي وبلل اجازه د قعود یې ورکړه، فانزل الله فیهم.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا

پوه سه: چي اسم د کان محذوف دی ای لو کان مادعوا الیه که وای هغه شی چي دوی وربلل سوي وه هغه ته یعني المنافقین عرضاً یعني متاع الدنیا او یا غنیمت وای نژدې او اسان وای حصول د هغه.

وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ

او سفر میانه دومره لري نه وای له تبوک، دوی یعني منافقینو به ستا متابعت کړی وای او درسره وتلي به وای لپاره د ترلاسه کولو د غنیمت نه لپاره د رضأ الهي، لکن لېري سو پر دوی مسافت د سفر د غزوة تبوک.

وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ

ژر دی چي دوی یعني منافقان به قسم واخلي په خدای ﷻ سره یعني ستا د راضي کولو لپاره او لپاره د دفع د تهمت د نفاق له خپل ځانو څخه، والمعنی چي ته رجوع وکړه له تبوک څخه په خیر او عافیت سره، نو دوی اظهار العذر لپاره به وای والله، که زموږ په طاقت پوره وای یعني عذر مو نه درلودای موږ به وتلي وای ستاسي سره و تبوک ته لکن معذور ؤ.

فائده: د "لخرجنا منکم" جمله په ځای کي د جواب ده قسم او د جواب د شرط دواړو راغلې ده.

پوه سه: چي دا آیت د علیه الصلوة والسلام معجزه ده ولي چي قبل الوقوع خدای ﷻ علیه الصلوة والسلام خبر کړی په ما سیقع من اعذارهم وحلفهم.

پوه سه: چي "یهلکون انفسهم" بدل دی له "سیحلفون" څخه یعني دوی خپل ځانونه په هلاک کي د عذاب الآخرة اچوي په سبب ددې چي دوی اول امتثال د

Scanned by CamScanner

امر نبوي ﷺ په خروج کي د تبوک ته وکړي او بيا درواغ وايي چي معذوره وو او بيا د درواغو قسمونه اخلي وكل واحد من هذه الذنوب الثلثة كاف في هلاكهم انفسهم، لتعريضها الغضب الالهي والعذاب الاخروي.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿٤٢﴾

او خدای پاک علم لري پر دوی چي دوی درواغ وايي، په دې معنا چي دوی پوره طاقت د خروج درلودی.

عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ

خدای پاک دي تاته اې محمد ﷺ عفوه وکړي.

پوه سه: چي سفيان بن عيينه رحمه الله وايي چي خدای جل جلاله دمخه تر گناه لفظ د عفو راوړی دی د اکرام او تعظيم لپاره د عليه الصلوة والسلام، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي لفظ د عفو چي دمخه تېر سو ددې لپاره چي عليه الصلوة والسلام تر اندازه بالا مغموم نه سي لكمال خوفه وخشيته من الله تعالى، مثال يې دادی لکه د يو کريم سړي سره چي چا د ملاقات وعده کړي وي او د هغه خلاف وکړي، نو هغه داسي ورته وايي عفاالله عنك لم لاتزرني، او يا يو کريم سړی و يو گران سړي ده ته د يو کار ويلي وي چي دا کار وکړه او هغه يې نه وکړي، نو دی ورته ووايي عفاالله عنك ماصنعت في حاجتي.

لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٤٣﴾

تا ولي اجازه ورکوله په ترک د وتلو وتبوک ته هغه وخت چي دوی ستا څخه اجازه د قعود وغوښتل، تا ولي توقف نه کاوه په اجازه ورکولو کي، تر هغه وخته پوري چي تاته معلومېدای هغه کسان چي صادق دي په عذر کي لکه مريض، ړوند او نه درلونکی د نفقې د سفر او يا د نفقې د عيال، او ته پوهېدای په هغو کسانو چي په عذر کي درواغ وايي كالمنافقين، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي عليه الصلوة والسلام منافقان د تبوک تر غزا دمخه نه پېژندل، ولي چي عليه الصلوة والسلام په ظاهره اسلام سره عمل کاوه او د چا د باطن تجسس يې نه کاوه.

فائده: دا عتاب الهي ددې سببه نه دی چي عليه الصلوة والسلام گناه وکړه حاش لله بلکې پر ترک د اولی چي عليه الصلوة والسلام تلوار وکړی په اذن ورکولو ددوی او ددوی حقيقت حال د عذر يې نه وپلټی فهو من قبيل حسنات الابرار سيئات المقربين كذا قال نجم الدين في التأويلات.

فائده مهمه: پوه سه! چي په اخيري آيت د خدای ﷻ له خوا ځخه دا حکم فائده کېږي چي سړی يو کار يا خبري ته اراده وکړي بايد اولاً فکر پکښي ووهي چي دا کار يا گفتار به خير وي او که به شر تلوار دي نه کوي، په حديث شريف کي چي روايت يې انس رضي الله عنه کړی دی يو سړي و عليه الصلوة والسلام ته وويل "اوصٰني" نو نبي عليه الصلوة والسلام داسي ورته وويل خذ الامر بالتدبر فان رئيت في عاقبته خيراً فامضه وان خفت غياً فامسک.

ژباړه: هر کار چي کوې فکر پکښي وهه که ستا په رايه عاقبت يې ښه درغلی نو يې وکړه او که يې عاقبت ستا په فکر "غی" يعني خراب ؤ نو يې پرېږده، علما رحمهم الله په يوه خوله وايي چي عجلت او تلوار کار د شيطان دی، ولي ده چي د آدم عليه السلام جسد وليدی چي روح لا نه ؤ پکښي پوه کل سوی ده وويل تلوار وکړئ او وه يې ويل وعزة ربي ان جعل هذا خيرا وفضله علي فلا اطيعه وان جعلني خيرا منه لاهلكنه، چي وروسته چي آدم عليه السلام ذي روح سو او خدای ﷻ ملکي او شيطان چي قبل الانكار يې نوم عزازيل ؤ په سجده ورته امر کړه، ابليس منع وکړه له سجدې ځخه او په امر الهي کي يې فکر ونه واهه.

درويش وايي: چي تفصيل هذه القصة في تفسير سورة البقرة، او تأني يعني په مهلت کار کول له صفاتو ځخه د رحمان دي ولهذا خلق السموات والارض في ستة ايام وان كان قادراً على ان يخلقها في مقدار طرفة العين.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾

ستا ځخه اجازه د تخلف نه غواړي هغه کسان چي ايمان لري پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت په تخلف او پاته کېدو کي له دې ځخه چي جهاد وکړي په خپلو

مالو سره یعني د سفر خرڅ یا د سلاح د رانیولو لپاره او خپلو ځانو سره د سر بنندني او ویني تویولو في سبیل الله، بلکې دوی د غزأ د اعلان سره سمدلاسه په خپل کار سازي بخت کېږي او اذن ته د تلو هم حاجت نه لري فضلاً عن التخلف، او خدای پاک خبر دی ډېر ښه په حالاتو د هغو کسانو چې له خدای ﷻ څخه بېرېږي.

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

پوه سه: چې کلمه د "انما" لپاره د حصر ده یعني ستا څخه اجازه د تخلف د غزأ نه غواړي مگر هغه کسان یې غواړي چې دوی ایمان نه لري پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت یعني پر ثواب د اخرت پر جهاد في سبیل الله باندي.

درویش وایي: چې مراد له دغو کسانو څخه منافقین دي، ولي دوی که څه هم اظهار د ایمان کاوه په خوله لکن دا اظهار د ایمان سره د نفاق د زړه فائده نه لري او د دوی زړونه شکي وه په صحت د دین اسلام لکن د خولې اظهار یې لپاره د حفظ الدم والاموال والاولاد کاوه، نو دوی په خپل دغه شک کي متحیر وه، گاهي به یې په زړو کي دا ورگرځېدله چې باید ورسره ولاړ سو و غزأ ته د تبوک، ولي که مسلمانان له دې غزأ څخه سالم راغله نو موږ که نه سو ولاړ موږ ته به درد سر وگرځي او مسلمانان به موږ ته لوی ضرر ورسوي او گاهي به یې په زړو کي دا ورگرځېدله چې نه ورسره ځو، ولي چې له دې غزأ څخه دوی سالم نه سي راتلای.

فائده: خدای ﷻ په دواړو ځلو ایمان بالله والیوم الآخر ذکر کړی ددې لپاره چې ایمان بالله والیوم الآخر باعث د خروج په لښکر کي دی رجاءً لثواب الله في الیوم الاخر وعدم الایمان یقتضی عدم الخروج في الغزأ لعدم رجأ الثواب.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

که دوی یعني منافقانو اراده د خروج وغزوة تبوک ته ستا سره درلودلای، نو دوی به اراسته کړی وای لپاره د خروج الی الجهاد یو کار سازي د خروج او جهاد

لپاره من السلاح والمتاع والمركوب، خدای پاک مکروه بولي وتل ددوی، ولي ددوی په وتلو کي خطره وه د شیطانت په مسلمانانو کي لکه وروسته چي به راسي، او تفرقه اچول په منځ کي ددوی، نو دوی یې منع کړه له خروج څخه بالجبن والکسل، او دوی ته وویل سوه چي کښېنئ د هغو کسانو سره چي هغه له غزاؤ څخه ناست دي چي ناجوړیان دي یا شلان دي او یا ړندیان دي او یا ښځي دي او کوچنیان دي.

سوال: دوی ته خو چا نه وه ویلي چي کښېنئ سره د قاعدینو.

ځواب: هو! لکن دا آیت تمثیل دی ددوی د کراهة الخروج في قلوبهم او له وسوسة الشیطان لهم بالامر بالقعود، او یا اذن ته رسول اللهﷺ ودوی ته امر په اقعدوا وبالی.

درویش وایي: چي قصه د خروج د علیه الصلوة والسلام وه غزأ ته د تبوک او تخلف د اکثرو منافقانو کما في التواریخ الاسلامیة والآحادیث الصحیحة والتفاسیر المعتبرة چي علیه الصلوة والسلام د رجب په میاشتي کي په سنه ۹ هنو لښکر یې سره غونډ کړی په ثنیة الوداع کي چي د یو مشهور ځای نوم دی، محمد بن اسحاق، او محمد بن عمر او ابن سعد رحمهم الله وایي چي د لښکر تعداد تر دېرش زره یو څه زیات ؤ، او حاکم له ابو زرعه څخه په روایت وایي چي په تبوک کي اوویا زره کسه جمع وه، ددې دوو روایتو جمع کېدای سي چي د لښکر سره په لار کي نور مسلمانان ملګري سوي وي، او په لښکر کي لس زره آسان وه او د پنج شنبې په ورځ علیه الصلوة والسلام له مدیني منورې څخه ووتی، ابن هشام وایي چي پر مدینه منوره یې محمد بن مسلمة الانصاريرضي الله عنه حاکم مقرر کړی، او بعض وایي چي سباع بن عرفطةرضي الله عنه یې مقرر کړی او بعض وایي چي ابن ام مکتوم چي نوم یې عبدالله بن شریحرضي الله عنه ؤ چي په ستر ګو ړوند ؤ مقرر کړی، والراجح محمد بن مسلمةرضي الله عنه، او عبدالرزاق د ابن وقاصرضي الله عنه په روایت وایي چي علیه الصلوة والسلام خو اولاً علي بن ابي طالبرضي الله عنه خلیفه وګرځاوه لکن منافقانو به ویل چي علي یې د استثقال دده مقرر کړی یعني عليرضي الله عنه ځان وځړاوه، نو د منافقانو دا خبره چي عليرضي الله عنه

واورېدله پر آس سپور سو او خپل سلاح يې ورسره واخستله، علیه الصلوة والسلام سره د فوجه په جرف کي اړولي وه چي علي رضي الله عنه ورورسېدی، نو د منافقانو هغه خبره چي دده په شان کي يې کړې وه علیه الصلوة والسلام ته يې بيان کړه علیه الصلوة والسلام علي رضي الله عنه ته وويل چي دوی درواغ وايي، لکن ما چي ته وروسته پرېښولې ددې لپاره چي زما اهل او ستا اهل په مدينه کي دي فارجع واخلفني في اهلي واهلک، فلا ترضى يا علي ان تکون مني بمنزلة هارون من موسى عليه السلام يعني لکه موسى عليه السلام چي کوه طور ته تلی د تورات د راوړلو لپاره خليفه يې هارون وگرځاوه الا انه لانبي بعدي فرجع علي الى المدينة وهذا الحديث رواه البخاري ومسلم، تاريخ اسلامي او د احاديثو راويان وايي چي عبدالله بن ابی رئيس المنافقين جلا فوج يې جوړ کړی او د علیه الصلوة والسلام د وتلو سره دی هم د خپله فوج سره ووتی له مديني څخه و طرف ته د ذباب چي يو غر دی مديني ته نژدې، نو دی تر هغو هلته ؤ تر څو چي علیه الصلوة والسلام تبوک ته روانېدی، نو څه وخت چي علیه الصلوة والسلام د تبوک پر خوا حرکت وکړی ابن ابي بيرته مديني ته راغلی او متخلفينو منافقانو ته به يې ويل يغزو محمد بني الاصفر چي روميانو ته وايي مع جهد الحال چي دده حال ډېر د تکليف دی او ډېره گرمي ده او مسافت د تبوک هم ډېر لېري دی چي محمد د بني الاصفر د جنگ طاقت او توان نه لري يحسب محمد ان قتال بني الاصفر معه اللعب چي جنگ د بني الاصفر سره يو ساتېری دی والله لکاني انظر الى اصحابه مقرنين في الحبال وفي رواية متفرقين في الحبال لکه چي ورته گورم چي دده اصحاب به د بل په رسيو تړلي وي او يا به په غرو کي سره متفرق وي، فانزل الله تعالى في ابن ابی واصحابه قوله تعالى.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا

که منافقين له تاسي سره وتلي وای وجنگ ته د تبوک دوی به تاسي ته نه وای زيات په خروج کي هيڅ شی مگر شر او فساد او فتنه چي په زړو کي د مسلمانانو جبن بزدلي اچولای چي د بني اصفرو فتح اسان کار نه دی او په عين حال کي به کومک د کفارو سره کوي ستاسي په جاسوسي سره او په غفلت کي ستاسي ونحو ذالک.

وَّلَاۡاَوۡضَعُوۡا خِلٰلَكُمۡ يَبۡغُوۡنَكُمُ الۡفِتۡنَةَ ۚ

او دوی به چابک کوي شیطانت او د شکست غلطي اوازې ستاسي په منځ کي، دوی غواړي چي ستاسي مسلمانانو په منځ کي اختلاف پیداسي او د کفارو رعب او بیره ستاسي په زړو کي پیدا کړي.

وَفِيۡكُمۡ سَمّٰعُوۡنَ لَهُمۡ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌ ۢ بِالظّٰلِمِيۡنَ ﴿۴۷﴾

او په تاسي کي داسي ضعیف العقیدة مسلمانان سته چي ددوی خبره اوري او ددوی پیروي کوي، او خدای ﷻ ښه خبر دی د ظالمانو په حال، نو خدای پاک به دوی ته جزاٴ ورکړي.

لَقَدِ ابۡتَغَوُا الۡفِتۡنَةَ مِنۡ قَبۡلُ

دوی طلب د فتنې کړی دی په تفرق کي د اصحابو ستا او په فراګنده والي د کار ستا دمخه تر دې ورځي د تبوک لکه په غزوة کي د احد چي ابن ابی سره د درې سوه اتباعو دده له لښکر څخه ووتل، او دا یې خیال ؤ چي په مسلمانانو کي به تفرق او ترک النصرة پیداسي.

وَقَلَّبُوۡا لَكَ الۡاُمُوۡرَ حَتّٰى جَآءَ الۡحَـقُّ وَظَهَرَ اَمۡرُ اللّٰهِ وَهُمۡ كٰرِهُوۡنَ ﴿۴۸﴾

او دوی ډېر فکرونه وهلي دي او ډېري حیلې یې کړي دي په ابطال کي ستا د دین، حتی چي راغلی حق چي نصرت د خدای ﷻ دی ستا د دین، او ښکاره سو امر د خدای ﷻ چي روز افزون ستا د دین اعلاٴ ده پر خلاف ددوی د حیلو في الابطال، او ددوی له ظهوره د دین ستا کاره او دښمنان او بد یې راتله.

درویش وایي: چي د منافقانو دغه فتنې وې (۱) د احد په غزاٴ کي چي درې سوه کسان له لښکره ووتل او علیه الصلوة والسلام ته فقط اووه سوه کسه پاته سوه (۲) له لښکره ووتل په غزاٴ کي د تبوک کمامر تفصیله (۳) په غزاٴ کي د خندق چي دوی وویل یا اهل یثرب لامقام لکم فارجعوا (۴) په شپه کي د عقبه چي د علیه الصلوة والسلام اوښه پر لوړه راپورته سوه او لاندي یوه ژوره شېله وه، نو دوی په د اوښي په پښو کي یو شی وروغورځاوه چي وترهېږي او علیه

الصلوة والسلام وشپلې ته وغورځوي (۵) داغه رنګه په ليلة العقبه كي دوولس كسه منافقان پر ثنية الوداع چي نابېره يې پر عليه الصلوة والسلام حمله وكړي، او خداى ﷻ ددوى ددغي نابېري حملې څخه دى مبارک خبر کړى او دوى ناكام سوه او عليه الصلوة والسلام سالم پاته سو (٦) دا خبره ابن ابى وكړه لئن رجعنا الى المدينة ليخرجن الاعز منها الاذل كما حكى الله في القرآن في موضع اخر يعني في سورة المنافقين الى غير ذالک من قبائحهم وحيلهم في ابطال دين الاسلام ومحوه عن وجه الارض، ولنعم ماقيل.

چون ترا اندر حريم قرب خود ره داده شاه
از نفير پرده دار و طعن دربان غم مخور

درويش وايي: چي په مذكوره آيتو تقبيح د حال د منافقانو او تسلي د عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو ده، وبيان كون العاقبة للمتقين، وان الله معهم بالعون والنصر الى يوم الدين.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ ائْذَنْ لِّيْ وَلَا تَفْتِنِّيْ

او بعض له منافقانو څخه هغه څوک دي چي وايي ماته اجازه د تخلف راكړه او ما په فتنه كي مه اچوه.

پوهه: چي دا منافق سړى جد بن قيس نومېدى، دا منافق و عليه الصلوة والسلام ته راغلى چي ماته اجازه د خلف وكړه چي زه عذر لرم عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ته د غزا تياري وكړه ته خو غني يې او شايد چي له غزا څخه چي راځې له ښځو څخه د بني الاصفر به دې تر شا سپره وي، جد په ډېره بې حيايي سره ورته وويل چي زما قوم په ما خبر دى چي هيڅ څوک تر ما د ښځو شوقي نسته، نو زه پر ځان بېرېږم كه ما د بني الاصفر ښځي يعني روميانې چي ډېري ښائستې دي كه مي وليدلې زما به صبر نه ځندي وسي او په فتنه به اخته سم، عليه الصلوة والسلام مخ ځندي واړاوه، وقال قد اذناک يعني زما اجازه ده پاته سه، نو د جد منافق زوى چي نوم يې عبدالله ؤ او د بدر په غزا کي هم شامل ؤ خپل پلار جد ته يې وويل چي ولي دي د عليه الصلوة والسلام خبره رد كړه، قسم په

خدای ﷻ دی که په بني سلمة کي تر تا مالداره سړی سته، نو ولي غزأ ته نه ځې؟ جد مذکور ورته وویل مالي وللخروج چي ډېره ګرمي ده او سخت ګرم بادونه هم چلېږي او سختي هم ده، نو زه څرنګه و غزأ ته د بني الاصفر ولاړ سم، او جد مذکور ورته وویل چي زه په کور کي له بني الاصفر څخه بېرېږم زه به هلته ددوی غزأ ته ځم! او ورته زیاته یې کړه چي زه په حوادثو د زمانې ډېر بنه پوهېږم یعني چي علیه الصلوة والسلام او مسلمانان به په جنګ کي د بني الاصفر مغلوبه کېږي، او زوی ته یې دا ښکاره کړه چي ما و علیه الصلوة والسلام ته وویل "لاتفتني" هغه صرف بهانه وه اصلي سبب دادی چي زه له بني الاصفر څخه بېرېږم، عبدالله ﷺ خپل پلار ته ډېر سخت الفاظ وویل لا والله ولکنه النفاق، هغه خبري نه دي په خدای ﷻ دي مي قسم وي چي نفاق دي مانع د خروج دی، جد مذکور چوته پورته کړی کړی خپل زوی یې پر دا مخ په ووهه زوی یې څه ورته و نه ویل ځندي ولاړ سو فانزل الله تعالی هذه الآية "ومنهم من يقول آه" بعضو مفسرینو په مختصر عبارت سره داسي شان نزول بیان کړی دی لاتفتني بسبب ضياع المال والعيال اذ لاكافل لهم بعدي والله اعلم بالصواب وعنده العلم بالكتاب.

أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

آګاه اوسه چي په فتنه کي د کفر او نفاق ظاهر دوی واقع سوي دي او په تحقیق سره جهنم محیط دی پر کافرانو.

إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ

که تا ته ورسېږي په بعضو غزواتو کي نېکي یعني ظفر او غنیمت لکه په بدر کي، دوی یعني منافقان خوابدي کېږي لفرط عداوتهم لك وللمؤمنين، او که تا ته ورسېږي یوه سختي لکه په غزأ کي د احد، نو دوی خوشاله سي په تخلف سره یعني وایي چي ښه سوه موږ نه وو ورسره موږ ته به هم قتل رسېدلی وای.

يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

دوی وای چي موږ خو خپل کار دمخه لا سم کړی چي له غزأ څخه د احد په کور کي کېښېنستو، او دوی له مجلس څخه چي دوی خپل په منځ کي سره کاوه

خوشاله وي په مصيبت د مسلمانانو چي اوويا كسه شهيدان يې په غزا كي د احد له لاسه وركړله، ونحن المؤمنون نقول انا لله وانا اليه راجعون.

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا ۚ هُوَ مَوْلٰىنَا ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ۝

ته ورتهووايه يعني منافقانو ته چي هرگز مونږ ته نه رسېږي مگر هغه شى چي ليکلى دى خداى پاک زمونږ لپاره يعني په لوح محفوظ كي، او خاص پر خداى ﷻ دي توكل وكړي مؤمنان.

پوه سه: چي مراد د "ماكتب الله" څخه شهداً د احد دي.

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ۭ

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ چي تاسي ايها الكافرون والمنافقون انتظار نه لرئ ومونږ ته مگر يو د دوو ښو خصلتو څخه چي عاقبت يې زمونږ لپاره ښه دى يا قتل او شهادت في سبيل الله، دا قتل كه څه هم په نظر بد دى لكن زمونږ په اسلام كي يو عاقبت حسنه دى لانها مورثة للجنة طول الحيوة المؤبدة او دويم عاقبت حسنه نصر او غنيمت دى.

پوه سه: چي اصل د "تربصون" تتربصون ؤ حذف احدى التائين والمخاطب رسول الله ﷺ، او استفهام انكار دى يدل على النفي والا استثناً له نفي څخه.

عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ انتدب الله لمن يخرج في سبيل الله (خداى ﷻ ضمانت او وعده كړې ده د هغه چا لپاره چي ووزي په لار كي د خداى يعني لاعلاً كلمة الله) لايخرجه الا ايمان بي وتصديق برسولي (دى نه وي ايستلى مگر ايمان پر ما او تصديق د رسولانو زما يعني رياً او د غنيمت قصد يې نه وي) ان ارجعه بما نال من اجر او غنيمة (ددې وعده چي زه به دى خپل كور ته راستانه كوم سره د هغه چي ده پيدا كړى يا ثواب او يا غنيمت.

پوه سه: چي دا كلمه د "او" لپاره د منع الخلود ده، ولي چي جمع يې روا ده چي هم دي ثواب د خروج في سبيل الله خداى پاک وركړي او هم غنيمت او كه غنيمت نه وي ثواب خو لازمي دى دا پر تقدير ددې چي دى ژوندى پاته سي وادخله الجنة كه دى شهيد سي، متفق عليه.

وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِندِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ۝۵۲

او موږ انتظار کوو وتاسي ته که توبه له کفره او نفاقه ونه کړئ یو د دوو بدو حالاتو، چي تاسي ته دي ورسوي خدای پاک عذاب له خپل جانبه یعني په ورځ د قیامت یعني که تاسي پر موږ غالبه سئ په دنیا کي، او یا به زموږ په لاسو تاسي ته عذاب درکړي وهو القتل علی الکفر المفضي الی عذاب النار، نو تاسي انتظار کوئ زموږ و عاقبت ته موږ ستاسي سره په انتظار کي یو ستاسي د عاقبت وهي القتل او الموت علی الکفر.

قصه عاد وثمود از بهر چیست .... تابدانی کانبیأ راناز کیست
این شان خسف وقذف وصاعقه .... شد بیان عز نفس ناطقه

له نفس ناطقه څخه انبیأ علیهم السلام مراد دي

قُلْ أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا

ته ورته ووایه چي تاسي انفاق وکړی په خپله خوښه او یا په زوره "قل" دا جواب د جد بن قیس دی من المنافقین چي ده د تخلف اجازه له علیه الصلوة والسلام څخه وغوښتل او ورته وه یې ویل چي زه مالي مرسته درسره کوم یعني په غزأ کي د تبوک او له غزأ څخه معذور یم کمامر من عذره الکاذب.

پوه سه: چي "طوعا وکرها" حال دی له ضمیر څخه د "انفقوا" ای حال کونکم طائعین او حال کونکم کارهین.

فائده: "طوع" داده چي د خدای ﷻ له خوا او د علیه الصلوة والسلام له خوا پر دوی باندي الزام او امر د انفاق نه وي بلکې د خپل زړه په خوښه چي طیب النفس یې بولي انفاق کوي کالمؤمنین المخلصین في غزوة تبوک علی مامر تفصیله، او "کره" داده چي د خدای او د رسول له خوا پر الزام وي لکه منافقین ولي چي ددوی خو په دې انفاق کي سترګي او طمع د ثواب نه درلوده، نو انفاق ددوی صرف اجبار او اکراه وه.

درویش وایي: چي مظهري وایي چي دا "انفقوا" امر بمعنی الخبر ده انتهی

او وجه يې نه ده بيان کړې چې ولي ولله درصاحب روح البيان حيث بين وجهه وقال في معنى انفقوا اى "انفقتم" ولي امر که پر خپله سي فلاوجه لان يؤمر بشئ ثم يخبر انه عبث لايجدي بوجه مابقوله لن يتقبل منكم.

لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ ۖ

ستاسي څخه نه قبلېږي، ددې نه قبلېدلو دوه احتماله دي يا دا معنا ده چې عليه الصلوة والسلام يې نه قبلوي بلکې ودوی ته يې برته ردوي او يا يې خدای پاک نه قبلوي يعني دوی ته پر دغه انفاق که طوعاً وي او که کرهاً وي ثواب نه ورکوي ولي چې شرط د ثواب پر انفاق ايمان بالقلب واللسان دی وهم منافقون ليس لهم ايمان بالقلب بل باللسان فقط لپاره د حفاظت د خپلو وينو او د ما او د عيال چې دې ته ايمان للسيف وايي.

پوه سه: چې ائمه الدين رحمهم الله وروسته تر رحلت د عليه الصلوة والسلام د هغه چا چې دوی به په پوهېدله چې منافق دی صدقه به يې نه څندي قبلوله.

إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾

په تحقيق تاسي واست يو قوم چې خارج له ډلي څخه د مسلمانانو ياست، دا جمله علت دی د عدم قبول د انفاق ددوی چې داسي جملې ته په عربي استيناف بياني وايي كما تقرر في علم البيان.

درويش وايي: چې په مذکوره آياتو کي خدای پاک افعال ذميمه د منافقينو په تفصيل سره بيان کړه او ددوی اقوال شنيعه يې هم بيان کړه او بده د کافرانو هم همدغه ډله ده او اسفل السافلين چې د دوږخ ډېره سخته طبقه ده هم ددوی ځای دی، په صحيح حديث کي راغلي دي "من شر الناس ذوا الوجهين (له بدو خلگو څخه دوه مخی سړی يعني به المنافقين) يأتي هؤلاء بوجه وهؤلاء بوجه آخر (چې راتگ کوي يوې ډلي ته په يوه مخ او بلې ډلي ته په بل مخ لکه منافقان چې په مسلمانانو ته راتله په مخ د اسلام لساني او کافرانو ته به ورتله په مخ د کفر قلبي لکن چونکه حقيقت د ايمان تصديق قلبي نه ؤ، نو ځکه د کافرانو په ډله کي حساب سوه بلکې اخبث الكفرة، او چونکه په دوی کي ايمان لساني ؤ، نو د اسلام

احكام من عدم قتلهم ونهب اموالهم وغيرها پر جاري وه) وكان له يوم القيامة لسانان من نار، كذا في ابكار الافكار (او ده لره به وي په ورځ د قيامت دوې ژبې د اور، او دا حديث په ابكار الافكار كي چي د يوه كتاب نوم دی راغلی دی)

وفي الحديث الصحيح آخر لا يستقيم ايمان حتى يستقيم قلبه ولا يستقيم قلبه حتى يستقيم لسانه (په بل صحيح حديث كي راغلي دي چي نه سي برابرېدلای يعني پر نهج شرعي د بنده ايمان تر هغو پوري چي زړه يې برابر نه سي په تصديق قلبي سره، او زړه يې نه سي برابرېدلای پر لار چي ژبه يې برابره نه سي يعني چي په ژبه غيبت بهتان دروغ او كلمات د كفر نه كوي او نه يې وايي.

وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ

او نه دي منع كړي دوی چي قبول دي كړه سي له دوی څخه نفقات ددوی.

پوه سه: چي تقبل صيغه مجهول ده مفعول مالم يسم فاعل نفقاتهم دی چي هغه مونث غير حقيقي دی نو تذكير او تانيث د فعل مسند دواړه يې روا دی له دې كبله بعض قرأ تقبل په تانيث وايي او بعض قاريان يې په تذكير وايي يعني يقبل، او فاعل د منع انهم آه دی، يعني دمخه يې كفر كړی ؤ په خدای ﷻ او په رسول د خدای ﷻ حاصل دا چي كفر ددوی مانع دی له قبول څخه د صدقاتو ددوی.

وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾

او دوی نه ورځي لمانځه ته د مسجد نبوي مگر په داسي ډول چي ځانونه سست اچوي، ولي چي ددوی لمونځ خو د زړه له شوقه نه دی بلكې له بېري دی، او نه كوي انفاق يعني في سبيل الله مگر نه دوی كاره او بد يې كېږي، ولي چي دوی په وركړه د نفقه في سبيل الله د ثواب عقيده نه لري لكفرهم، او كه يې انفاق ونه كړی له عذابه نه بېرېږي دوی زكوة وركول مغرم باله يعني صرف تاوان او نه وركول يې غنيمت باله.

پوښتنه: په دمخه آيت كي خدای پاک وويل "انفقوا طوعاً وكرهاً" او دلته يې سلب كلي ځندي وكړی يعني في قوله تعالى "ولا ينفقون الاوهم كارهون آه" نو ددې آيت او دمخه آيت به تنافي نه وي؟

ځواب: مراد له طوع څخه کمامر انفاق دی من غیر الزام من الله ورسوله وذالک الطوع لم یکن الاءً ریا وخوفاً فلیس ذالک الانفاق الا عن کراهة واضطرار نه له رغبت او محبت څخه فلا منافات بین الطوع والکراهة فافهم.

فائده: کسالی جمع د کسلان ده لکه سکاری جمع د سکران ده، او استثنأ په الاوهم کسالی او په الاوهم کارهون کي اشتثنأ مفرغ ده من اعم الاحوال، والمعنی لایأتون الصلوة في حال من الاحوال الا وهم کسالی ولا ینفقون في حال من الاحوال الا وهم کارهون. ابوبکر خوارزمي رحمه الله وایي:

لا تصحب الکسلان في حالاته .... کم صالح بفساد آخر یفسد
عدوی البلید الی الجلید سریعة .... والجمر یوضع في الرماد فیخمد

یعني سکروتي چي په هیرو کي کښېږدې مري یعني تجاوز د مرض د بې عقل سړي وعاقل سړي ته رسېږي، والمصراع الثاني دلیل للمصراع الاول فافهم

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ

پوه سه: چي مخاطب یا علیه الصلوة والسلام دی یا هر مؤمن چي صالح د خطاب وي، د اعجاب معنی سرور دی بما یستحسن، والمعنی ته مستحسن مه بوله ما انعمنا علی المنافقین من الاموال والاولاد، ولي دا مال او عیال استدراج دی دوی لره.

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

په ورکولو سره د اموالو او اولادو ودوی ته.

پوه سه: چي دا جمله دلیل ده لقوله تعالی فلا تعجبک آه، په قرار د قانون نحوي وروسته تر لام جاره ان ناصبه مقدر دی لعدم جواز دخول حرف الجر علی الفعل، نو یعذب منصوب په هغه ان دی والمعنی اراده لري خدای جل جلاله په ورکولو د اموالو او اولادو تعذیبهم په هغو سره ددې دنیا په ژوند کي، ولي چي دوی د جمع الاموال په باره کي څومره کړاونه، سختۍ او سرګردانۍ پر سر اخستي دي، او په انفاق في سبیل الله کي څومره درانه د غم او حسرت بارونه ددوی پر زړو واقع کېږي او هم د اولادو له لاسه، حتی چي د اموال او اولاد لپاره یې د خدای جل جلاله او د رسول صلی الله علیه وسلم دښمنۍ ته غاړه ایښې ده یعني بالنفاق.

وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

پوه سه: چي زهوق وتل دي په تکليف سره يعني روحان د منافقينو به ددوی له جسدو څخه په سختي سره وځي او دوی به کافران وي، او د مرگ په وخت کي به غم او تأسف وسره ملگری وي.

درويش وايي: چي سردار دوعالم به په وخت کي د زکندن لاس په اوبو چخ کړی او پر مخ به يې تېر کړی او دا به يې ويل اللهم للموت سکرات کذا رواه البخاري وغيره، فما کان حال المنافقين وقت قبض ارواحهم من اجسادهم فصدق قوله تعالى وتزهق۔

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾

او دوی قسم بالله اخلي چي موږ بېله شکه ستاسي د مسلمانانو له ډلي څخه يو خدای پاک دا خبره ددوی رد کړه او وايي چي دوی ستاسي څخه نه دي، ولي چي په زړو کي کافران دي ولکن حقيقت دادی چي دا خبره چي دوی کوي دوی داسي قوم دی يعني منافقين چي له تاسي څخه بېرېږي چي زموږ سره به مسلمانان داسي کار وکړي لکه د مشرکانو سره چي يې کوي، يعني موږ به مړه کړي مالونه به مو غنيمت کړي او عيالونه به مو سبي کړي.

لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

که دوی پيدا کړي يو ځای د پناه يعني محکمه قلعه او يا يو قوم چي دوی ته پناه ورکړي، او يا يو داسي ځايونه چي دوی په هغو کي ځانونه پټ کړي لکه په غرو کي محفوظ ځايونه او يا په مځکه کي زېر خانې، او ځای د دخول چي په تکليف ورننوځي د "مدخلاً" اصل مدتخلاً ؤ تأ يې په دال بدله کړه او په دال کي يې مدغمه کړه، نو چونکه د تفعل باب د تکلف لپاره راځي نحو تزهد فلان نو ځکه يې ما ترجمه په تکلف وکړه "لولوا آه" دوی به وتښتي ستاسي له بېري وه يوه له دغو ځايو، او دوی به چابک او بالفور ودغو ځايو ته ولاړ سي حاصل د آيت دادی چي ددغو منافقينو ستاسي سره يو ځای والی نه دی خوښ که ستاسي د

مصاحبت ځای د خلاصون پیدا کړي، نو د تاسي یوه دقیقه مصاحبت ونه کړئ لکه د مجبوریه ستاسي راشه درشه کوي.

درویش وایي: چي چونکه عطف د دغو مواضعو او ځایو په کلمه د او وه، نو ځکه ضمیر مفرد په الیه کي ورته راجع کړی کماهو القانون النحوي.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّلْمِزُكَ فِى الصَّدَقٰتِ

او بعض د منافقانو عیب وایي پر تایعني رسول اللهﷺ، په باره کي د تقسیم د صدقاتو یعني یا غنیمتونه او یا زکوٰتونه.

پوه سه: چي همز او لمز په یوه معنی دي یعني عیب ویل او هماز او لماز دواړه په معنی د عیب ویونکي دي، ففي سورة ویل لکل همزة لمزة المعنی واحد، او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي لامز هغه سړي ته وایي چي مخامخ پر بل باندي عیب وایي، او هامز هغه چاته وایي چي په غیاب کي پر چا عیب وایي.

پوښتنه: دغه لامز غیر معین په آیت کي څوک ؤ؟

ځواب: په دې کي اختلاف دی روح البیان وایي چي دا سړی ابو الحواظ منافق ؤ، او محمد بن عمر رحمه الله وایي چي دا منافق معتب بن قشیر ؤ او ابن عمر او ابو سید وایي چي دا سړی د بني تمیم له قومه څخه ؤ چي ذوی الخویصرة یې باله چي اصلي نوم یې خرقوس بن زهیر ؤ چي هم دی د خوارجو د فرقو اصلي باني دی، په هر صورت د حدیثو مبارکه وو ته به نظر وکړو، بخاري، مسلم او بیهقي رحمهم الله له عبدالله بن مسعود رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام چي د هوازن غنیمتونه د حنین په ورځ وېشل، بعض مؤلفة القلوب و اشرافو ته د عربو یې برخه ورکړه یو سړی له انصارو څخه یعني من قومهم.

درویش وایي: چي د من قومهم د قید فائده داده چي په قوم خو د انصارو و لکن دی منافق ؤ. چي دا قسمت دی چي عدالت نه دی پکښې او یا یې داسي وویل ما ارید فیها وجه الله، ابن مسعود رضي الله عنهما وویل زه والله دا خبره به و علیه الصلوة والسلام ته رسوم فاخبرته، نو د علیه الصلوة والسلام مخ مبارک سور سو او وه یې ویل "فمن یعدل اذا لم یعدل الله ورسوله" وروسته یې وویل چي

خدای ﷻ دي رحم وکړي پر موسی ؑ چي دی د يهودو له لاسه تر ما ډېر ازار سوی دی، او داغه رنګه بخاري، مسلم او بيهقي رحمهم الله له ابي سعيد الخدري ؓ څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام په دوران کي د قسمت د هوازنو د غنيمت يو سړی چي د بني تميم له قوم څخه ؤ يقال له ذوالخويرة چي اصلي نوم يې دمخه تېر سو، نو عليه الصلوة والسلام ته ودرېدی فقال يا رسول الله اعدل فغضب رسول الله ﷺ وقال ويلک فمن يعدل اذا لم اعدل قد خبت وخسرت اذا لم اعدل، نو عمر بن الخطاب ؓ عليه الصلوة والسلام ته وويل چي ماته اجازه راکړه چي ددې منافق سر ورپرې کړم، نو رسول الله ﷺ و عمر ؓ ته وويل معاذ الله ان يتحدث الناس اقتل اصحابي (پناه په خدای ﷻ ده چي خلګ به وايي چي زه خپل اصحاب وژنم يعني په حقيقت حال خو خلګ نه دي خبر چي دا سړی منافق ؤ لکن دا به ضرور وايي چي دی يعني نفسه المبارک خپل اصحاب وژني، ولي چي ظاهر خو دا سړي اظهار د اسلام کړی دی که څه منافق دی.

درويش وايي: چي امام مظهري رحمه الله سره ددې چي دا ټوله روايات يې نقل کړي دي په اخير کي وايي وعندي نزلت في قسمة صدقات جابها المسلمون لتجهيز جيش العسرة والله اعلم انتهى.

درويش وايي: چي دا قول د مظهري په مقابل کي د روايت د بخاري، مسلم او بيهقي يو عجيب قول دی، ولي دا ائمة الحديث رحمهم الله په تاريخ د واقعه او په شان نزول ددې آيت ښه خبر وه او که مظهري رحمه الله؟ او بغوي رحمه الله وايي چي د مظهري اکثر اقوال له ده څخه منقول دي هغه هم رايه د ائمة مذکوره رحمهم الله بيان کړې ده فالانصاف موکول الى العلماء.

فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

پوه سه: چي کلمه د اذا مفاجات په ځای کي د کلمه د فان جزائيه ولاړه ده.

پوه سه: چي ددې آيت ترجمه په قرينه د وروسته آيت داسي ده فان اعطوا کثيراً رضوا وفرحوا وان اعطوا قليلاً سخطوا، نو ددې آيت معنا داده چي که دوی ته ډېره لويه برخه ورکړل سي، نو دوی راضي او خوشحاله وي، او که دوی

ته لږ برخه ورکړل سي، نو دوی ناراضه او په غصه کي ډوب وي، هغه قرينه چي ما ذکر کړه دا آيت دی.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

که دا ثابته سي چي دوی راضي سوي وايي په هغه مال او برخه سره چي خدای ﷻ او رسول د خدای ﷻ په امر د خدای ﷻ ودوی ته ورکړي وه، او دوی ويلي وای چي کافي برخه راکړه خدای ﷻ او ژر دی چي رابه کړي موږ ته خدای له رزق څخه او رسول د خدای يعني له بله درکه څخه يا په نورو غنائمو کي موږ و خدای ﷻ يعني د خدای وفضل ته راغب او اميدواره يو.

درويش وايي: چي "لو" شرطي فعل غواړي نو ځکه مفسرين رحمهم الله وروسته تر لو ثبت محذوف بولي.

درويش وايي: چي موږ دغه آيت قرينه د ورکړي د لږ برخي وباله دغه عبارت دی "ما اتاهم الله ورسوله" ولي چي ددې عبارت څخه صراحةً دا معلومېږي چي عليه الصلوة والسلام ودوی ته لږ برخه ورکړې وه، مفسرين رحمهم الله وايي چي دا ټوله آيت په ځای کي د شرط دی او جزأ يې محذوفه ده يعني لکان خيراً لهم.

فائده: ابيات متعلقه بآيات مذکوره:

نکند دوست زينهار از دوست .... دل نهادم برانچه خاطر اوست
گر بلطفم بنزد خود خواند .... ور بقهرم براند خاطر اوست

ايضاً درين معنا آمده

رضا بداده بده وزجبين گرهبکشای ... که برمن وتو دراختيار نه کشاده است

معنی دا چي خدای پاک فاعل مختار دی ما او تاته يې اختيار د رزق نه دی راکړی، قال العلماً رحمهم الله اذا کان القدر حقاً کان السخط حمقاً يعني چي تقدير د رزق وغيره په قدرت کي د خدای ﷻ دی نو سخط وعدم الرضأ بالقضأ في السعة والضيق خرگري ده.

درویش وایي: چي رضا بالقضا الالهي داسي ده لکه چي راغلې ده، له سعد بن ابي وقاص رضي الله عنهما څخه په حکایت راغلي دي چي دی په اخیره کي د عمر په سترګو ړوند سو، نو دی چي مکې ته راغلی یو چا ورته وویل چي ستا دعا خدای جل جلاله قبلوي یعني ته مستجاب الدعوات یې، نو ولي د رد البصر په باره کي خدای جل جلاله ته خواست نه کوې؟ ده ورته وویل قضا الله احب الي من بصري، زما د خدای جل جلاله قضا خوښه ده د سترګو تر دید.

نکته: له یو حیکم څخه یو چا پوښتنه وکړه چي کوچنی چي له موره پیدا سي لاسونه یې موټ وي، او چي مري لاسونه یې خلاص وي؟ حکیم داسي یو معقول په زړه پوري جواب ورکړی:

وَمَقْبُوضٌ كَفُّ الْمَرءِ عِنْدَ وِلاَدَةٍ ..... دَلِيْلٌ عَلَى الْحِرْصِ الْمُرَكَّبُ فِيْ الْحيِ

موټ نیول د لاس د سړي په وخت د ولادت، دلیل دی پر حرص د دنیا چي په ژوندي کي طبعاً مرکب دی.

وَمَبْسُوْطُ الْكَفِّ لِلْمَرْءِ عِنْدَ وَفَاتِه ...... يَقُوْلُ اُنْظُرُوْا اِنِّيْ خَرَجْتُ بِلاَ شَيْئٍ

او خلاص نیول د لاس د سړي په نېز د وفات دده دی وایي په زبان حال سره حاضرینو ته چي وګورئ زه له دنیا څخه ووتم بلا شيئ.

إِنَّمَا الصَّدَقٰتُ لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسٰكِيْنِ

درویش وایي: چي مراد له صدقاتو څخه مفروضه صدقات دي چي زکوة یې بولي چي په انواع مختلفه وو کي فرض دی چي نصاب ته ورسېږي او کال هم پر تېر سي او فارغ له دین او پوره څخه وي سواء کانت تلک من النقدین ای الذهب والفضة او الغنم او البقر او الابل.

پوه سه: چي زکوة ته صدقه وایي لدلالته علی صدق العبد في العبودیة لله او زکوة چي یې بولي زکوة پاکوالي ته وایي چي صاحب المال المزکي له خبث څخه له بخل څخه پاک وي او مال له خبث څخه پاک وي.

پوه سه: چي اول سړی چي علیه الصلوة والسلام پر جمع کولو د صدقاتو عامل

ګرځولی دی یو سړی ؤ له بني صدق څخه او دا قوم د کنده قبیلې ؤ، او نسبت وبني صدق ته صدقي راځي فاشتقت الصدقة من اسمهم، والمراد في الآیة ان ما الله اعني الصدقة انما یقسم علی من اتصف باحدی هذه الصفات دون غیره، ولي غرض د ورکړې د صدقې اصلاح لحال هٰٓؤُلَآءِ المذکورین والمنافقون لیس فیهم الا الفساد، نو دوی یې مستحق نه دي، نو ځکه خدای پاک په اول کې د کلام کلمه د انما راوړه چې لپاره د حصر ده لقطع اطماعهم ای المنافقین ورد مقالتهم الباطلة.

تنبیه: خدای ﷻ تقسیم د صدقاتو پر خپله ذمه واخستی تاچې د منافقینو د بې ځایه خبرو څخه دا تقسیم خلاص سي، ولي که خدای پاک امر د تقسیم د صدقاتو و علیه الصلوة والسلام ته سپارلی وایي که څه هم علیه الصلوة والسلام په وحي خفي سره پر دغو طوائفو ویشلای لکن د منافقینو د باطلو خبرو څخه نه خلاصېدی کما في تقسیم المغانم علی مامر قریباً، وایضاً الخلفأ الراشدین ابوبکر، عمر، عثمان و علي رضي الله عنهم که څه هم د علیه الصلوة والسلام لار د تقسیم خپله کړې وای یعني چې خدای پاک په خپله تقسیم نه وای کړی خلفأ راشدین رضي الله عنهم له اعتراضاتو څخه د منافقانو نه خلاصیدل، ولي چې ددوی په عصر کې هم صفایا د منافقانو نه وه کړل سوې، او بل حکمت الهي په تقسیم کې د صدقاتو چې په خپل کتاب قران عظیم الشان کې وکړی داده چې وروسته تر خلافت راشده قسم قسم خلفأ د اسلام راتلونکي وه چې تقسیم د صدقاتو پر قومیت او قرابت کاوه او مستحق کسان به محروم پاته کېدای.

پوه سه: چې مورږ په اول کلام په صدقاتو مفروضه وو مقید کړی، ولي صدقات نافله وغنی بلکې وکافر ته روا دی.

پوه سه: چې فقیر کما روی عن الامام ابو حنیفه رحمه الله من له ادنی شيئ وهو ادنی من النصاب او قدر نصاب چې کال نه وي پر تېر سوی یا مستغرق بالحاجة الاصلیة وي، نو فقیر ته سوال حرام دی ولي چې سوال و هغه چا ته حرام دی چې قوة الیوم لري.

درویش وایي: چې زمورږ د زمانې فقرا که څه هم قوة الشهر بلکې قوة العام

لري بيا هم په مساجدو کي سوال کوي انا لله وانا اليه راجعون، او مسکين هغه ځوک دی چي هيڅ شی نه لري، نو دی سوال ته محتاج وي لقوته ولما يواري بدنه بقدر ما يجوز به الصلوة، په روح البيان کي وايي چي تفسير د فقير او مسکين بالعکس دی عند بعض والاول اولی لنقله عن صاحب المذهب.

وَالْعٰمِلِيْنَ عَلَيْهَا

او هغه کسانو ته دي صدقات ورکوي چي دوی په تحصيل د صدقاتو عمل کوي يعني د امير المؤمنين له خوا څخه پر جمع د صدقاتو په باندو او صحراؤ کي ګمارل سوي وي، نو عامل ته دې ورکوي مما في يده من مال الزکوة بقدر عمله فقيراً کان او غنياً او هاشمياً، نو که له عامل څخه هغه مال د زکوٰة چي ده جمع کړی ؤ بلا اختيار منه ضائع سوی ؤ، نو هيڅ شی حق نه لري.

مسئله: که مالک المال په خپله بې توسطه د عامل زکوة د خپل مال و امير المؤمنين ته سپارلی ؤ، نو عامل حق د تنخواه نه لري، په تبين کي وايي که د عامل تنخواه هغه ټوله مال چي د جمع کړی په بره کي نيوی لايزاد على النصف لان التنصيف هو الانصاف.

وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوْبُهُمْ

او صدقات دي ورکوي وهغو کسانو ته چي الفت ددوی د زړو د اسلام سره مطلوب وي، بغوي رحمه الله وايي چي دا ډله دوه قسمه وه، يو قسم مسلمانان وه او بل قسم يې کافران وه، مسلمانان دوه قسمه وه، يو قسم يې دا وو چي په اسلام کي خو به داخل سوي وه لکن نيت به يې ضعيف ؤ، نو رسول الله ﷺ ودوی ته يو څه مال ورکاوه تاچي اسلام يې په زړو کي ښه قرار ونسي لکه عيينه بن بدر والاقرع بن حابس والعباس بن مرداس، او بل قسم مسلمانان وه او نيت يې هم قوي ؤ لکن دوی په قوم کي شريف او مشران کسان وه، نو عليه الصلوة والسلام ودوی ته مالونه ورکول لپاره د ترغيب د امثالو ددوی و اسلام ته، نو اوس هم امام المسلمين ته روا ده له خمس الخمس څخه د غنيمت ودوی ته څه مال ورکول مګر

د زكوة لـه مـال څخـه دي نـه وركـوي، او دوهـم قسـم لـه مؤلفـة القلـوب څخـه هـم مسلمانان وه او په مقابل كي يې كفار وه لكن داسي ځاى واقع وه چي د مسلمانانو د فوج و هغه ځاى ته په ډېر مشقت ور رسېدى او دوى به د كافرانو سره جهاد نه كاوه، اما لضعف نيتهم او لضعف حالهم، نو امام المسلمين ته روا ده چي دغسي كسانو ته وركړي له برخي څخه د غازيانو من مال الصدقة.

په يوه روايت كي راغلي دي چي عدي بن حاتم ﷺ له صدقاتو او زكاتو د خپل قوم درې سوه اوښان و ابوبكر ﷺ ته راواستول، نو ابوبكر ﷺ دېرش اوښان و عدي ﷺ ته وركړه هرچه كافران د مؤلة القلوب دي نو امام څه د خمس الخمس وركوي يا د خوف له شره د هغو او يا لپاره د ترغيب و اسلام ته لكه عليه الصلوة والسلام چي د خمس الخمس څخه څه مال و صفوان بن اميه ته وركړى چي دده ميل يې و اسلام ته محسوس كړى، دا خو د مؤلة القلوب حال ؤ په ابتدأ كي د اسلام، واما اليوم فقد اعزالله الاسلام ولله الحمد فلا يعطى مشرك بحال تألفاً، ډېر علمأ او فقهأ رحمهم الله چي د مؤلفة القلوب برخه قطعه ده او ساقطه ده وبه قال عكرمه وهو قول الشعبي وبه قال مالک والثوري واسحاق بن راهوية رحمهم الله ، مظهري د حنيفيانو څخه تعبير په اصحاب الرائ سره كړى دى ولقد بئس ذالک التعبير.

درويش وايي: چي كمال الدين ابن الهمام رحمه الله چي د حنيفيانو يو نوموړى محدث او فقيه دى په فتح القدير شرح هدايه كي وايي چي سهم د مؤلة القلوب ساقط دى، او په دليل كي يې د طبراني قول په سند سره دا قول د عمر بن الخطاب ﷺ راوړى دى چي عيينة بن حصن چي د مؤلفة القلوب څخه ؤ د خپلي تنخوا لپاره راغلى، عمر ﷺ ورته وويل الحق من ربكم فمن شأ فليؤمن ومن شأ فليكفر، او ابن ابي شيبة له شعبي څخه روايت كړى دى چي مؤلفة القلوب په زمانه كي د عليه الصلوة والسلام وه "ولما ولي ابوبكر ﷺ انقطعت قال ابن الهمام جأ عيينة والاقرع يطلبان صدقةً الى ابي بكر ﷺ" نو ابوبكر ﷺ خط ورنوشته كړى عمر ﷺ چي خط وليدى څيري يې كړى، او وه يې ويل چي دا داسي شى دى چي رسول الله ﷺ تاسي ته نه دركاوه ليتائفكم على الاسلام والآن

فقد اعز الله الاسلام واغنى عنكم، نو كه تاسي پر اسلام کېږئ خو بنه خبره ده او که اسلام نه قبلوئ نو زموږ او ستاسي تر منځ توره ده، نو دوی بیر ته ابوبکر ﷺ ته ورغله چي ته خلیفه یې او که عمر؟ ابوبکر ﷺ ورته وویل دی کې خوښ وي ولم ينكر عليها احد من الصحابة ﷺ فكان اجماعاً انتهى قول ابن الهمام رحمه الله.

مظهري رحمه الله وايي چي د عمر ﷺ قول خو ناسخ د قرآن نه سي کېدای انتهى، فتفكر في قول المظهري وقول ابن الهمام وانعقاد الاجماع على قول عمر

درويش وايي: چي علامة الوسي رحمه الله په روح المعاني کي وايي وفي الهداية ان هذا الصنف عن الاصناف الثمانية سقط وانعقد اجماع الصحابة على ذالک في خلافة ابى بكر ﷺ كما مر قريباً، آلوسي رحمه الله وروسته ويلي دي چي په دې کي اختلاف دی چي د مؤلفة القلوب برخه په قرآن سره ثابته ده نو څرنګه ساقطېږي په قول د عمر ﷺ لکه مظهري چي وويل؟ وروسته يې ځواب داسي ورکړی دی چي بعض فقهاً رحمهم الله وايي چي نسخ د ماثبت بالکتاب په اجماع سره روا ده، بناء على ان الاجماع حجة قطعية كالكتاب لكن آلوسي ويلي دي چي دا صحیح مذهب نه دی ثم اجاب وطول البحث فيه فارجع الى روح المعاني.

درويش وايي: چي حکم شرعي ګاهي پای ته رسېږي په انتهاً د علت د حکم كالمسح على الخفين بنزع الخفين والتيمم بوجدان المأ والمسح على الجبيرة يبرأ الجرح فيمكن انيكون اسقاط خط المؤلفة القلوب بانتهأ الضرورة اليهم لعزة الاسلام وغلبته بدون النسخ والله جل جلاله اعلم بمراده في كتابه.

وَفِي الرِّقَابِ

يعني په خلاصولو کي د رقبو د مکاتب مريانو له مال کتابت څخه د مالک ددوی عند ابي حنيفة والشافعي واحمد رحمهم الله.

پوه سه: چي مکاتبين خامخا فقرأ دي وان كان عندهم نصاب لايكفى في فک رقابهم قال الله تعالى "فكاتبوهم ان علمتم فيهم خيراً وآتوهم من مال الله الذي آتاكم.

نکته: روح المعاني او مظهري وايي چي په فقرأ، مسکاينو، عاملينو او

مؤلفة القلوب كي يې كلمه د لام راوړل او په څلورو باقي كي يې كلمه د في ده، ظرف راوړه لپاره د اعلام په دې سره چي اربعة اخيرة ارسخ په استحقاق كي د تصدق پر دوى تر اربعة الاولى، ولي كلمه د في د ظرفيت لپاره ده، نو گويا دوى ظروف دي د وضع د صدقاتو.

فائده: اول څلور اختيار لريْ چي مال د صدقې په هر شي كي چي يې صرفوي صرف دې كړي، لكن اخيري څلور اختيار نه لري، ولي چي مكاتب خو مالک د مال نه دى يصرفه كيف يشأبل يملك المال مولاه وكذا المديون ما في يده للدائن لايصرفه المديون الى غير ذالک وكذا المجاهد في سبيل الله لايصرفه الا في الجهاد وقطع المسافة وشرأ آلات الجهاد.

وَالْغَارِمِيْنَ

او هغو كسانو ته يې وركوئ چي پر دوى پور باندي وي كه څه هم نصاب لري لكن د پور غاړه يې نه وځي، په فتاوى ظهيريه كي وايي چي د صدقې وركړه وپوروړي ته اولى ده تر وركړي وفقير ته، ولي چي مديون خو مطالب لري د بندگانو له خوا څخه وهو الدائن او فقير يې نه لري، لكن فقهأ رحمهم الله دا قيد ورسره وايي چي دا پور به ده په معصيت كي نه وي كړى لكه شراب چي يې په رانيولي وي او يا يې د اسراف لپاره پور كړى وي، لكن نووي رحمه الله په منهاج كي وايي كه يې پور د معصيت لپاره كړى وي لكن وروسته يې له هغه څخه توبه كښلې وي صدقه دي وركوي او كه سړي پور كړى وي لپاره د يو معروف في الشرع لكه د مسجد د تعمير لپاره يا د دوو مرورو د پخلا كېدو لپاره ودې كسانو ته دي هم صدقه وركوي كه څه هم اغنيأ وي، او امام اعظم رحمه الله وايي چي هر مديون ته دي صدقه وركوي چي مالک د نصاب كامل فاضل عن وفأ دينه نه وي لعموم اللفظ.

وَفِيْ سَبِيْلِ اللهِ

او په لاره كي د خداى جل جلاله ، امام ابو يوسف او امام شافعي وايي چي مراد له في سبيل الله څخه منقطع الغزاة دي يعني چي په غزأ كي يې د لاري خرڅ خلاص سوى وي وهذا مذهب جمهور العلمأ ايضاً، او امام محمد او امام احمد وايي چي

مراد ځندي منقطع الحاج دي يعني چي د حج په سفر كي يې نفقه خلاصه سوې وي وان كان له مال في وطنه، وقيل مراد ځندي طالبان د علم دي، فتاوى ظهيريه صرف طلبة العلم ذكر كړي دي لكن په بحر رائق كي وايي چي په هر تفسير كي فقر شرط دی.

وَابْنِ السَّبِيلِ

او مسافر ته دي زكوة وركوي.

پوه سه: چي كه د مسافر سره دومره مال نه وي چي مانع د زكوة سي، خو زكوة ورته روا دی اتفاقاً، او كه د مسافر سره دومره روپۍ وې چي دی تر هغه ځايه چي دده ورته قصد رسوی يې، نو زكوة بالاتفاق ورته ناروا دی، او كه چېري مسافر په وطن كي مال كثير درلودی لكن دی په اثنا كي د سفر ؤ او دومره مبلغ نه ؤ ورسره چي نصاب دي ځندي جوړ سي او يداً فقير ؤ او د وطن رپو ته يې لاس نه رسېدی يعطى له الزكوة وهو المراد بابن السبيل عند الامام الاعظم رحمه الله

قانون: لازكوة للمزكى، زكوة ناروا دی و هغه چا ته چي پر دغه خپله زكوة فرض وي وان كان من نوع آخر، مثلاً يو سړي اوښان درلوده چي نصاب ته رسېدل ودغه سړي ته د بل د نقودو زكوة نه دی روا وبالعكس وعلى هذا فقس بالاتفاق، او د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز غني هغه سړی دی چي فاضل نصاب تر حوائجو اصليه وو لري.

مسئله: كه فقير پر كسب قادر ؤ چي كفايت د عيال يې كېدی، نو د زكوة دفع ورته روا ده لعموم قوله تعالى للفقرا لكن سوال نه دی ورته روا.

مسئله: مديون ته چي د يو نصاب مالك وي زكوة روا دی چي نصاب يې فاضل تر دين نه وي وكذا الغازي، او ابن السبيل چي آس لري چي قيمت يې نصاب ته رسېږي زكوة ورته روا دی.

مسئله: عالم كه دومره كتابونه درلوده چي قيمت يې نصاب ته رسېدی لكن دی په درس او مطالعه كي هغو ته محتاج ؤ، زكوة ورته روا دی، لكن مراد ځندي كتابونه د علوم شرعيه وو دي لكه تفاسير، احاديث او شروح د هغو يا د

Scanned by CamScanner

فقهي كتابونه او شروح د هغو لكن يوه يوه نسخه او يا ما يتوقف عليه العلوم الشرعية كالنحو والصرف وعلم اللغة وعلم المعاني، حاصل دا چي كتابونه كه د منطقو وه يا د رياضي ؤ او يا د حكمت طبعي الى غير ذالک او قيمت يې نصاب ته رسېدى هغه عالم ته زكوة نه دى روا، وحاصل بيان هذه المصارف في القرآن العزيز.. ماقيل:

حق تعالى چون درقسمت كشاد .... هركسى را هرچى مى بايست داد
نيست واقع اندران قسمت غلط .... بنده راخواهى رضاخواهى سخط

مسئله: د حضرت امام شافعي رحمه الله مذهب دادى چي د زكات مالک به صرف زكات وټولو اصنافو ته وركوي كه موجود وه، او په هر صنف كي به يې درې كسو يا بالا ته وركوي كه چېرې پيدا كېدله، او د حنيفيانو مذهب دادى چي مالک د زكات اختيار لري، كه يې يوه صنف ته وركوي او كه دوو صنفو يا بالا ته يې وركوي، او داغه رنګه په يوه صنف كي كه يې يوه نفر ته وركوي، موږ وايو چي مقصود په قرآن كي بيان د هغو صنفو دى چي زكات ورته روا دى لاتعيين الدفع الى كلهم لقوله تعالى "وتؤتوها" اى الزكوة "فهو خير لكم" حيث ذكر الفقرأ فقط.

فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

پوه سه: چي "فريضة" مصدر مؤكد دى لمقدر مفهوم من الكلام اى فرض الله لهم الصدقات فريضة، او ابو البقأ رحمه الله وايي حال دى له ضمير مستكن څخه في قوله تعالى "للفقرأ" والتقدير انما الصدقات كائنة لهم (اى لهذه الاصناف) حال كونها فريضة اى مفروضة من الله او خداى جل جلاله ښه عالم دى په احوالو او مراتبو د خلګو، او حكيم دى چي عبث كار نه كوي.

تنبيه: د اوسني زمانې ځيني ملايان سره د معلومي غنى د زكوة واخستلو ته تيارسي دي.

مسئله: مقتدي كه ملا ته وويل چي دغه نقود وغيرها په زكوة كي واخله مقتدى نه ؤ خبر چي ملا صاحب غني دى د مقتدي غاړي خو خلاصي دي لكن چونكه ملا صاحب غني ؤ ده ته د زكوة اخستل ناروا دى، لكن ملاصاحب ته حلال

او حرام فرق نه لري، فويل لهؤلأ العلمأ لايخشون الله، ولا يعملون بعلمهم.

پوښتنه: و اقاربو ته د عليه الصلوة والسلام چي په اوسنی زمانه کي سادات کرام دي زکوة يا نفلي صدقات چي دوی مسکينان او فقيران وي روا دی که څرنګه؟

ځواب: درويش وايي: چي په دې مسئله کي قديماً وحديثاً لوی اختلاف دی، اول قول جواز دی مطلقاً که فريضه وي او که ناقله وي ﴿وهذه رواية عن الامام الاعظم رحمه الله ورواية ورواية عن مالك رحمه الله، والدليل لهذا المذهب ان رسول الله ﷺ خمس الخمس د غنيمت و خپلو اقاربو ته ټاکلی ؤ په عوض کي د صدقاتو وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام هغه خمس الخمس ساقط سو باعتبار بعض العوارض باجماع فسقط حرمة الصدقة مطلقاً﴾ دوهم قول عدم جواز د صدقاتو دی مطلقاً که فرضي وي او که نفلي ﴿وبه قال ابو يوسف ومحمد واختاره ابو جعفر الطحاوي و كمال الدين ابن الهمام رحمهم الله والدليل على هذا القول قول النبي ﷺ انا آل محمد لا ناكل الصدقة وفي رواية لايحل لنا الصدقة﴾ رواه مسلم والطبراني.

دريم قول جواز د فريضة الزكوة دی دون النافلة ولم يذهب اليه غير مالك رحمه الله دی وايي چي فريضه د زکوة خو حق لازم دی، نو په اخستلو سره دوی ته ذلت نه متوجه کيږي، څلورم مذهب جواز د نافله صدقې دی ﴿دون الفريضة وهو المشهور من مذهب ابي حنيفة والصحيح عند الشافعي والحنابلة ورواية عن مالك رحمهم الله، دوی وايي هغه حديث چي په تحريم کي د صدقې راغلي دي محمول پر صدقه مفروضه دي دون النافلة، والدليل على جواز الصدقة لهم مطلقاً﴾ ما رواه الطحاوي من حديث ابن عباس رضي الله عنهما چي يوه قافله راغله مديني منورې ته، نو عليه الصلوة والسلام د هغه قافلې والو څخه يو متاع په پور رانيوی بيا يې په يو څو اوقيو په ګټه خرڅ کړی هغه يې خيرات کړه پر کونډيانو د بني عبد المطلب الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي اصل اختلاف په دې کي دی چي علت د حرمت د صدقه مفروضه شرف د نسب د ساداتو کرامو دی، ولي چي مفروضه زکوة له اوساخ

څخه د خلګو دی، او یا علت د حرمت یې سقوط د خمس خمس الغنیمت دی، اظهار النظر، په اوریدلو اقوالو او مذاهبو کې دائره د اظهار نظر فراخه سوه.

درویش وایي: چې زما خپله شخصي نظر دادی چې نه څوک خپل په قول مکلفوم او نه څوک د اعتراض حق پر ما لري چې ساداتو کرامو ته صدقه مفروضه یعني زکوة یا نافله رواده په اوسنی زمانه کي، ولي سید چې فقیر وي که یې څوک په نسب خبر سي مزدوري نه ورکوي د ادب له لاري نو باید سید د لوږي له کبله د هلاک سره مخامخ سي که زکوة د خلګو هم پر بند سي.

یو عالم جید چې په قوم سید ؤ په یوه مناظره کي د نورو علمأ کرامو سره چې هغه د صدقې او زکوة د حرمت قائل وه و ساداتو ته، نو دې عالم داسي یوه په زړه پوري خبره وکړه چې سید ته خو به زکوة روا نه وي فرضاً ده وویل چې زکوة تنه ورځ اجر ذلیل دی چې علمأ او امامانو ته یې خلګ ورکوي آیا سید ته اجر ذلیل هم نه دی روا، والله اعلم بالصواب، وکتبت هذا الحکم فیما بین الخوف والرجأ.

درویش وایي: چې له سدي رحمه الله څخه روایت دی چې یو څو کسه له منافقانو څخه چې خلاص بن سوید او نحشي بن حمیر او ودیعة بن ثابت یکښې وه دوی سره وویل چې راځئ چې د محمد غیبت وکړو او بهتان پر ووایو، نو یوه ونورو ته وویل چې موږ بېرېږو چې دا زموږ خبري محمد ته ونه رسیږي نو دی به بیا ستاسي بیان وخلګو ته وکړي، نو بعض ددوی وویل انما محمد اذن نحلف له ماقالوا فیسمع ویصدقنا بلکې که موږ هرڅه په ده کي ووایو چې بیا ورسو منکر به سو پر ماقلنا او قسم به ورته واخلو دی خالص غوږونه دی یعني د هر چا خبره اوري او زموږ تصدیق کوي فانزل هذه الآیة.

وَمِنۡهُمُ ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱلنَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٞۚ

او بعض له منافقینو څخه هغه کسان دي چې ازاروي علیه الصلوة والسلام یعني غیبت یې کوي او بهتان پر وایي او داسي خبري د نبي په شان کي کوي چې نه ښایي "ویقولون" دا خبري مه کوئ چې نه بایده چې ده ته ونه رسیږي "هو اذن" دی یعني النبي ﷺ خالص غوږونه دی یعني یسمع ما یقال له او تصدیق یې کوئ،

نو دده مبارک تسمیه په یوه جارحه ددوی له خوا مبالغه ده حتی چي دده مبارک
ټوله جسد غوږ دی، نو چي آله د سماع ده لکه چي جاسوس ته وایي هو عین یعني
خالص سترګي دی او یا یې حمل په وساطة د ذو دی ای ذو اذن سامعة.

ابن ابي حاتم له عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي نبتل بن حارث چي به
راغلی د علیه الصلوة والسلام سره په کښېنستی او دده خبري به یې واورېدلې
او منافقینو ته به یې رسولې، محمد بن اسحاق رحمه الله وایي چي د نبتل ببر سر ؤ
سرې سترګې یې وې تور بارخوګان یې وه نهایت بدرنګه ؤ حتی چي علیه
الصلوة والسلام به ویل چي که د چا خوښه وي چي شیطان ته وګوري نبتل ته
وګورئ، نبتل د علیه الصلوة والسلام د خبرو شیطانت و نورو منافقانو ته کاوه،
نو که به چا نبتل ته وویل چي دا کار مه کوه ده به ویل انما محمد اذن هر څه چي
زه دده په باره کي ووایم چي ورسم قسم به ورته واخلم دی یې مني فانزل الله
تعالی هذه الآیة المذکورة.

درویش وایي: چي ولا منافات بین هذا الشان للنزول والسابق، خدای جل جلاله په
ځواب کي د منافقانو دا وایي.

قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ

من اضافة الموصوف الی الصفة مثل رجل صدق ای رجل صادق، حاصل د
ځواب دادی چي نعم هو اذن لکن نعم الاذن هو، او یا معنا داده چي دی اورېدونکی
د خیر ستاسي دی نه د شر ستاسي او فساد مطلب دا چي عذر د معتذر قبلوئ چي
پر حق وي ولا یسمع الغیبة والنمیمة کما زعمتم ایها المنافقون.

"قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المؤمن غر کریم (یعني ساده او پاک دله) والفاجر خبث
لئیم" (رواه ابو داؤد والترمذي)

ژباړه: مؤمن حق ساده لوح وي او کریم النفس وي، او فاجر یعني منافق چم
بازوي او خبیث النفس وي.

يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ

دا نبي تصدیق لري پر خدای جل جلاله او تصدیق کوي د هغه چا چي اظهار د

ایمان ورده ته وکړي بناء علی حسن الظن، لان علم قلوب الناس موکول الی الله تعالی، او بعض اهل تفسیر وایي چي تصدیق کونکی د مؤمنانو مخلصانو نه ده منافقانو لکن عذر یې قبلوي اعراضاً عنهم، والتفسیر الاول اولی یطابق الآحادیث الشریفة

وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ ۚ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

او د علیه الصلوة والسلام وجود یعني حیاً کان او میتاً رحمت دی، د هغه کسانو لپاره چي ایمان یې راوړی قلباً ولساناً او د من اظهر الایمان لساناً فقط هم رحمت دی حیث لایکشف سره، او هغه کسان چي ازاروي رسول د خدای ﷻ یعني لکه منافقان دوی لره عذاب دی درناکه یعني جهنم، او دوی ته فائده نه کوي تسلیم د علیه الصلوة والسلام ددوی د عذر باطل.

پوه سه: چي مقاتل او کلبي رحمهما الله تعالی وایي چي یوه ډله د منافقینو چي د تبوک له غزاً څخه یې ځانونه پاته کړي وه، نو علیه الصلوة والسلام چي له تبوکه راستون سو، نو دوی عذرونه ورته کول او قسمونه یې اخستل پر خپلو عذرونو باندي فنزل.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

دوی قسمونه اخلي په خدای پر صدق د خپلو عذرونو، و تاسي ته اې مؤمنانو فالخطاب للمؤمنین، او خدای ﷻ حقدار دی چي دوی یې راضي کړي یعني بالطاعة والاخلاص، ولې چي رضا د خدای ﷻ خو په کاذبو قسمو سره رائحي لانه تعالی عالم الغیب والشهادة بلکې بالاخلاص.

سوال: دمخه خدای او رسول دواړه ذکر سول، لکن ضمیر یې مفرد ورته راجع کړی؟

ځواب: اهل ظاهر علماً وایي چي افراد د ضمیر په تأویل د کل واحد دی لکن محققین وایي چي رضا د خدای او د رسول یوه شئ ته راجع ده فکان رضاهما واحد لانه ورد من اطاع الرسول فقد اطاع الله.

"ان كـانوا مـؤمنين" دا شـرط دى جزأ يې لـه ماقبـل څخـه فهمېږي يعنـي ان كانوا مؤمنين صدقاً فليرضوا الله ورسوله دون المؤمنين فقط.

اَلَمۡ یَعۡلَمُوۡۤا اَنَّهٗ مَنۡ یُّحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ

آيا نـه پوهېږي كـافران خصوصـاً المنـافقين چي شـان دادى چي څـوک چي مخالفت وكړي د خداى او لـه رسول څخـه د خداى پـه معصيت سره او پـه تخلف سره له غزأ څخه د تبوک او يا بله غزأ.

فَاَنَّ لَهٗ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِیۡهَا ؕ ذٰلِكَ الۡخِزۡیُ الۡعَظِیۡمُ ﴿۶۳﴾

نـو پـه تحقيق ده لـره اور د جهـنم دى چي همېشـه بـه پـه اور كـي وي او دغـه د جهنم دخول خالداً رسوايي ده لويه.

یَحۡذَرُ الۡمُنٰفِقُوۡنَ اَنۡ تُنَزَّلَ عَلَیۡهِمۡ سُوۡرَةٌ تُنَبِّئُهُمۡ بِمَا فِیۡ قُلُوۡبِهِمۡ ؕ

د آيت معنا داده بېرېږي منافقان له دې څخه چي نازل به سي پر مسلمانانو يو سورت چي مسلمانان به خبر كړي په هغـه شي چي ددوى پـه زړونـو كـي سته من النفاق والحسد والعداوة للمؤمنين، او ددوى پرده د نفاق به ورڅېري كړي.

پوه سه: چي د "عليهم" ضمير ډېر مفسرين رحمهم الله وايي چي و مسـلمانانو تـه راجع دى او داغه رنگه د "تنبهم" ضمير و مسـلمانانو تـه راجع دى، او د "قلوبهم" ضـمير و منافقـانو تـه راجـع دى، او مظهـري، روح البيـان او روح المعـاني دا هـم وايي چي احتمال لري چي ضمائر دي ټوله و منافقينو ته راجع وي.

سوال: نزول د سورت پر منافقينو نه ؤ؟

ځـواب: نـازل پـر مسـلمانانو لكـه نـازل پـر دوى دى، ولـي چي داغـه سـورت مسلمانانو ودوى ته قرائت كاوه او دليل به يې پر دوى وايـه چي تاسي پـه غيـاب كي داسي كلمات د كفر او نفاق سره كوئ.

پوښتنـه: منافقـانو خـو د عليـه الصلوة والسـلام اقـوال درواغ بللـه او لـه وحي څخه منكر وه فكيف يحذرون نزول السورة على المؤمنين الكاشف لحالهم؟

ځواب: بعض په نبوت د عليـه الصلوة والسلام ښـه پوهېدل لذكر نبوتـه ﷺ في كتابهم التورٰة لكن مشركان چي بـه سره يـو ځاى سوه دوى بـه عناداً او حسداً اظهار

كفر كاوه كما في قوله تعالى يعرفونه كما يعرفون ابنائهم، او عبد الله بن سلام رضي الله عنه چي يهودي ؤ اسلام يې راوړی، نو عمر رضي الله عنه له ده څخه پوښتنه وکړه چي تا عليه الصلوة والسلام په نبوت داسي پېژندی لکه خپل زوی؟ عبد الله رضي الله عنه ورته وويل بل معرفتي بنبوة محمد ﷺ اشد من معرفة ابني، عمر رضي الله عنه ورته وويل چي څرنګه، عبد الله رضي الله عنه ورته وويل چي د عليه الصلوة والسلام نبوت په تورات سره ماته ثابت ؤ تورات چي كتاب الله دی مجال د كذب نسته پکښي، او زما د زوی حال خو پر ظاهر مبني دی لکن دا احتمال سته چي مور دې خيانت کړی وي يعني الزنا، بل ځواب دادی چي د بعضي منافقانو په نبوت کي د عليه الصلوة والسلام متردد او شک ؤ، نو ددغي ډلي خو احتمال د نزول الوحي په زړه کي ؤ، نو دا ډله بېرېدل چي نزول د وحي زموږ په شان کي ونه سي، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي دا خبره يعني ان تنزل عليهم په خپل مابين کي به يې د پسخند سره ويل ويؤيده قوله تعالى.

قُلِ اسْتَهْزِءُوْا اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُوْنَ ﴿٦٤﴾

ته ورته ووايه چي تاسي پسخند وهئ او په تحقيق خدای جل جلاله مظهر د هغه شي دی چي تاسي ځندي بېرېږئ من نزول السورة في بيان كفركم ونفاقكم، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي خدای پاک په نزول د قرآن ذكر د اوويا كسانو د منافقانو په نومانو او په نومانو د پلرو ددوی وکړی، لکن وروسته ذكر د نومانو يې منسوخ سو رحمةً على المؤمنين، ولي چي زامن ددوی مؤمنان وه يعني چي زامنو ته يې څوک پېغور ورنه کړي، او بغوي رحمه الله وايي چي دا آيت په هغو دوولسو منافقانو کي نازل سو چي عليه الصلوة والسلام د تبوک له غزا څخه ستون سو او پر يوې غونډۍ چي د عقبه په نامه يادېږي او لاندي تر غونډۍ ژوره شيله وه، نو دغو دوولسو كسانو مشوره سره وکړه چي موږ به مولونه ووهو مخان به پټ کړو عليه الصلوة والسلام چي د غونډۍ سره ته راورسېږي موږ به يې د اوښي سره وشيلې ته پري وهو او قتل به يې کړو، جبرائيل و عليه الصلوة والسلام ته ددوی د غدر او كار كولو خبر ورکړی.

درويش وايي: چي قصه يې ډېره اوږده ده چي حاصل يې دادی چي دوی خو

پـر عقبـه ورتـه ولاړ وه او علیـه الصلوة والسلام تـه نهایت درد ورغلی او نېږه ورسره وه ددوی اوښان یې پـه وهلـه او دا یې ویـل الیکم الیکم یا اعدأ الله، او علیـه الصلوة والسـلام حذیفه ﷺ تـه امر وکړی چي دوی رد کړه، دوی پـه دې وپوهېدل چي زموږ چم ناکامه سو چابک چابک یې اوښان وشپلې تـه ور وه هڅول او په نورو خلګو ګډ سوه، وللتفصیل کتب المغازي لکه کتاب محمد بن اسحاق او محمد بن عمر په حدیث شریف کي راغلي دي چي علیـه الصلوة والسلام پـه غزوه کي د تبوک روان ؤ چي ترده دمخه یو څو کسه سپاره روان وه لـه منافقانو څخه چي په قرآن او په علیه الصلوة والسلام یې پسخند واهه او دوی سره ویـل چي تاسي دې سړي یعني محمد تـه وګورئ چي اراده یې کړې ده چي د شام قلاوي او کوټې به زه فتح کړم هیهات هیهات لېري او لېري ده دا فتح او دا یې هم وویل چي د محمد دا ګمان دی چي جنګ د بني الاصفر یعني رومیانو سره یو ساتېری دی او دوی وویل چي دا ګمان کېږي یعني زموږ دا خیال دی چي صبا بـه دده اصحاب پـه غرو کي سره تیک وپرک ځغلي، نو خدای پاک علیـه الصلوة والسلام ددوی په دغو خبرو خبر کړی، نو علیـه الصلوة والسـلام مسلمانانو تـه وویل احسبوا علي الرکب داغه سپاره تر ماپوري راولئ، نو دوی چي راغله علیـه الصلوة والسلام ورته وویل چي تاسي دغسي او دغسي ویناوي کولې.

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

دوی ورتـه وویـل لا والله ماکنـا في شئ من امرک و امر اصحابک انما کنا نخوض ونلعب موږ ستا او ستا د اصحابو په کار کي هیڅ نه دي ویلي بلکې موږ مسخرې سره کولې او سات مو تېراوه یعني په دغه خبرو موږ سفر پر ځان لنډ اوه لکه مسافران چي دا عادت لري چي ټوکي او ټکالي سره کوي، نو دوی چي منکر سوه د استهزأ او له تخفیف څخه د علیه الصلوة والسلام ، نو خدای ﷻ و علیه الصلوة والسلام ته وویل.

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه یا محمد ﷺ ودوی ته د سر زنش له لاري او ددوی و عذر تـه اعتبار مه

ورکوه، آیا په خدای او په آیاتو د خدای او په رسول د خدای ﷻ تاسي پسخندونه وهل او په دې مو سات سره تېراوه.

پوه سه: چي په دې آیت کي توبیخ پر استهزأ ددوی دی په داسي شیانو سره چي هغه محل د استهزأ نه دی، نو دوی داسي وګرځول چي دوی خو له نفس استهزأ څخه نه دي منکر، نو ځکه یې پر نفس استهزأ توبیخ ورنه کړی بلکې پر محل د استهزأ، یعني چي خدای او آیات د خدای او رسول د خدای د ساتېري او مسخرو او پسخند ځایونه نه دي.

درویش وایي: چي بعض جاهل طالبان د قرآن یو آیت ووایي او غلطه او ناوړه ترجمه یې وکړي او نور پر خاندي مثلاً العیاذ بالله یو طالب و بل ته د مسخرو او خندا لپاره ووایي چي د پشي غول پاک دي که نه؟ هغه بل ورته ووایي نعوذ بالله من ذالک چي په قرآن کي راغلي دي چي د پشي غول پاک دي اشاره بل تصریح په دې آیت وکړي في شغل فاکهون، دا نور پر خاندي نو دغه ویونکی او خندا کونکي ټول کافران سوه وامثال ذالک کثیرة فالحذر فالحذر.

پوه سه: چي ددې سورت یو نوم فاضحه دی یعني رسوا کونکی چي منافقان یې ټول رسوا کړل.

لَا تَعۡتَذِرُواْ قَدۡ كَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡۚ

تاسي عذر مه وایاست په اعذار کاذبه وفانها معلومة الکذب، قد کفرتم یعني تاسي ظاهر کړی هغه کفر مبطن خپل په ازارولو د علیه الصلوة والسلام او طعن ویل پرده، بعد ایمانکم یعني وروسته تر ایمان باللسان فقط لانهم لم یکونوا مؤمنین بالقلب ولکن کانوا منافقین.

إِن نَّعۡفُ عَن طَآئِفَةٖ مِّنكُمۡ

که موږ عفوه وکړه د یوې ډلي ستاسي څخه یعني وروسته تر توبې او اخلاص، محمد بن اسحاق رحمه الله وایي چي له دې څخه مراد فحشي بن عمیر دی ولي چي منافقینو پر علیه الصلوة والسلام طعن وایه ده په صرف خندله او باطلي خبري به یې په شان کي د علیه الصلوة والسلام نه کولې او د طعن

ویونکو څخه به ګوښه روان ؤ، او ددوی پر بعض خبرو به یې انکار کاوه، نو چې دا آیت نازل سو تاب عن نفاقه او دا یې وویل اللهم همېشه به زه اورم هغه آیتونه چې زما سترګي په خونکي کېږي اللهم وفاتي قتلاً في سبیلک خواست یې خدای قبول کړی په ورځ د یمامې شهید سو.

درویش وایي: چي پر قول د محمد بن اسحاق اطلاق د طائفې پر یوازي فحش مجاز دی لان المتعارف اطلاقها علی الکثیر، لکن د مفسرینو له عباراتو څخه داسي فهمېږي چي تائبین توبة النصوح له نفاق څخه ډېر منافقین وه.

نُعَذِّبْ طَآئِفَةًۢ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

موږ به عذاب کوو یوه ډله یعني د منافقانو، په دې سبب چي دوی وه مجرمان یعني ټینګ پر نفاق او ازارولو د علیه الصلوة والسلام او استهزأ دده.

فائده: علیه الصلوة والسلام ته مسلمانانو وویل چي دا د مصرینو پر نفاق اجازه راکړه چي قتل یې کړو، علیه الصلوة والسلام چي کامل العقل او دوربین شخصیت ؤ دوی ته یې وویل که موږ دوی قتل کړو زما او د اسلام رنګ بدېږي، ناخبره خلګ به وایي چي محمد خپل اصحاب وژني، ولي چي په ظاهره خو دغه منافقان مسلمانان دي.

پوه سه: چي د مذکوره آیتو فائدې دادي:

(۱) منافقان که څه هم عقیده ولري په نزول د وحي پر علیه الصلوة والسلام او عقیده د نبوت دده ولري لکن عناداً او حسداً له نبوت څخه منکر وي ایمان لساني دوی له کفر او نفاق څخه نه خلاصوي.

(۲) که یې داسي وویل چي زه ټوله انبیأ منم لکن په آدم عليه السلام نه یم خبر چي نبي ؤ او که نه کافر کېږي.

(۳) که چا داسي وویل چي آنحضرت ﷺ زه منم چي نبي دی لکن په دې نه پوهېږم چي خاتم الانبیأ دی او که نه او په دې نه پوهېږم چي دین دده به تر قیامته باقي وي منسوخ کېږي به نه لایکون مؤمناً.

پوه سه: چي خدای جل جلاله سبب د عذاب د یوې طائفې د منافقانو دا وو ایه بانهم

کانوا مجرمین، نو باید د جرم ارتکاب مسلمان ونه کړي، جلال الدین رومي په خپل کتاب مثنوي کې وايي.

چونکه بد کردی بترس ایمن مباش ..... زانکه تخمست برویاند خداش
چند گاهی او بپو شاند که تا..... آیدت زان بد پشیمان وحیاً
بارها پوشد پی اظهار فضل..... باز گیرد از پی اظهار عدل
تا این هر دو صفت ظاهر شود ..... آن مبشر گردد واین منذر شود

(۴) استهزأ په خدای ﷻ او په رسول ﷺ او په آیاتو قرآنیه وو کفر دی که قولاً او که فعلاً وي او که اشارةً وي.

اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ

نران منافقان او ښځي منافقات بعض ددوی له جنس څخه د بعض دي في الشرک والنفاق والبعد عن الایمان، په دې آیت سره خدای پاک تکذیب وکړی ددوی د قسم انهم لمنکم او دمخه آیت تقریر وکړی وماهم منکم، او دا وروسته آیت لکه دلیل پر دې مدعیٰ.

يَأْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوْفِ

دوی امر کوي خلګ په بدکار یعني الکفر والنفاق، او دوی خلګ نهي کوي له ښه کار څخه لکه ایمان قلباً ولساناً وطاعة الرسول في الغزوات خصوصاً عن غزوة تبوک حیث یقولون لامثالهم لاتنفر في الحر، او حق عکس ددوی د عمل دی یعني الامر بالمعروف والنهي عن المنکر.

وَيَقْبِضُوْنَ اَيْدِيَهُمْ ؕ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ ؕ

دوی مټ نیولي دي لاسونه خپل له انفاق في سبیل الله څخه وقبض الید کنایة عن البخل، دوی هېر کړی دی خدای ﷻ، یعني ددوی له کرداره دا معلومېږي چي ګویا دوی علم نه لري چي زه خو خالق لرم چي زمونږ څخه په ورځ د قیامت بازخواست وکړي زمونږ د اعمال خبیثه وو، نو خدای ﷻ دوی هېر کړي دي یعني ترکهم عن الهدایة جبراً في الدنیا ورحمته في الدنیا وترکهم في العذاب المخلد في دار البوار جهنم.

إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٦٧﴾

په تحقيق منافقان دوی دي فاسقان يعني له دائرې څخه د ايمان او طاعت كما هو معنى الفسق في اللغة، كمافي قولهم فسقت التمرة اذا خرجت عن غلافها.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٦٨﴾

خدای ﷻ وعده کړې ده د منافقينو او منافقاتو او د نفس کفار سره (هذا تعميم بعد تخصيص) د اور د دوږخ چي همېشه به وي دوی په دې اور کي دا اور ددوی بس دی، او خدای ﷻ پر دوی لعنت کړی دی يعني د خپل رحمت عامه څخه ايستلی دی او دوی لره دی عذاب دائم چي نه قطع کېدونکی دی.

پوهسه: چي دا خو ددوی عذاب دی په اخرت کي او په دنيا کي هم لوی بار د عذاب ددوی پر ورو پروت دی چي له مسلمانانو څخه بېره ده او د رسوايي د نفاق لوی پېټی يې پر زړو پروت دی، شپه او ورځ په دې سودا کي دي چي که مسلمانان په مونږ خبر سوه زمونږ سره به څه وکړي الى غير ذالک من مصائب النفاق.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ۭ

خبر د مبتدأ محذوفي دی نو محلاً مرفوع دی ای انتم ايها المنافقون مثل الذين كانوا من قبلكم يعني كفار د تېرو امتو يعني په روی گرداني د احكامو د خدای ﷻ او لعنت پر هغو، هغه كفار د امم ماضيه وو ډېر سخت وه تر تاسي په قوت كي د اجسامو او په ډېر والي كي د تابعانو، او هغه كفار اكثره له جهته څخه د اموالو ظاهره وو او له سبب څخه د ډېرو اولادو.

فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ

نو دوی نفع واخستل په خپله برخه سره من الدنيا ولذاتها حسب ما قدر الله لهم، او تاسي اې منافقانو فائدې واخستې په خپلو برخو سره حسب ما قدر الله لكم في الدنيا ولذائذها.

كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْا

لکه چي نفع اخستې وه هغه کسانو چي تر تاسي دمخه وه په خپلو لذائذو دنیویه وو سره، هذا تاکید لقوله تعالی فاستمتعوا بخلاقهم کما لا یخفی.

پوه سه: چي خوض غلط او باطل بحث کول دي یعني دخلتم في الباطل واللهو لکه خوض د هغو کسانو چي دوی خوض په باطل کي کاوه.

سوال: الذي خو مفرد دی نو ضمیر د خاضوا چي جمع دی څرنګه ورته راجع سو؟

ځواب: د نحو په کتابو کي وایي چي الذین جمع د الذي نه ده والا لکان في حالة الرفع بالواو کما هو قانون الجمع بلکې الذین ذو الزیادة دی لکن زیادة الحروف یدل علی زیادة المعنی ولهذا یستعمل الذین في الجمع والحاصل چي په الذي کي جمع او مفرد برابر دي ولهذا رجع الیه ضمیر خاضوا، او بعض مفسرین موصوف د الذین ای الفوج مقدر بولي والفوج مفرد لفظاً جمع ده معنی کالقوم والرهط فافهم.

أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

او دغه کسان لغوه دي اعمال ددوی په دنیا او اخرت کي یعني لم یستحقوا علیها ثواباً في الدارین، او دغه کسان په تاوان کي دي حیث خسروا الدنیا والآخرة، له ابي سعید الخدري ﷺ څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویل لتتبعن سنن الذین من قبلکم شبراً بشبر وذراعاً بزراع، حتی لو دخلوا جحر (یعني فرضاً تامل) ضب تتبعوهم قلنا یا رسول الله الیهود والنصاری قال فمن، وفي روایة لو ان احدهم جامع امرئته في الطریق لفعلتموه (تاسي به متابعت کوئ یعني یو وخت د عاداتو د هغه کسانو چي ترتاسي دمخه دي لوېشت په لوېشت او ګز په ګز، حتی که دوی ننوتل په غار د سمسارې تاسي به هم پسي ورننوزي، موږ ورته وویل یا رسول الله الیهود والنصاری ده مبارک وویل نو څوک یادوم یعني هم دوی مي مراد دي، حتی که یو سړي ددوی که یې په لار کي د خپلي ماینې سره جماع کولې تاسي به یې هم کوئ.

درویش وایي: چي والله لقد صدق رسول الله ﷺ په اوسني زمانه کي مصداق ددې حدیث نبوي ښکاره دی، درویش به هغه حکایات چي په متابعت

کي مسلمانان للنصاری والیهود په تفسیر کي درج نه کړي لاحتمال الصدق والکذب في تلک الحکایات، البته هغه شیان د متابعت د نصاری وو بالخصوص الامریکین به درج کړي چي په سترګو درویش لیدلي وي.

اول چونکه د یهودانو او نصاری وو په کباړي شیانو کي چي د غریبو ممالکو د مسلمانانو تاجران یې واردوي ځیني داسي د ښځو قمیصان ددوی وارد سوي دي چي په نامه د سینه لڅ یادېږي چي د ښځو تر نیمایي تیو پوري لڅ وي، د مسلمانانو ښځو چي دا سینه لڅ کالي ولیدل دوی خپل نوي قمیصان هم پر هغه نقشه جوړ شروع کړل، او داغه رنګه په کباړي کي دوی د ښځو داسي قمیصان ولیدل چي د پرتوګاښ تر ځای یې بارچاک وي، نو دوی هم خپل نوي کالي په یوه بره جوړ کړل، او داغه رنګه چونکه د امریکایانو وېښتان سره ته مائل دي، نو د مسلمانانو ښځو هم خپل او خپل د کوچنیانو نجونو سرونه په نکروزو هغسي ورسره کړل متابعةً ومشابعةً لهم، بلکې بعض بچه مرد هلکان بلکې ځوانانو هم خپل وېښتان ورته سره کړل، او نور ورته کارونه په متابعت د نصاری وو په مسلمانانو کي جاري تجربه شاهد حال ده، نو ځکه درویش که څه هم لام موطئه د قسم راوړی صریح قسم یې هم ورسره ذکر کړی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ

آیا نه دی راغلی و منافقینو ته خبر د هغو کسانو چي تر دوی دمخه وه یعني کافرانو چي دوی به مخالفت زموږ د رسولانو وکړی یعني خبر یې دادی چي هغه یې په عذاب د دنیا اخته کړه او هلاک یې کړه، له دې څخه مطلب دادی چي منافقان باید د هغو کفارو له حال څخه عبرت واخلي او مخالفت د علیه الصلوة والسلام او استهزاً او غیبت دده پرېږدي. سعدي شیرازي رحمه الله:

پند گیر از مصائب دیگران .... تا نگیرند دیگران زتو پند

بیا خدای پاک ذکر د هغو کفارو وکړی، قوم د نوح علیه السلام چي په طوفان سره هلاک سو، او عادیان چي په ریح صر صر سره هلاک سوه، او ثمودیان چي په نعره د جبرئیل علیه السلام او د مځکي په زلزلې هلاک سوه.

وَقَوْمِ إِبْرٰهِيمَ وَأَصْحٰبِ مَدْيَنَ

د ابراهيم عليه السلام قوم چي نمروديان وه سره د نمروده خداى پاک هلاک کړه، او مدين والا چي قوم د شعيب عليه السلام چي د اور په باران هلاک سوه.

وَالْمُؤْتَفِكٰتِ ۚ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنٰتِ ۖ

او قريه د لوط عليه السلام چي مځکه پر چپه سوه او د ډبرو باران پر وسو، چي دوی ته راتگ کړی رسولانو په معجزاتو ظاهره وو سره او دې قومو ددوی تکذيب وکړی، نو موږ دوی هلاک کړل.

فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

يعني عادت د خداى جل جلاله نه دی چي دوی دي په عذاب کړي بېله جرم او کفر، لکن دوی دي چي پر خپلو ځانو يې ظلم وکړی چي تکذيب د رسولانو يې وکړی او ځانونه يې عذاب الهي ته وسپارل، نو منافقان بايد نصيحت واخلي چي پر دوی به هم هلاک او عذاب الهي مسلط سي.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

او منافقان نر او موٴمنات ښځي بعض د بعض دوستان دي يعني ولاً الاخوة الاسلامية نو يو د بل تائيد کوي او خلگ امر کوي په معروف في الشرع کي، يعني الايمان بالله ورسوله واطاعتهما في الاوامر، او خلگ منع کوي له بدو کارو څخه لکه شرک او نفاق او اتباع د شهواتو او معصية الرسول ﷺ او پينځه وخته لمونځونه پر شرع برابر کوئ، او که اغنيأ وه زکاتونه ورکوئ او فرمانبرداري د خداى جل جلاله او د رسول ﷺ کوي په کولو سره د مأمور به من جانبهما او په ترک سره د مانها عنه، او دغه کسان ژر دی چي خداى جل جلاله پر دوی رحم وکړي.

يوه سه: چي کلمه د سين لپاره د تاکيد ده يعني دا رحم به خامخا کيږي بنأ على

عادت ته تعالی بلا وجوب علیه، او خدای ﷻ غالب دی هر کار ته چي يې اراده وکړي هغه به حتماً کېږي څوک يې مانع نه سي کېدای، او حکيم دی چي عبث کار نه کوي.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ

خدای پاک وعده کړې ده د مؤمنين او مؤمناتو سره د جنتو چي بهېږي به لاندي تر درختو او قصورو ولې يعني څلور (۱) شدې (۲) عسل (۳) اوبه (۴) شراب، همېشه به وي دوی په دغو جنتو کي او ځايونه د اوسېدلو چي طيب به وي يعني د طبائع به ډېر خوښ وي په جنتو کي د عدن.

پوه سه: چي د عدن يوه معنی لغوي ده چي اقامت او ستقرار او خلود دی، روح المعاني د جزء عاشر په تفسير کي وايي وعلی هذا الجنات كلها جنت عدن ای الخلود، او مظهري هم اولاً په لفظ د قيل تفسير په اقامت او خلود سره کړی دی، او يوه علمي معنی ده يعني چي يومعين جنت نوم دی، ابن جرير رحمه الله له ابي درداء رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل چي عدن دار الله دی "التي لم ترها عين ولم يخطر علی قلب بشر لايسكنها الا ثلثة النبيون والصديقون والشهداء يقول (يعني خدای ﷻ وايي) طوبی لمن دخلک" او صاحب المدارک وايي چي عدن علم دی په دليل ددې قول د خدای ﷻ جنات عدن التي وعد الرحمن، او دی وايي چي نحات وايي چي التي او الذي صفت د معارفو واقع کېږي فهي مدينة في الجنة آه.

درويش وايي: چي توجيه د قول د مدارک داده چي په هر جنت کي يو قصر مخصوص ډېر زيبا سته دده په نبز عدن نوم ددغه قصر دی، نو توفيق د ټولو اقوالو حاصل سو په دې معنی چي هر مؤمن او مؤمنة لره جنت په معنی جنسي سته، او عدن په معنی علمي شخصي سره د انبياء او صديقينو او شهداء لپاره دی، او عدن په معنی د علم جنس په هر جنت کي د مقام مخصوص نوم دی چي هغه په هر جنت کي اعلی مقام دی، ويومی الی ماقلنا قول المدارک هي مدينة في جنة، حاصل د ماقلنا دادی چي د عدن يوه معنا جنسي ده چي دار الاقامة والخلود چي پر

هر جنت صادقیږي، او بله معنا یې علمیت شخصي ده چي د انبیأ علیهم السلام الخ ځای دی او بله معنا یې علمیت جنسي ده چي په هر جنت کي د یوه مخصوص عالي قشنګ ځای نوم دی وهذا کما قال النحاة ان لفظ الاسد اسم جنس ولفظ اسامة المرادف له علم جنس وکل واحد من اللفظین یطلق علی کل فرد من افراد الاسد الا ان لفظ اسد موضوع للحیوان المفترس بلا لحاظ تعیینه، ولهذا یوصف لفظ اسد بالنکرة ولایصح توصیفه بالمعرفة، ولفظ اسامة موضوع لذالک المعنی مع ملاحظة التعیین فیه فلذا یوصف لفظ اسامة بالمعارف دون النکرة، والحاصل ان علم الجنس امر اعتباري لضرورة الاحکام کاتوصیف بالمعارف.

درویش وایي: چي دا جمع له سوانح څخه د وخت دی وقل من یتنبه لهذا التحقیق والله الموفق والمعین، والحمد لله رب العالمین، والصلوة والسلام علی سید المرسلین وآله وصحبه اجمعین.

فائده: امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر کي وایي چي جنتونه اووه دي:

(۱) دار الخلد (۲) دار الجلال (۳) دار السلام (۴) جنت عدن (۵) جنة المأوی (۶) جنة النعیم (۷) جنة الفردوس.

درویش وایي: چي دا خو د جنتو نومان وه لکن په معنی لغوي هر جنت دار الخلد یعني ځای د همېشه والي، او هر جنت دار الجلال دی یعني د عزت ځای، او هر جنت دار السلام دی یعني د سلامتیا ځای د ټولو آفاتو څخه او هر جنت جنت عدن دی یعني د اقامت دائمي لپاره او هر جنت جنت مأوی دی یعني د پناه ځای، او هر جنت جنت نعیم دی یعني د نعمتو ځای، او هر جنت جنت الفردوس دی یعني تر عرش الرحمن لاندي دی.

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ

یعني لږ رضی د خدای جل جلاله بالا ده نعمةً تر ټولو نعمتو، ولي چي ټوله نعمتونه د اخیرت او جنتونه اثار د رضأ د خدای جل جلاله دي، له ابي سعید الخدري رضي الله عنه څخه روایت دی چي بخاري او مسلم دواړو راوړي دي، ابو سعید رضي الله عنه وایي چي علیه الصلوة والسلام وویل چي خدای جل جلاله اهل جنت ته وواییي یا اهل الجنة

دوی وواییي لبیک ربنا وسعدیک خدای ﷻ ورته وواییي آیا تاسي راضي یاست دوی ورته وواییي ولي به موږ نه یو راضي تا موږ ته راکړي هغه نعمتونه چي هیڅ چا ته د عالمیانو دي نه دي ورکړي، خدای پاک ورته وواییي چي تر دې ټولو نعمتو افضل شی زه وتاسي ته درکوم، قالوا وما افضل من ذالک؟ خدای پاک ورته وواییي احل علیکم رضواني فلا اسخط علیکم ابداً زه تاسي ته خپله رضا درکوم چي بیا غضب او غصه نه کوم پر تاسي تر ابده پوري.

ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

دا رضوان الله یا ټوله ماتقدم لویه کامیابي او بری دی اللهم ازرقنا ذالک الفوز الاکبر بحرمة القرآن العظیم، یو عارف وایي:

یکی میخواهد از تو جنت و حور ..... یکی خواهد که از دوزخ شود دور
ولیکن ما نخواهم این وآن جست .... مراد من همین خوشنودي تست
چو تو خوشنود گردی دردو عالم .... همین مقصود بس والله اعلم

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾

اې نبي جهاد کوه د کفارو سره یعني بالسیف او د منافقانو سره یعني په ژبه او رفق و نرمي مه ورسره کوه او سختي خبري ورته کوه، او ځای ددوی یعني کفارو او منافقانو په ورځ د قیامت جهنم دوږخ دی او بد ځای د ورتګ دی جهنم، عطأ رحمه الله وایي چي دې آیت ټوله عفوه او صفح ختمه کړل.

پوه سه: چي ابن جریر رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام ناست ؤ د یوې درختي و سایې ته، نو یې وویل چي اوس به یو سړی راسي چي په سترګو د شیطان به ګوري، که مو کتل یو سړی راغلی شنې سترګي یې وې، نو علیه الصلوة والسلام وروبولی او ورته وه یې ویل چي پر څه شي ته او ستا ملګري ماته ښکنځل کوئ، هغه سړی ولاړی ملګري یې راوستل، نو ټولو قسم بالله واخستی چي موږ تاته ښکنځل نه دي کړي، علیه الصلوة والسلام ومنل او عفوه یې ورته وکړه فانزل الله تعالی هذه الآیة.

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا

دوی قسم اخلي په خدای ﷻ چي موږ په تا کي څه بد نه دي ويلي.

پوه سه: چي جلاس بن سويد بن الصامت چي په غزا کيْ د تبوک د عليه الصلوة والسلام څخه پاته سوی ؤ يعني تبوک ته نه ؤ ورسره تللی، داسي يې خپل ملګرو ته وويل ان کان هذا الرجل صادقًا في دعوی النبوة يعني محمدا ﷺ لنحن شر من الحمير، نو موږ بد يو تر خرو، ولي موږ خو يې نه منو، نو عمير بن سعد رضي الله عنه دا خبره و عليه الصلوة والسلام ته ورسول نو جلاس مذکور سره د ملګرو قسم واخستی چي موږ دا خبره نه کړې يعني مخبر تاته درواغ ويلي دي، فانزل الله هذه الآية، راويان وايي چي جلاس مذکور وروسته توبه وکښل او توبه يې له صدق څخه وه.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله د کلبي رحمه الله قول رانقل کړی دی چي عليه الصلوة والسلام په تبوک کي خطبه وويل يوه ورځ، نو د منافقينو ذکر يې وکړی او دا يې وويل چي دوی نجس دي فقال جلاس لئن کان محمد صادقاً لنحن شر من الحمير دا خبره عامر بن قيس رضي الله عنه واورېدل او جلاس ته يې وويل هو ای محمد ﷺ صادق او تاسي بد ياست تر خرو، څه وخت چي عليه الصلوة والسلام مديني ته راستون سو عامر بن قيس ورته راغلی او د جلاس هغه خبره يې و عليه الصلوة والسلام ته وکړه فقال الجلاس کذب علي، پر ما يې درواغ ويلي دي يعني عامر بن قيس، نو جلاس او عامر دواړه و عليه الصلوة والسلام ته راغله چي په نېز د منبر نبوي بعد العصر به قسم اخلې، نو اول جلاس ولاړ سو فحلف بالله الذي لا اله الا هو ماقاله ولقد کذب او پر ما يې درواغ ويلي دي، بيا عامر رضي الله عنه ولاړ سو فحلف بالله الذي لا اله الاهو لقد قاله دا خبره جلاس کړې ده او ما درواغ نه دي پر ويلي، بيا عامر لاسونه پورته کړه د اسمان پر خوا يعني دعا يې وکړه يا الله انزل على نبيک الصادق منا الصدق فقال رسول الله ﷺ والمؤمنين آمين فنزل جبرئيل دمخه تردې چي جلاس او عامر لا نه وه سره جلا سوي الآية فقرئه عليه الصلوة والسلام يعني دا آيت يې ودوی ته تلاوت کړی تر

دې ځایه پورې "فان یتوبوا ایک خیراً لهم آه" نو جلاس ولاړ سو فقال یا رسول الله ﷺ ما له خدای ﷻ څخه واورېدل یعني په دغه ایت منزله کې چې ما یه ته یې توبه عرض کړه، عامر بن قیس صادق دی رشتیا چې ما دغه خبره کړې وه و انا استغفر الله واتوب الیه فقیل رسول الله ﷺ ذالک منه ثم تاب وحسنت توبته.

وَلَقَدۡ قَالُواْ كَلِمَةَ ٱلۡكُفۡرِ وَكَفَرُواْ بَعۡدَ إِسۡلَٰمِهِمۡ وَهَمُّواْ بِمَا لَمۡ يَنَالُواْۚ

چې د جلاس خبره وه، لئن کان محمد صادقاً لنحن شر من الحمیر وقد مر بیانه تفصیلاً آنفاً، او بعض مفسرین وایي چې له کلمة الکفر څخه مراد سب دي و نبي ﷺ ته وقد مر ایضاً قریباً، وقیل قول د عبدالله بن ابي رئیس المنافقین وخپلو هم عقیده ملګرو ته لئن رجعنا الی المدینة لیخرجن الاعز (دده مراد خپله ډله منافقان وه) منها الاذل (دده مراد علیه الصلوة والسلام او اصحاب وه) وسیجئ بیانه في سورة المنافقین ان شأ الله تعالی.

وترجمة الآیة: او دوی کفر ښکاره کړی وروسته تر اظهار د ایمان نفاقاً، او دوی قصد کړی ؤ یو شي ته چې قتل د علیه الصلوة والسلام ؤ چې هغه یې نه کړی پیدا یعني په هغه قصد کې کامیابه نه سوه، دا هغه دوولس کسان وه د منافقانو چې علیه الصلوة والسلام له تبوک څخه د مدینې منورې و خواته رازوان ؤ نو دوی مولونه وهلي وه پر عقبه ورته ولاړ وه چې علیه الصلوة والسلام له عقبه څخه لاندي ژوري شېلې ته پري وهي چې مړ سي، جبرئیل و علیه الصلوة والسلام ته خبر ورکړی او ورته وه یې ویل چې یو سړی ور واستوه چې ددوی د اوښانو مخ له عقبې څخه واړوي، علیه الصلوة والسلام حذیفه رضی الله عنه ته دا وظیفه ورکړه.

درویش وایي: چې دا قصه په تفصیل سره دمخه تېره سوه، او طبراني له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چې قصد کړی ؤ یو سړي چې اسود یې نوم ؤ چې علیه الصلوة والسلام قتل کړي لکن کامیابه نه سو.

وَمَا نَقَمُوٓا إِلَّآ أَنْ أَغْنٰهُمُ اللهُ وَرَسُولُهٗ مِنْ فَضْلِهٖ

او دوی ته مبغوض نه ؤ يعني دوی داسي شی نه درلودی چي سبب د دومره عداوت د عليه الصلوة والسلام دي وای، او عليه الصلوة والسلام ددوی سره کوم بد نه وه کړي چي د هغو بدو کسات يې له ده څخه اخستلای، مګر نه دا چي خدای او رسول دده دوی غنيان کړل له فضله څخه د خدای يعني الرزق الکثير او دا خو احسان ؤ او حسان خو محبوب القلوب دی يوجب المحبة والانقياد دون النقمة والعناد، او جمله "وما نقموا" حال ده له فاعل څخه د "هموا" او په دې آيت کي تنبيه ده پر کمال شر او پر خبث باطن ددوی چي په مقابل کي د احسان يې انتقام مختار کړی، او تر سپيانو دوی بد تره سوه، ولي سپي ته چي مالک ډوډۍ او غوښي ورکوي، نو که هر څو دا مالک بلکې کوچنی اولاد دده د مالک که هر څو دا سپی ووهي حمله نه پر کوي.

سوال: دا استثنأ څرنګه صحيح کېږي چي احسان دي له نقمة څخه استثنأ سي؟

ځواب: د معاني په کتابو کي وايي چي ګاهي د صفت مدح له ذم څخه مستثنی کوي بلغأ مبالغةً کما في قول الشاعر:

ولاعيب فيهم غير ان سيوفهم .... بهن فلول من قراع الکتائب

نو په آيت کي چونکه په خدای او په رسول کي سبب د نقمت د منافقانو نه ؤ نو په سبب موجب د انقياد او د محبت ځني استثنأ کړی چي احسان دی او دا له مبالغاتو څخه د شعراؤ او بلغاؤ ده چي ډېري انواعي لري.

درويش وايي: چي حاسد به بيا پر دې ځای ستر ګې له ښخه راو کاږي چي په دې خبرو طالبان بلکې بعض اماما ن هم نه پوهېږي، نو د راوړلو يې څه فائده ده؟

ځواب: د درويش غرض تصحيح او بيان د استثنأ ده في هذه الآية که څوک په پوهېږي لکه اهل علم او که نه په پوهېږي لکه تا غوندي امام حاسد يا کتاب فروش.

فَإِنْ يَّتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَإِنْ يَّتَوَلَّوْا

که دوی يعني منافقين توبه وکاږي له کفر او نفاق څخه يعني لکه جلاس چي توبه وکښل کمامر عنقريب نو دا توبه به خير وي ددوی په دنيا او اخرت کي، او

که دوی روی ګرداني وکړه له توبې او اخلاص څخه بلکې پر نفاق ټینګ وي.

سوال: "یک" خو جزأ د "ان" ده چي مجزوم به وای لکن علامه د جزم خو اسقاط د حرف علت یا حرکت دی په اخیر د کلمې، نو کلمه د نون په "یک" کي څرنګه حذف سوه؟

ځواب: چونکه باب د کان کثیر الاستعمال دی په عربي ژبه کي، نو د غایت تخفیف لپاره چي جازم پر یکون داخل سو حرکت د نون یې حذف کړی، وروسته التقأ د ساکنینو په منځ د نون او واو راغله واو یې حذف کړی وروسته یې نوم هم حذف کړی التشبیه بحرف العلة، په قرآن مبارک کي څو ځایه "یک" راغلی دی لکن عام استعمال یې بقأ د نون ده نحو لم یکن فافهم.

يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

په عذاب به کړي خدای جل جلاله دوی په عذاب دردناک سره په دنیا کي په رسوایي او یا قتل سره او په اخیرت کي په اور د جهنم او نسته دوی لره په مځکه او په اخیرت کي یو دوست او نه کومکي.

درویش وایي: چي بغوي رحمه الله د وروسته آیت شان نزول په دې ډول راوړی دی چي ثعلبه بن حاطب الانصاري چي روح البیان دده په باب کي داسي ویلي دي په ابتدأ کي د مسجد نبوي ملازم ؤ لیلاً ونهاراً، نو له دې سببه به خلګو دی حمامة المسجد باله او دده تندی له ډېرو سجدو څخه پر تودو شګو داسي سوی ؤ لکه د اوښ زنګون انتهی عبارة روح البیان، اوس بیرته د بغوي د روایت پر لور نو ثعلبه و علیه الصلوة والسلام ته راغلی فقال یا رسول الله ادع الله ان یرزقني مالاً نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي ته په رسول پسي د خدای جل جلاله اقتدأ حسنه نه کوې یعني ما فقر خوښ کړی دی ته هم په فقر راضي اوسه، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي زما دي قسم په هغه ذات وي چي زما روح د هغه په قدرت کي دی که زه اراده وکړم چي غرونه دي زما سره د سرو زرو وي او زما سره دي روان وي، نو به را سره روان وای، په بل روایت کي راغلي دي "لکن اخترت جوع الدنیا علی شبعها"

وروسته بیا ثعلبه ورته راغلی فقال یا رسول اللهﷺ ادع الله ان یرزقني مالاً او زما دي قسم په هغه خدای وي چي ته یې رسول بالحق را استولی یې که ماته خدای جل جلاله مال راکړی زه به یې ورکوم هر ذي حق ته حق دده یعني من الصدقات المفروضة والمنذور به، فقال رسول اللهﷺ اللهم ازرق ثعلبة مالاً، نو ثعلبه یو څو مېږي رانیولې، نو دده مېږو او پسو په اثر د دعأ د علیه الصلوة والسلام نمأ او زیاتوب والی شروع کړی لکه د خوشیو چینجیان نو یو څو میاشتي یا کلونه وروسته د مدینې منورې کوڅې پر تنګي سوې، نو ده د مدینې دبادي په یوه شېله کي خېمې ودرولې او د ماپښین او د مازدیګر د لمانځه لپاره به مسجد نبوي ته راتلی او درې لمونځونه به یې د پسو په ځای کي بې جماته کول، څو میاشتي وروسته هغه شېله هم پر تنګه سوه مېږي او پسونه یې مخ پر نمأ روان دي لکه چینجیان، نو خیر یوې لېري پراخه شېلې ته ولاړی ، نو یوه جمعه او بله جمعه په مسجد نبوي ته راتلی، د جمعې لمونځ چي به یې وکړی بیرته به ولاړې او پینځه سره د مسجد نبوي لمونځونه یې پرېښول، اخیراً پسونه بېخي سره ډېر سوه حتی چي ثعلبه تر پخوا لا یوې لېري شېلې ته ولاړی او د جمعې لمونځ یې هم پسي پرېښو، نو د جمعې په ورځ چي په خلګ د جمعې د لمانځه لپاره مسجد نبوي ته راتله، نو د جمعې د لمانځه وروسته چي په هغه خلګ خپلو کورو ته ولاړل نو به ثعلبي د مدینې او د علیه الصلوة والسلام د احوالو پوښتنه ځندي کوله، یوه ورځ علیه الصلوة والسلام له خلګو څخه پوښتنه وکړه مافعل ثعلبة؟ خلګو ورته وویل چي د هغه مالونه اوس دومره پسونه اوښان ډېر دي چي په یوه شېله کي یې نه سي ځایولای، فقال رسول اللهﷺ یا ویح ثعلبة یا ویح ثعلبة یا ویح ثعلبة (دا کلمه د ترحم ده یا د افسوس وهغه چاته ویل کېږي چي په یوه مهلکه کي واقع وي) په دې دوران کي د صدقاتو یعني زکوٰة آیت نازل سو، نو علیه الصلوة والسلام یو نفر د بني سلیم او بل نفر د جهینة د قبیلې عامل پر را جمع کولو د زکاتو د پسو او اوښانو وګمارل، او دوی ته یې د زکوة د هر مال نصاب او د زکوة خط ورنوشته کړی، او دې دوو کسانو ته یې وویل چي ثعلبه ته هم د زکوة لپاره ورسئ، نو دوی له مدینې څخه ووتل او ثعلبه ته

ورغله او د زکوة غوښتنه یې ځندي وکړه او د علیه الصلوة والسلام مکتوب یې ورته ووایه، نو ثعلبه ورته وویل ما هذه الا جزیة او ماهذه الا اخت الجزیة، عرض یې دا ؤچي زکوة نه دی بلکې دا جزیه ده چي له کفارو څخه اخستل کېږي، نو ثعلبه ورته وویل چي تاسي له نورو صدقاتو څخه ځان فارغه کړئ بیا به ماته راسئ، نو د بني سلیم یو مالدار سړی ؤ هغه په خپلو اوښانو کي ښه ښه اوښان عاملانو ته راواستل، عاملانو ورته وویل چي زکوة خو میانه مال د مالک وي تاخو خیار اوښان راوستل دا خو پر تا نه وه لازمه، هغه ورته وویل خذاه فان نفسي بذالک طیبة، واخلئ دا ښه اوښان زما نفس په دغو ښوو اوښانو خوشاله دی، خیر نورو خلګو خپل خپل زکاتونه ورکړل اخیر ثعلبه ته راغله ثعلبه ورته وویل چي تاسي هغه مکتوب راښکاره کړئ، نو ثعلبه په خپله مکتوب ووایه، بیا ده هغه مخنی کلام استعمال کړی ما هذه الا جزیة آه.

او دوی ته یې وویل چي تاسي ولاړسئ زه به د خپل ځان سره فکر ووهم، نو هغه دوه کسه چي راغله دمخه تر دې چي دوی د ثعلبه حال و علیه الصلوة والسلام ته بیان کړي علیه الصلوة والسلام وویل ویح ثعلبة ویح ثعلبة فانز الله فیه.

وَمِنْهُمْ مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ لَىِٕنْ اٰتٰىنَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُوْنَنَّ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۷۵﴾

او ددوی څخه یعني د منافقینو هغه کسان دي چي د خدایه سره عهد او پیمان کړی وي، چي دلته مرد ځندي ثعلبه دی چي که چېري خدای ﷻ ماته راکړي بعض له مال څخه، پوه سه! چي لام د "لئن" موطئه دی اصل د لنصدقن لنتصدقن ؤ تا یې په صاد کي مدغمه کړه، او هر آئینه به زه ګرځم له صالحانو بندګانو څخه، له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي زه په عمل د اهل صلاح کوم زکوة به ورکوم صله رحمي به کوم او نفقات واجبه او مندوبه به ورکوم او په جهاد في سبیل الله کي به کومک کوم وغیر ذالک.

فَلَمَّآ اٰتٰىهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوْا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۷۶﴾

نو څه وخت چي خدای ﷻ ودوی ته ورکړي له فضله څخه یعني له ماله، دوی بخل مختار کړي یعني حق الله زکوة يې منع کړی او دوی مخ واړاوه د خدای او د رسول له اطاعت څخه، او دوی یعني منافقان قوم کوي چي عادت يې اعراض دی.

سوال: ثعلبه بن ثابت خو یو سړی ؤ، نو ضمائر د جمع څه معنا لري؟

ځواب: د قرآن مجید آیت که څه هم په یوه شخص کي نازل وي لکن احکام يې عام وي.

فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِيْ قُلُوْبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهٗ بِمَآ اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَبِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ﴿۷۷﴾

نو عاقبت د امر ددوی چي بخل يې په زکوة سره وکړی خدای ﷻ وګرځاوه، بد اعتقاد ددوی په زړو کي چي د زکوة مفروضه من عند الله له فرضیت څخه منکر سوه او زکوة يې اخت الجزیة وباله، تر هغه ورځي چي دوی د خدای ﷻ سره ملاقي کېږي په مرګ سره یا په بعث بعد الموت سره په ورځ د قیامت یعني خدای ﷻ خپل لطف له دوی څخه منع کړی او مرګ ددوی يې پر نفاق وګرځاوه "بما اخلفوا" بأ سببیه ده او کلمه د ما مصدریه ده ای بسبب خلافهم د دوی د خدای ﷻ سره په هغه شي کي چي دوی وعده کړې وه یعني ثعلبه، او په سبب ددې چي دروغ يې ویله، روح البیان او مظهري رحمه الله وایي چي دا آیت چي نازل سو په شان کي د ثعلبه، نو بعض اقارب د ثعلبه دلته حاضر وه دا آیت يې واورېدی، او روح البیان وایي چي عمر رضي الله عنه پر آس سپور سو، نو یا قریب د ثعلبه یا ثعلبه ته ورغلی فقال ویحک یا ثعلبة لقد انزل الله في شانک کذا وکذا حتی قرائه الآیة فخرج ثعلبة حتی اتی النبي ﷺ، نو علیه الصلوة والسلام ته يې وویل چي زما صدقه قبوله کړه، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي زه خدای ﷻ منع کړی یم له قبول څخه د صدقې ستا، نو ده پر سر خاوري باد کړې، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل هذا عملک قد امرتک فلم تطعني، نو چي علیه الصلوة والسلام يې صدقه نه کړه قبوله ثعلبه خپل کور ته

ولاړی، او وروسته چي علیه الصلوة والسلام وفات سو، ثعلبه و ابوبکر خلیفة المسلمین رضي الله عنه ته راغلی چي زما صدقه قبوله کړه، ابوبکر رضي الله عنه ورته وویل چي ستا صدقه علیه الصلوة والسلام نه کړه قبوله زه به یې قبلوم، ابوبکر رضي الله عنه چي وفات سو بیا خلیفه ثاني امیر المؤمنین عمر رضي الله عنه ته راغلی هغه ته یې وویل چي زما صدقه قبوله کړه، عمر رضي الله عنه ورته وویل چي علیه الصلوة والسلام نه کړه قبوله او خلیفه اول نه کړه قبوله زه به یې قبلوم؟ انکار یې وکړی له قبول څخه د صدقې د ثعلبه، بیا چي عمر رضي الله عنه وفات سو، نو حضرت عثمان رضي الله عنه ته راغلی چي زما صدقه قبوله کړه هغه هم انکار وکړی، او د عثمان رضي الله عنه په خلافت کي ثعلبه مړ سو.

پوښتنه: ثعلبه که منافق هم ؤ خو توبه یې په حضور کي د علیه الصلوة والسلام وکښه، نو څرنگه یې توبه نه سوه قبوله، او جلاس چي هم منافق ؤ چي توبه یې وکښل توبه یې قبوله سوه کمامر عنقریب؟

ځواب: د جلاس توبه عن صدق القلب وه، نو ځکه قبوله سوه او د ثعلبه توبه نفاقانه وه نو ځکه نه سوه قبوله.

سوال: د زړو مالک خو خدای جل جلاله دی، نو دا علیه الصلوة والسلام ته څه معلومه سوه چي د ثعلبه توبه منافقانه ده؟

ځواب: خدای جل جلاله علیه الصلوة والسلام خبر کړی بقوله تعالی "فاعقبهم نفاقاً في قلوبهم الی یوم یلقونه آیة"

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّـٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

آیا علم نه لري منافقان او هغه څوک چي خلاف د وعدې خپل یې ښکاره کړی لکه ثعلبة المذکور، او استفهام لپاره د توبیخ او سرزنش دی، په تحقیق خدای جل جلاله خبر دی په پټو حالاتو ددوی چي نفاق او قصد د خلاف العهد دی لکه د ثعلبه، او په هغو خبرو چي یو د بل سره یې کوي په کورني مجلس کي چي طعن پر علیه الصلوة والسلام او پر دین داسلام وایي او یا زکوة جزیه بولي، او په دې نه دي خبر چي خدای جل جلاله ښه خبر او علم لري پر پټو کارو فلا یخفی علیه شئ مما یریدون اخفائه.

اَلَّذِيْنَ يَلْمِزُوْنَ الْمُطَّوِّعِيْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ فِى الصَّدَقٰتِ وَالَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُوْنَ مِنْهُمْ ؕ

هغه کسان چي عيب وايي رغبت کونکي له مسلمانانو څخه "في الصدقات" ای في اکثارها، او هغه کسان چي نه لري مايتصدقون مگر نه په قدر د طاقت يعني مال قليل، نو منافقان په دغو متصدقينو پسخند واهه.

اعراب: الذين يا مبتدأ ده خبر يې سخر الله منهم دی، او يا مرفوع محلاً دی په مقام کي د ذم ای المنافقون الذين، او يا منصوب محلاً دی په تقدير د اعني د "المطوعين" اصل متطوعين ؤ تا يې په طأ مدغمه کړه.

شان نزول: بغوي وايي چي مفسرين رحمهم الله وايي چي عليه الصلوة والسلام به مسلمانان باعثه کول پر صدقه لپاره د غزأ د تبوک، نو عبدالرحمن بن عوف څلور زره درهمه راوړه، نو عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي اته زره درهمه ما درلوده څلور زره مي تاته راوړه فاجعلها في سبيل الله، او څلور زره مي د عيال د نفقې لپاره وگرځول، عليه الصلوة والسلام ورته وويل بارک الله فيما اعطيت وما امسکت، ددې دعأ نبوي نتيجه دا سوه چي په مال کي د عبدالرحمن رضي الله عنه خدای جل جلاله دومره برکت پيدا کړی چي دی وفات کېدی دوې ماينې يې درلودې او زامن يې هم درلوده چي په دې صورت کي دواړي په يوه ثمن المال سره شريکاني دي، نو دده د مال ثمن چي حساب ورته وسو يو سل او شپېته زره درهمه سوه چي يوې ماينې ته يې چي نوم يې تماضره وه د خپل ثمن څخه چي ټوله مال نقود وغيرها کي حق ؤ پر اتيا زره درهمه نقد يې د ورثه سره صلح وکړه او دا ددې تر حق په ټوله مال کي کم ؤ او په دغه ورځ عاصم بن عدي سل وسق خورما راوړه چي يو وسق شپېته کاسې کېږي، او يو مسکين سړی چي ابو عقيل انصاري يې نوم ؤ يوه کاسه خورما يې راوړه او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي ما ننه شپه ټوله مزدوري وکړه دوې کاسې خورما مي برابره کړه او يوه مي تاته راوړه او يوه مي کورته پرېښول، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي د خورما وو په صدقه کي يې واچوه، نو منافقانو د خدای او د رسول دښمنانانو د

دغو مطوعینو آه په عیب ویلو چي معنی د لمز ده خولې یې وازي او ژبي یې درازي کړي چي عبدالرحمن او عاصم چي دا دومره ډېره صدقه یې راوړه صرف د ریأ لپاره، او عقیل چي یوه پیمانه خورما راوړه خدای او رسول دده د یوې پیمانې څخه مستغني وه دده غرض دا ؤ چي دوی په متصدقینو کي ځان داخل کړی بله ورځ چي صدقات وېشل کېږي ده ته به هم برخه ورکړل سي.

درویش وایي: چي دې منافقانو په مضمراتو د زړو گویا ځانونه خبر بلل هیهات هیهات، دوی ظواهر نه پېژندل چي معجزات د علیه الصلوة والسلام دي والا لآمنوا بالصدق والاخلاص وترکوا النفاق فاني لهم العلم بالضمائر.

یوه سه: چي له مطوعینو څخه مراد عبدالرحمن او عاصم دی او الذین لایجدون آه مراد ابو عقیل دی.

فائده: ددې قصې روایت په قول د مظهري، احمد او ابن جریر رحمهما الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه یې روایت کړی دی.

درویش وایي: چي دا قصه سره د یو څه تفصیله روح البیان هم راوړې ده لکن اسناد او راویان یې نه دي ذکر کړي کما هو عادته في نقل الاحادیث غالباً والله اعلم بالصواب.

سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۷۹﴾

خدای پسخند وواهه په دوی او دوی لره دی عذاب درد ورکونکي.

درویش وایي: چي نسبت د سخریه وخدای جل جلاله ته مجازاً دی د جزأ د سخر یو د منافقینو وعبر بالسخرية لوقوعه بعد یسخرون کما في قوله تعالی "جزأ سیئة سیئة بمثلها "الیم" مؤلم کما في قول الشاعر:

امن ریحانة الداعي السمیع (ای مسمع) یورقنی واصحابی هجوع

دا عذاب الیم په سبب د کفر او استهزأ ددوی خدای جل جلاله ورکوي، قال البیضاوي چي په یوه روایت کي راغلي دي چي عبدالله چي د عبدالله بن ابي منافق زوی ؤ او دی په خپله مخلص مسلمان ؤ علیه الصلوة والسلام ته راغلی په وخت کي د پلار د مرض موت چي زما وپلار ته طلب د بخښي له خدای جل جلاله

څخه وکړه، نو علیه الصلوة والسلام هم دغسي وکړه لپاره د خوشالۍ د ابن ابي د زوی عبدالله فنزلت هذه الآية.

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ

ته طلب د بخښني وکړه او یا يې مه کوه.

درویش وایي: چي معنی د امر او نهي دلته اخبار دی په دې سره چي استغفار د رسول الله ﷺ او عدم استغفار سره برابر دي عدم نفع له لکه خدای ﷻ چي په دې قول کي تصریح په وکړه.

اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ

که ته بخښنه وغواړې ددوی لپاره اوویا واره هرګز يې خدای ﷻ نه بخښي.

پوه سه: چي اکثره مفسرین رحمهم الله پر دې دي چي مراد له ذکر څخه د سبعین مجرد تکثیر دی تحدید او تعیین د سبعین نه دی روح البیان وایي وهذا کما یقول القائل (لشخص سائل لقضأ حاجته) لوسئالتني سبعين مرة لم اقضها لایرید انه اذا زاد علی السبعين قضی حاجته انتهی.

درویش وایي: چي په پښتو کي ورته مثال سته چي یو سړی وبل سړي ته وایي چي فلانی کار وکړه، هغه ورته وایي چي اوویا واره ته راته ووایه زه يې نه کوم.

سوال: په حدیث شریف کي راغلي دي چي دا آیت چي نازل سو علیه الصلوة والسلام وویل اسمع الله وقد رخص لي فيهم فوالله لا ستغفرن اكثر من سبعين مرة لعل الله ان يغفر لهم، نو له دې حدیث څخه خو داسي فهمېږي چي مقصود تعیین د سبعین دی مجرد تکثیر نه دی؟

ځواب: بیضاوي وایي چي رسول الله ﷺ له سبعین څخه عدد مخصوص وفهماوه، لانه الاصل فجوز لفرط شفقته لانه رحمة للعالمين ان يكون ذالک حداً يخالفه حكم ما ورائه ای الزائد علی السبعين فلهذا قال ما قال لاستغفرن اكثر من سبعين آه فبين له (ای بالوحي الخفي) المرادبه التكثير دون التحديد انتهی بزیادة.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِينَ ﴿۸۰﴾

د نا امیدی له مغفرت څخه د منافقانو چي ابن ابي دلته مراد دی، په سبب ددې دی چي دوی کفر کړی په خدای او په رسول سره د خدای ﷻ یعني سبب دا نه دی چي په خدای ﷻ کي ذمیمه د بخل سته، او نه له قصور څخه په تاکي بل لعدم قابلیتهم للمغفرة بسبب الكفر والموت عليه لانه صارف عن المغفرة.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلٰفَ رَسُولِ اللّٰهِ

خوشحاله دي هغه کسان چي د تخلف اجازه یې تر لاسه کړه په اعذار باطله وو سره په غزا کي د تبوک بقعودهم، نو مقعد مصدر میمي دی، بعد رسول الله ﷺ كذا قال ابو عبيدة في تفسير الخلاف.

وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ ۗ

او دوی یعني منافقان مکروه بولي یعني بد وړي له دې څخه چي دوی دي جهاد وکړي په مالو سره خپل او په ځانو سره خپل په لار کي د خدای ﷻ، یعني په غزوه تبوک کي په دې بیان کي د حال د منافقانو اشاره ودې ته ده چي حال د مخلصو مسلمانانو دغه نه دي بلکې دوی لپاره د رضا الهي هم تر مالو تېر دي او هم تر خپلو سرو تېر دي كما سبق من احوال المؤمنين المخلصين، او منافقان یو و بل ته وایي بلکې مؤمنانو ته به یې هم ویله چي مه وزئ له مدینې څخه په دې سره ګرمۍ کي وجنګ ته د تبوک، او د تبوک د غزأ وخت عین په دوبي کي ؤ.

قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿۸۱﴾

ته ورته ووایه دوی ته چي اور د دوږخ چي پر تقدیر د تخلف عن غزوة تبوک وتاسي ته درکړه کېږي سخت دی په ګرم والي تر ګرمۍ د دوبي د دنیا، ولي یو خو دوږخ اور دی چي په ډېرو بلېږي او د دوبي ګرمي په دنیا کي ګرم والی د هوا چي ساتنه د ځان ځني ممکنه ده بخلاف جهنم، او بل چي د تبوک د غزأ ګرمي خو موقت او متناهي ده او د دوږخ ګرمي خو ابدي ده، نو یو سړی چي له موقتي ګرمۍ څخه

ځان ساتي او په مؤبده ګرمۍ کي ځان واقع کوي او د هوا له ګرمیه ځان ژغوري او په سختو لمبو کي د دوزخ ځان دروي اجهل دی من کل جاهل، که دوی پوهېدای جزا محذوف ده ای لم یختار والنار المؤبدة علی حرارة هوا الصیف الموقتة.

مقام عیش میسر نمیشود بی رنج ..... بلی بحکم بلا بسته اند حکم الست
من از دیار حبیبم نه ازدیار غریب ..... مهیمناً بعزیزان خود رسان باشم

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَآءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۸۲﴾

منافقان دي خاندي چي دوی په دې خوشاله سول چي په غزوه کي د تبوک د علیه الصلوة والسلام سره نه ولاړه قلیلاً یعني ضحکاً قلیلاً، نو مفعول مطلق په حذف د موصوف او زماناً قلیلاً نو ظرف دی د یضحکوا وعلی التقدیرین فالضحک في الدنیا هو المراد مدة عمرهم لان عمر الدنیا بالنسبة الی الآخیرة قلیل وعمر المنافقین في الدنیا اقل من عمر الدنیا فعمر المنافقین اقل من قلیل او دوی دي ژاړي کثیراً ای بکاءً کثیراً او زماناً کثیراً وعلی التقدیرین، فالمراد بالبکا البکا في الآخرة.

پوه سه: چي بکا او ضحک یا محمول پر حقیقت دی او یا کنایه د سرور او غم څخه دی.

پوه سه: چي دا دوې صیغې خو امر دی لکن مقصود اخبار دی له حال څخه ددوی في الدنیا والآخرة عدول وصیغې ته د امر لپاره د دلالت پر دې ده چي دا ضحک او بکا خامخا کېدونکې ده، ولي چي امر د قادر مطلق چي الله ﷻ دی حتمی الوقوع دی، جزا مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای یجزون جزا پر هغه فعل او قول چي دوی په دنیا کي کاوه من الکفر والنفاق والمعاصي.

درویش وایي: چي امام نواوي رحمه الله په شرح کي د یوه راوي د حدیث په باره کي وایي چي دغه راوي هیڅ چا په هیڅ حال کي یعني هر رنګه عجب شی چي به یې ولیدی دده خندا چا نه ولیدل، دده څخه چا پوښتنه وکړه چي ته ولي نه خاندې ده په خواب کي ورته وویل هغه چا ته چي دا نه وي معلومه چي زه له اهل جنت څخه یم یا د اهل النار نو څرنګه به هغه خاندي، څه وخت چي دا راوي وفات سو

غاسلانو غسل ورکاوه ده خندل، ولي چي پرده پورته سوه حال معلوم سو چي من اهل الجنة يم، ولي چي په وخت كي د زكندن ملائكه زيری ورکوي بما في القرآن المجيد "ياايها النفس المطمئنة ارجعي الى ربک راضية مرضية الآية" په يو حديث كي چي روايت يي احمد، بخاري، مسلم، ترمذي او نسائي رحمهم الله له انس رضي الله عنه څخه کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل "لو تعلمون ما اعلم لضحكتم قليلاً ولبكيتم كثيراً (كه تاسي خبر سئ او علم ولرئ پر هغه څه چي زه علم پر لرم من سكرات الموت وعذاب القبر واهوال الآخرة، نو تاسي په خندلای لږ او ژړلای به مو ډېر ولهذا كان حاله ﷺ التبسم فقط عند رؤية العجب.

ديدی اان قهقهه کبک خرامان حافظ... كه زسر پنجه شاهين قضا غافل بود

فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا

كه ته خدای جل جلاله سالم راوستلې مدينې ته و يوې ډلي ته د متخلفينو يعني المنافقين، وانما قال الى طائفة منهم، ولي چي ټوله متخلفين خو منافقين نه وه بلكې اصحاب عذر من العمي والزمانة وعدم زاد السفرهم، په مختلفينو كي وه، نو دوی له تا څخه اجازه وغواړي د خروج وبلي غزا ته بعد تبوک، نو ته ورته ووايه چي تاسي نه سئ وتلای زما سره يعني و غزا ته تر ابد پوري.

وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾

او هرگز تاسي جنگ نه سئ كولای زما په فوج كي د هيڅ دښمن سره، په تحقيق تاسي راضي سواست په ناسته سره يعني په تخلف سره اول وار يعني في غزوة تبوک، نو اوس هم كښېنئ سره د پاتو كسانو يعني ښځي او كوچنيان او مريضان او شلان وغير ذالک من المعذورين لعدم لياقتهم للجهاد، حاصل دا چي دوی له ديوان څخه د غزا ساقط سوه ابداً "انكم رضيتم آه" تعليل دی د عدم خروج مع النبي ﷺ.

بخاري او مسلم له ابن عمر ﷺ څخه روايت کړی دی چي څه وخت چي عبدالله بن ابي وفات سو دده زوی چي نوم يې عبدالله ؤ (او مخلص مسلمان و) راغلی و عليه الصلوة والسلام ته چي دا ستا قميص ماته راکړه چي زه يې خپل پلار ته کفن کړم ، عليه الصلوة والسلام قميص ورکړی وروسته يې وويل چي لمونځ هم ورکړه.

درويش وايي: چي د عبدالله بن عبدالله بن ابي دا خيال ؤ چي د عليه الصلوة والسلام د قميص په برکت به او په سبب د جنازې د لمانځه به زما پلار له عذاب څخه خلاص سي او خدای پاک به يې وبخښي، نو عليه الصلوة والسلام چي د عبدالله بن ابي د جنازې پر لمانځه درېدی عمر ﷺ تر کالو ټينګ کړی يعني لمونځ مه ورکوه، فقال عمر ﷺ يا رسول الله اتصلي عليه وقد نهاک ربک ان تصلي على المنافقين، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ماته خدای پاک اختيار راکړی دی وقال استغفرلهم او لا تستغفرلهم ان تستغفرلهم سبعون مرة فلن يغفرالله لهم الاية. کمامر، عمر ﷺ وويل چي دی خو منافق ؤ خير لمونځ يې ورکړی فانزل الله تعالى هذه الآية.

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ

مراد په صلوة سره دعا د استغفار ده وميت ته فيشمل صلوة الجناز ايضاً لانها مشتملة على الدعأ والاستغفار، او ته د جنازې لمونځ مه ورکوه و يوه ته د دوی يعني منافقينو چي مړه سي ابداً او مه درېږه وقبر ته ددوی چي د عليه الصلوة والسلام دا عادت ؤ چي سړی به يې ښخ کړی وقبر ته به يې ودرېدی او دعأ به يې ورته وکړه که څه هم قيام القبر خو منهي عنه نه ؤ بالذات لکن چونکه د دعا لپاره ؤ او دعأ و منافق ته نه وه روا، نو ځکه خدای ﷻ له قيام څخه نهي وکړې.

اِنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَاتُوْا وَهُمْ فٰسِقُوْنَ ۝٨٤

تعليل للنهي، ولي چي دوی کفر کاوه له خدای ﷻ څخه او دوی مړه سوه په داسي حال کي چي دوی فاسقان وه، بغوي رحمه الله ويلي دي چي راوي وايي چي نبي ﷺ خبري وکړې په باره کي د قميص ورکولو او د لمانځه د جنازې ورکولو او داسي يې وويل وما يغني عنه قميصي وصلاتي" ده ته فائده نه رسوي زما

قمیص او زما لمونځ من الله یعني من عذاب الله، والله اني کنت ارجو ان یسلم به الف من قومه، راوي وایي چي رشتیا زر کسو ایمان راوړی له قوم څخه د عبدالله بن ابي چي دوی ولیدی تبرک په قمیص د علیه الصلوة والسلام او د قمیص د ورکولو بخاري دا سبب بیان کړی دی، چي عباس ﷺ چي په د بدر په بندیانو کي راوستل سو او قمیص یې نه ؤ پوازي لنګ یې وهلی ؤ، نو عباس ﷺ چونکه جګ سړی ؤ د هیڅ صحابي قمیص نه پر اصل کېدی، د عبدالله بن ابي قمیص پر اصل سو، نو عبدالله بن ابي خپل قمیص عباس ﷺ ته ورکړی، نو علیه الصلوة والسلام خپل قمیص په مکافات کي د هغه قمیص ورکړی والله اعلم.

وَلَا تُعۡجِبۡكَ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَأَوۡلَٰدُهُمۡۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِي ٱلدُّنۡيَا وَتَزۡهَقَ أَنفُسُهُمۡ وَهُمۡ كَٰفِرُونَ ۝٨٥

تا دي په تعجب کي وانه چوي مالونه ددوی یعني المنافقین او اولادونه ددوی، په دې معنا چي دا منافقین خو د خدای ﷻ هغه اغلظ دښمنان دي، نو خدای پاک د تعجب وړ مالونه او اولادونه ورکړي دي.

پوه سه: چي انما کلمه د حصر ده په معنا د لا او الا ده یعني د خدای اراده ده چي دوی ته یې مالونه او اولادونه ډېر ورکړي دي، حصر ده په دې کي چي خدای په عذاب کي دوی ددغو مالو او اولادو په ورکړه سره په دې دنیا او روحان به قبض سي او وی کافران وي.

پوه سه: چي په جمع کولو کي د مالو ډېر مشقت او کړاونه وي او سفر کول حتی و ملکو ته د کافرانو لکه په اوسنۍ زمانه کي بعض خلګ د جمع المال لپاره امریکا ته ځي بعض لندن ته بعض کوریا ته الی غیر ذالک او هورې ډېر د ذلت او خوارۍ او سپیتاني ژوندي تېروي او د کافرانو په چوپړ شپه او ورځ اخته وي او په رشتیا او په درواغو او په سود وغیره مالونه جمع کوي چي جمع یې کړه بیا یې په ساتنه او حفاظت کي له هر چا څخه بېرېږي چي دا سړی ما یا عیال مي ونه تښتوي او بیا به ډېر مبلغ راڅخه وغواړي کما هو الشائع في هذا الزمان في پاکستان او دې عمل ته (اغوا) وایي، او پر کور یې کلاشنکوف والا پهره

کوي، او د اولادو په حفاظت کي هم د ډېرو کړاوو سره مخامخ وي حتی چي اولادونه چي مدرسو یا ښوونځیو یا اسکولو وغیره ته استوي په محفوظ موټر کي یې استوي چي په هغه کي به کلاشنکوف والا هم ورسره وي او د مسلمانانو زامن پر خپلو پښو مدرسو یا اسکولو وغیره ته روان وي بېله خوفه او ډاره.

درویش وایي: چي دا خو د ننني زماني د حال بیان ؤ، د منافقانو حالات په جمع المال وحفظه وحفظ الاولاد به ورته کړاؤ ته مجبوره وه، او په اخیر کي به روحان ددوی له جسدو څخه ووزي یعني مړه به سي او حال دادی چي دوی به کافران وي، نو ددوی په شان کي باید سړی ووایي چي دوی خسر الدنیا والآخرة دي، سعدي شیرازي قدس سره چه خوش گفته:

دراول چو خواهی کنی جمع مال ..... بسی رنج برخویش باید گماشت
پس از بهر آن تابماند بجای ..... شب وروزی بایدت پاس داشت
وزین جمله آن حال مشکل تر است ..... که آخیر بحصرت بباید گذشت

وَإِذَآ أُنزِلَتۡ سُورَةٌ أَنۡ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُواْ مَعَ رَسُولِهِ ٱسۡتَـٔۡذَنَكَ أُوْلُواْ ٱلطَّوۡلِ مِنۡهُمۡ وَقَالُواْ ذَرۡنَا نَكُن مَّعَ ٱلۡقَٰعِدِينَ ﴿٨٦﴾

او چي نازل سي یو سورت که پوره سورت وي او که بعض القرآن وي په دې سره چي ایمان راوړي پر خدای جل جلاله.

پوه سه: چي مراد د ایمان بالله سره امتثال د امر د خدای جل جلاله په جهاد کولو کي او په دې سره چي تاسي جهاد ته ځئ سره د رسول سره د خدای جل جلاله ستا څخه اجازه غواړي په تخلف کي هغه کسان چي خاوندان د غناً او وسعة الرزق وي یعني عذر د فقر او مسکنت نه لري له دوی څخه یعني من المنافقین او دوی وایي چي موږ پرېږده چي موږ اوسو په خپلو کورونو کي د ناستو خلکو سره یعني په سبب د عذر پر کور ناست دي.

رَضُواْ بِأَن يَكُونُواْ مَعَ ٱلۡخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ فَهُمۡ لَا يَفۡقَهُونَ ﴿٨٧﴾

دوی راضي وي په دې چي د پاته سونکو سره وه اوسېږي یعني النساً یخلفن في البیوت، خوالف جمع ده د خالفة لکه ضوارب جمع د ضاربة ده، او مهر وهل

کړه سوی دی پر زړو ددوی یعني خدای پاک په سبب د فرط شقاوت او نفاق ددوی او معصیت الرسول ددوی پر زړو مهر وهلی دی، نو په سبب د هغه دوی د حسن د حسناتو او بد والی د سیئاتو ادراک نه سي کولای، وبما قلنا اندفع سوال الجبر.

درویش وایي: چي اوس خدای پاک د مؤمنانو حال بالقلب واللسان بیانوي.

لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهٗ جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ؕ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرٰتُ ۘ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۸۸﴾

لکن رسول یعني محمد ﷺ او هغه کسان چي ایمان یې راوړی دده سره یعني المخلصین في الایمان بالله ورسوله، دوی جهادونه کړي دي او کوي یې په خپلو مالو سره او په خپلو ځانو سره دوی لره خیرات یعني ثوابونه سته او دوی دي مفلحون یعني له عذاب څخه د رب ﷻ په دنیا او په اخیرت کي خلاصون مندونکي دي.

اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۸۹﴾

اراسته کړی دی خدای پاک ددوی لپاره یعني په اخرت کي جنتونه او باغونه د قسم قسم مېوو چي بهېږي به لاندي تر درختو د هغو جنتو ځلور ویالې او هم دغه دی لوی بری او کامیابي.

وَجَآءَ الْمُعَذِّرُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ

راغله هغه کسان چي عذر یې ووایه په مسکنت سره او په کثرة العیال سره له صحرا نشینانو څخه چي اجازه د قعود عن غزوة تبوک یې وغوښتل، محمد بن عمر وایي چي دا اعراب هم منافقین وه او د علیه الصلوة والسلام څخه یې اجازه د تخلف وغوښتی بیله عذر واقعي بالعذر المذکور، او علیه الصلوة والسلام هم اجازه ورکړه بناء علی ظاهر عذرهم، محمد بن عمر وایي چي دوی دواتیا (۸۲) کسه وه د بني غفار له قبیلې څخه، او ضحاک رحمه الله وایي چي دا معذورون د عامر بن طفیل له قبیلې څخه وه.

پوه سه: چي اصل د معذورون معتذورون ؤ تأ یې په ذال بدله کړه او په ذال کي یې مدغمه کړه او د تا حرکت یې و عین ته نقل کړی، نو معذورون سو.

وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ

او کښېنستل له جنګه هغه کسان چي درواغ یې ویله و خدای او رسول ته دده په دعوه کي د ایمان وهم المنافقون، والظاهر ان المراد بهؤلاء هم الاولون یعني اعراب کما قال محمد بن عمر رحمه الله وقد سبق.

سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾

ژر دی چي وه به رسیږي و هغو خلګو ته ددوی یعني الاعراب، ددې قید فائده داده چي بعض د اعرابو خو منافقان کافران وه او بعض د کسل د لاري اجازه غوښته کافران نه وه، او بعض یې بېله تکلفه د عذر پر خپل سر کښېنستلي وه جرئة علی الله وهم بعض المنافقین.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾

نسته پر ضعیفه کسانو، ابن عباس رضی الله عنهما وایي چي مراد له ضعفأ څخه ګوډیان او سپین ږیري یا عاجزه کسان دي لکه کوچنیان او یا ښځي، نه پر مریضانو خصوصاً العمیان، او نه پر هغو کسانو چي نه لري کوم شی چي په لار کي د غزأ یې نفقه کړي لفقرهم "حرج" ای ضیق في القعود عن الغزو، چي دوی مخلصان او خیرخواه د خدای او د رسول دده وي یعني بالایمان في السر والعلانیة، نسته پر محسنانو یعني مخلصانو في الایمان لار د عتاب او سرزنش او خدای جل جلاله بخښونکی دی د ګناه کارانو فکیف لایغفر المحسن المخلص، بغوي رحمه الله وایي چي دا آیت په عابد بن عمر واصحابه کي نازل سوی دی، او ضحاک رحمه الله وایي چي په عبدالله بن ام مکتوم کي نازل سوی دی چي په سترګو ړوند ؤ؛ بخاري او ابن سعد له جابر رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه

الصلوة والسلام له تبوک څخه رجوع وکړه او مدینې ته رانژې سو داسي يې
وويل ان بالمدينة اقواماً ماسرتم سيراً ولا قطعتم واد الا كانوا معكم قالوا يا
رسول الله وهم بالمدينة قال وهم بالمدينة حبسهم العذر.

ژباړه: په تحقیق په مدینه کي داسي قومونه سته چي تاسي هيڅ ځای تګ نه
دی کړی او نه مو قطع کړې ده يوه شېله مګر نه دوی ستاسي ملګري دي يعني
په ثواب کي، خلګو ورته وويل يا رسول الله ﷺ وهم بالمدینة دوی په مدينه کي
دي، علیه الصلوة والسلام ورته وويل په مدينه کي دي عذر پاته کړي دي.

وَّلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَآ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ اَجِدُ مَآ اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ

او نه پر هغو کسانو حرج سته چي دوی راسي تاته چي ته دوی ته د سفر دواب
ورکړې تاچي دوی په غزا کي د تبوک شامل سي، ته ورته وواېه چي زما سره خو
دومره دواب نسته چي تاسي پر سپاره کړم پر هغو باندي.

پوه سه: چي قلت په تقدير د قد حال ده له کاف څخه د آتوک، موږ تقدير د
قد وواېه له دې سببه چي په نحو کي وايي چي په حالیت کي د ماضي قد شرط
دی یا لفظاً یا تقدیراً.

تَوَلَّوْا وَّاَعْيُنُهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوْا مَا يُنْفِقُوْنَ ﴿۹۲﴾

دوی راهي سي په داسي حال کي چي سترګي ددوی بهېږي له اوښکو څخه
یعني اوښکي يې بهېږي.

پوه سه: چي ظاهراً يې نسبت د بهېدو وسترګو ته وکړی او په حقیقت کي
اوښکي تر سترګو بهېږي مبالغةً في سیلان الدمع، یعني ګويا له ډېري ژړا څخه
يې سترګي بهېږي، نو دا عبارت د قرآن معجز ابلغ دی تر داسي عبارت چي
تسیل دمعها ګويا سترګي يې اوښکي سوي دي او بهېږي فافهم.

پوه سه: چي "حزنا" مفعول له دی د "تولوا آه" والمعنی دوی له دې سببه ژاړي چي
غم کوي پر دې چي دوی نه لري هغه څه چي دوی يې نفقه کړي په غزا کي د تبوک.

درویش وايي: چي ما ينفقون عام دی تر سفر خرڅ او د دوابو د رانيولو څخه
لفقرهم.

فائده: د دغو کسانو بعض په اتفاق د رواتو او بعض په اختلاف سره دادي (۱) سالم بن عمير من بني عمر بن عوف (۲) وعلية بن زيد (۳) ابو ليلى بن عبدالرحمن (۴) وهرمی بن عبدالله (۵) عرباض بن سارية (٦) عمرو بن حمام بن جموع (۷) عبدالله بن مغفل (۸) سلمة بن صخر (۹) عمرو بن عنبة بن عدي (۱۰) عبدالله بن عمرو المزني (۱۱) عبدالرحمن بن زيد من بني حارثه (۱۲) حرمی بن عمر من بني ماذن (۱۳) عمرو بن عوف (۱۴) معقل بن يسار (۱۵) حرمی بن مبارک بن البخار (١٦) عبدي بن عبدالرحمن (۱۷) سالم بن عمرو الوافقي وغيرهم رضوان الله تعالى عليهم اجمعين، ابن اسحاق رحمه الله روايت کړی دی چي عليه بن زيد رضي الله عنه چي نه يې په خپله راحله درلوده او نه د عليه الصلوة والسلام راحله پيدا کړه، نو د شپې يې نفل وکړه الی ماشأ الله وروسته يې وژړل او داسي يې وويل چي خدايه تا امر بالجهاد کړی دی او زما هم جهاد ته رغبت سته لکن خو کار نه سو جوړ، نو زه خيرات کوم پر هر مسلمان د هر ظلم چي دده له خوا شخه پر ماسوی وي من مال او جسد او عرض، چي سهار سو عليه الصلوة والسلام تر لمانځه وروسته وويل اين المتصدق هذه الليلة فلم يقم اليه احد، نو عليه بن زيد ور ولاړ سو او د شپې قصه يې ورته وکړه، نو رسول الله ﷺ ورته وويل چي زيری مي درباندي فوالذي نفسي بيده لقد کتبت في الزکوة المتقبلة.

پوه سه: چي بخاري او مسلم له ابو موسی اشعري رضي الله عنه شخه روايت کړی دی چي زه خپلو ملګرو و عليه الصلوة والسلام ته ورواستولم چي موږ ته د سپرتيا اوښان راکړه، نو عليه الصلوة والسلام ته چي ما دا خبره وکړه ده مبارک راته وويل والله لا احملکم على شئ وما عندي ما احملکم عليه په داسي حال کي ما دا خبره ده ته وکړه چي دی ډېر غضبان ؤ او زه په غضب نه وم خبر، ابو موسی رضي الله عنه وايي چي زه ډېر غمجن سوم من منع رسول الله ﷺ او له دې شخه وبېرېدم چي دی مبارک په غصه سوی دی ماته په زړه کي، نو ملګرو ته راغلم دوی ته مي خبر ورکړی بالذي قال رسول الله ﷺ ثم جيئ رسول الله ﷺ بنهب ابلٍ فلم البث الاسويعة اذ سمعت بلالا رضي الله عنه ينادی اين عبدالله بن قيس چي د ابو موسی

اشعري ﷺ نوم ؤ فاجبته ای بلالا نو بلال ﷺ راته وویل احب رسول الله ﷺ یعني تا بولي، زه چي ورغلم ده مبارک راته وویل خذ هذين القرنين هذين القرنين وشپږو اوښانو ته یې اشاره وکړه، او دا اوښان وروله خپلو اصحابو ته او دوی ته وو ایه ان الله یحملکم او ان رسول الله ﷺ یحملکم علی هؤلأ فارکبوهن، ابو موسی ﷺ وايي چي اوښان راهي کړه وملګرو ته وقلت لهم ان رسول الله ﷺ یحملکم علی هؤلأ ولکن والله لا اودعکم حتی ینطلق معي بعضکم الی من سمع مقالة رسول الله ﷺ حین سئالته لکم ومنعه في اول مرة ثم اعطائه ایاي بعد ذالک لئلا تظنون اني حدثتکم شیئاً لم یقله فقالوا لي والله انک عندنا لمصدق ولنفعلن ما احببت فانطلق ابو موسی ﷺ بنفر منهم حتی آتو الذين سمعوا مقالة رسول الله ﷺ منعه ایاهم ثم اعطائه ایاهم بعد ذالک فحدثوا بمثل ماحدثهم ابو موسی ثم قلنا والله لا یبارک لنا (یعني چي علیه الصلوة والسلام خو قسم واخستی اوس یې لکه چي قسم هېر ؤ) فرجعنا فقلنا لرسول الله ﷺ (یعني دده قسم مو وریاد کړی) فقال انا ماحملتکم ولکن الله حملکم ثم قال والله ان شأ الله لا احلف علی یمین فاری غیرها خیراً منها الا اتیت الذي هو خیر وکفرت عن یمیني، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي زه پر یو شي قسم واخلم او خلاف د هغه کار خیر وي زه قسم پر ځان ماتوم او هغه د خیر کار کوم او د قسم کفاره ورکوم.

ترجمه: قوله لا احملکم آه:- قسم په خدای ﷻ چي نه تاسي ته حموله درکوم نه زما سره ستاسي د حموله سته قوله ثم جيئ آه بیا راتګ سوی ؤ علیه الصلوة والسلام ته بنهب یعني په غنیمت سره د اوښانو، ابو موسی ﷺ وايي ما درنګ نه وو کړی مګر نه داسي لږ ساعت چي د بلال ﷺ څخه مي واورېده ناري یې وهلې چېري دی عبدالله بن قبس ما د بلال اجابت وکړی یعني چي زه حاضر یم ده وويل اجب رسول الله ﷺ یعني قبلونه وکړه د بلني د علیه الصلوة والسلام یعني هغه دي غواړي، زه چي ورغلم علیه الصلوة والسلام راته وویل چي بوزه دغه دوه اوښان چي یو ځای سره ولاړ دي، بوزه دوه نور اوښان چي یو ځای سره ولاړ دي مطلب دا چي شپږ اوښانو ته یې اجاره وکړه او ملګرو ته دي وو ایه چي خدای

تاسي سپروي يعني په سفر کي پر دغو اوښانو، په بل روايت کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ تاسي ته حموله درکوي شپږ اوښان، نو پر دغو اوښانو سپاره سئ ابو موسی رضي الله عنه وايي ما ملګرو ته وويل چي تاسي نه پرېږدم چي زما سره بعض ستاسي چي وهغو کسانو ته چي منع د رسول الله ﷺ يې اورېدلې وي چي ما سوال د حمولې ځني اول وار دده غرض داؤ چي دفع د توهم د درواغو له ځانه څخه وکړي، هغو ورته وويل چي ته زموږ په نېز تصديق شده يې خو بياهم درسره ولاړ سو الى اخير الحديث.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ

لار د ملامتيا او عذاب الهي پر هغو کسانو ده چي دوى ستا څخه اجازه د تخلف غواړي، او حال دا وي چي دوى اغنيأ وي چي طاقت او توان د سفر خرڅ او د حموله هم لري، دوى په دې راضي وي چي سره د خوالفو کښيني له غزأ څخه.

پوه سه: چي جمله د "رضوا آه" مستأنفه ده بيان د سبب د استيذان بېله عذره حاصل يې دادى چي دوى طبع د نى لري، نو ځکه ځانونه په ښځو او کوچنيانو کي حسابوي.

وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

خداى جل جلاله يې په سبب د عصيان د امر الهي او د امر نبوي ﷺ يې پر زړو مهر لګولى دى چي دوى يې غافله ګرځولي دي له درانه بار او عاقبت څخه د خپلو عملو، چي دوى نه پوهېږي چي د قعود عن الجهاد وموافقة الرسول عاقبت په دنيا او اخرت کي څه وي.

درويش وايي: چي ټولي ښېګڼې په اطاعت کي د مولى سبحانه او په اطاعت د رسول اکرم ﷺ که د دنيا وي او که د اخيرت پيدا کېږي او په طاعاتو د اخلاص چي احسان يې هم بولي عمده شرط دى په دې سورت کي احوال د منافقانو واورېدل سوه مسلمانانو ته لوى موعظت دى چي نفاق قلبي يا عملي هيڅ په ښه نه دى، خواجه عبدالله انصاري هروي قدس سره وايي:

ای طالب که دعوی عشق خدا کنی ..... بر غیر او نظر بمحبت چرا کنی
از جستجوی خلق تو بیگانه شو اگر ..... خواهی که دل بحضرت او اشنا کنی
حقاً که شور و ولوله دراسمان فتد ..... آندم که توزبیم خدا پاک ندا کنی
ملک دوعالم ازتوشود گرزروی عجز ..... خودرا فدای خاطر یک بینوا کنی
انصاریا چوروزشوی روشن از شبی ..... خو درا بعجز بردرسبحان گدا کنی

درویش وايي: چي په لوی توفيق د رب العزت تفسير د لسم جزء د قرآن عزيز په شپه د جمعې اول د مياشتي د ذو القعدة الحرام قريب و وخت د صبح وپای ته ورسېدی، و لله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وعلى آله وصحبه الكملة.

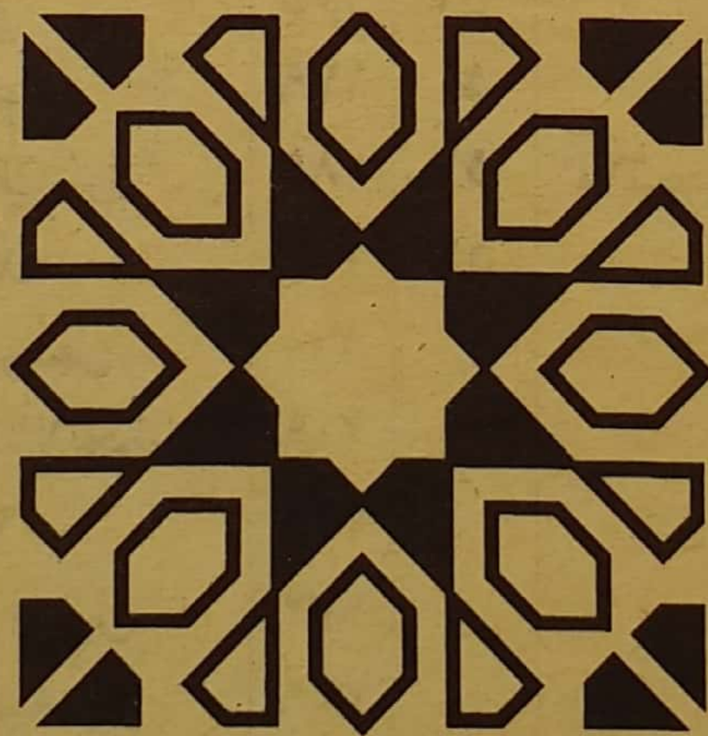
درويش وايي:

غرض نقشیست کزما یادماند .... که هستی رانمی بینم بقایی
مگر صاحبدلی روزی زرحمت .... کند درحق این مسکین دعایی

اللهم اختم لي بالخير والسعادة والايمان ومحبت المولى سبحانه ومحبت رسوله عليه السلام بيت

چاز چیز آورده ام شاها که درگنج تو نیست
عاجزی و مسکینی فقر گناه آورده ام

اللهم اغفرلي ولوالدي وارحمهما كما ربياني صغيراً، السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ايها الناظرين في التفسير.

د تفسیر ایوبي حنفي د مضامینو فهرست

تفسير ايوبي حنفي۸ ټوک

د نصيراحمد احمدي لخوا

سکين او pdf سـو.

تاريخ. ۲۰-۱۱-۱۳۹۸

واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعــا محـتـاج احـمـدي!